

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Kodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

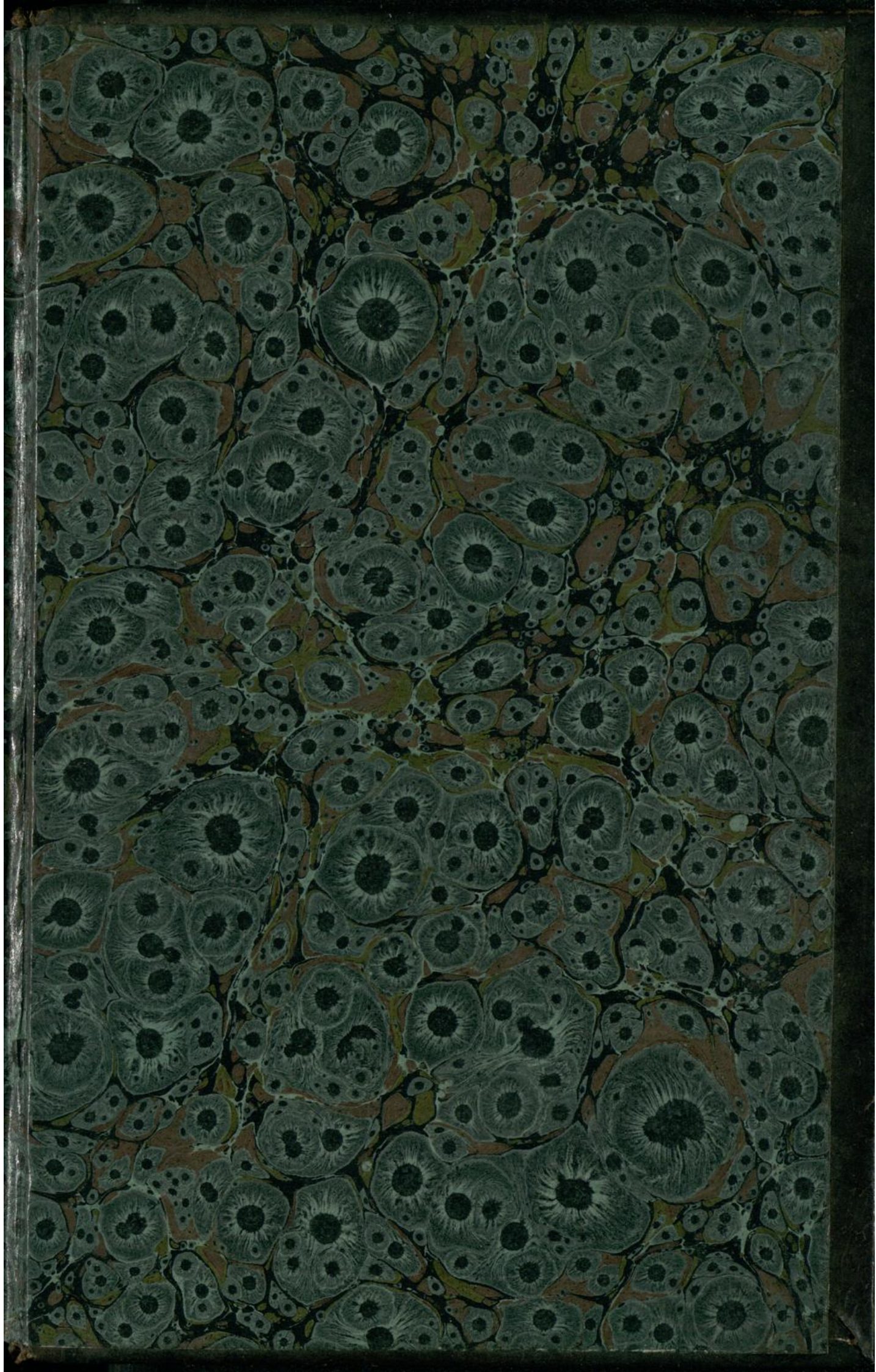
Mishle

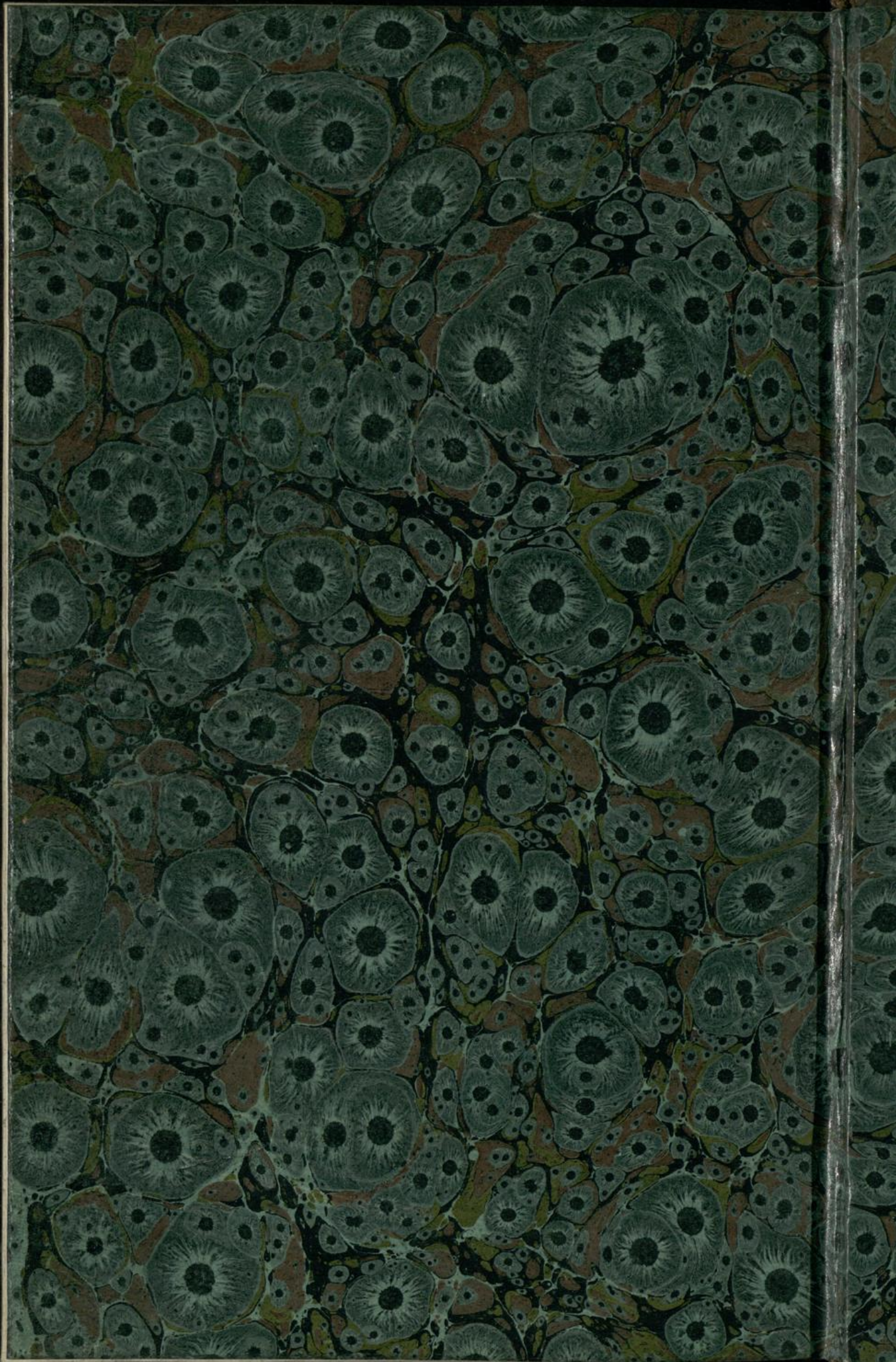
Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 594 [1833 oder 1834]

[urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9155](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9155)

Льв Н СГА
19 Вде 400

Bibliotheca

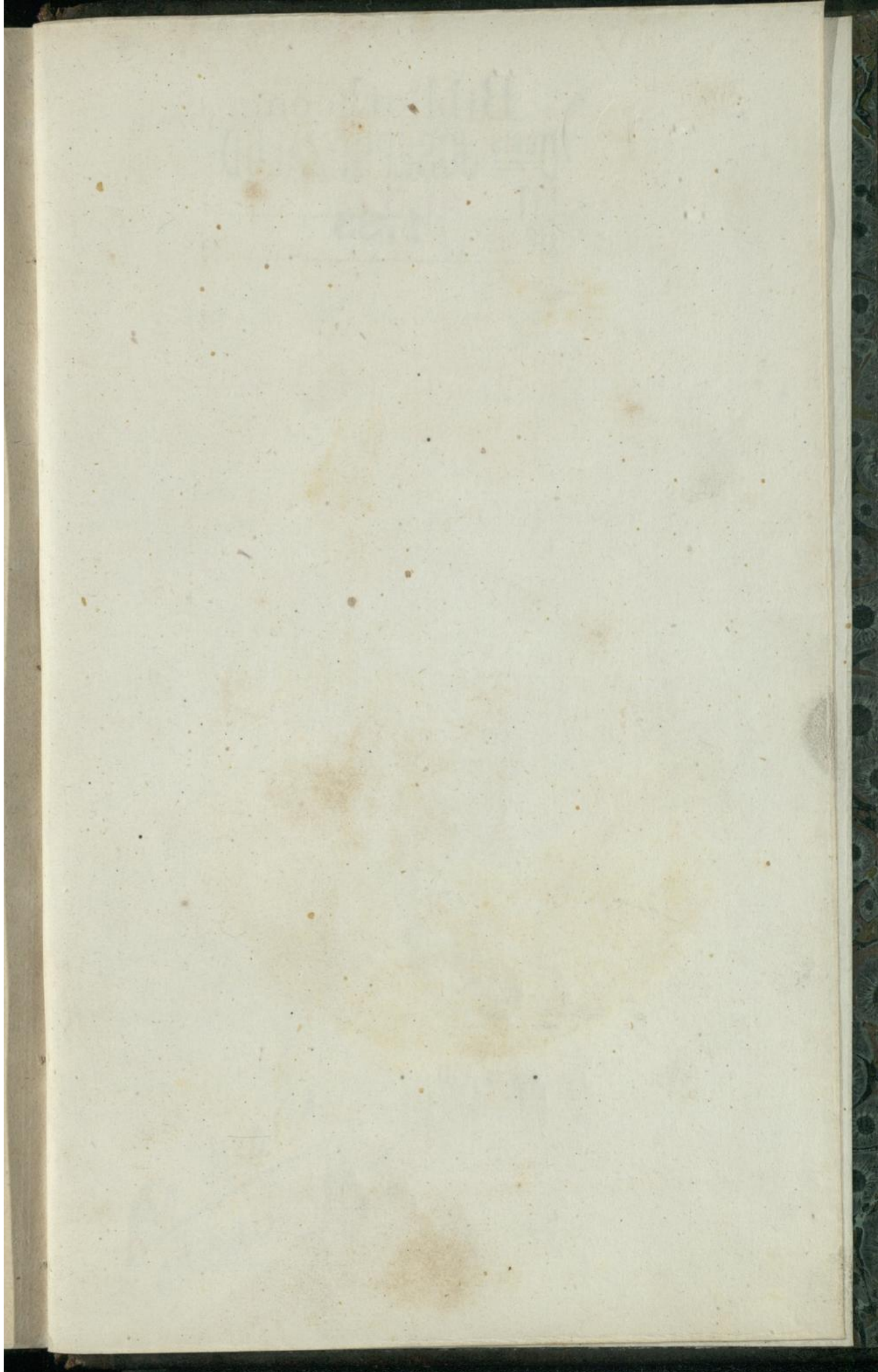
DORIS

JOSEPHI ŽALUD

LIT

C* IV/1

1733

ס פ ר י ק ד ש

עם

ת.ה.ג.ו.מ.י.ם.ו.כ.א.ו.ר.י.ם

ממחברים שונים

אבני נזר מתנוססות בהדר התבנית וביקר התכנית

הוציאם לאור

משה הלוי לנדא.

עד מחי עצל השכב וגו' (מס'ו' ט').
אגר בקיץ בן משכיל, נרדם בקציר בן מביש (מס'ו' ה').

Prag 1834,

Druck und Verlag des M. I. LANDAU.

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

ВЕРИТЕЛЬНО

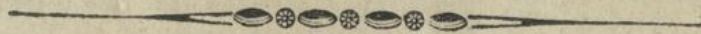
משלי

מתורגם ומבואר

על פי

המפרשים והמעתיקים הראשונים וגם אחרונים

ובמסילה אשר דרך בה החכם השלם ר' איצק אייכעל.

הוכן מאת החכם המדקדק מוהר"ר

וואלף מאיר

מורה לשון עברי בבית חנוך הנאָרמאָלי אשר בפראג

ונלוה אליו

פירוש רש"י והעתקת כל מלות בלע"ז

מאת המדפיס

משה הלוי לנדא

שנת ת"ק"צ"ד לפ"ק.

M I S C H L E.

פראג

דרוק אונד פֿערלאַג דעם משה הלוי לנדא.

1875
MAY 10 1875
MISSOURI

MISSOURI
MAY 10 1875

MISSOURI
MAY 10 1875

מבוא לספר משלי.

האדם הוא כעץ השדה; וכאשר אם נדע מן עץ את מינו טבעו ומדותו, כבר ידענו את פריו אשר יתן בעתו, וכן להיפך מן דם ענבים נדע כי הגפן הבשילח אשכולותיו, ומן דבש תמרים כי פגיו הנטו בענפי תאנה, כן הוא הענין באיש וכפרי מוחשבותיו, והמה ספריו וחבוריו, אם ידענו את האיש ואת שיהו, תכונת נפשו ומוגו, נוכל לשער בנפשינו תנובות רעיוניו ופרי שכלו אשר ישים לפנינו עת האחוז ידו בעט סופר; וכן מפרי פי איש בספריו נשפט על איכות תלמי לבו אשר הוציאם, כי אם גם לפעמים לאיזה סבה מן הסבות יחפש איש את רוחו הפש מחפש להסתיר בספריו מצפוני לבבו ולהוציא דברים, נפשו לא כן ידמה, הן אין אדם שליט בנפשו לכלא את רוחו, ופתאום מבלי דעת יפול המסוה מעל פניו, ונביט את המונתו במראה, ובמאמר אחד לפעמים יוציא את כל לבו. ולזה התחכמו בעלי אסופות, באספם את תבואת מוחשבות איש זולתם, והוציאו לאור ספריו, לשום בראש תולדת המחבר, למען נשכיל כי בתכונת נפשו זרע עושה פרי כאלה היה מיום הולדו, וגם נחקור אם נוצריו היו אנשי מדע מביני סדר החינוך לשמרו ולעבדו עד כי נצר רוחו עלת נצה פרח והבשיל פרי, או אם לא חלו בו ידי אדם, וכארוים אשר נטע אל התנשא בטבעו מעלה מעלה; אף נשים עין (ובפרט בספרים בגדר המליצה) על המסכות החתיהן התחזבו קורות המחבר והעתים אשר עברו עליו, כי אך כרות רגשות נפשינו אם לשמחה ואם לעצב נפרוש אברת המליצה לעוף כמועף עד חוג השמים, וזולת זה אך בכנפי הנכים כמעט תזנשא מעל הארץ. ורק אם את כל זאת דרשנו וחקרנו היטיב נוכל להעריך את יקר ערך הספר.

ולכן אמרתי בלבי להציג בתחלת ספר משלי (אשר לו יתר שאת בכמות משאר ספרי שלמה הנמצאים בירינו עתה) תולדת שלמה מלך ישראל. ואם גם ידעתי כי קצור קצרו ידינו מלתאר את חיי האיש הנכבד במחוגת אמת הספורי (היסטאָרישע ווזהרהייט), יען כמעט נסתמו כל מעינות קורותיו ואודותיו, כי ספר דברי שלמה (מ"א ו"א מ"ב) ודברי נתן הנביא ונבואת אחיה השילני וחזות יעדו החווה (ד"ה ז' ע' כ"ט) ספו תמו מן בלהות הזמן ואינם, וממעט הדבש אשר הטיפו לנו הסופרים במלכים

¹ ואולי דברי שלמה הנזכר במלכים המה הספרים אזור נד"ה כי כל אלה הנביאים הלז כתבו דברי שלמה.

מבוא לספר משלי

במלכים וד"הי בל תראינה עינינו, כאשר יבין כל משכיל. גם דברי חז"ל בל יגיהו חשכינו בענין הזה, כי רוב דבריהם משלמה הם דברי אגדה, ולפעמים הליטו את כוונתם בצעיף המשל כמו בניטין (ק"ח) וכיוצא בו, ועוד אדבר ממאמרים האלה להלן, וממעיונות כאלה בל ישאכון סופרים נאמנים. את כל זה ידעתי ותתפעם רוחי, בקרבי אלהמלאכה הזאת, אך שמתי מבטחי באל אמת כי ישלח אורו ואמתו להדריכני בדרך אמת, כי אותה חפצתי כטוחות. ואומר:

שנת העולם בה נולד שלמה אין להכריע כלל מן המקרא כי לא נזכר זה בפירוש, גם יקשה מאוד לחשב עת ספורי הכתוב, יען בני ישראל לא מנו כלל שנות עולמים מוזמן הבריאה, ובכל ספר בראשית לא נמצא כלל גבול זמני ממנו התחילו למנות, וכאשר יצאו ממצרים והיו לעם שמו הענין הזה לראש מספרם, וגם זה המספר יבוא אך ו' פעמים (שמות י"ו א', וי"ט א', נמדנר א' א', וע' א', ול"ג ל"ט, מ"א ו' א'), וכיחר מקומות בחרו במספרם שנות המלכים, ולפעמים הזכירו מספר מה אשר בל נדע יחוסו, כמו ויהי מקץ ארבעים שנה (שמואל ב' ט"ו ז') מי יגיד לנו מתי התחילו ארבעים שנים האלה? וכן ויהי בשלשים שנה (יחזקאל א' א') הני שלשים למי המה? ועוד כמוהם; ולכן אך לשוא נקוה להוציא לאור כמה ימי שני חיי שלמה, מתי נולד, ומתי הגיע למלכות, כי במלכים ובד"הי נזכר רק שמלך מ' שנים, ושכנה את בית ה' בשמונים וארבע מאות שנה ליציאת מצרים שהיא שנת הרביעית למלכו, ולא זולת זה; אולם רב חכמי האחרונים מבני עמנו, יוחסין, סדר הדורות, שלשלת הקבלה, הסכימו, כי שלמה נולד, כ"א תתקי"ב, ונמלך בן י"ב שנים תתק"כד ליצירה¹ ומת בן נ"ב לחייו שנת כ"א תתק"סד לבריאה, הנה אדני מספרם הוטבעו על דברי חז"ל הביא רש"י (מ"א ב' ז') וז"ל נער קטן בן י"ב שנים היה וזה לך החשבון ויקרא את שמו ירידיה (שמואל ב' י"ג כ"ה) בו בפרק ענה אמנון את חמר שנאמר ויהי אחרי כן ולא בשלום אחות, מקץ שנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום והרג את אמנון, ואבשלום ברח וילך גשורה ויהי שם ג' שנים הרי ה' שנים ושב אבשלום לירושלים שנתים הרי שבע לשלמה, ומרד באביו ונהרג, אחר זאת ויהי רעב כימי דוד ג' שנים הרי עשר, באחת עשרה שנה מנה את ישראל וכו', הרי שתיים עשרת למלך שלמה עכ"ל. ועתה נראה איך ירופפו העמודים אשר עליהם נשען החשבון הזה, כי מה שאמר, שבאותו פרק שנולד שלמה ענה אמנון את חמר אינו מוכרח, כי בין לדת שלמה (שס י"ג כ"ד) ובין מעשה חמר (י"ג א') סיפר הכתוב מלחמת בני עמון וגם נאמר (שס) ויהי אחרי כן ולא בשלום בן דוד אחות יפת וגו', ולדעת חכמי התלמוד אחרי תמיד מופלג כנודע, גם מה שאמר כי אחר שנתים אחרי שוב אבשלום מגשור מרד באביו, גם לזה אין הוכחה כלל מהכתוב כי שם נאמר אך וישב אבשלום שנתים ימים בירושלים לפני המלך לא ראה (שס י"ד כ"ח), ואדרבא נראה כי ימים רבים עמדו בטרם הצליח ביד אבשלום להטות

לב

¹ ובהקדמת הרד"א לספר מלכים נאמר: שלמה מלך בשנת אלפים ותשע מאות ועשרים לבריאת עולם וקו"ט וכו"ל עשרים וארבעה, כי הוא נעלמו כתב שכתבנו מלך בשנת אלפים ותשע מאות עשרים וארבעה לבריאת עולם ושלמה מלך כנודע מ' שנים.

מבוא לספר משלי

ב

לב העם אחריו ולחוק את קשרו, גם כתוב שם (ט"ו א') ויהי מאחרי כן, והמ"ם בודאי יורה על ריחוק הזמן. אך דע כי עיקר החשבון הזה יצא לחז"ל, יענהם פירשו הארבעים שנה דאבשלום (שמואל ב' ט"ו ז') מעת אשר צמחה מלוכת שאול (ע"ש כס"י ורד"ק), וגם הבינו ושני שנים מלך על ישראל דשאול (ע"א י"ג א') שלא מלך שאול יותר מב' שנים כדעת סדר עולם, אך שאמרו שמלך שנה אחת כבר עם שמואל ואם כן כלו הארבעים שנה בשנת ל"ו, או ל"ז למלכות דוד אשר מלך ארבעים שנה¹); אכן הרל"בג (ע"א י"ג) והרד"א סתרו בטענות חזקות ועצומות הדעת הזאת, והרד"א החליט שמלך שאול כמו עשרים שנה, והארבעים שנה דאבשלום אם מעת אשר מלך דוד בחברון או מלדת אבשלום, שגם היא היתה בעת ההיא, והי' א"כ דוד כמרידת בנו כבן שבעים שנה. ולדבריהם יתרוסו שחת החשבון של חז"ל עד היסוד ולא נדע דבר מתי נולד שלמה ומתי נמלך, ואם גם איתא בספרי (הונא כס"הד) כי שמואל ושלמה שנותיהם שוות, ושמואל חי כנודע נ"ב שנים, וא"כ יהי' מוכח כי שלמה היה במלכו י"ב שנים, כי ארבעים שנה מלך; לדעתי, גם אין בזה עון פלילי אם נאמר שגם דברי הספרי המה אך דעת יחיד, הלא תראה שגם המהר"שא כח"אג יתנגד לדעת הזאת, כי הוא כתב על מאמר חז"ל (גטין ס"ט ע"ג) רב ושמואל, חד אמר מלך והדיוט, וחד אמר מלך והדיוט ומלך, וז"ל: ויש לדקדק למ"ד מלך והדיוט, הא כתיב שמלך שלמה בירושלים ארבעים שנה וישבב עם אבותיו ויקבר בעיר דוד (מלכים א' י"א מ"ג), ודוחק שגם השנים שנטרד ומלך אישמי נחשבו למלכותו, שנראה מזה שנטרד בהחלת מלכותו, ולפי התרגום שנטרד מפני שעבר על מצות ה' נראה קצת דאיכא למימר דסוף שנת הארבעים נטרד עכ"ל, הנך רואה, שבין למ"ד מלך והדיוט, ובין למ"ד מלך והדיוט ומלך, אם לא נחשב הימים שנטרד בין ארבעים שנה שמלך לא ימלט מאחת משתי אלה, אם כי נאמר שהי' ביום המלכו יותר מי"ב שנים והוא יתנגד לחשבון של חז"ל שהבאתי, או שנקבל שימי חיי שלמה היו יותר מנ"ב שנים ודלא כדעת הספרי²). סוף דבר אין לאל ידינו להוציא הענין הזה אל אמינותו, ואם גם אפשר עוד להשוות (דעות החלוקות בזה, כי באמת יש שלש נקודות הזמן, מהן נוכל להתחיל ראש ממשלת שלמה; האחת, מיום שמשח אותו צדוק הכהן על נחל גיחון (מ"א א' ל"ט); והשנית, כאשר המליכו אותו שנית ומשחו אותו לעיני כל ישראל כנזכר (נד"הי א' כ"ט כ"ג); והשלישית, כאשר מת דוד ולו לברו היתה המלוכה; מי יגיד לנו כמה ימים ושנים הלפו ועברו בין האודות האלה, וא"כ נוכל לאמר, כי פעם נמנה ממשחה ראשונה ופעם מן השניה, ופעם מיום מיתת אביו; אכן בכל זאת ידעתי, כי אך לשוא איגע, ואך

¹ ואם יקשה לך לפ"ז יהי' שלמה כשמת אביו אך י' שנים, כבר תיין נעל סדר

הדורות שנים מקוטעות היו ע"ש.

² ולדעת הזנס הכולל וזנפמזנהן בפירושו לספר מלכים היה שלמה יותר מי"ג שנים כאשר יש על כסא אביו, ומה שנאמר ואנכי נער קטן, ענינו כמו אם קטן אזה צעיניך (ע"א ט"ו י"ז) וגם שני סיוו היו רב מנ"ב שנים, והוכיח זה מהכתוב ויהי לעת זקנת שלמה (מ"א י"א ד') עיין בדבריו. ונסכרי קמי העמים מאתי שמי' כמו ק"ד שנים.

מבוא לספר משלי

ואך קורי עכביש אארוג, כי אין למצוא בים המביכות האלה דרך סלולה—וגם אין התועלת היוצאה לנו מהחקירה הזאת שוה בנוק הזמן, ולכן כאשר עשיתי ליהושע (עיין עס זמנוא) בן אעשה לשלמה, אניח את הדרוש הזה ליודעי העתים וחוקרי זמנים ואשים פעמי לדרכי לספר תולדת המלך הגדול הזה מיום הולדו עד יום מותו כפי האפשר, ואחקור על דרך חנוכו על חכונת נפשו, ועל כל הקורות אשר מצאוהו, למען נשכיל איך מנטעי נעמנים כאלה, יצאו פרי הלולים המשמחים אלקים ואנשים.

א

חנוך הנער שלמה.

דוד המלך ע"ה אהב כפי הנראה את בן שבע אם שלמה מכל נשיו, כי כאשר הגדל אהבת האשה על בנה בהרבות עצבונה בעת לדתו ובימי גדוליו, כן תיקר בעיני האיש, האשה אשר בעמל נפש וכעס הרבה נהיתה לו. וזה היה הענין בבת שבע, כנודע, ולכן חשקה נפש דוד מאד בה ובזרעה אחריה, ולזה מאן להנחם, כאשר חלה בנה הראשון למות (ש"ב י"ג). והנה נודע מחכונת נפש דוד, שאם גם ה' נוקם ובעל חמה לצריו, לאנשי ביתו ובפרט לבניו ה' רך הטבע וחלוש לבב, הן לא מצינו שהוכיח את אמנון על הנבלה אשר עשה, ולאבשלום אשר הרג את אחיו בצדיה סלח לו וישק אותו (ש"ב י"ד ל"ג), ובאדניה נאמר ולא עצבו אביו מימיו וגו' (מ"א ח' ו'), וא"כ אין ספק שהי' מפנק את שלמה מנוער, כי מלבד שהוא בן האהובה ה' עוד לבו חרד עליו פן עוד לא שב אף ה' ויגוף גם אותו, וכן העיד המלך שלמה על עצמו כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לפני אמי (משלי ד' ג'). ועיין עס זמנוא.

ונראה לי ברור, כי שלמה היה באמנה אצל נתן. וזה כוננת הכתוב (שמואל ב' י"ב כ"ה) וישלח ביד נתן הנביא וגו' שנחסר הבנוי, ושעורו: וישלחוהו (ואין זה זר כנודע), וענינו שמסר אותו ביד נתן לגדלו ולהנכו. וגם חז"ל אמרו שנתן היה רבו מובהק¹. והנה נתן הנביא במעלליו הכיר הנער וידע רוחב לבבו ועומק שכלו ורוח

¹ ונסדר הדורות אמר: ורבו של שלמה היה שמעי, ובגלגלת הקבלה הוסיף בן גרא, ואין נראה לי, שאם גם נאמר, כי דוד מצפו בתורת ה' הניח את בנו ללמוד תורה אצל איינו בנפשו, הלא יפלא, איך דוד בחיור ה' אשר למאוד יקר בעיניו כבוד הרב כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות) יגו לבנו אחריו לצמוד על דם מורו? ולכן אומר אני, כי שמעי הזה הוא איש אחר (ואולי הוא שמעי אחי דוד כפי הכתוב ש"ב כ"א כ"ב) גם מצינו בן לדוד וצמו ששעא (ד"ה ח' ג' ה') והוא שמוע הנזכר בשמואל ב' ה' י"ד) והוא הוא הנזכר במלכים (א' ח' ח') עם האנשים אשר לא היו עם אדניהו, כי גם עס הוא אינו בן גרא, כאשר עשן ברד"א, שהדעת נותנת ששמעי ממשפחת שאול לא פי' מני און, ואף כי עתה אחרי שמרף

מבוא לספר משלי

ג

ורוח שדי אשר יבינהו, גם ראה כי הוא יצליח למלוכה יותר משאר בני דוד¹ ולכן חנכו כמשפט יורש עצר, הדריכהו בדרך ישר וצדקה לאור החכמה והמדעים; ויען ראה נתן, כי דוד אשר לוקח מאחרי הצאן למלך ולא למד חכמת הממשלה הרחבה מני ים, לא ראה טובה במלכותו לא נח ולא שקט כל ימיו, גם לא הצליח את עמו, כי בתחלת ממשלתו היה חרב איש באחיו, יהודה הציב כצר ימינו נגד ישראל, ואח"כ מלבד המלחמות הגדולות ונוראות שלחם עם אויביו מסכיב, רבו המתפרצים בעם אשר קמו עליו; ואם גם בימיו ישראל עשה חיל ויצא שמם בגוים, בכל זאת באו גדודי עמים בארצם וישחיתו את יכולה, ועל כמותיהם נפלו חללים, אשר הרגו איש את רעהו במלחמות עם בית שאול ובמרידת אבשלום ושבע בן בכרי, ולזה שולח בהם רעב ודבה (ז"כ כ"א א', וכ"ד ט"ו) ההולכים תמיד בעקבות המלחמה². את כל זה הבין נתן הנביא, ונתן אל לבו להטות את לב הנער אל תכונות אחרות יתנגדו אל תכונות נפש דוד אשר היו בעוכריו, ובאמת נראה בעין כי רוה אחרת היתה בשלמה ולא מלא כלל אחרי אביו, והוא:

(א) דוד היה איש מלחמה מנעוריו ורוח גבורה אשר לבשהו להכות גם את הארי גם את הדוב, בהיותו רועה את צאן אביו, לא סר ממנו עד זקנה ושיבה³, ושלמה היה איש מנוחות, כאשר העיד עליו הכתוב (ד"ה א' כ"ג ט').

(ב) בכל אמצות רוח דוד לעת הריק ברק חרבו — היה לו לברגש ורכות התפעלויות עד דכא, וכרגע שבה חרבו אל נדנה, גם גפשו תשוב אל משכנות הרועים, סערת רוחו תקום לדטמה, ונעימות שירי רועה ינעמו לאזניו מתרועת מלחמה וקול ענות גבורה

שחרף וקלל חותו, מהשרים הקרובים אל המלך, ואם בן מדוע יספר הכתוב שיד שמעי לא היתה עם אדניהו. אולם טוב מלאתי שגם חז"ל החזיקו ששמעי בן גרא הי' רבו של שלמה, ואמרו שכל זמן שהי' שמעי חי לא נשא שלמה את בת פרעה עיין רש"י ורד"ק (שם ג' א') ואם קבלה היא נקבל.

¹ הנה לא נעלם ממני, כי על פי ה' הוקם שלמה למלך תחת אביו, וגם לבנות בית לשמו, כמו שנאמר (ד"ה א' כ"ב ח') ויהי עלי דבר ה' וגו' הנה בן נולד לך וגו' כי שלמה שמו וגו' הוא יבנה בית לשמי, אולם שם לא נתפרש מי הגיד לדוד הנבואה הזאת, גם לא באיזה זמן — ובנבואת נתן כאשר ראה דוד לבנות הבית הנבואה הזאת, אך כי אחד מבניו ישב על כסאו ויבנה את הבית (ש"ב ז' י"ב י"ג, ד"ה א' י"ז י"ח י"ב) אולם לא נוקב בשם, וא"כ אין מן ההכרח כי ביום הולדת שלמה ידע נתן על פי נבואה שבו בחר ה' להיות מלך על ישראל, ואך קרא לו ידידיה בעבור יקרת נפשו וזכות לבו, וברוח חכמתו הבין כי ה' ית' קראוהו על.

² ואף שנאמת מה' היתה הנסבה, כבר נודע שאל אך יפעל באמצעות הטבע, והנה לפי חקי הטבע היה ראוי לבוא רעב ודבר, אולם לולא חטאו הלא ה' ישדד המערכות ויזו לארץ ותתן יכולה ויאמר למלאך המשחית הרף, אצל בעבור חטאם הניח ה' לטבע לפעול כפי דרכה, ולזה יחס הכתוב הרעות האלה לשמו יתברך.

³ ולדעתי היתה כוונת דוד בלכותו למנות את ישראל אך לדעת מספר בנאותם אשר יוכל לערוך אתם מערכת לחם, כי בן נאמר ויהי ישראל חלף אלפים ומאה איש שלף חרב. ויהודה

מבוא לספר משלי

גבורה — וכן מיחר התפעלות עד מהרה התהפך נפשו כחומר הוחם, מתכונה אל חכונה (כנראה זאת לכל משכיל בשיריו הנחמדים), ולזה היה נוח לכעים ונוח לרצות, כמעט יבער אפו והי' כאש אוכלת לא יחמול ולא יחוס, וכהרף עין ישח איש, ישפל אדם לפניו, וסר עונו וחטאתו הכופר, וחמת המלך שככה ⁽¹⁾; אף היה דוד איש חם והיה נער עם אנשי מקנה ורועי צאן, אנשים אשר ילכו לחומם ואין ברוחם רמיה, ולכן קרה לדוד כאשר יקרה לכל איש אשר יתרועע אך עם אנשי אמונה, כל איש צדיק בעיניו, וכל גבר ישר הולך, כל ידע לפענה מצפוני לב אדם אשר בשפתיו יכבדהו ובקרבו ישים ארבו, לא יבין להבחין בין איש חלקלקות ובין נאמן רוח, כי ערום כל יערום לחשוף מסתרי לב עמוק — ולזה נקל היה לאנשים בחצר מלך שאול, להלשין את דוד אל אדוניו, כי לא ידע להשמר מהם ⁽²⁾, גם לא חלה ולא הרגיש מקשר בנו, וכי אחיהופל יועץ למלך הוא בקושרים — ומוה נמשך, שאם גם דוד היה עושה משפט וצדקה לעמו כאשר העיד עליו הכתוב, בכל זאת לא נמלט לפעמים מהיות במקום המשפט שמה הרשע, כי לא הבין לחקור הדיון אל אמיתו, ולדעת האמת עם מי — ובוה הטה אבשלום את לב העם מאחרי דוד כנזכר (ש"ב ט"ו) באמרו כי אביו כל ישפוט צדק ואמת ⁽³⁾; לא כן שלמה ידיד יה, לו רוח נכון ולנפשו חסון כאלונים, יגור אומר ויקם ולא יחלל את דבריו בשום אופן (כאשר נבאר זאת בע"ה אם נדבר מדברי מלכותו), גם לא הלך בדרך לבו ולמראה עיניו, אך חכמתו עמדה לו, היא היתה נר לרגלו ואור לנתיבתו, ומטה אלקים משענת הבינה לא סר מידו. ואם גם הלך לפעמים שיבב בדרך תועה, לא ידי התפעלויות עשו זאת (כאשר חשבו רבים וכן שלמים), אך מאורי מתעים מהטענות והספקות הנופלות בעיונים הוליכוהו בתהו לא דרך ⁽⁴⁾. כי אם גם שלמה, אמון עלי הולע ומפונק מנוער כאשר אמרת, וכפי

ויהודה ארבע מאות ושבעים ואיש שלף חרב (ד"ה א' כ"א ה') הרי שלא מנה רק אנשי חיל, וזה לעד שלא נח לבו מזעפו, ועוד שם מגמת נפשו מול פני מלחמה.

⁽¹⁾ הנהך רואה במעשה נבל (ש"א כ"ה) איש אחד חטא והוא נשבע לבלתי השאיר לו משתיין בקיר, וכרגע נראתה לו אביגיל, סר רוחו הקשה, מלא את משאלותיה וקבל ממנה תוכת מגולה באמרה אליו ולא תהי' זאת לפוקה וגו', ולשפך דם חנם (שם) כי אך מדרך המוסר החליפה נקי בחנם. וכן הראה תהפכות רגשות נפשו בענין שמעי בן גרא, כי כאשר ירד לקראתו בכה והתחנן לו מיד סלח לו (ש"ב י"ט ב), וכפי הנראה אה"כ התחרט בדבר ושמר לו רעתו, כי לזה לשלמה להוריד את שיבתו בדם שאולה (מ"א ג' ט').

⁽²⁾ פקח נא עיניך וראה כי כאשר נמלט אביתר מחרב שאול אמר לו דוד ידעתי ביום כי שם דואג וגו' (ש"א כ"ב כ"ב) הנה ידע זאת, ולא נשמר ממנו.

⁽³⁾ הלא תראה כי הטה דוד את אזנו לדבת ליבא ונתן לו מיד מצלי לחקור אם אמת נכון הדבר את כל אשר למפיצת (ש"ב י"ו), וכבר אמרו חז"ל על זה, קיבל דוד לשון הרע; וגם כאשר הלדיק מפיצת את נפשו והראה כי ענדו רמהו, גזר המלך אתה וליבא תחלקו את השדה (שם י"ט ל') האין זה משפט מעוקל? ומה נעמו דברי חז"ל באמרו, בשעה שאמר דוד אתה וליבא תחלקו את השדה יבאה בת קול רצעם וירצעם יחלקו את המלוכה.

⁽⁴⁾ אם נשים עין על מליכת דוד ושלמה, נראה גם מזה, איך יבדלו תכונות נפשות זה מזה — בין ענפי שירי דוד ינשב תמיד רוח רגשות לבנו, אם יאנק משכרון נפשו ישמע

מבוא לספר משלי

ד

וכפי הנראה גם בטבעו היה עלול אל בקשת המותרות ואהבת התענוגים ⁽¹⁾, הן נתן המלמדו להועיל השכיל להטות חשוקת לבו מן הערב והמתוק לחושים, אל היפה ונאה אשר ינעמו לנפש, ולהפיק מוימתו זו, חשב והשתדל ללמדו ספרי חכמי העמים כחכמי מצרים אשר עמדו אז לנס עמים בכל מדע יקר, וחכמי צור וצידון עושי מלאכה במים רבים, ואליהם גויים ידרשו בכל מלאכת חרש וחושב (כנזכר זה במלכים וד"הי בכמה מקומות).

אולם אם גם בזה השיג נתן את חפצו, ונפש שלמה געלה בתאות החומריות העכורות, ובחר אך במטעמי נפש היכלי עונג כרמי חמד ופרדסים מפוארים שרים ושרות וכדומה, בכל זאת פרח מגוע החינוך הזה נצר פורה ראש ולענה. והוא משתי סבות:

האחת, כי נמשך מזה ששלמה חפץ במאד להגדיל הוד מלכותו בכבוד המרומה ויקר הבל — ולזה בנה היכלים לתלפיות, ומלא אותם כל טוב וסגולת מלכים — עשה לו כסא שן מצופה זהב, כמוהו לא נראה בכל המלכים, מבלי להשים על לב כי אך בצדק ומשפט והצלחת העם תכון סא המלוכה, ולא בעמודי שיש.

והשנית, יען מנעוריו הספיק בילדי נכרים, השק למאוד בדרכיהם, וחשב, כי הצלחת האומה היא, אם תרב חכמתם כהכמת מצרים, ויקנו הון ועושר כאנשי צור וצידון. ולכן כל מגמתו היתה להיות כנעני ישראל נכבדי ארץ ולבוא בים באניות סוחר (כמבואר כל זאת במלכים וד"הי), ולא הבין כי כפי חקי אמונת ישראל ומשפט תורתם, בל יאושרו בארץ אך בנהלת שדה וזכרם, עם מדת ההסתפקות, ולא במסחר רב והון עתיק עם בקשת המותרות; — ולכן אך ראשית מלכותו שגבה כיאד ואחריתו היתה מצער, כאשר יתבאר במה שיבוא.

ויותר

אנקת בני ומספר תמורדים, ישנה וישלש מכאוב לבו במאמרים כפולי הענין; וכן אס תגל כפשו בה', וירון בישועתו. ולזה ירבו במליכותיו הציורים והדמיונות (הנאים מכח התפעלויות) וימעטו הרעיונים, אולם בשלמה נהפך הוא, הגיון נפש ומשפטי השכל מרחפים תמיד על פני דברי קדשו הנשארים לנו, כי משלי כולל מוסר השכל מיוסד על אדני חכמת הנפש, וכל מליכותיו שנוות ומחודדות עד מאד, ובקהלת ירד לעומק ים החקירות, ועל כל הנעשה תחת השמש, וגם על אל אלים ידבר נפלאות (ועל שיר השירים כבר מלתי אמורה במעמר לספר הזה, וכבוד אלפים השתר דבר); ואתה תחזה קורא הנעים אס תשים תפלת שלמה בחוכמת הבית מול תפלת דוד בן ישי מה יפה נח הנן מכח האב, וכי עולם בינת שלמה היתה מושלת גם ברוח שירו, כי אחרי אשר הודה לה' בתפלה קברה על אשר מלא את דברו לדוד לביו, התחיל (מ"א ח' ב"ז) את תחנתו ברעיון נאגב עד מאוד, והיא: הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה, ונכל התפלה אס גם תתורמס המליכה לשאד, בכל זאת אשר האלין סדר הגיוני (ואין פה המקום לבאר זה בפרט, אך כל איש למראה עיניו ישפוט, כי כן הוא), אף הראה לנו מה נמקו מחשבותיו בענין יראת ה' האמיתית המיוסדה על אהבת מין האדם כנללו באמרו (אס מ"א) וגם אל הנכרי וגו', וכל משכיל יבין כי דבר גדול דבר המלך ואין להאריך.

⁽¹⁾ ו"ל הרד"א בפירושו לספר מלכים פרשה י"א, והנראה אלי ככל זה, הוא, שלמה היה בטבעו שטוף במשגל, ואוהב הנשים עכ"ל.

מבוא לספר משלי

ויותר שהיה שלמה חכם בחכמת הטבע ובחינת הכרזאים, כמה שנאמר וידבר על העצים וגו' על הבחמה ועל העוף על הרמש ועל הדגים (מ"א י"ג), עוד דרש וחקר בתכונת מבחר היצירה ירד בחכמתו אל הדר לבות בני אדם, לדעת מסתרי עשתנותם וצפוני תשוקתם כנראה לכל משכיל בספר קהלת, ולזה לפניו לא יבוא חנף, כי ידע לקלע אל מטרת האמת ולא יחטא, ומעשה דשתי זונות לעד; גם היה גדל כחצר המלך עם אנשים אין חוכם ככרם, וידעו להכחיד החת מזק לשונם רגשות לבם, ולא כאביו אשר שכן באהלי רועים, והתרועע אך עם אנשים שפתם רק מהשכות קרבם יביעו; אף עשה חיל בחכמת המליצה וידבר שלשת אלפים משל ויהיו שירו חמשה ואלף (ע"ג י"ג): וגם בזה נטה מדרך אביו אשר אך להודות לה' ולומר לשם עליון הקדיש כנורו¹). הן זה משפט הנער ותכונות נפשו כאשר הגיע למלכותו. ועתה נראה מה פעל ועשה האיש אשר אלה לו בשבתו על כסא מלכותו.

ב

מעשה תקפו וגבורתו כל ימי ממשלתו עד לעת זקנתו, כאשר הטו הנשים את לבו.

הנה אם גם לעת מרידת אדניה כבר המליך דוד בעצת נתן ותחבולות בת שבע את שלמה בנו והושיבו על כסאו, בכל זאת נראה כי עדין לא חזקה המלוכה ביד שלמה, יען עוד אויביו חיים עצמו, כי המלך דוד מאהבתו גם את אדניה, לא רצה לשלוח יד במורדים אשר היו בקשר עם אדניה, ולזה התחכם דוד להמליך ולמשוח את שלמה שנית לעיני כל ישראל, ובאותו פעם נמשח גם צדוק לכהן (כלומר לכהן ראש) אם גם עוד לא גרש אביתר, כי הו' בירושלים נכפח לכהני ה', עד אחרי מיתת דוד; ולהגדיל את שלמה בעיני העם, ולמען תהיה יראתו על פניהם כל הימים, הגיד להם דוד כי זה האיש בו בחר ה' לבנות בית לשמו.

והנה מנע ה' ביד נתן את דוד מליכוד היכל אלקים, יען היה חפץ ה' שהבית הזה יהיה עליון בכל הארצות ויהיה כהפארת גדלו והוד בנינו רם ונשגב בעיני כל העמים, כמו שאמר דוד והמלאכה גדולה, כי לא לאדם הבירה כי להי אלקים (ד"הי"א כ"ט א'), ולזה קצרה יד דוד מלהשלים המלאכה הנכבדה בתכלית היופי והגוי כיאות להיכל מלך מלכי המלכים, מככה כבוד, האחת מה שמפורש בשסוק (ע"ג כ"ח ג') כי איש מלהמות אתה, שהמונה לדעתו, יען מלכות דוד לא שקטה כל ימיה, ותמיד או האויבים גדוד יגורנו או שישראל יגוד עקב, ולזה היו צריכים להיות כל אנשי חיל תמיד נכונים ליום קרב, ואיך יעשו כלאכת חוצבים ומונים? הלא תראה

¹ הנה לא מנינו כלל כי שם שלמה דברנו אל אל אך בתוכת הבית לבד, כי מה שזכר בתהלים ע"ב לשלמה, הוא היחס שאליו ולא המלטרף כאשר יבין כל מעיין, גם בפרשה קנ"ז, אף אם נאמר שלמה בעלמו חזרו (ע"ג בנאור) הנה אינו לא תודה, ולא תפלה לאל מי אף סערה מוקרי, כי מה' מלעדי גבר כווננו.

מבוא לספר משלי

ד

הראה כי לשלמה היה שלשים אלף איש חליפות כורתי עצים בלבנון, המה מבני
 ישראל כמפורש במלכים (א' ה' כ"ה), ומן הגרים, אשר אין ספק כי גם המה באו
 לעזרת ישראל בנכורים לעת באו צר ואויב בארצם, נתן שלמה שבעים אלף נשא
 סבל, ושמונים אלף הצב בהר (ד"ה ז' ז' י"ד); ואם גם נאמר (ד"ה א' כ"ז ז')
 ויאמר דוד לכנוס את הגרים וגו', ויעמד הוצבים וגו', הנה מלבד שלא מפורש שם
 מכפר הגריב, כבר היה זה האהרי אשר הומשה שלמה זלו העוז והמשרה כאשר נבאר.
 שנית, נראה כי לא החכים דוד כלל בחכמת מלאכת חרש והושב ומעשה הבנין, כי
 מאין יבואו לו ידיעות כאלה? האם באהל מקנה שם נהגדל או במערות ובמצודות שם
 נחבא מפני שאול או בשכנו על פני השדה במחנה לפני האויב? שלישי, הנה
 נפש דוד שנאה למאד כל בני נכר ולא הרשה כי איש זר אשר לא מורע ישראל
 יקרב אל מלאכת הקדש, ואף כי יתערבו יחדו אנשי צור וצידון עם עם ה' לעשות
 במלאכה כאשר עשה שלמה בנו כנוכר במלכים וד"ה. הנך הוא, כי דוד לא ביקש
 מחירם מלך צור, לשלוח אנשיו לבנות ביתו כאשר עשה בנו, אך חירם מעצמו
 התאזר לזה (ג"ז ה' י"א), גם לא נזכר שם כלל כי עזרו בית ישראל את בוני חירם,
 וכן אמר דוד לשלמה ועמך בכל מלאכה לכל עבודה (ד"ה א' כ"ה כ"א),
 הרי שלא היה בדעתו כי יתערב זר בהכנס. אולם כבר נודע מן הכתוב, כי אנשי צור
 וצידון השכילו יותר בחכמת חרש והושב מבני ישראל, ואין ספק, כי דוד לא היה
 בונה את הבית בתכלית השלימות כשלמה בנו — ומאלה הכבות לא בחר ה' ברוד
 עברו אך כשלמה בנו לבנות בית לשמו, ועי"ז היה שלמה יקר למאוד בעיני העם,
 גם כאשר הכבד את עולו עליהם כאמרם אל רהבעם: איבך הקשה את עלנו, ואתה
 עתה הקל מעבודה איבך הקשה וגומר (מ"א י"ז ד'), בכל זאת הטו את שכמם לסבול,
 כי מי ירים ידו במלך בו בחר ה' לבנות היכל קדשו. והנה לא נדע כמה ארכו הימים
 בין משירת שלמה למיתת דוד ע"ה, אך זאת נראה, כי מיום המשחו נתן אביו בידו
 שבט מלכות העוז והממשלה, ודוד השתדל אך להכין לבית ה', ולהעמיד כהנים
 לעבודתם, ולוים לשירם ולזמרם כנראה מד"ה א' (נפרט נפרט כ"ג כ"ד כ"ה), אך כאשר
 קרבו ימיו למות התאזר עוד עוז לצוות את שלמה בנו על דברי המלוכה, ולהורותו את
 הדרך אשר ילך למען יכון הוא ומלכותו (מ"א ז'); אולם אין לספק, כי סוד הצוואה
 הזאת לא נגלה לעת ההיא אך לשלמה, ולאחות מרעיו היושבים ראשונה במלכות, כי
 לו היה הדבר נודע, בוודאי היה יואב ושמעי בן גרא בורחים מן הארץ להמלט על
 נפשם

(1) ואל נא תשיבני הלא נאמר (ד"ה א' כ"ח י"א) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם
 וגו' ואמר הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ותחשוב כי שלמה לא הוסיף מדעתו כלל, דע ידידי
 כי הענין אינו כן, אך הכוונה שנתן סדר וערך המקדש בית קדש הקדשים, ההיכל והעזרות
 והתאים וכדומה, ומדת ארכם ורחבם, אבל אין ספק שלא ביאר לו איזהו הקירות יאחז צוהב
 או צעלי ארז, איזהו רלפה יעשה משיש, ואיזה מאבני גזית וכן לא פירש לו מן העמודים
 והכותרות, מן היס הנחשת והבקר, כי אין זה אך לציור ואין בהם מקדושת הבית, והיה ביד
 המלך לעשות אותם כפי אשר גזר חכמתו, ואם נתן דוד משקל גם לכל הכלים כמבואר שם,
 לא יעד לו את הארס, אם יהיו עגולים או בתמונה אחרת, ואם יטייר אותם בפקעים או
 צאצאים וכדומה.

מבוא לספר משלי

נפשם, אבל שלמה העלים הדבר הזה עד אשר בצע את כל אשר יזם באויביו הקרובים אליו, ואז הראה לעין כל כי אביו צוה לו כן. — ואולי היה העם מרננים אחריו על אשר שלח ידו ביואב, שר וגדול בישראל, והרג לשמעיו אשר אך תואנה היה מבקש להמיתו, והצדיק את עצמו בהראותו כי לא ענה מלכו. —

ועתה כאשר שכב דוד עם אבותיו, ולשלמה לבדו היחה המלוכה, חשף את זרוע גדולתו ואת ידו החזקה בהנהגת המדינה וממשלת עם, לכצע עצה עמוקה מני תהום רחבה מים אשר אך רוח שלמה יכלכל אותה, והיא, למשול ממשל רבולרות מנהר עד אפסי ארץ לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח חכמה; כי שלמה הוקדש מבטן אמו כנוצר לאיש מנוחות, ובכל זאת רצה לשלוח ידו ולאחוז בכנפות הארץ, להכות ברוח פיו כל הקמים עליו, ולהכניע גוים רבים ועצומים בקסם שפתיו, כאשר יעד לו המשורר הגדול (תהלים ע"ב), וכשיר הזה יראה המשכיל את המטרה אשר אליו יכוננו האומנים את חינוכי הנער. — אולם אם יקשה להשיג זאת לכל מלכי עם ועם להרחיב ממשלתם לא בחרב ולא בורוע איש אף לא בירושה ונחלה (ולדעתו לא נמצא גם אחד אשר עלתה זאת בידו), הן למלך ישראל בימים ההם אך לנמנע יחשב, וזה משתי סבות, האחת, כי מיום מלך מלך בישראל עד שהוקם שלמה על (שהיה לדעת חו"ל מ"ב שנים ולדעת הרלב"ג והרד"א כמו ס' שנים) לא שכתה מריבות העם; ואם גם היו המיד נלחמים עם אויביהם מסכיב, והיה מן ההכרח להיות באגודה אחת, לא חכמו ולא השכילו זאת, ורגע ינחו מאויביהם היה חרב איש באחיו, יען עוד הסכן לא הסכימו לשאת עול המלוכה, ואיך נקוה מעם שוכב וסורר כזה, שאם ישבו בטח ואין מחיר כי יעבדו את מלכם ויהיו סרים למשמעתו; והשנית מפאת הצוררים אשר ארבו להציק את ישראל בכל גבולם אחרי מות דוד ולקחת את נקמתם מזרעו אחריו, כי דוד הרע למאד לכל הגוים אשר סביביו הרג ולא חמל טרף ואין מציל, כי פלשתים מלכר אשר הכה בהם ברכבותיו, גם חשב להשיב להם רעה חחת טובה, כי אכיש מלך נת נתן לו עיר מקלט את צקלג, והוא כחש לו ואמר כי גרודיו יפשטו לשלול שלל ולבזו בו בארץ יהודה, ובוה הטת את לב המלך עד כי רצה לעשותו שומר לראשו כאשר יצא להלחם עם ישראל, ואין ספק כי דוד טמן בזה רשת לרגלי פלשתים להסגירם ביד שאול כנוצר כל זה (שמואל א' כ"ז וכ"ט, ד"ה א' י"ב י"ט ועיין מה שכתנו ע"ס בנאור), וקנאת ה' צבאות ועמו עשתה זאת — ולזה נאמר וישמעו פלשתים כי משחו את דוד למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים וגו' (ע"ב ה' י"ז), גם את מואב אשר בצלם חסו בית אביו כאשר היה דוד במצודה, כמה שנאמר וינחם את פני מלך מואב (ע"א ח"כ ד') הכה וימרדם שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (ע"א ח' ב')¹, ובארום הכרית כל זכר (מ"א י"א ט"ו ט"ז), גם את בני עמון רועם בשבט ברזל וימרר את חייהם בעבודה קשה כמה שאמר ואת העם אשר

בה

¹ וחז"ל בנמדבר רבה פרשה י"ד אמרו, שעשה זה לנקום את דם בית אביו מידם, כי מלך מואב הרג את כלס מן מאח אחד שנתק והמיהו נחש העמוני, אולם פשטות הכתוב לז יורה זה עיין רלב"ג ע"ס, גם הרד"א אשר שהניף המדרש אשר, וכפי הפשוט היה עושה זה ליסר האומות וכו'.

מבוא לספר משלי

בה הוציא וישם במגרה ובחרוצי הכרזל וגו' וכן יעשה לכל ערי בני עמון (ע"ז י"ז ל"א) ו' וא"כ מו זה לא ישפוט שפוט, שאם ישב על כסא דוד אחריו איש שלום אוהב מנוחה, כי יתאספו כל העמים יחדיו להסיר את עלו מעל צוארם, ולהשיב לישראל גמולם בראשם.

ומעתה נראה, איך שלמה בחכמתו כי רבה, ובחכונתו כי גדלה, ידע להשמר מכל הרעות האלה אשר ארכו לנפשו, ולהסיר המכשלות מדרך המלך, לעצור בעמו אך ברוח משפט, ולאסור מלכים בנפשו לכלתי יצא איש ממקומו להלחם עמו. והנה בראשית ממלכתו שם מגמת פניו להכחיד מן הארץ כל האנשים אשר ידע כי בלבב לחרור ריב ולשלוח מדנים להסית העם למען הטותם מאחרי המלך, כי אוי לך ארץ שמתחריבך ומהרסיך ממך יצאו! ותאחו במשפט ידו להכרית גזע המרימבלי להשאיר לו שרש ושארית יפרה ראש ולענה, הרג לאדניה, על אשר בקש לשלוח יד במלוכה⁽²⁾, ובמצות אביו הכה נפש יואב ואת שמעי⁽³⁾ וגם אביתר, אשר מלבר שהי' בפעם הראשון

⁽¹⁾ הנה אנכי נעיתי לדעת האומרים שכוונת הכתוב שענד עמם בדרך לעשות מלכות כדודת, אולם יונתן וכל מפרשים הקדמונים מבני עמנו הבינו כי הרגם במיתות חבוריות.
⁽²⁾ חז"ל ואמריהם כל המפרשים הנודעים לי אמרו, כי חטא אדוניה בשאלו את אבישג לאשה, לפי שאין משתמש בארבעה של מלך אלא מלך אחר. אך יפלא בעיני, אם היתה זאת לתק בישראל איך לא הרגישה בת שבע בזה? ולכן יראה לי, כי אבישג היתה ממשפחת רמה וגדולה בישראל (ובפרקי דר' אליעזר איתא שהיתה אחות של השונמית אשר הקיה אלישע את בנה, ועליה נאמר ושם אשה גדולה (מ"ב ד' ט') ופירשו המפרשים חשונה בעלת נכסים בעלת שם, וכן נראה מדברי אלישע שאמר לה הוסי לך לדבר אל המלך או אל שר הצבא, ולולא היתה ממשפחת אנשים נכבדים מה לה ולמלך או לשר הצבא? גם היא השיבה (שם י"ג) בתוך עמי אנכי יושבת, ופי' הרד"ק בתוך עמי ומשפחתי והם ידברו בעבורי אם אצטרך, הרי שהיו אגסיה בעלי שם), ולזה רצה אדוניה להתחתן עמהם למען יחזקו את ידו להשיב לו המלוכה, וגם נראה כי בת שבע אמרה לשלמה את כל הדבר אשר דבר אליה אדוניה, אם גם הכתוב לא הזכיר זה בפירוש, ומדבריו הרגיש שלמה, כי עוד ידו נעויה אל נור המלוכה, כאשר יראה כל משביל בדברי אדוניה אל בת שבע (מ"א ב' ט"ו), אף יתכן כי אבישג השונבת בחיק המלך ידעה כמה ענינים מסתרי המלוכה (כמו נוהגת דוד אשר לא רצה עוד שלמה לגלותה, כאשר בארנו), ובעבור זה חפץ אדוניה לקחת אותה לאשה, וחכמת שלמה ראתה וידעה גם את זה.

ועוד דע כי חז"ל אמרו על וישם כסא לאס המלך (שם שם י"ט) לאמה של מלכות היא רות, ורד"ק כתב על הדרש הזה, והוא רחוק מאד. ולי נראה כי לחזו חז"ל את עמם לדרש הזה, לפי שהרע בעיניהם כי ענה המלך את אמו קשות (שם כ"ב), ולזה אמרו, כי בת שבע הנניסה עמה את רות, והיא דברה אל המלך, והיא השיב לה בדברים האלה ולא לאמו ממש.

⁽³⁾ הנה אין לספק, כי יואב התעלז מאד אל לבו כאשר שמע שעם לב המלך להמליך את שלמה איש שלום, כי איש מלחמות ופרא אדם היה יואב מנעוריו, ולזה ידע, כי אין בעיני מלך אשר רק בחרבו ינטח וזרועו תושיע לו תיקר נפשו, והנה לא נעה אחרי אנשלים אם כאמרם ז"ל שעדיין לחלוחית של דוד קים וירא מכניו. או שעוד הי' שמור בלבו רעת אנשלים בהיותו את חלקת שדהו באש (ש"ב י"ד ל') כי יואב הי' נוקס ונוטר כנודע, גם לא נודע

מבוא לספר משלי

הראשון בקושרים עם אדניה, גם עתה הי' באותה עצה שישא אדניה את שונמית כמו שתרגם יונתן על לו ולאביתר הכהן (מ"א כ"ג) הלא בעצה הוה הוא ואביתר כהנא, גם את אביתר שלח מעל פניו ענתות, ואם גם לא רצה לשלוח יד כמשיח ה' (וכבר נאמר שגם הגירוש היה אך למלא את דבר ה' אל עלי) הן אמר לו, כי איש מות אתה וכיום הוה לא אמהך (ס"ג כ"ו) וכזה הבינהו, שאם עוד ימצא בו דבר בליעל, אחת דתו להמות¹). ואחרי אשר בער שלמה מן הארץ ברוח בער כל האנשים הקמים לנגדו לערער על המלוכה, והראה לעמו את ידו החזקה, כי לא ישא פני איש ולא יחנן בעיניו וגבר בעו, את אחיו לא יכיר, וירמוס לעפר שר הצבא גבור בארץ מאין כמוהו, אם ישלחו בעולתה ידיהם, ואף לא ישא פשע כהן לאל עליון; החל לבצע כחשבות לבו ולברוא חדשות בעניני חקון המדיני באופן לא שערו כל חכמי הגוים וכל מלכותם זולתי צור לבד, והוא ליסד אושר העם והצלחתם על אדני השלום והמנוחה, להפוך את אויביו לאוהבים ע"י ברית אחים. ולזה לא לבד החזיק את ברית אביו עם חירם מלך צור, אבל גם התחתן עם פרעה מלך מצרים אשר היתה ממלכת עדינה ותקיפה², אף

נודע עדיין כי דוד נחר בשלמה, ובפרט לדעת חז"ל שאמרו שלדת שלמה ומרידת אנשלוס היה בזמן אחד כאשר זכרנו לעיל, ואף אם נאמר שכבר היה שלמה בימים ההם בן איזהו שנים, וגם כבר היה נודע שאליו תסוב המלוכה, מאין ידע יואב אשר שכן כל הימים האלה במחנה על פני השדה את תכונת נפש שלמה. — אולם אחרי אשר הנית ה' לדוד מכל אויביו מסביב ויואב ישב בירושלים בחזק המלך והנין את משפט הנער ומעשהו, ידע שכבודו ירד לעפר אם שלמה יגיע לכסא מלוכה, כי למלך אוהב שלום איננו שוה להניחהו על הכסא.

¹ חז"ל אמרו (יומא פ"ג) שמיים שברח דוד מפני אנשלוס נסתלק אביתר מכהונה גדולה ונמנה לדוק לפי ששאל באורים ותומים ולא נענה, ולדוק נענה, וח"כ בצבור זה היה הוא ובו יונתן עם אדניה, כי הנטיח לו להושיבו אל בנו. והרלב"ג כתב, לפי שדוד הקדים לדוק לאביתר כי בכל מקום נזכר אביתר אחר לדוק. ובאמת כי כפי הפשוט נראה שאך בעת המסח שלמה שנית הוסר אביתר מכהונה גדולה כאשר אמרנו לעיל, ומה שנאמר כאן ואת לדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר, הכוונה שקיס אותו בפקודת כהונתו.

² חז"ל הגדילו למאד עון החתן הזה ואמרו כמה פעמים כאן קודם שנשא שלמה בת פרעה וכאן לאחר שנשא, ועל לאחר שנשא נאמר, כי על אפי ועל חמתי היתה העיר ההיא למן היום בנו אותה ועד היום הזה (ירמי' ל"ב ל"א). ובפרק הערל נחלקו רבותינו, אם עבר על לאו דלא תתחתן, אבל בזודאי חטא בלאו הבא מכלל עשה שהרי היא היתה מזרית ראשונה, אם לא נאמר שאך לזנות נתכוין ע"ש, ולדבריהם לריבין אנו לפרש ויאהב שלמה את ה' וגומר, (מ"א ג' ג') על דרך אין מוקדם ומאוחר כמ"ש רש"י שם, אבל גם זה יקשה למאד, כי לפי הנראה היה שלמה אהוב ורבו לה' כל הימים עד לעת זקנתו כאשר הטו הנשים את לבו. והרב ר"י אברבנאל השביל לישר המסילה ואמר חז"ל אם הייתי נמשך בזה כפי הסברא הישרה כפשוט הכתובים, הייתי אומר שלא חטא שלמה כלל בזה, ולדעתו הלאו דלא תתחתן הוא אך בשנעה עמים (כדעת קצת חז"ל) ועל מה שעבר על דור שלישי יבוא להם נקהל ה' (דברים כ"ג ח') אמר חז"ל גם היה מכלל החכמים ז"ל מי שפירש שדור שלישי שאמרה הזורה היה מימות משה. ויש אמתלא לדבריו לפי שהרחקת המלריים לא נוה הקנ"ה מהטעם שנוה בו עמים שהוא סן יחטאו

מבוא לספר משלי

ז

אף לקח מואביות עמוניות אדומיות וחתיות כנוכר (במלכים א' י"א א') ער כי היו לו שבע מאות נשים שרות, ושלוש מאות פלגשים (1).

והנה רצה המלך להשיג באמצעי הוזה כמה תועלת לעמו, כי מלבד שהמלכים אשר התחתן בהם השלימו אהו, ובאו עמו בכרית, הנה גם ידע כי המלך עומד לנס עמו בעקבותיו ילכו בראשונה שריו וגדוליו ואח"כ יתר העם, ואם הוא לקח לו נשים נכריות, כמעשהו יעשו גם עבדיו ומשרתיו, ועי"ז גם גויי הארצות יקרבו אליהם אנשי יהודה וישראל, וגם שנאתם גם קנאתם יאבדו וכאחים יחשבו להם (2), ויתנו להם רשיון לאחוז בארצם ולסחרת אותה, כי היו בני ישראל כמפורש בימי שלמה רבים כחול אשר על שפת הים ולא יכול ארץ כנען לשאת אותם, והיו צריכים להתגורר בארצות הגוים, וגם מאותם הנשואים בארצם לא מצאו כלם מחיתם מתכונות הארץ ההיא, כי לא לכלם היו נחלת שרה וזכרם, אף לא פשטו עוד בגדוד לאכול שלל אויביהם כבימי דוד, ומאין יביאו

אותך לי (שמות כ"ג ל"ג) כי אם מפני שהרעו לישראל נהייתם בתוכם, ולפי זה היה ראוי שינעם עליו אותו הדור ויהי' ה' פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים, ומדור השלישי והלואה ירכו לקרנן לה', ולזה אמר לא תתעב מזרי כי גר היית בזרעו עב"ל. ועוד כתב שאם גם נאמר, שהכוונה באשר הבינו חז"ל שאך הדור השלישי מן הגר מזרי שיתגייר יבוא בקהל ה', מי הגיד לנו שהחתן בכלל הביאה בקהל, ואומר אני שאינו כ"א של א' יהי' בישראל לכל דבר כבוד ומעלה להיות שר לבא, או מיושבי סנהדרין, ע"ש כי כל דבריו באמת ולדק נאמרים, וכן הולק בשפתותיו. (1) רבים, הן מבני עמנו, הן מזולתם חשבו כי שלמה היה נאקצ ביון מאלה התזוות ונתן לנשים חילו, (גם בן סירא כתב בדברים האלה, אך האיש הזה חי' כמה מאות שנים אזר שלמה וא"כ אין לסמוך על עדות). אולם לכני לא כן ידמה, כי אך יתכן שיהי' בשי אש אמר ישנה באהבת נשים וזנות תקח לבו, תמיד אמרי מוסר להאמר מהאזה אשר היא מזרעים וזרמים, באשר עשה זה שלמה בספר משלי וקהלת? הלא בימים ההם דברי הספר ומעשי האופר היו מתאימים, כי אך להקרובים אליו ישים המליץ דברתו, ואך יעז פניו להיות נאה דורש ולא נאה מקיים? ואף כי שאין לספק שכמה מעלים דבר המלך להמון עם, ועי"ז נפוצו מעינות חכמתו חולה ובאו כל העמים לשמוע אמרי פיו, וז"ל האם להאמין, שהוא ילמך את רסן תזוקות נפשו, ובמשליו יבקש להאים מתג ומחוסם לתזות העם? הלא כזו בשניו יענה והשומעים יאמרו טול קורה מבין עיניך, אין זאת! נפש שלמה חזקה באשר אמרו אך בתענוגות הנאות מפאת היופי והנאה ויתנו גם כבוד (אם גם רק כבוד מדומה) לאיש, ולא באלה אשר יכלו בשר ושא, וזרפה וכלימה ינחילו לכל האויגים בהם, אולם הסנה בעבורה הרבה נאזו לאין מספר (מלבד אותן שלקח להביא העמים בנריותו) היתה אך להרבות יקר תפארת מלכותו, כי בימים ההם היה כבוד מלכים אם בבית הנשים שלהם היו סגורות היפות בנשים מכל קצוי הארץ, וכל מגמת לב מלך שלמה היתה להיות עליון על כל מלכי הארץ בהוד ביותו והדרו: ועוד נדבר מזה.

(2) ואל תחשוב כי רצה שלמה בזה להדיח את ישראל מעל ה', חלילה לזאת, כי לא היה נשאו להם עד אחר שנתגיירו ואז אין עון ופשע, וז"ל הכרי"א (במקום הנזכר) ואך לא נאמר כן? והנה מלינו רבים מאדום ומזרעים שנתגיירו ונשאו נשים מישראל ולא עברו ועל דת כי לא נמנעו

מבוא לספר משלי

יביאו טרף לבתיהם? ולזה התחכם שלמה לפתוח להם דלתי המדינות אם לשבח בהן, ואם לעשות שם קנין ומסחר, ומוזה הטעם עצמו השתדל המלך להעיר בלב עמו התאמצות אל החריצות הן לערוב מערב, והן לעשות מלאכת חרש וחוישב, ולכן שלח אניות תרשיש בים, למען יביאו בני ישראל את לחמם ממרחק, והיה לו מוצא סוסים ומקוה סוחרים במצרים וככל ארצות, ובהם עשו בני ישראל מסחר רב, כי מלכי החתים ומלכי ארם לקחו מהם כנזכר כל זה (במלכים א' י' וד' הי' ז' ע'), ובהתחברם אל חכמי צור וצידון וגבלים (כי גם אנשי גבל היו חכמים מחכמים כנאמר ביחזקאל (כ"ז ע') זקני גבל וחכמיה היו בך), למדו בני יהודה אומנות שונות להתפרנס בהן⁽¹⁾; גם חשב המלך כי אם יעשו מלאכה במים רבים ילכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, וגם ישלחו ידיהם בכשרון מלאכת מחשבת, או אז ירפה רוחם הקשה בל יהיו עוד פראי אדם אוהבי מלחמה וחפצי קרב.

ואחרי אשר היתה המלוכה נכונה בידו כל אויביו השלימו עמו ואין שטן ואין פגע בארצו, כי הצמיח כל רשעי ארץ⁽²⁾, החל לפאר הוד מלכותו, בנה בית ה' לשם ולתפארתו, כמוהו

עם זה מהקרא גרים וכו' וכן ראוי שנמשך שמש בני ישראל שלקחו נשים מזרות, והנביא עונדיהו מאדום היה ודוד המלך קדוש ה' נשא את מעכה בת מלך גשור, והתורה התירה בכלל במלחמה אשת יפת תאר, ולא התנה היות זה במלחמה כ"א להתיר הנעילה הראשונה בגיזתה כי אחרי היותה מתגיירה עת מלחמה ועת שלום שנים בהתרה עכ"ל. ואל תשיבני מהא דאמרינן ביבמות דף כ"ד לא ה' מקבלין גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, וא"כ מאין יקחו להם נשים שנתגיירו? דע שגם לדבריהם ז"ל לא נאנעו בעת ההיא הגוים מהסתפח לבית יעקב כמו שכתבו התוס' שם כד"ה לא בימי דוד וכו' שהקשו מן הגמרא לקמן (ע"ו) שאמרו כי במעשה רלפה בת איה נתוספו ק"ן אלפים גרים על ישראל ותיורכו שאילו נתגיירו מעמך, ויש מספרים שכתוב בהן לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה אלא נעשו גרים גרורים עכ"ל, ונראה לי, כי לגירסת הזאת נטה הרמב"ם ז"ל שכתב פי"ג מהלכות אסורי ביאה הלכה ט"ו וז"ל ואעפ"כ היו גרים רבים מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות והי' ב"ד הגדול מושאין לא דוחין אותן אחר שטנלו ולא מקריבין אותן עד שתראה אחריתם עכ"ל. מכל זה מוכח שאם נתכר לנו שלא מפני הפחד (בימי דוד) ולא מבקשת הגדולה (בימי שלמה) נתגיירו, היו מקבלין אותם, וכן מוכח מהגמרא בפרק הערל (דף ע"ו ע"ב) במאמר מתיב ר"י ויתחתן שלמה וכו' ע"ש כי אין להאריך.

⁽¹⁾ הנט נא וראה קורא הנעים איך התאמץ שלמה כי ישנו יושבי כור עם עם ישראל יזדו, הנה במלכים (א' ט' י"א) נאמר אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל, וגליל מחוץ בארץ ישראל כנודע, ובד"ה (ב' ח' ז') כתוב והערים אשר נתן חירם לשלמה בנה שלמה אותם ויושב שם בני ישראל, ואמר הרד"ק במלכים, כי דברי שניהם לדקו, כי שלמה נתן לחירם עשרים עיר בא"י וחירם נתן לשלמה ג"כ עשרים עיר בארצו (ומה שהביא כי חירם נזן לשלמה עשרים עיר, שגגה היא, כי לא נזכר בד"ה מספר הערים כלל) והושיב בהן בני ישראל, ועשו זה לחזק הברית ביניהם ע"כ אין לספק כי נאמר עשה שלמה, והושיב בני ישראל בערי חירם בן עשה לו חירם והושיב לורים בארץ הגליל, ונשלים בזה חשק שלמה כי למדו בני ישראל מהלורים להיות עם שקט ובוטח, אשר לא על חרבן ימיה אך יאכל מתנובת כפיו, וישבע מפרי ידיו.

⁽²⁾ הנה לא מצינו כלל שלחם שלמה עם איש אך בד"ה (ב' ח' ג') נאמר וילך שלמה חמת טובה ויחזק עליה, ורד"ק הבין שלכך אותה, אולם אין זה מוכרח באשר יראה כל משכיל.

במדה לא היה בימים ההם¹) ואח בית יער לבנון ועוד כמה היכלי עונג בירושלים ובלבנון, גם בנה ערי מבצר וערי מסכנות ערי הרכב וערי הפרשים והערים אשר נתן לו חירם (מלכים א' ט' וד"הי' ז' ח') אף הגדיל מעשיו למעט כרמים ולעשות גנים ופרדסים (קהלת ז') וינשא הדרת כסאו מעל כל מלכי ארץ, והנה אם גם אין להכחיש כי מהשקת נפשו בתענוגים נבחרים ועונג המעולה (אך לא בתאות השפלות והנמאסות כאשר אמרנו פעמים) עשה אח כל זה, בכל זאת נראה שכוון גם להועיל בהם לעמו בפנים שונים, כי היו רבים מדלת העם שלא ידעו מסחר הרוכלים אשר יחסר לחמם, ובפרט מן הגרים ומבני העמים אשר הניחו ישראל בארצם (מ"א ט' כ' נ"ז), ד"הי' ז' ט"ז) וירועכי מרידת העם על הרוב יחל להצמיח כהאנשים האלה אם באין משען לחם ישוטטו בארץ, ולזה השכיל שלמה ללחצם אלהמלאכה ולתת להם לחם חקם. ואין ספק כי בדרך המלך הלכו גם השרים וסגנים וכל איש ידו משגת לבנות ולנטוע ולעשות גדולות, ובוה מצאו רבים די מחיתם, אף הנחיל כבוד לעמו בעושר כבוד מלכותו, וכל אחד החנאה להיות עבד למלך גדול כזה, לו מלכי ארץ מנחה ישיבו, ואיים רחוקים למשמע אוזן יכחשו לו, חכמתו מלאה הארץ, וממזרח שמש ועד מביאו מהולל שמו בגוים.

והנה השיג שלמה מאו"י נפשו, מלא משאלות לבו, הרים קרן עמו עד למעלה, הושיבם בטח תחת גפנם ותאנתם, וכסף וזהב הרבה להם, ישראל עשו חיל ותתנשא מלכותם מעל כל הגוים. אולם שוא בינת אדם, הבל תבונת קרוץ מחומר, אם מה' יסיר לבו ובחקותיו תמאם נפשו כל חכמתו התבלע, וכל עשתונתו יאכדו; ואם גם זמן מה ישכיל ויצליח בדרכיו, יראה טוב בעמלו, ויאמין כי ישגא באחריחו, עד מהרה תקותו נכובה ותוחלתו אבדה, כחלום לילה תעופינה כל עצות נפשו, וכצל תעבורנה מחשבותיו — כי אך ה' יתן חכמה. — ואם גם שלמה לא הלך בשרירות לבו, הן נשען על בינתו יותר מהראוי, נוגה אור השכל היה נר לרגלו, ושמש האמונה אשרת כל האירה מול פניו תמיד, כמו שאמרו חז"ל כי שלמה אול בחר טעמי' דקרא, אמר: אנכי ארבה נשים וסוסים אף כסף וזהב ולא אט מאמרי יושר, ובוה המרה עצת עליון. — ועד מהרה גם אור שכלו כבה ונר תבונתו נדעך, וילך בגיא חשך וצלמות כאשר נבאר.

יתר

¹ אל נא תתמה. קורא הנעים על מה שאמרתי בימים ההם, כי באמת בימים הנאים עוד היו בנינים להם יתר זאת מבנין שלמה, כי כן אצרו בפרק הזליל (נ"א) מי שלא ראה ב"המק בבנינו, לא ראה בנין מעולם, מאי היא? (פירוש רש"י איזהו מן הבנינים של שלמה או של נחמי' או של הורדוס), אמר אב"י ואיתמא רב סקדא בנין הורדוס ע"כ, הרי שנתנו יתרון לבנין הורדוס מבנין שלמה.

מבוא לספר משלי

ג

יתר דברי שלמה, כאשר המו הנשים את לבו לעת זקנתו.

אולם טרם נחל לדבר על אודותיו אשר קרהו בעת הזאת, נחקור תחלה על פי דרך השתלשלות הטבע וערך המסובב על הסבה, ונראה איך כמעט יהי' מן הנמנע שלא תקראהו אותו כאלה, ואיך בכל ישעו וחפצו לעשות טוב עם ישראל ולהצלח דרכם, אך הרע לעם הזה והצל לא הצילם; יען בכל עצות אשר שם בנפשו להועיל להם ולתנחילם יש משחחן בהן, וממעני הישועה והצלחה אשר חשב לכרות להם, אך מים זדונים נלוו, מים אשר לא ירוו נפש שוקקה, רק יספו הרוה את הצמאה, ולזה נאמר:

הנה אם גם כלכות מצרים וצור (אשר בהן קנא שלמה, ואנשיה היו לו אנשי מופת) גם הם כרו שוחה לנפישם בבקשות המותרות וחשבונות רבות, עשרם היה שמור לרעתם ורדיפת כבוד המדומה המר את כבודם בקלון, כנודע זאת לכל יודעי העתים, אף כיהיתה זאת לצור מכשול ואבן נגף ליהודה ובית ישראל, כי הגוים האלה התנשאו מעט מעט, ולאט לאט צעדו על מעלת סולם ההצלחה, אולם שלמה חפץ להרים מאשפות אביוני עמו, ולהושיבם על גפי מרומי האושר כמו רגע והוא לא תצלח. איש אשר הסכין מנעוריו לאכול מפרי גנו ולהשביע רעבונו מחלב עזים והכיאת בקר מגו כבשים יחם ובעשבות הרים ירפד יצועו, משכנו בבתי חמר, וענפי עצים לו מחסה מחורב ביום וקרח בלילה מזרם ומטר, אם נפתע פתאום יושם בהיכל עונג מלא כל טוב, מעדני מלך יעלו על שלחנו ומשתו יין רקה, יכסה רקמה ומשי, ישכב על מטת שן על הטובות אטון מצרים, היאושר באלה? הירע להשתמש בהם כראוי, עד כי יתנו עונג קים לנפשו? או אם נקוה מעם אשר בימים לא כבירים (כימי שמואל) היתה רבע שקל כסף עוד כתנה הגונה לנביא ה' (ז"א ט' ט'), כי יצליחו ועוד יאהוו בדרך המוסר אם יצברו כסף כחול הים ואין קצה לאצרותיהם. הלא עם כזה חרד פלאים ויפרע כל מוסר וילך מדחי אל דחי עד יחדל מהיות עוד גוי וממלכה, וכן השחית באמת כבר בימי שלמה העם את דרכו. ורוב דברי קהלת מיוסדים על מפלת העם במצבו המוסרי, כי תחת שהיו מקודם תמימי דרך לא יבינו לעשות רע ודברי אמת בלבכם כמנהג אכרים ורועים, עתה, כאשר נהיו לכנענים אך שוא ידבר איש את רעהו, ואבדה אמונה מן הארץ, כמו שאמר: אדם אחד מאלף מצאתי (קהלת ז' כ"ז), גם עזבו מדת הסתפקות ורדפו אחר המותרות אם ללכת אחרי שרירות לבם להרבות בתענוגים לכלות נפשם וישארם, ואבד העושר ההוא בענין רע (זס ה' י"ג) ואם לאסוף ולאגור הון עתיק אך לדאבון נפש ולכלות עינים, כל ימיו בחשך יאכל וגו' (זס י"ו) ומשהי הכונות ההפוכות האלה פרח ציץ הזדון ורבה רעת האדם, כי לעת כזאת הכסף יענה את הכל וכלו אוהב שחר ורדף שלמונים להטוח אדם בריבו ולעשוק דלים, כמו שאמר מקום המשפט שמה הרשע, ומקום הצדק שמה הרשע (זס ג' ט"ז), גם אמר וראיתי והנה דמעת העשוקים וביד עושיהם כח וגו' (זס ד' ט'); ומזה הסתעף ג"כ כי כעם הפרוע הזה, השם כוחב כסלו, הי'

הכת

ט
מבוא לספר משלי

הכח והממשלה אך לעשירי העם, אם סכל או חכם צדיק או רשע יהי, ולזה רבים מקטני ארץ החנשאו מעלה מעלה אם עשו חיל, ונכבדים הושפלו לעפר אם ירדו מנכסיהם; וגם על זה התאונן המלך באמרו (שס י' ז) "נתן הסכל במרומים רבים ועשירים (מלפנים) בשפל ישבו, ראיתי עבדים על סוסים, ושרים הולכים כעבדים על הארץ." וכי לא יראה, כי בזה נשחת תקון הקבוץ, והצלחת האומה נכחדה.

והנה ערכה מצא המלך עונג בתענוגות בני אדם, יען לכו השיאהו, כי ברכ עושר וכבוד הדר מלכותו אך טוב עשה עם ישראל והצליח את עמו; אולם עתה כאשר ראה מה אחריתם וכי רע ולא טוב גמל להם, ובכל השתדלותו להטיב להם אך פרעו לשמצה, ידע והבין כי לא זאת המנוחה, ולא זאת המרגוע, וכי לא בעבור זה הושם אדם עלי אדמה, ולא זאת התכלית בעבורה שולח הנה, כי ה' עשה את האדם ישר, ולזה יתעו בחרו לא דרך אם יבקשו חשבונות רבות, ולכן קץ בחייו ומאם במחמדי תבל ואמר הכל הבלים הכל הבל, במר רוחו וועף נפשו נפל במהמורות הספקות והטענות, צלל בים החקירה מה שאחר הטבע (ועטפתהיטק) והעלה חרס בידו לאמר כי הכל בידי שמים גם צדקת הצדיק ורשעת הרשע (ועיין במבוא השני לקהלת, כי שם הראיתי לדעת שיש לי על מה לסמוך גם כדמ"ז ניחסי הדעת הנפסדת הזאת לשלמה¹), ולכן אין לתמוה אם לעת כזאת ה' ביד נשיו להטות את לבו ונתן להם רשיון מאת המלך לבנות כמות לאל נבר, כי לדעתו לא ירים איש את ידו ואת הגלו אם לא על פי גזרה קדומה אשר אין לשנותה בשום אופן².

ואל יפלא בעיניך איך שלמה ירד ירה, אשר נראה אליוה' פעמים, והוהיר אותו ללכת בדרכיו ולדבקה בו, יאמין בשוא נחעה, כי האדם מוכרח בטבעו הן לטוב הן לרע; כי דע לך קורא הנעים שאין לך אמת ברור בעולם אשר אין לאל יד עכל אנוש לספק באמיתו אם הוא כבר נכוך בסבך החקירות. והנה ה' נראה אל שלמה

¹ ולדעתי כל המאמר הסתום בניין אשמדאי (בפרק מי שאחזו) שנלע לשלמה, כאשר הסיר מוסרותיו, ונתן לו הזותם שחוקק עליו יה יה, הוא כמו משל לתאזת החומרות ודעות נפסדות אשר השליטו שלמה על נפשו, ולא אשר אותן עוד בזמנו של הקנ"ה שהוא האמונה והחורה, אולם אנכי לא נקראתי הנה לבאר משלי קז"ל.

² כבר הסכימו חכמי התלמוד, ואזריהם כל המפרשים מבני עמנו, כי שלמה לא עבד ע"ו, אך נתן יד לכושעים, ובה חטא חטאה גדולה. גם החכם (יוסטו) נטה לדעת הזאת, והביא ראיות נכונות למבין, ואמר כי הוא דבר קדש לא שצרום כל המפרשים והמעתיקים עד עתה, אף הביא סמך לדבריו מן הפסוק ולא היה לבנו שלם כלבב אביו, ודרש ממש כדמ"ז (צנת דף נ"ו) כלבב דוד אביו הוא דלז היה מחטיף נמי לא חטא עיין בדבריו. אולם כבר הקימתי לשאל מן אביס בן רחבעם אשר גם עליו נכתב כדברים האלה (מ"א ט"ו ג), (עיין בהערה למבוא השני לספר קהלת). אך אולי יש להבדיל דברי חז"ל אם לאמר שהם סמכו על כחוב הנאמר אשר זה (מ"א י"א ו') ולא מלא אחרי ה' כדוד אביו, ומלאין לז מלא בוודאי ששמע על סר מכל וכל מדרך ה'.

מבוא לספר משלי

שלמה גם כנבעון גם בירושלים אך בחלום וחזיון לילה כנוכר (נמלניס א' ג' ה', ונד"הי נ' י' י"ג), וחשב שלמה עתה כי אולי גם החלום הזה בא ברב ענין, ולא ה' פעל כל זאת.

והנה אין לספק שכאשר נולדו על ברכי רעיוני שלמה בנים כחשים כאלה, שוב לא שח עוד לבו לעסקי המלוכה והנהגת המדינה, ועוב הממשלה ביד שריו ועבריו, באמרו: מה יוסיף ומה יתן לי להעמיק עצות ולחשוב תחבולות לטובת עמי, את אשר חרות עלי לוח העתות יבוא עליהם, ובכל חכמתי וכשרון מעשי כל אקדם ולא אאחר את פתגם הגזרה הקדומה, לא אוסיף אף לא אגרע ממנה י'.

ובשתי הרעות אשר עשה הסב את לב העם אחורנית; כי כאשר הרשה לנשיו לבנות כמות לאלהיהן, חלל את מקדש ה' אשר הי' יקר מאוד בעיני העם. ובעבורו היתה יראת המלך הבונה אותו על פניהם כאשר בארנו, ואף כי לדעת חז"ל (מסכתין ק"א נ') הביא רש"י בפסוק סגר את פרץ עיר דוד (מ"א י"א כ"ז) וז"ל שהי' הפרץ אחורי המלוא אמר לו (ירבעם לשלמה) אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים, ואתה גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה, להושיב שם עבדיה ומשרתיה ע"ש. ואין ספק כי ירע זאת בעיני העם עד מאוד אם המלך ישלח ידו במקדשם מלבד הנזק אשר יגיע לעם אם המלך ירפה אותם באמונת אבותיהם. ובאשר לא אחזה עוד ידו כשכט המלוכה, ושריו ועבריו רדו בעם כאות נפשם, נתן את יעקב למשיכה וישראל לבוזים; ולכן בעוד שלמה חי, כבר שמו את עיניהם על ירבעם, כי נודע להם נבואת אחיה השילני. ומיד אחר מיתתו שלחו אל ירבעם מצרימה וקראו לו (וכן הוא דעת הרד"א עיין מ"א פרשה י"א ותחלת פרשה י"ב), ושלמה ידע זאת, ולכן בקש להמיתו. גם בעיני הגוים חולל שמו כאשר ראו שהממלכה עתה בלתי נכונה בידו, וגדודי הדרד ורוזן בן אלידע פשטו בארץ כנוכר (נמ"א י"א), גם מצאו ירבעם והדרד אויבי נפש שלמה פליטה אצל מלך מצרים בעל ברית שלמה בו בטח. ורד"א אמר, כי לעת זקנת שלמה, חדלו אניות אופיר מלהביא עוד זהב בארצו, ולזה הוכרח לתת כס על הארץ.

והנה אין לספק, כי מכל הרעות אשר מצאוהו סר רוחו, היה זעף ושומם עוד כל ימי מלכותו, כי לפי הנראה לא שב עוד לאיתנו ככראשונה, והוא כדעת האומר מלך והדיוט. והנך רואה, כי בשאר מלכי ישראל הכשרים ועמדו בצדקם מהחלה ועד סוף ספר הכתוב מענין קבורתם, באסא נאמר (ד"הי נ' ט"ז י"ד) וישכיבהו במשכב אשר כלא בשמים וזנים כרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שריפה גדולה, בחזקיהו (שס ל"ג ל"ג) וכבוד עשו לו בכוהו, וביאשיהו (שס ל"ה כ"ד כ"ה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים

¹ ואולי זה כוונת חז"ל באמרם שהי' מלך והדיוט או מלך והדיוט ומלך, כי אחרי שפנה את עצמו מענייני המלוכה הרי הוא כהדיוט, ובאופן הזה נוכל לבאר המאמר שמלך על ישראל ואח"כ על ירושלים ואח"כ על מטתו ולבסוף על מקלו. אולם כבר אמרתי, כי לא נתתי לפרש דברי אגדות, ואניח המלאכה הזאת לגדולים חקקי לב בעלי הדרכים.

מבוא לספר משלי

מחאבלים על יאשיהו ויקונן ירמיה' על יאשיהו וגו', אולם בשלמה אשר הגדיל לעשות, בא אך ויקבר בעיר דוד (מ"א י"א מ"ג) ולא זולת זה, וזה לדעתי לעד נאמן כי גם אחרי מותו ה' נקלה בעיני העם מהטעמים אשר בארתי.

אח זה ראיתי לשער בנפשי מדברי שלמה הראשונים והאחרונים כפי עדות הכתוב, משפט השכל וקבלת הו"ל, וחוט המשולש כזה לא במהרה ינתק.

ועוד אמרו הו"ל, כי שלמה תקן ערובין ונטילת ידים לקודש, וגזר על השניות לעריות, גם תקן הולכי דרכים מותרים ללך בשעלים אשר בשדות משבלו הפירות עד שחרד רביעה ראשונה כמו שכתב הרמב"ם (נמוקין פ"ה); אולם מה שספרו לנו הו"ל עוד מממשלת שלמה על השדים והרוחות, ומדבריו אשר דבר עם אשמדאי ועם מלאך המות, דברי אגדה הם אין להם שרש וענף בפשטות הכתוב ולזה אין לי עסק בהם¹.

ועל אודות תרגומי ובאורי אשמרה דרכי לשום מחסום לפי, כי מה יוסיף ומה יתן לשון המחבר, אם ימליץ בעד ספרו, מי יאמין לקילו? וגם המחברים אשר ישימו מקום (טטטנדפונקט) לקורא לאמר: פה עמוד עמדי ומפה תראה את מחברתי באופן נכון וראוי, גם אלה שגו, יען הקורא לא ישית לבו לדבריהם, אך ילך במקום שנפשו חפצה ושם לכראה עיניו ישפוט. ולכן את אודיעך, כי חלילה לי מאלקים, להתפאר ולהתנשא על החכם השלם רא"א, ורק כנגם על גבי ענק הייתי בעיני חמיד, ואם גם לפעמים (לפי דעתי) הטכתי לראות ממנו (כי לולא שכן אדמה הלא יחשב לי החכור הזה לאולת וכלימה), הוא רק יען בין כתפיו אשכון, ואם יורידני האיש הגדול הזה מעל שכמו, ידעתי כי כל אניע אל קרסוליו. ולכן שטתי לפניך קורא הנעים, כל דברי החכם הנ"ל בהקדמה ראשונה (מלבד הדברים בהם יכונן אל תרגומו ובאורו), מבלי לגרוע מהם. ואך במקומות מעטים לא יכולתי לעצור ברוחי מלהעיר נפש הקורא, אם היתה אתי רוח אחרת, כי אהוב את סאקראטעס ופלאטא, והאמת על כלם, והבחר יבחר.

פראג בחדש זיו ת"ק צ"ד לפ"ק.

וואלף ברמ"ל נ"ע.

¹ אך דע כי מליכי ערביים ופרסיים הניאו בספורי הנליהם (וערבען חונד פארהבען) דברים רבים ועלומים מממשלת שלמה על העליונים, ובפרט הרבו לספר מנח גבורת חותמו (סאקראטעס רינג) אשר בו יחתום הרוחות אשר בשמים ממעל ובארץ מתחת, והיא דומה ממש לעזקתא שחקיק עליו יה יה שהניאו ז"ל. בפרק מי שאזו באזר זכרתי, ולא ידעתי איזה עבר רוח הספורים האלה על המלכים ההם.

הקדמה לספר משלי.

מאת החכם השלם ר' איצק אייכל.

הספר הזה הוא אבן יקרה אחת ממשכיות החמדה אשר נשארה בידינו לזכר תפארת ישראל בעוד היותו עם ולשון, ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בוי בעוד שמעו עמים חכמת חכמיו ובינת נבוניו, גדולי' חקקי לב שרים מליצים ונביאים אשר אפסו ממנו וחדלו, מיום חרות בנו אף אלהים להורישנו מעל אדמתינו. והוא אחד מספרי קודש שנקראו כתובים, וקדושתם למטה מספרי נביאים (כמו שזכרנו במס' ידים) לפי שדבריהם נאמרו ברוח הקודש ולא ברוח נבואה. וההבדל בין שתי אלה הקדושות, ראוי לכל משכיל לשמוע על לבו, בצעדו לדרוש חכמה ודעת מעל ספרי הקודש, למען לא תלכד רגלו בטעות ויבלבל העיניים, עד שיחלל קודש ויקדיש חול, ויהי פוקה לנפשו. וכבר נאמרו מאמרים רבים בדברי חז"ל על ענין זה, וספרי חכמי גאוני ישראל בדורות שונות הזכירום ופירשום, אך לא ירד כל איש לסוף דעתם, כי מדרכיהם לשמור מוצא שפתיהם בכל עוז, ולא נתנו כי אם להשרידים אשר ח' קורא. והנה רוח הנבואה אשר פסקה מיום בטול העבודה, היא באה שלא מדעת האדם על איש צדיק הנבחר מאת האלהים להיות נביא, אם הוא שלם ומתוקן בכל המדות והמעלות שמנו חכמים כנביא, יתנבא בשרות עליו הרוח האלהי הזה, וידבר את כל הדברים אשר יגיד אל העדה, ולא ישנה מדעתו

הקדמה לספר משלי יא

אפילו אות אחת ^(א). ואם יפלאו דבריו לפעמים באוזן השומע עד שלא יבינם, לא יכול להרחיב דבריו ולפרשם מלבו, כי אם את כל אשר ישים האלהים בפיו, אותו ישמור לדבר. אמנם הרוח הקודש אשר לא פסק ולא יפסוק לעולם מן הצדיקים השלמים והחכמים האמתיים הראויים לו, הוא שכל נשגב ומרומם בנפש הצדיק הירא את אלהיו בכל לבו והולך בתמו, ומקושט בכל המדות והמעלות הרמות שמנאו חכמים בחכם. והי' כי יחס לבב איש שלם כזה, להביע דברי חכמה ומוסר, או לדבר נגד עמו את אשר חזה בעין שכלו, להורותו דרך ילך בו, או לפתוח פיו בהלל ושבח לה', או לקלם איש חיל ונשגב על גדלו ותפארתו, ואין בנפשו שום פניה להתגדל ולהתרומם בפעולתו, כי אם כל מגמת לבו על הטוב והאמת המסתעף ממנה, אזי יקרא הרוח הרם הזה המעורר את נפשו, רוח הקודש. והכתכל במה שאמרו חז"ל (בבא בתרא) מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים ונתנה לחכמים. ומקשי, אמו חכם לאו נביא הוא? ומשני, אעפ"י שנטלה מן הנביאים, מן החכמים לא נטלה. והבן זה.

שם הספר הזה נקרא משלי, לפי שהוא אסיפת מאמרים קצרים, אשר כל אחד מהם כולל ענין רב במוסר וחכמה. משל הוא אחד מחלקי המליצה, ונקרא כן משני טעמים, (א) מענין ממשלה וחקיפות, שהוא מעורר המחשבה, ומחוקק עד שתתפעל בנפש והוא נתקע בה להשתמש בו בעת הצורך לקחת ממנו מוסר השכל. ובבחינה הזאת נדמה לשם בלשון דומי אשר קרא את המישל (משקישם) שהוא נגזר בלשונם משורש גדול, וקרוב מאוד לכוונתינו. ובלשון יון נקרא (פמלימפוז) שהוא דומה לזה מאד, כי (פמלימפוז) בלשונם הוא איש חיל אשר עוז בנפשו. (ב) מענין דמיון ^(ג) כי על פי הרוב יבוא בדמיונות מתארים אשר ישתמש בהם המליץ

^(א) דע, כי רבים מחכמי בני עמנו לכנס לא כן יחזבו, ולדעתם גם לכל הנביאים (זולת משה שכתב על פי ה') הודיע ה' אך תוכן הענין, והמה הלבישו המחזה בלדר המליצה כפי אשר תשיג ידם. וכבר אמר הרד"א בהקדמתו לספר ירמיה' שהנביא הזה לא ידע בטיב הלשון וכמות המליצה ע"ש. ואם ה' שם דברים כפי הנביא ומלתו עלי לשונו, מה יוסף ומה יתן לשון הנביא? ויש לי עוד להעיד על זה עדים נאמנים מדברי הרמב"ם ויתר המקרים, אך שאין להאריך כאן.

^(ב) הנה אם נאמר כי משל יש לו בעיקרו שתי הוראות תקיפות ודמיון, א"כ יהי' שם משותף הגמור שאין שתוף ביניהם בענין מן הצנינים (עיין בהגיון לרמב"ם פרק י"ג). וידוע כי שמות משתפים גמורים מעטים בלשון, לכן נראה לי, כי נהפך הוא, והוראת משל דמיון הוא מושאל ממשל המליצה, לפי שמושל משלים ידבר תמיד בדמיון (ועיין בהגיון ס"ח כפי' הרמב"ם מן ד"ה הקא ההלכה).

הקדמה לספר משלי

המליץ לעורר! התפעלות בנפש, ואם אמרתי שהוא חלק מהמליצה, רציתי לכוון חלק מחכמת המליצה (לעטמיקם) הכוללת כל דרכי הדבור לפי חקי ההתפעליות והסדרים והנעימות אשר החנו בה בעלי החכמה הזאת, כי מלבד שיורה שם מליצה בלשון עברי על הכלל, תורה גם בפרטות על כל מאמר אשר יבואו בו דברים זכי הרעיון על סדר נאה, מחובר או בלתי מחובר (געבונדען קרער מונגעבונדען) למען הטביעם בנפש האדם ולשמרם בזכרונו; ויקרא גם הוא מליצה, לפי שהוא ערוך ומתוקן ע"פ תנאי המליצה (ע"פ קעעלן, ווקהולדענעהייט). ויש עוד מחלקי המליצה, המאמר הנקרא בשם קדה, ונקרא כן על דבר חדודו (שמלעין, ווייז), להיותו מאמר סתום עד סופו, ובחוכו כעוקץ חד, אשר ירד פתאום בלב השומע כחץ. ומתנאיו שיהי' מלבד נעימתו אל הנפש, גם מעיר את השכל בפתע פתאום, ובעברו ישאיר רושם השמחה בנפש. והנה יהי' לפ"ו כל שיר וכל משל וכל חדה, מליצה, אבל לא כל מליצה, משל או חדה או שיר. ואם בנות זאת, תדע כוונת אמרו בשער הספר: להבין משל ומליצה, דברי חכמים וחדותם.

מחבר מאמרי הספר הזה הי' שלמה מלך ישראל, אשר נאמר עליו: וידבר שלשת אלפים משל (מלכים א' ה' י"ג) אבל הוא לא חברם יחד בספר, כי אם אנשי חוקי' מלך חכם ומושל צדיק, אשר הרים קרן ישראל בחכמה ותורה מכל המלכים אשר לפניו, העתיקום יחד מכתבים שונים, וקצתם כאשר קבלום איש מפי איש בע"פ ועשאוים בספר למשמרת לדור אחרון, כמחז"ל (כ"ג) חוקי' וסיעתו כתבו ישעי' משלי וכו'. ולפ"ו יהי' פירוש גם הבא בראש פרשה כ"ה מוסיף על הראשונים כלומר גם הראשונים גם האחרונים משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. ואם נזכרו בשתי פרשיות האחרונות (ב' ל"ב) שמות מחברים אחרים (אגור בן יקא, למואל), יוכל להיות שנתנום אנשי חוקי' או חכמי דור אחר לאיזה טעם הכמוס עמהם על דברי שלמה למען לא יאבדו. ואולי המה רק שמות מושאלים על שלמה.

מהות הספר הזה הוא קהלת מוסר בענינים למודיים נסיוניים ושכליים אשר אבן פנתם בחכמת הנפש. וכך היה דרך החכמים הראשונים בעם ועם כלשונו, להשקיף על תולדות ותכונת האדם ועל התפעליות נפשו, ועל שינויי הנמוסים, ולחקור אחר יסוד הטובה ומקור הרעה, ולהחזיק את זה ולסתור את זה; ואחרי שפטים ברוח מבינתם על כל אלה, חברו מאמרים קטנים אשר ידע אותם כל איש בע"פ למען ישחמש בו בעת הצורך. והנה

הקדמה לספר משלי יב

רוב המשלים בספר הזה המה קצרים, ויהי' מרגלא בפומיה דאינשי, כאשר יעיד הנסיון, שפסוקי משלי הם ממש על לשון כל איש ישראל, ואפילו הנשים למדו את הספר, להשתמש במאמריו בספוריהם.

איכות הספר הזה, אשר נחלק לפי דעת החכמים לשלשה ספרים ושתי פרשיות נוספות, כך היא: מן פסוק ח' פרשה א' עד סוף פרשה י' הוא חלק אחד, מעטו בו המשלים ורבו בו המליצות, בהלל החכמה וספר חועלותיה, ובחרף הפתיות וספר הסרונותיה ודעותיה, יבואו בו מאמרים נמשכים, בספרו בלשון צחה ונמלצה דרך הרשעים המסיתים (פ' א' י'), ובהצג את החכמה כמדברת בעם על אודותיה ואודות הפתיות (פ' א' כ') ובספר את דרך הדחת האשה וזה, כאלו ראו עיניו את מעשיה הרעים (פ' ז' ה'). ויש בו גם אזהרות ממדתי העצלה, ומדת קלות הדעת (ויכטיין) ורדיפת החמדה והתאוה (פ' ו' ט' ו', א', ופסוקים רנים בפרשיות אומת). ויבוא גם בו מאמר אשר כניתי משל חדותי, ע"ש הכתוב: בן אדם חוד חדה ומשול משל אל בית ישראל (יחזקאל י"ז כ'), כי בזמן שיגיד החכם או הנביא דבר אל העם ע"י תארים דמויים לנפש בעלי חיים, ולגופי הצמחים, אשר בטבעם דבר הנראה לעינים, יבדילם מזולתם עד שיתפרדו ע"י נשואם להיות כנושאים, כמו שהוא בפרשת יחזקאל אשר זכרנו, שהנשר הוא תאר הגבורה והמהירות והטרף, וצמרת הארו הוא תאר הגדולה וההצלחה וכו'. ושיהיה ביד אדם לצייר את כל דבריו האלה ע"י צורות וחמונות גופניות, וביד המשכיל להגיד כוונתו ופתרון הדבר, וזה אשר יקראו לו חכמי יון (מזעגת-ייע), אקראהו אנכי משל חדותי והוא חדה חושית, כמו החדה שזכרנו לעיל היא חדה שכלית. ובתאר הזה תוצג החכמה (פרש"ט א' עד ו') כאלו בנתה בית וערכה שלחן וכו', והכסילות כנגדה (שס י"ג עד סוף הפרשה), יושבת לפתח ביתה וקוראת לעוברים וכו'. וכל החלק הזה הוא כשער אל המשלים הבאים ביתר דברי הספר, אין ספק שהמה דברי שלמה ע"פ כולו. החלק השני הוא מן פרשה י' עד סוף כ"ד, כולל משלים ומליצות. והכתובים האחרונים בפרשה הזאת (פ' כ"ג) המה רק תוספות ממאספי המקראות, וקצתם יבארו מה שנאמר כבר לעיל (פסוק ל' עד סוף הפרשה). החלק השלישי אשר גם הוא כולל משלים ומליצות (מן פרש"ט כ"ה עד כ"ט) באו בו גם דברי שלמה, או לפחות משלים כדרך משלי שלמה, אשר העתיקום אנשי חוקי'. ובשרי פרשיות האחרונות הנקראות דברי אגור ודברי למואל, יבואו חדות ופתרונם ומוסר אם לבנה, ותהלת אשה הגונה. ועוד לי לדבר על איזה פסוקים הנכפלים

הקדמה לספר משלי

הנכפלים ונשלשים בספר הזה, אבל לא אאריך פה. ואחרי שמעי משפט משכילי עמי בצאתם לבקר על דברי, אוסיף ידי שנית להרחיב באור.

עבין מאמרי הספר הזה והלמודים והתעלויות הנכללים בו, נחלקו לפי סדר החכם מראסל, אשר עמל לסדר את כלם לפרקים. וכך הוא: (א) מוסר לשמוע לעצת החכמה. (ב) לשקוד על דלתות התורה והחכמה לקחת תושיה. (ג) לירא את האלהים. (ד) להשמר על נפשו, ולדעת את חכונתו. (ה) שלא לעשות דבר מבלי התבוננות. (ו) להפחד מרעה. (ז) ההסתפקות, ולגדור בעד התאוות הגופניות. (ח) להשמר מן הנאוף והזנות. (ט) שלא לאבד הון. (י) ההשתדלות לעבודה וליגיע כף. (יא) לשמור מוצא שפתיו. (יב) מדות הענוה ושפל רוח. (יג) לשמח בחלקו. (יד) לקבל יסורים ועוני באהבה. (טו) לאהוב משפט צדק. (טז) אהבת הריע וגמול חסד. (יז) להדבק במדת הרחמים והצדקה. (יח) לרדוף שלום ואמת. (יט) לשנוא החלקות לבלתי היות אחד בפה ואחד בלב. (כ) לטוס מחכרת הרשע, ולבחור חברת צדיק. (כא) מוסר מלכים ורוזנים ושופטי ארץ. (כב) מוסר לנשים ודרך הצלחת הבית. (כג) חנוך הבנים כראוי. (כד) איך יתנהג האדם עם בניו ואנשי ביתו ועבדיו. (כה) הנהגת הבית. (כו) הצלחת הצדיק ועמל הרשע, שכר הצדיק ועונש הרשע והשגחת האלהים. (כז) חדות. (כח) לקח חכמה ותורה. אבל מסדרי הספר העבריים לא הלכו דרך הסדר הזה, כי לא ראו בסדרם על הענינים, כי אם על הלשון, ושני כתובים אשר בא בס דרך משל מלת ילבט או מלת ערב, או מלת שמחה, וכנהנה, הביאו אל פרשה אחת, דוק ותשכח. ואפשר שבא כן להיות מאספיו רבים חלקו ביניהם חבל כתבים לאיש ואיש חלק ממנו, והי' דרך משל לראובן כל הכתובים אשר בא בס ילבט, ולשמעון כל הכתובים אשר בא בס ערב. ועל דרך הזה סדרו את הפרשיות כאשר הם לפנינו.

מליצת הספר הזה צחה ונעימה, מהודרת בכל יופי קצור ונקיית הלשון, ועל מתרגם ספר כזה, לדרוש ולחקור היטב בעומק מחשבות מחברו עד שיאציל עליו מרוחו, ויוליך מתק לשונו, נעימות מליצתו ורוחב מחשבותיו אל הלשון אשר יתרגם אליו, כפי אשר תשיג ידו.

כבר ידעת, הקורא הנעים! קצת מחקי השיר והמליצה בלשון עברי מאשר שם לפניך בטוב טעם ודעת החכם רמב"ן זצ"ל בביאורו לשירת הים; לא אשוב שנית להעתיק את דברי החכם הזה הנה, כי אם אעירך על

הקדמה לספר משלי

יג

על משפטי המליצה והקיה בספר שלפנינו. כלל גדול אמרו חכמים במשל
והוא שיהי' מעט הדבור ורב המחשבה, ר"ל אחר שחקר החכם על
ענין מן הענינים בחקירה שכלית, ובקרו בנסיון וצרפו בכור הבחינה,
יקח מאותה הבחינה הזאת ראשי אבות הלמודים אשר עמד עליהם,
ויכלול אותם בדברים מעטים כמאמר קצוב ונעים, עד שידעם השומע
בעל פה בלי עמל ויגיעה, ויהיו למשמרת לכל איש אשר לא השיגה
ידו לעמוד בכח שכלו על כל הבחינות האלה להוציא מהם לקח לעצמו,
ויעלו לפניו לזכרון תמיד להשתמש בהן לעת הצורך, להישיר בהם כפעם
בפעם את דרכו. ולהיות זאת הנה הוא גם מחנאי המשל, להיות המליצות
והמלות אשר ישתמש בהם המליץ ברורים ומבוארים, שיבינם השומע מבלי
שיצטרך תחלה לרדת לעומק העיון ולפרש דברי החכם, עד שלפעמים
יחשוב מצוא בהם כוונה לא עלתה על דעת אומרם מעולם, כי משלים עמוקי
העיון כאלה יוצאים מן הכלל ופורצים גדר המשל. והבט נא, המשכיל!
את גודל יקר המשל, וכי לא דבר נקל הוא לחבורו, כאשר חשבו קצת
כותבי משלים בימים האלה. הנה המשל הזה הוא כמליץ בין הקירת החוקר
החכם הנשגב אשר הגביה עוף ברוח מבינתו לעלות עד שמי בוראו, ובין
השגת האיש ההמוני אשר לא נסה כף רגלו לשום פעמיו בשביל הבחינה.
ושים נא גם את לבך לדעת עוד זאת: ככל מאמרי הדברים הפשוטים
הספורים והתורות והלמודים תועיל הרחבת הבאור למען בררם ולשומם על
נכון בלב השומע, אמנם במשל ימצא ברורו בקצורו; ר"ל שהחכם המושל
משלים, יהי' כל כך יודע לרדת תוך נפש האדם ולהעיר את ההתפעלות
אשר יפן אליהם, ויהי' מליץ מבין בגדרי הלשון, ונכון לדעת סדר את
דבריו כמאמר לקצב וקצר, עד שיניח עצם כוונתו נסתר תוך דברי מליצתו,
וסדר דבריו, כנקודת המרכז בתוך העגול, אשר אליה יפנו כל קווי העגול,
וממנה ישובו אל עגולו, לא ירגישו השומע ער אשר כלה האומר לדבר
לפניו את כל דברי המשל, ואז בהרף עין תחראה הנקודה הזאת לנגד
עין בשכלו, וירגיש שזה עצם כוונת המחבר, וישאר רושם השמחה בנפשו,
לא יסור ממנו לעולם; וזה אשר יקראו לו החכמים בעלי אעסמעטיקא (פסי-
ענגטע, דיו טפיטלע, דער פונקט). והנה כל עוד שידע לקצר, ישובח משלו,
כי יקל על השומע למצוא את הנקודה. מעלה יתירה למשלי ל"הק, שהם
כלם בעלי שני חלקים, ויהי' החלק השני ע"פ הרוב עומד לעומת החלק
הראשון כדבר והפכו, יחייב היפך שלילת החלק הראשון או ישלול היפך

הקדמה לספר משלי

חיוב הראשון. ולפעמים יהיה החלק השני כמבאר והולך לחלק הראשון ולסגולה הזאת המיוחדת למליצת העברים יקראו חכמי האעסמע"טיקא (פמלמעניסיוס). ומלבד נעימת הנפש אשר יעירו השני החלקים האלה הנצבים זה לעמת זה כשני תאומי צביה, לא יתפרדו אם לא יתפעלו התפעלויות המחסור והשממה בנפש, כי המה כנגון טבעי שלם אשר תתענג בם הנפש המבקשת שלימות בכל, יש להם גם תועלת שכלי, כי יפרשו יחד את כוונת אומרם, האחד הוא כמתורגמן לרעהו, ובכואם שניהם יחד תהי' כוונת אומרם תמה וברה. והמאמר השלם הזה עומד כראי מוצק מול פני המשכיל המשתוקק לדעת. נשקיפה נא יחד דרך משל על הכתוב: דרך אויל ישר בעיניו (י"ז ט"), שהוא אמת עומד קיים ונכון ע"פ הנסיון וחכמת הנפש, אך לא נכר מזה שכוון אל האויל המשליך עצה ומוסר זולתו אחרי גיוו, ולא נמצא בזה כוונת המריומניעת הרצון, כי אם חסרון הידיעה לבדה, אבל בהוסיף עליו חלקו השני לומר ושומע לעצה חכם, נראה בעליל בהתחייבות שמיעת העצה למדת החכם, שהפכו בשלילה אל הכסיל, והוא מסיר אוננו ברצון משמוע לעצה. ומי זה יוכל לפרש פסוק: אוילים יליץ אשם (י"ד ט') לולי כתיב אחריו: ובין ישרים רצון, וכמוהו רבים. ולזאת יהי' מחוק המתרגם כתובים כאלה לעיין בחלקי כל מאמר ומאמר בדרך הגיוני להציב נושא מול נושא ונשוא מול נשוא, ולהתבונן עליהם ועל תכונתם ותולדותם, עד שיגיע אל הנקודה הנסתרת בם, ואז יוכל למלאות חפצו, לבאר עצם כוונת הפנים בתרגומו.

אחרי אשר שמתי לפניך ראש כללי הספר הזה, אעירך עוד להשקיף על כללים יבארו לך ענינים, אשר יהיו לך לנס בקראך את פנים הספר, והם:

(א) השמוש בכפל המלות בשמות המשותפים (ווקטטטפיעו). למען הנעים המליצה ישתמש החכם לפעמים בשמות אשר יורו על שתי ענינים, לחברם במליצה אחת, והמה יפעלו נועם בנפש בהמתיקם את המליצה. (ועיין פרש"ד י"ז, ופרש"י י"א ט"ו).

(ב) השמוש במליצה אחת לשני ענינים. לפעמים תבוא מליצה אחת במקומות שונות, אבל לפי מקומה וענינה אי אפשר שתהיינה כוונותיהן בכל המקומות אחת. לכן על המתרגם לכאר כל פעם לפי הענין, אך ישמר שלא

הקדמה לספר משלי יד

שלא יהי' חרגומו נגד חוק הלשון. וכמוהו תראה השמוש במלה אחת במקומות שונות, אשר איננה לחרגם כפי הנחה הראשונה אשר הונח עליה, כי אם לפי דמיון הדברים.

(ג) השמוש בפרט מן הכלל. מדרך המליצה ברצות המליץ לדבר על דבר כולל פרטיים רבים, להורות דרכו הכונתו ותולדתו, או תועלתו והנהגתו וכו', יבחר לקחת אחד מן הפרטיים אשר יוכרו בו סימני הפעולות אשר יכוון אליהם וידבר רק ממנו, ומוזה ידע השומע להקיש על השאר. וכלל זה אמרו חז"ל במדות התורה, כל דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו יצא. והוא גם כלל בחכמת המליצה שצריך המליץ להשתמש בזה, ובלשון רומי יקרא הדרך הזה (פמלס פקלטסטוס) (ועיין פרש"י י"ד ד').

(ד) השמוש במשל הקדמוני. החכם המליץ אשר שם מגמתו להורות לעמו מוסר וחכמה, ישתמש לפעמים במשל הקדמוני, ר"ל במאמר המורגל בפי כל איש, ולשון כל אדם ידברו, כי להיות כוונתו שקועה בלב כל אדם, יבין כל השומע גם את כוונת הנמשל אשר פנה אליו החכם. ואין ספק שעשה כן שלמה בקצת משליו שהניח את המשל הקדמוני חלק ראשון למשליו, וחלק השני הוסיף עליו משלו, והי' החלק השני כנמשל דומה למשל הקדמוני, או להיפך. ואין ספק שסוף כתוב פרשה י"ז י"ט מגביה פתחו וגו' הוא משל העם, עיין שם. ואחר שידעת את הכללים האלה, תדע לשפוט על הכתובים אשר יבואו לפניך, בקראך בפנים הספר, לבקר על מה הטבעו אדניהם.

ועתה אעריך עוד, קורא הנעים! על משפטי חבור המלות במקראי זה הספר, ועל גדר איזה מלות אשר שמש בם החכם לכוונה מיוחדת, ואז תשכיל בכל אשר תלך. להיות הקצור מתנאי המשל, צריך החכם המושל לדעת השתמש בדבריו בדרך הממוצע, וכאשר יתנהג החכם המדייני בהנהגתו לבחור הדרך הממוצע לבל יפריז מן המדה בשום צד, כן דרך החכם הזה לקצר כפי יכולתו, ובלבד שלא ישחית את הבנת הכוונה, וזה אשר יקראו לו המליצים (עקמיטיע) מושאל מהנהגת המדינה. ולזאת יהיה מלה אחת מושכת אחרת עמה לפעמים, ויתיצבו חלקי המאמרים סתום ומפורש, מפורש וסתום, והמשכיל המביין דיני החבור (קמיטרוקליסון) ידע לבארם על נכון. והנה נשקיפה נא על הכתוב: בן חכם מוסר אב

הקדמה לספר משלי

(י"ג א') בחלק המאמר הזה חסר הנשוא, ונכר מחלקו השני: ולפי לא שמע גערה, שפעל שמע הוא נשוא החלק הראשון. אך מה יעשה החכם המבקש קצור וצחות, אם ה' כותב בן חכם שמע מוסר אבי, היה מוכרך לכפול מלת שמע בחלק השני מהמאמר, והי' מכפיל ומאריך, כי לא יתכן לכתוב סתם: ולפי לא גערה לפי שלא יהיה דבקות כלל למלת השלילה, לכן סדר את הנשוא עם מלת השלילי בחלק השני וממנו אתה רן חיובו בחלקו הראשון. ולפעמים חסר מלה מפורשת בחלק אחד מן המאמרים מטעם אחר, כי בזמן שידבר משני עניינים המולידים זה את זה, כמו העצלות המולדת עוני, והרשעה המולדת צרה, יחכים לסתום את הפעל במאמרו, ויציג רק שני נושאים האב והתולדה, כלומר שהם נדבקים ואחוזים כל כך, שהאחד עומד במחשבותינו במקום השני (י"ז סובסטיטוציות חיינמנערי). ולדוגמא שא עיניך והבט על הכתוב, ריש וקלון פורע מוסר (י"ג י"ח) שכוונתו בלי ספק שהרש והקלון ישיג את האיש הפורע מוסר, לכן סתמו החכם. ומוזה תקיש על השאר. וכן תמצא עוד לפעמים שנשמט מלת החבור בחלק המאמר האחד ובא בשני לפרש את כוונת הראשון עמו. וכן הוא בכתוב יראת ה' מוסר חכמה ולפני כבוד ענוה (ט"ו ל"ג), שמלת ולפני חשמש לשני חלקי המאמר, ונשמט בראשון מטעם שזכרתי לפי שיראת ה' ומוסר חכמה הם נדבקות כל כך עד שאי אפשר לזאת בלי זה. וכמו זה תמצא כתובים רבים אשר ישתמשו בס המלות פנים ואחור, אשר תראה כל עת מבוארים לפי עניניהם. ויפה נקדו לפעמים מלה מן המלות אשר לפי הדקדוק לא יתכן, אבל לפי עומק המליצה נעשה כן בכוונה רצויה. והנה תדע בכח כללים כאלה ענייני רוב הפסוקים, אשר נדרשו לפני שונים מחסרון ידיעת משפטי המליצה. ולא אאריך בס עוד, כי אם אציג לפניך עוד הנה גדרני איזה מלות ואשר שמש בס החכם.

חכם, חכמה, חכמות, כבר נגדרו הוראות השמות האלה בספר גן נעול אשר לידידי המליץ המפואר הרב מוהר"ר הירץ וויזל נ"י, ומי ירום לבבו לבא אחרי את אשר כבר עשה? אבל להיות חבורי זה לנערים מבקשי דעת כמוני, אורה בקצור נמריך את אשר כוונתי בתרגום השמות האלה, ואם לא אמלא את רצון הקורא, כאשר מלאהו החכם הנ"ל, נפשי יודעת מאד שלא יהיו דברי מחגדי פוונתו.

הקדמה לספר משלי

טו

החכמה, שם המקרה הונה בלשונינו על כח נבדל אשר איננה במציאות, כי אם מופשט מנושאו במחשבותינו (מבסטמקטופ) כעצם כולל כל השמות, בכח ובפועל, באמת בטוב ובנאה, כמו שאמר: לי עצה וחשייה אני בינה לי גבורה (ד' י"ד); ובהיות דרך משל ראובן איש פועל כל פעולותיו בהשכלה ובתמימות לבו, וישמר את דרכו לבלי יחטא נגד חקי האלהים ומשפטי השכל הישר, יקרא חכם, להיותו משיג את דרכי החכמה ומתקרב אליה, אמנם השלימות הוזה אשר יתקרב אליה, ואשר תשתוקק נפשו להשיגה ביתר שאת וביתר עוז היא תקרא חכמה. ובספר הזה הציג החכם את השלמות הזאת כמדברת ומוכחת מוסר לאדם אחרי אשר שם בפיה לדבר על עצמה מה היא, ומה פעולתה. וע"ז נוסד' כל הפרשה הלא חכמה תקרא וגו' (מ' ב'). ואחרי ידעך שהחכמה כוללת הכל, חדע גם, כי כל ידיעה המגבהת את לב האדם על מעלות השלמות ומקריבו אל שלמותו אשר על ידה יקרא חכם, תכונה גם היא בשם חכמה על דרך פרט מן הכלל, לכן כנה לפעמים את הידיעות הנשגבות האלה בשם רבים כאלו כוון אל כל הידיעות האלה יחד (דיח וויסאענטשעטען), ואמר חכמות בחוץ תרונה (א' ל'). ואם תקח את הגדר הזה לא יפלא בעיניך אם תשמע שנקרא איש שלם ובדבר אחד מדברי החכמה (ואם הוא אומן מלאכותי אבל יודע לתקן את מלאכתו בהשכלה ברורה ובהתבוננות ראוי ומכוונת) חכם, כי כל קנין שלמות אם רצויה הכוונה אל הפעולה עומד תחת גדר שם חכמה.

בינה, תבונה, גם השם בינה הונה על כח נבדל אשר איננו במציאות, ויצויר בנפשנו כעצם כולל שלמות, אבל רק בענין האמת והשקר לבדו, והוא הכח המישיר מחשבות האדם מן דרך השקר אל דרך האמת, כדברי הנביא: וידעו תועי רוח בינה, וא"כ נוכל לומר כל איש בינה חכם, אבל לא כל חכם (זולת החכם לב) איש בינה, כי דברים הנוגעים בענייני הטוב והרע והנאה והמגונה יוצאים מגדר הבינה ואין לה חלק בהם, ויהי' אם כן גם בינה שם המקרה (קמטען מבסטמקטופ). אמנם תבונה ישחמש בו בעל הלשון לפי עיקר הנחתו על שכל האדם והכח הנחון בלבו לשפוט על דבר אם אמת אם שקר ולהשיגו, והוא במציאות בנושאו, ואך לפעמים ישחמש בו תחת שם בינה כשם כללי (קמטען קמטעקטעטען), ולכן לא אמר: אני תבונה כי אם אני בינה. וממנו יקרא האיש המשיג אמחת דבר

הקדמה לספר משלי

בכח שכלו נבון (ע"י ט"ז כ"א). וכן יתבאר לך ההבדל בין שם נומה ותנומה, שהראשון הוא השינה והתרדמה מופשטה מנושאה, והשני הוא חלק השינה והתרדמה דבוק אל הנושא איש איש כפי חלקו, ולפעמים שמשו בו כשם כולל (ע"י כ"ג כ"א¹).

דעת הוא המקור משורש ידע, שמשו בו במקום שם, כולל הלמודים והתורות והחקים והפעולות, אשר ישיגם השכל האנושי ע"י הלמוד והבחינה והנסיון, אם באמץ כח נפשו לעמוד עליהם, ואם ע"י הרגשת והתפעלות הנפש, יהי' מה שיהי', כל אשר תשיג נפש האדם לתכלית שלמותו נכנס תחת גדר השם דעת. ובגדר הזה תבין כל דעת הכא בספר שלפנינו, ואחרי שידעת זאת, הבט על שני כחובים הבאים כאחד, ויחשבו קצת הרואים שהם רק משונים בלשונם ועניינם אחד, אבל באמת נבדלו גם בעניינם הרחק מאוד. לץ תכה ופתי יערים והוכיח לנבון יבין דעת (י"ט כ"ה), בענוש לץ יחכם פתי ובהשכיל לחכם יקח דעת (כ"א י"ח), שבהכאת הלץ יערים הפתי (המכוהל העושה את כל בלי התבוננות) וישמר מדרכו, להשמר מן העונש, ובענוש לץ, כלומר בהוכיח על פניו לאמר: נענשת על שעשית כך וכך, יחכם פתי, יחשוב בלבו את הרעה אשר עשה הלץ, ויחכם להשמר מדרכו הרע מפאת רעתו, והוכיח לנבון להורותו דרך ילך בו, ישיג בכח תבונתו את הכוונה אשר מכוונת בדברי מוכיחו, יבין דעת זולתו, ולא אמר שיקבל את התוכח' לעשות את אשר חשב מוכיחו כי בנבון אין לראות כי אם על ההתבוננות ולא על הפעולה. אבל בהשכיל לחכם, בהוליכו על דרך ההשכלה בדבר מן הדברים, יקח דעת יקבל את ההשכלה, ויקח את הדעת אל לבו לעשות את המוב והראוי מפאת ההשכלה הזאת כי החכם יתנכר ע"י הפעולה.

ערמה שם מקרה סובל כוונה טובה ורעה. וראשית הנחתו על ההשכלה וההתבוננות, טרם עשות הפעולה אם לא ישיג העושה רעה על ידה; ואם לא

---

¹ לדעתי נומה שאין לו ריע הוא המקור מן נוס לא ינוס ולא יישן (תהלים קכ"א ג'), ונא כה"א נוספת; (ומה שנא הנגינה מלרע, הנה מלינו גם סורה אדני סורה נעטם מלרע והלוי והמקור דין אחד להם כנודע), ותנומה שם המקרה: וא"כ הוא כהיפך, כי נומה דבק לעטם (דחו טלפפן) ותנומה נפשט ממנו (דער טלפן), כאשר יבין כל משכיל בלשון.

לא תסתעף ממנה רעה לאחרים אזי היא טובה, ודומה מפנה הזאת לחכמה, אבל אם היא רעה לזולתו, אזי היא מדה פחותה ודומה לעקשות.

מזימה, מזימות, גם שם מזמה סובל כונה רעה וטובה כמו ערמה, אבל תולדתו בכח נפשיי אחר, אשר אין כאן המקום להאריך, אבל מזימות ברכות, כוונתו כל פעם רעה, עקשות ועקמימות הנוטה מעל חקי היושר והצדק, דוק ותשכח.

תושיה, נגזר ממלת יש המבואר בביאור הספר הזה, והוא שם כולל כל אופני השלמות בהשכלה ובפעולה ובטובה והצלחה (עיי' מיככעגריץ מלוצק רעז'יטעטען).

עד כאן גדרי המלות אשר תדעם טרם תקרא את פנים הספר, כאשר בנותי כם בצאתי לתרגמו. ותמצא עוד, ששמש החכם בשמות שונות לפי הענין לא אשימם ככללים לפניך, כי לא מצאתים כן כי אם במקומות מועטות בזה הספר. ואעירך רק על שם אולת, שהוא כולל את כל מעשי אויל ואת דרכו ותכונת נפשו, ומצבו ומעמדו וכו' (עיי' ג'ו"כ"ה), ושמש בו גם במקום עושר, יען אשר לא רצה להשתמש בשם עושר בהיות האויל נושא כי לא יאות עושר שהיא הצלחה אמתיית (קנין ההון אחוה בשמות הנפש) לאיש הכסיל הזה הקונה הון ללא יועיל, אמר עטרת חכמים עשרם וכנגדו אולת כסילים אולת, שהציג אולת נגד עטרת ועושר למען כוות את נושאה (י"ד כ"ד עיי' ע"א).

ויש עוד כתובים בספר הזה אשר אינם משלי מוסר, כי אם קריאת החכם, בדברו על אחת משובת או רעת הדרכים אשר לפניו, נחפעלה בפשו בהתפעלויות, ויחס לבבו לקרוא בשמחה או בתוגה בברכה או בקללה, או למען החזיק אמתת דבריו, והמעתיקים הציגו את הכתובים האלה בטוב טעם ודעת במקומות מצכם בפנים הספר (י"ד י"ט כ"ג, י"ט ה' וכו'). וקצת הקדמונים חתרו למצוא בו גם סגולות אחרות עד שיחדו סגולת החרו לשירי העברים, והביאו ראיה מן הכתוב: דאגה בלב איש וגו' (י"ג כ"ה, ל"א י"ג ול"א), אבל לדעתי לא נעשה זאת בכונה, ואך מקרה הוא

¹ לפי מה שכתבתי שם יהי' אולת הראשון מענין איל ע"ש, וא"כ אין מקום לדברי המנס, אולם אנכי לא רציתי להשמיט דבר מהקדמה הזאת ועל הקורא לנזכר.

הקדמה לספר משלי

הוא, כי שנים או שלשה חרוזים במספר החקט"ו כתובים, מעוטא דמעוטא הוא. וכן יבא לפעמים מאמר למודי סתם בענייני ידיעת והשגחת האלהים בשכר ועונש, פעמים ושלש בפרשה אחת, למען העיר את הקורא שישכיל בכל פעולותיו שהוא נגד האלהים תמיד, ושכל חכמתו וערמתו ומזימתו, לא יפסע פסע אחת מבלתי ידיעתו והשגחתו ית'. וזה כולל כל דברי הספר בכל משל שיהיה אם אלהי, אם תורתי, אם מוסריי, ואם מדיניי, העקר היא היראה והחכמה מבלעדיהן לא יתקיים דבר, כי יראת ה' ראשית דעת.

ברלין י"ז שבט ת"ק"ץ לפ"ק.

איצק אייכל.

ספר משלי

עם

פירוש רש"י, תרגום אשכנזי, ובאור

מאה

החכם המדקדק מהור"ר

וואלף מאיר.

משלי א
א

רשי

- (א) מְשָׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן-דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל:
 (ב) לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר
 לְהִבִּין אִמְרֵי בִינָה:
 (ג) לְקַחַת מוֹסֵר הַשֶּׁבֶל
 צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמִשְׁרִים:
 (ד) רַחַת לְפִתְאִים עֲרָמָה
 לְנַעַר דַּעַת וּמְזֻמָּה:
 (ה) יִשְׁמַע חֲכָם וַיּוֹסֶף לְקַח
 וַיִּבְזֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה:
 (ו) לְהִבִּין מִשְׁלַל וּמְרִיצָה
 דְּבָרֵי חֲכָמִים וְחִידוֹתָם:
 (ז) יִרְאֶת יְהוָה רֵאשִׁית דַּעַת
 חֲכָמָה וּמוֹסֵר אֲוִילִים בָּזוּ:
 (ח) שָׁמַע בְּנֵי מוֹסֵר אָבִיךָ
 וְאַל-תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ:
 (ט) כִּי לֹוִית הָן הֵם לְרֵאשֶׁתְּךָ
 וְעֲנֻקִים לְגִרְגֻרְתֶּךָ:
 (י) בְּנֵי אִם-יִפְתּוּךָ חֲטָאִים אֶל-תִּבְאֵ:

א (א) משלי כל דבריו
 דוגמא ומשלי משל
 התורה באשה טובה ומשל
 הע"ז באש' זונה: (ב) לדעת
 חכמה ומוסר. המשלי' האלו
 אמר להודיע לדבריו' (חכמה
 ומוסר) שיהו עמלי' בתורה
 שהיא חכמה ומוסר ובינה:
 (ג) לדק ומשפט ומשרים.
 לדק לדק' מממונו: ומשפט.
 לשפוט אמת: ומשרי'. היא
 הפשרה דרך חלק ומישור
 שזה לזה ולזה: (ד) לתת
 לפתאים ערמה. משלי' אלו
 אמר קהלת לקנות הפתאי'
 ערמה: לנער דעת. וגם
 לנער המנוער מכל שלא
 למד עדיין כלום: ומזימה.
 מחשבת עולה: (ה) ישמע
 חכם- המשלי' הללו: ויוסף.
 על חכמתו: לקח. למוד.
 חכם זה בעל השמועה:
 ונבון- מוסיף על ידיעת חכם
 שידע להבין דבר מתוך
 דבר ומוסיף על שמועה:
 (ו) להבין משל ומליצה.
 שיתנו לב להבין במקראות
 ב' הדרכים המשל והמליצה
 שיבינו את מה המשיל
 למליצה ואף מן המליצה
 לא יסורו לבם שגם היא
 לריבה להבין בשאמ' להגילך
 מאשה זרה ונכריה על ע"ז
 נאמר הרי המשל ואף
 המליצה שהוליא משלו כל'
 אשה הנן בה והזהר מאשה

זרה (ס"א זונה): דברי חכמים ומידות. דורשי רשומות מקרא מלא וחסר רמו דמיון
 ומידה: (ז) יראת ה' ראשית דעת. ע"כ פירש לנורד מה עשה שלמה הספר הזה ועתה
 מתחיל הספר (סא"ח): יראת השם ראשית דעת. היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה
 לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה את יולךך והיא תתן בלבך לעסוק בחכמה ובדעת כי האוילים
 אשר אינם יראים את ה' הם נזוים את החכמה ואת המוסר: (ח) שמע בני מוסר אביך. מה שנתן
 הקב"ה למשה בכתב וע"פ: ארך. אומתך כ"י כמו (יחזקאל י"ט) מה אמך לביא' והם דברי סופרים
 שחדשו והוסיפו ועשו סייג' לתורה. (ט) לוית חן. חבור של חן הם לראשך כלומר התורה והמוסר
 יהיו לראשך לוית חן ובענקים של עדיי זהב יהיו: לגרגרותיך. ללוארך וע"ש שהקנה עשויה טבעות
 טבעות קורא הלוואר כל' רבים: (י) חטאים. חוטאים: אל תבוא. אל תאנה להם:

ב א ו ר

א (א) הפסוק הזה הוא מכתב הראשי (חויפטריפט) כולל גם הספר ושם מחברו. (ב) מכאן

משלי א

באור ב

(א) שפריצע שלמה'ס דוד'ס זאָהן קעניגס אין ישראל.

(ב) צו ערקענען ווייהייט אונד צורעכטווייזונג,

צו פערשטעהען דיא לעהרען דער פֿערנונפֿט.

(ג) צו ערלאַנגען ווייזע זיטענלעהרע,

רעכט, גערעכטיגקייט, אונד ביליגקייט.

(ד) דען לייכטגלייביגען איבערלעגונג צו פֿערשאַפֿען,

דעם יינגלינג ערקענטניס אונד בעזאָננענהייט.

(ה) אויך דער ווייזע הערע זיא, אום זיינע קענטניססע צו

ערווייטערן,

דער פֿערשטענדיגע, איינען לייטפֿאָדען צו ערהאַלטען.

(ו) צו בעגרייפֿען בילד אונד אויסלעגונג,

וואָרטע דער ווייזען, אונד איהרע שאַרפֿזינגען שפריצע.

* * *

(ז) גאָטטעספֿורכט איז דער אַנפֿאַנג אַללעס וויססענס — פֿרעפֿלער פֿערפֿאַטען ווייהייט אונד זיטטען.

(ח) געהאַרבע מיין זאָהן דער לעהרע דיינעם פֿאַטערס, אונד פֿערנאַבלעסיגע נייע דער מוטטער אונטערווייזונג.

(ט) זיא זינד איין העררליכער קראַנץ דיינעם הויפטע,

איין פֿראַכטגעשמיידע דיינעם האַלזע.

(י) מיין זאָהן! ווען זינדער דיך בעטהערען וואָללען,

פֿאַלגע איהנען ניכט.

עד פסוק ז' היא פתיחת הספר והמה דברי המאסף בו יבאר איכות המשלים אשר קבץ כי סמל כולל כל דברי מליכה אשר אינם מסודרי' כפי מערכת הנגון כי באופן הזה יקרא שיר וכן נאמר וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף (מ"ב ה' ז'). ויען כי שלמה תקן משלים הרבה אמר המזספ שהמשל' האה המה משלי מוסר. (ג) לקחת מוסר השכל, בשני הפסוקי' הבאים יבאר את פסוק ז' ואמר על לדעת חכמה ומוסר זיהי' המכוון ממנו לקחת מוסר השכל זיהיה החכמה ומוסר לאחדי' בידו ועי"ז תגוע לפעול לדק ומשפט ומשרים והוא הדק האמלעי הרלויה בעיני אלקים ואדם וכמאמר אל תהי לדיק הרבה וכו' ואל תרשע הרבה. ומשרים הוא הנוטה למדת החסד כמו שאמרו חז"ל ועשית הטוב

והישר הוא לפניו מאורת הדין. (ד) לחת לפחאים, עתה יפרש להנין אמרי בינה שאם נבין אמרי בינה יהיה לאל ידינו לתת לפחאים ערמה; ופתי הוא אשר יאמין לכל דבר וכן תרגמתי. ערמה, היא השתכלות לבחון בין האמת והשקר. ומזמה, הוא גמר העל'ה אשר התבוננות היטיב (רייפער ענטשלוס) כמו באשר זמס לעשות וכדומה. (ה) ישמע חכם, עתיד במקום כווי כדרכו. ויוסף לקח, הוראת הוי"ו בראש כמו למען ורבים כמוהו. תחבלוה, תרגמתי בדעת הנשדי שתרגס מדברנותא שהיא לשון הנהגה כמו דבר אחד לדור, ונגזר מן חבל שמישרים בו דרך אניה בים, וכן רב החובל וכן תרגמו ע' זקנים, ועי"ז ימשך הפסוק היטיב אל מה שאחריו כי יקנה השכלות להנין משל וכו'. (ו) להבין משל ומליצה, ענין משל כאן הוא הדמיון כמו חוד חידה ומשול משל דיחזקאל (י"ז ב'), והמליצה היא הפתרון כי היא תמליץ כוונת המשל כמו כי המליץ בינותם (בראשית מ"ב כ"ג). דברי חכמים וחידותם, שגורו דברי חידות חכמים. (ז) אוילים בוו, תרגמתי אוילים בחלוף ח' בעי"ן כמו יסגירני אל אל עויל (איוב ט"ז י"א) שעומד לעמת ועל ידי רשעים; ולדעתי כל אויל וחולת הוא מענין עול, כי באשר השרשים טעם עון ואשם יורים גם על הפשע גם על העונש המסובב מהם כן יאמר עול על הרשע ועל הסבלות שהיא מקור כל מרי, כאמרס ז"ל אין אדם זועף אל כנגס בו רוח שעות; ואמר הכתוב כי הרשעים אשר אין יראת אלקים בלבבם יבנו חכמה ומוסר כי ראשית דעת היא יראת אלקים. והנה הזכיר החכם עתה בתחלת ספרו יראת ה' וכבוד אב ואם ואזהרת שפיכת דמים כי שלשה המה עמודי העולם ועל ליריהם יסובבו כל חקי המוסרים. (ט) לוית חן, תרגמתי ע"פ דעת החכם געועניוים כי בערבי יורה השורש הזה על הקליעה (פֿלעכטן, וויכרען), ולדעתו נגזר מזה שם לויתן (עיין ספר המלים להחכם הנ"ל). וענקים, שרש ענק הורחתו בארמית ובערבי כואר או עורף ובעברית יורה על התנשית התלוי בכואר כמו כאן או על המשא הנחונה על השכס העניק חעניקלו (דברי ט"ו י"ד), ונקראו אנשי מדות (ריגען) ענקי' בני ענק לדעת חז"ל שמעניקין חמה בקומתן, והמה הנכילים שנקראו וגיטנטען) כפי העמים. לגרגר והיך, הוא מן גרון וגרה ובא ברבים כמו על כוארי בנימין (בראשית

רש"י

(יא) נארכה לדם • לשפוך דם : נלפנה • לשון מארב : נלפנה לנקי חנם • הכתוב אומר שפנתם לנקי חנם הוא : (יב) נבלעם • לנקי' בזהם חיים : כשאלו הבלע כל גוף שלם : ותמימים • אינו ל' לדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם בזהם שלמים כאדם היורד בתוך הנור כשהוא שלם כלום בעודם בעשרם והרג' ונירש נכסיהם : (יד) גורלך תפ ל בתוכינו • אם תרנה תחלוק או אם תרנה יהיה בשותפות כים אחד יהיה לכלנו ביחד : (טז) לרע ירוכו • לרעת עמם הם רבים ואינם יודעים לתת לב לדבר : (יז) כי חנם מזורה הרשת • כי העופות הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה הוא נורת ויורדין בה ואוכלין : (יח) והם לדמם יארונו • והלכידים יארונו לדמם של עופות : (יט) כן ארחות כל בולע בלע • גזל גולה נאה ונזמדה היא לו וחנם היא לו וסופו את נפש בעליו יקח עלמו שנעשה עכשו בעל הממון שגול מחבירו : (כ) חכמות בחון תרונה • הרי חכמותיה של תורה בחוכותיהן קנה להזהיר' לסוראיהם ומה הן חוכותיה בתי מדרשות : ברחובות • המקום שמרביין אותה כך דרש רבי תנחומא : (כא) בראש הומיות תקרא • במקו' שהיא נשמעת ונכרז' שם היא קוראה ואומרת ענין של מטה עד מתי פתאים וכו' : בפתי שצרי' • הם מקום ישיבת הזקנים : (כב) פתאים • המתפתים ע"י מסית' ומיני' : תאהבו פתי הסתה שם דבר לפתיו' כמו כלי קרי שני (שפי) :

משלי א

(יא) אם יאמרו לכה אתנו נארכה לדם
 נצפנה לנקי חנם :
 (יב) נבלעם כשאל חיים
 ותמימים כיורדי בור :
 (יג) כל־הון יקר נמצא
 נמלא בתינו שלל :
 (יד) גורלה תפיל בתוכנו
 כים אחד יהיה לכלנו :
 (טו) בני אל־תלק בדרך אתם
 מנע רגלה מנתיבתם :
 (טז) כי רגליהם לרע ירוצו
 וימהרו לשפך־דם :
 (יז) כי־חנם מזרה הרשת
 בעיני כל־בעל כסף :
 (יח) והם לדמם יארונו
 יצפנו לנפשחם :
 (יט) כן ארחות כל־בצע בצע
 את־נפש בעליו יקח :
 (כ) חכמות בחון תרנה
 ברחבות תהן קולה :
 (כא) בראש הומיות תקרא
 בפתחי שערים בעיר
 אמריה תאמר :
 (כב) עד־מתי ופתים תאהבו פתי
 ולצים לצון חמדו להם
 וכסילים ישנאו־דעת :

משלי א

באור ג

- (יא) ווען זיא שפרעכען: קאָממע דאָך מיט אונז, לויערן וואָללען וויר אויף בלוט, דען אונבעוואָפֿנעטען געפֿאָהרלאָז נאַכשטעללען;
  - (יב) וויר וואָללען וויא דיא העללע זיא פֿערשלינגען, לעבענדיג אונד גאַנץ אַלו פֿאָהרן זיא אין דיא אונטרוועלט;
  - (יג) דאָ ווערדען וויר קאָסטבאַרע האַבע פֿינדען, אונזערע הייזער מיט בייטע פֿיללען;
  - (יד) דיין לאָאז פֿאַללע דיר צו, דעם אונזריגען גלייך, וויר צעהרען אַללע אויס אייגעם בייטעל. —
  - (טו) מיין זאָהן! געהע ניע מיט איהנען, ענטציעהע דיינען פֿום איהרען וועגען;
  - (טז) דען איהרע פֿיסע לויפֿען צום בעזען, זיא איילען בלוט צו פֿערגיעסען.
  - (יז) געפֿאָהרלאָז שיינט דאָז אויסגעברייטעטע נעטץ דען פֿעגעלן,
  - (יח) אַבער זיא (דיא פֿאַגעלשטעללער) לויערן אויף איהר בלוט, שטעללען איהרעם לעבען נאָך.
  - (יט) זאָ ערגעהט עם יעדעם רייבער, דיא האַבזוכט רויבט איהם זעלבסט דאָז לעבען.
- * * *
- (כ) דיא וויזוהייט פֿרעדיגט עפֿענטליך, אויף דען שטראַססען ערטענט איהרע זאַנפֿטע שטיממע.
  - (כא) אַן דער שפּיטצע דעם פֿאַלק = געוויהלס רופֿט זיא, אַם איינגאַנגע דער טהאַרע אונד אין דער שטאַרט העלט זיא איהרע פֿאַרטרגע:
  - (כב) וויא לאַנג איהר לייכטזיניגן וואָללט איהר לייכטזיין ליבען, איהר שוואַצהאַפֿטען אַן געשוועץ וואָהלגעפֿאַללען האַבן, איהר טהאַרען ערקעננטנים האַסכען.

מ"ה י"ד). (יא) לכה, הלווי עם ה"א נוספות הוא לשון בקשה ותחנה וכן תרגמתי. לנקי חנם, הלכתי בעקבות החכם השלם ר"א אייבעל שהכוונה על איש שהוא נקי מכלי מלחמה, כי גם במקרא מצינו שיש נקה על העדר והסרת דבר ולא אך על חף מפשע כמו נתי לנכס נקיון שנים (עמוס ד' ו') ונקתה לארץ תשב (ישעי' ג' כ"ו) שענינו תהי' נקיה מאנשיה ואין יושבה ועוד כמוהם, ומזה נקראו הכלים שמוקין בו מוקיות: (יב) חיים, תרגמתי על פי דעת הנכסדי כי חיים נמשך על ותמימים וכוונת הפסוק כי נבלעם פתאום מבלי להשאיר מהם שארית בארץ החיים כאלו חפתח האול את פיה ותבלעם, וכענין שאר' בדתן ובאזורים ותפתח הארץ את פיה וגו' וירדו חיים שאולה. כיורדי בור, בור הוא כנוי לארץ תחתיות ונרדף עם שאול. (יד) גורלך הפיל, כלומר חלק בחלק נחלק אף כי לנו יתר שזת מסך. (טו) אל תלך בדרך, הנה לא אמר בדרך עם ה' הידיעה לפי שהכוונה שלא תלך כלל עמהם אף לעת שתשוב שאין מגמתם לעשות רע, כי רגליהם תמיד לרע ירוצו ופתע פתאום תלכד בשחיתותם. (יז) כי חנם, מוסב למעלה שמסיתים אמרו וארבה לנקי חנם ואמר המליך אל תאמין לדבריהם כי גם בעיני בעל כסף מזורה הרשת חנם והכלידים יארצו לדמם. (יט) בצע בצע, מלת בצע עולה לכאן ולכאן ושעורו בצע נפש בעליו יקח. (כ) חכמות, אמר חכמות ברבים ותרונה ביחיד לפי שהכוונה על כל אחת ואחת כמו שהעיר הראב"ע על זה כמה פעמים. הרונה, שם רנה נופל על כל הרמת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א כ"ב ל"א), אולם נמר המליך כאן במלה הזאת אשר רוב הוראתה ענין שירה וזמרה להורות שבהוד קול תשמיע את דבריה וינעמו לאזן שומעת כשירי זמרה, ובטוב טעם יתנגד זה לעמת האולת אשר גם היא תקרא לעוברי דרך (לקמן ט' י"ג) כי היא הומיה ולא ידעה להמתיק אמריה, וכפי גחות לשון אשכנז רמזתי אל הכוונה הזאת במאמר השני. (כא) בפתחי שערים, הכוונה גם על פתחי שערי העיר גם על שערי המבואות וחלריהן. (כב) עד מתי פתים, אלה המה דברי החכמה, ותדבר אל האנשים אשר יתאספו ויעמדו בשוקים וברחובות מבלי עסק וענין כלל ויתענגו בדברי הנבל ולהג, ולהם תקרא החכמה כי הבעלה מקור כל מרי, ולכוונה הזאת תרגמתי; ופתי הוא שם המקרה על משקל מרי וזוהי אל התואר ורבים כמוהו.

(כד) נטיתי ידי. לרמוז להם
 לסור אלי באדם המרמוז
 לחנינו בידו ונוטה ידו אליו
 לסור אליו: (כה) ותפרעו.
 ותבעלו: כל עלתי. שיעלתי
 לגדל אתכם בעולם:
 (כו) בשואה. כענן העולה
 פתאו: בסוף. טורביליאן
 בלעז: יאתה. יבא:
 (כז) ישחרגני. יבקשוני:
 (לא) מפרי דרכם. הפירות
 שאוכלים בחייהם בלרות
 המולאות אותם והקין
 שמורה להם בגיהנם:
 (לב) משונת פתים. את
 אשר לבם שונת: ושלות
 כסילי תאבדם. לפי שרואי'
 הרשעים שהם מללימים
 נדבקים ברעתם ואינם
 חוזרין: (לג) ישכן בטח.
 בע"ה: ושאן. לע"ה.
 ושאן ויהי שליו ושקט.
 ושאן ל' עתיד לכן נקוד
 פתח: מפחד רעה. מדינה
 של גיהנם:
 בני

ב א ו ר

(כג) אודיע דברי אתכם,
 כלומר אל תשעו אל דברי
 הנל ואנכי אשעשע עמכם
 באמרי דעת. (כד) יען
 קראתי, המליץ ידמה כאלו
 החכמ' עובר' לפני הפתאי'
 האלה ותקרא את דבריה
 והמה לא ישימו לבם אליה.
 נטיתי ידי, כלומר נתתי
 לבם ידי לבדית שלום
 להתעלם אתכם באהבים.
 (כו) באידכם, איד הוא
 מענין ואד יעלה והוא כנוי
 לזרה כמו משך ולילה, ואמר'
 החכמה

(כג) תשובו לתוכחתי
 הנה אביעה לכם רוחי
 אודיעה דברי אתכם:
 (כד) יען קראתי ותמאנו
 נטיתי ידי ואין מקשיב:
 (כה) ותפרעו כל-עצתי
 ותוכחתי לא אביתם:
 (כו) גם-אני באידכם אשהק
 אלעג בבא פחדכם:
 (כז) בבא כשאוה ופחדכם
 ואידכם כסופה יאתה
 בבא עליכם צרה וצוקה:
 (כח) אז יקראנני ולא אענה
 ישחרגני ולא ימצאנני:
 (כט) תחת כי-שנאו דעת
 ויראת יהוה לא בחרו:
 (ל) לא-אבו לעצתי
 נאצו כל-תוכחתי:
 (לא) ויאכלו מפרי דרכם
 וממזעצותיהם ישבעו:
 (לב) כי משונת פתים תהרגם
 ושלות כסילים תאבדם:
 (לג) ושמע לי ישכן בטח
 ושאן מפחד רעה:

כשואה קרי

משלי א

(כג) ,ווענדעט אייך צו מיינער ערמאהנונג,
 ,מיין גייסט זאלל אייך צושטרעהמען,
 ,מיינע לעהרען ווילל איך אייך פֿערקינדען.
 (כד) ,דאָך דאָ איך רופֿע אונד איהר אייך וויינערט,
 ,מיינע האַנד ביעטהע אונד ניעמאָנד דאָרויף אַכטעט ;
 (כה) ,איהר אַללע מיינע ראַטהשלעגע פֿערווערפֿעט,
 ,אונד מיינע צורעכטווייזונג ניכט וואָללט ;
 (כו) ,זאָ ווערדע אייך איך בייא אייערעם אונגליקע לאַכען,
 ,שפּאַטמען, שאַן ווען אַנגסט אייך איבערפֿעללט ;
 (כז) ,ווען אַנגסט וויא דאָננערוועטטער אייך טריפֿפֿט,
 ,אונד אונגליק וויא שטורם אייך נאָהעט,
 ,עלענד אונד ליידען איבער אייך קעממט . —
 (כח) ,דאָן ווערדען זיא מיך רופֿען, איך ווערדע ניכט
 אַנטוואָרטען ;
 ,מיך אויפֿזוכען, אונד איך ווערדע מיך ניכט פֿינדען
 לאַסען .
 (כט) ,ווייל זיא קעננטניסע האַסטען,
 ,אונד גאַטטעספֿורכט ניכט ליעכטען .
 (ל) ,ניכט געהאָרכטען מיינעם ראַטהע,
 ,מיינע צורעכטווייזונג פֿערוואַרפֿען ;
 (לא) ,דאָרום מעגען זיא נון דיא פֿרוכט איהרעם וואַנדעלם
 געניעסען,
 ,זיך זעטטיגען אַן דעם ערמאָג איהרער ראַטהשלעגע .
 (לב) ,וואַהרליך דער זיכערהייטס-וואַהן דער לייכטיזיניגען
 טערטעט זיא .
 ,דיא זאָרגלאַזיגקייט דער טהאָרען ברינגט זיא אום .
 (לג) ,נור ווער מיר געהאָרכט קאָן זיכער רוהען,
 ,אונד פֿורכטלאַז זיין פֿאָר דעם אונגליקם שרעקקען .
 מיין
 זענינו השקט כי זה ילמדו שני הדלתות זאת לעמת זאת כאשר יראה המשכיל . (לג) ושמע
 לי, כי יאך האיש אשר ישמע לי הוא לבדו ישכון בטח ושאנן וגו' .

באור ד

החכמה כי יען המה לא
 שמו עליה גם היא לא לבד
 תשחק בבוא אידם אבל גם
 תלעג לעת תפול עליהם
 אימתה ופחד; ומזה תבין
 מדוע כאן הקדי' איד לפחד
 ובפסוק הבא נהפך הוא .
 (כה) ישחרנני, שחר הוא
 לשון בקשה כמו שחר טוב
 יבקש רכון (לקמן י"א כ"ו),
 והנו"ן נוספת כי ראוי
 להיות ישחרני ועוד כמוהו .
 (כט) תחת, כמו בעבור;
 אבל לפי נועם מלינת לשון
 אשכנזי יבוא סימן יחס
 ההמשך (דמיון) במאמר
 האחרון, כמו שהשכיל לבאר
 החכם רבי יואל ברי"ל
 בספר זמירו' ישרא בפסוקי'
 על בן לא יקומו רשעים
 במשפט וגו' כי יודע ה'
 וגומר (תהלי' א' ה' ו') .
 ואמר שואל דעת ויראת ה'
 לא נחרו כמו שאמר למעל'
 יראת ה' ראשית דעת וכו' .
 (לא) מפרי דרכם, מלת
 פרי מוסך אחרת עמו
 ושעורו מפרי דרכם ומפרי
 מועלותיה'; ולנועם המלי"ל'
 נחרתי במאמר השני במלה
 אחרת . (לב) כי משובח
 פחאים, כל אלה המה דברי
 החכמה המדברת ואמרה כי
 באמת שהפחאים והכסילים
 שהם שלזים ובטוחים ולכן
 לא יטו און לתוכחתי ימותו
 מבטחון הזה; ומלת משוכת
 תרגמתי ע"פ דעת הראב"ע
 שהוא כמו בשוכה ונחת
 (לג) ושמע

ב (א) בני אם תקח
 אמרי בני תהיה אם
 תקח אמרי: (ב) להקשיב
 לחכמה. לעסוק בתורה:
 (ו) כי ה' יתן חכמה. הא
 למדת גדולה היא שהרי
 נתנה מפי הקב"ה לכך אתה
 צריך לקנותה: (ז) ילפן
 לישרי' תושיה. גזזה הקב"ה
 אללו כ"ו דורות עד שנתנה
 לדור המדבר ומגן להולכי
 חס. (י) ילפן מגן להולכי
 חס) כלומר והיא תהיה
 לך למגן: (ח) לנצור ארחות
 משפט. שעל ידה ינצרו
 ארחות משפט והוא דרך
 חסידיו ישמר שלא יכשלו:
 (ט) אז תבין. יראת ה'
 מוסב על ענין של מעלה
 שאמר אם לבינה תקרא:
 (יא) מזמה תשמר עליך.
 התורה תשמר עליך:
 (יב) מאיש מדבר תפסוכו.
 הם המהפכין את הדבר:

ב א ו ר

ב (א) בני, אחרי שהזהיר
 בפרשה הראשונה
 על שפיכת דמי' זהיר עתה
 על העריות, אך יקדים
 לספר ממעלו' החכמה אשר
 סיים בה. (ב) להקשיב,
 הכוונה למען תקשיב כי
 זאת תכלית אמרי. והכשדי
 תרגם הלש"ד כמוו' ו-חטת
 לבך, תרגמתי כפי דעת
 השלם רא"א שתטה מוסב
 על הלב, ואף שלב תמיד
 בל"ז הנה כבר המליץ החכם
 הזה בעדו (לקמן י"ב כ"ה)
 ואמר על דאגה בלב איש
 ישמרה ו ד ב ר ט ו ב
 ישמרה כל דבר שאין
 בו רוח חיי' זכרה ונקבהו,
 ואם גם הראי' שהבני בני
 נאמר מן לב לבות אינה
 הוכחה כלל כידוע לכל יודע
 בטוב לשון עברית שנאמר
 מן אב לבות וכן בהיפך מן
 תאנה

ב

(א) בני אם תקח אמרי
 ומצותי תצפן אתך:
 (ב) להקשיב לחכמה אזנך
 תטה לבך לתבונה:
 (ג) כי אם לבינה תקרא
 לתבונה תהן קולך:
 (ד) אם תבקשנה ככסף
 וכמטמנים תחפשנה:
 (ה) אז תבין יראת יהוה
 ודעת אלהים תמצא:
 (ו) כי יהוה יתן חכמה
 מפיו דעת ותבונה:
 (ז) וצפן לישרים תושיה
 מגן להלכי חס:
 (ח) לנצור ארחות משפט
 ודרך חסידו ישמר:
 (ט) אז תבין צדק ומשפט
 ומישרים כל מעגל טוב:
 (י) כי תבוא חכמה בלבך
 ודעת לנפשך ינעם:
 (יא) מזמה תשמר עליך
 תבונה תנצרכה:
 (יב) להצילך מדרך רע
 מאיש מדבר תהפכות:

(א) מיין זָאָהן! ווען דוא מיינע לעהרען אַנניממסט, אונד מיינע געכאַטע בייא דיר אויפֿבעוואַהרסט,

(ב) זאָ ווירסט דוא אויף ווייזהייט האַרְכֿען, אונד דיין הערץ צור פֿערנונפֿט הינניגען.

(ג) דען ווען דוא דען פֿערשטאַנד אַנרופֿסט, צור פֿערנונפֿט דיינע שטיממע ערהעכסט,

(ד) וויא זילכער זיא אויפֿזוכסט, נאָך איהר וויא נאָך שעטצען שטרעכסט,

(ה) נור דאָן ווירסט דוא גאָטטעספֿורכט פֿערשטעהען, ערקעננטנים גאָטטעס ערשטרעכען;

(ו) דען נור גאָטט פֿערלייהעט ווייזהייט, אויס זיינעם מונדע שטרעמט ערקעננטנים אונד פֿערנונפֿט;

(ז) ער בעוואַהרט זיא דען רעדליכען צום הייל, דען אין אונשולד וואַנדעלנדען אַלס איין שילד;

(ח) דאַס זיא שמעטס דיא פֿפֿאַדע דעס רעכטס בעאַלטען קעננען—

זאָ בעוואַכט ער דען וועג זיינער פֿראַממען.

(ט) אַלסראַן בעגרייפֿסט דוא רעכט אונד בילליגקייט, אונד דאַס יעדער גוטע וועג גראַדע זייא,

(י) ווען ווייזהייט אין דיין הערץ איינדרינגט, אונד ערקעננטנים דיינער זעלע אַנגענעהם ווירד.

(יא) פֿעסטער ענטשלוס, דער קאַן דרך בעוואַהרען, פֿערנונפֿט, זיא קאַן דרך שיטצען;

(יב) דרך צו רעטטען פֿאַן דעם וועגע דעם בעזען, פֿאַם מענשען, דער אונאַנשטענדיג שפּריכט;

פֿאַן

תאנה תאנים כי מן הרבוי אין לשפוט כלל על המין, בכל זאת בעיקר הענין דבר נכונה. (ג) כי אם, הכוונה בפסוקים האלה היא שבעבור זאת ליתוך לשמוע אל החכמה כי אך אם לבינה תקרא וכו' ואם הנקטה וכו' אז תבין יראת ה'. והכשדי תרגם ואמא לביונותא תקרא כאלו נכתב אס בלירי. (הו) אז חביו, הכוונה בשני הפסוקי האלה היא לדעתי, שאם אין יראה אין חכמה ואם אין חכמה אין יראה ולזה אמר אס תבקש החכמה אז תבין יראת ה' ומיראת חלקי' תשיג החכמ' האמתית כי ה' יתן חכמה. יתן חכמה, מלת יתן מושך אחרת עמה ושעורו יתן חכמה יתן משיו דעת ותבונה: (זח) יצוון, ע"י החכמה ילפון ה' תושי' לישרי' וגם היא מן להולכי תוס למען יוכלו לנכור ארקות משפט, כי תסיר כל המכשלות מדרכם. (גי) או חביון, מוסב למעלה לאחור בחכמ' כי אך אס תבא החכמה וכו' תבין לדקו' ומשרדים, תרגמתי לפי דעז הכשדי ותריכותא דכל שנלי שפירי והכוונה

משרים של מעגל טוב. (יא) מומה, כבר אמרנו שסם מומה הונח על גמר המחשבה, ואמר החכם כי על ידי החכמה תבון עלות בנפשינו ואז כל נלכד בחנלי ההסתה. (יב) מדרך דע, מדרך איש רע (הראב"ע) וכן תרגמתי. והנה כאשר הזהיר בפרשה הקודם מן האנשי המסית' לשפוך דם נקי ואחר כך יבאר הרעה הגדולה המסובבת משפיכת דמים, כן ידבר עתה מן האנשים אשר יפתו את הנער להיות עם מנאפים חלקו, ואח"כ יפרש האיד והשבר אשר ימלא לנואף אשה חסר לב. מאיש מדבר תהפכות, כתב הראב"ע תהפכות דכרי' שאינם על תיקונים, ולדעתי הכוונה על היסך דרך המוסר והנימוס (אונאנטטאָנדיגקייט), וכיון כזה על האנשים המדברים נבול פה וללנות, ובה ישחיתו הרהורי הנער ויגבירו כח דמיונו, ורבת המכשלה כזה כנודע.

(טו) ונלוזים במעגלותם • כל ל' נלוז לשון עקמימות הוא שכל מקום הוא סמוך לעקש ועקש הוא לשון עקום כמו שנאמר (ישעיה מ"ב) ומעקשים למישור: ונלוזי' במעגלות' הם עקומים בדרכיהם המקולקלים: (טז) מאשה זרה • מבנסי' של ע"ז והיא המינית ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שזכה של תורה שאמר כאן להכילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו פריקת עול של כל המלות: (יח) כי שמה אל מות ביתה. מוסב על להכילך וגו' כי תבא אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות והתורה תשמור עליך מנפילה זו הרי דבר גדול הוא לך: רפאים • נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שופלי' בניהנס: (יט) לא ישובון • יקשה בעיניה' לפרוש ממנה ולחזור בהם: (כ) למען תלך • מוסב על המקרא של מעלה להכילך מדרך רע למען הולכך בדרך טובי': (כא) כי ישרים ישכנו ארץ • לעולט הבא: יותרו בה • כשירדו רשעים לגיהנם:

(יג) העזבים ארחות ישר ללכת בדרכי הששך:
(יד) השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע:
(טו) אשר ארחתיהם עקשים ונלוזים במעגלותם:
(טז) להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה:
(יז) העזבת אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שכחה:
(יח) כי שחה אל מות ביתה ואל רפאים מעגלותיה:
(יט) כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים:
(כ) למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור:
(כא) כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה:
(כב) ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנה:

ג

(א) בני תורתך אל תשכח ומצותי יצר לבך:
(ב) כי ארץ ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך:

ג (ב) אורך ימים ושנות חיים ושלוש יוסיפו לך • תורתך ומלותי:

בטז

משלי ב ג

באור ו

(יג) פֶּאֶן יַעֲנֶנּוּ! דִּיא דִּיא רַעֲמַע בְּאֶרֶן פֶּעֲרֵלְאָסְסֶען, פִּינְסְטֶרַע וועגע צו וואַנדֶרֶלן;

(יד) דִּיא זיך פֶּרִייען לֶאָסְטֶער צו איבען,

אונד פֶּרֶאָהֶלְאָקְקֶען איבער דער באַזֶּהוּיט רַעֲנַקֶע;

(טו) דערען וועגע שיעף זינד,

דִּיא פֶּאֶן גראַדער באַהן אַבווייֶען.

(טז) דִּיך אייך צו רַעֲטֶען פֶּאֶן יַעֲנַעם פֶּעֲרוּוֶאָרְפֶּענען ווייבע,

פֶּאֶן יַעֲנַעַר עֲנַטְאָרְטֶעטען דִּיא מיט גֶלְאָטְטֶען וואַרְטֶען

שְׁמִייעֶלְט;

(יז) דִּיא יַעֲנַען פֶּעֲרֵלְעֶסְט דַּעם איהרע יוגֶנד גַּעֲהֶערט,

אונד דען בונד איהרעס גֶאָטְטֶעם פֶּעֲרַגִּיסט.

(יח) איהר הווי נייגט זיך צור טֶאָרְטֶעֲנֶגְרוֹפֶט,

איהרע פֶּפֶּאָדע צו דען אַבְגֶּעֲשִׁיעֶדֶענען.

(יט) ווער צו איהר איינגעהט, קַעֲהֶרט נִיכְט צוריק.

עֲרִייעֶט נִיעַ וויעדער דען לעֲבַעֲנֶסֶפֶּאָד.

(כ) דַּאָרום וואַנדֶלע דִּיא דען וועג דער פֶּרֶאָמֶמען,

בַּעָאָבְאָטֶע דען פֶּפֶּאָד דער גַּעֲרַעֲטֶען.

(כא) דען נור דִּיא רַעֲמַטְשֶׁאָפֶּענען ווערדען דִּיא לֶאָנְדֶּע־

וואַהֶנען,

נור דִּיא אונשולדיגען דַּאָרין פֶּעֲרַבֶּלִיעֶען.

(כב) דִּיא גֶאָטְטֶלֶאָזֶען אַבְעֶר ווערדען פֶּאֶן דער עֲרַדֶּע פֶּעֲרִטֶלְגֶט,

אונד דִּיא טֶרִיִּיאֶלֶאָזֶען פֶּאֶן איהר הינוועגֶעֲרִיסֶען.

ג

(א) מיין זָהֶן! פֶּעֲרַגִּיס מיינע לעֲהֶרֶע נִיכְט,

לֶאָס דיין הערץ מיינע גַּעֲבֶאָטְהֶע־בַּעֲוֶאָהֶרֶען;

(ב) דען לֶאָנְגֶּעם לעבען גֶלִיקֶליכֶע יֶאָהֶרֶע

אונד פֶּרִיעֶדֶען, בֶּרִינְגֶען זיֶא־דִיר.

גיטע

(יג) בדרכי חשך, ע"ד ויעין

נאף שמרה נאף (איוב כ"ד

ט"ו) . (יד) השמחים,

כלומר לא לבד ישמחו אם

המה בעלמס יעשו רע אבל

גם יגילו אם יראו תהפכות

רע אשר עשו זולתם כי זה

דרך המסיתים האלה .

(טז) להצילך, מוסב

למעלה להצילך מדרך רע

וע"ז חנלל מאשה זרה.

מאשה זרה, יפה תרגם

הש"ס ר"א (פֶּעֲרוּוֶאָרְפֶּע־

גע) כי זור וזרה אחים

המה בהוראתם, יען כל

דבר הזר והנחשב בעינינו

נחזיק ונשליך הלאה, ומזה

עד אשר ילא מאפנס והיה

לכס לזר (במדבר י"א כ').

מנכריה, כמו סורי גפן

נכריה (ירמיה ב' כ"א)

שענינו שעזבה דרך טבעה

ולא תעשה פרו טוב .

(יז) אלוף נעוריה, לדעתי

אלוף הוא מענין אלופי

אדום והכוונה הבעל אשר

לו לבדו תהיה כל חמדת

נעוריה, ומדרך הלגיעות

אמר אך נעוריה . (יח) כי

שחה, כי הוא כאן לאמת

כמו שכתב הרד"ק שכן

הוראת המלה הזאת בבמה

מקומות, ושחה לדעתי הוא

מנחי ל"ה והוא נסתר, ואם

גם הנגינה כל תמנים לזה

(עיין תל"ע דפוס פראג

דריטטע אויפ"ל ח"ג בערך

מרכבי) . (כ) למען חלך, מוסב למעלה להצילך מדרך רע,

למען תלך בדרך טובים כמו שכתב רש"י .

(כב) ובוגדים, הם אשר ינגדו בנרית האשות (עהעניכֶע טרייע)

אם איש ואם אשה .

ג (א) בני הורתי אל חשכה, עוד יוסיף המליץ לדבר מתועלת החכמה ומרב טוב הלפון

עמה . (ב) ושנות חיים, חיים נאמר גם על ההלכה כמו ויחי ויתן לו (תהלים

ע"ב ט"ו) ועיין בתרגום רמב"ן ובאור שם .

(ה) בטח בה' ופזר מעותיך
 לבקש לך רב ללמוד ממנו
 ואל בניתך אל תשען:
 (ו) אל תהי חכם בעיניך.
 להיות מואס בדבר מוכיחך:
 (ח) רפאות תהי לשרך.
 החכמה. שרך כמו (שירו')
 שרך וזהו טיבונך: ושיקוי
 לעלמותיך. הוא המוח
 כענין שנאמר (איוב כ"א)
 ומוח עלמותיך ישוקה:
 (ט) מהונך. מכל מה
 שחונך אפילו מקול (אל
 תקרא מהונך לא מגרוך):
 ומראשית. אלו תרומות
 ומעשרות: (יא) מוסר ה'
 בני אל תמאס. אם יבאו
 אליך יסורין יהיו חביבין
 עליך: ואל תקן. מלשון
 קלתי בחיי (בראשית כ"ז):
 (יב) וכאב את בן ירלה.
 שרולה בננו להטיב לו
 ויפייסהו לאחר שמכהו
 בשבע בן יערב לך הטובה
 אחר המכה: (יג) אשרי
 אדם מלא חכמה ואדם
 יפיק תבונה. שלומד חכמה
 עד שגורה היא להוביא
 בפיו: (יד) כי טוב סחרה
 מסחר בסף. כל חליפין
 שאדם מחליף בסחורה זה
 נוטל זה וזה נוטל זה אבל
 האומר לחבירו שנה לי
 סרקך ואני אשנה לך סרקי
 נמלאו שניהם ביד כל אחד
 ואחד: חרון. מין זהב
 הוא:

ב א ו ר

(ג) חסד ואמת, כתרונם
 הכשדי טיבותא וקישטא,
 והכוונ' כמו שאמר הראב"ע
 שלמען שלא יעזוב חסד
 ואמת קצתם ונולי.
 ושכל

(ג) חסד ואמת אל יעזבך
 קשרם על גרגרותיך
 כתבם על לוח לבך:
 (ד) ומצא חן ושכל טוב
 בעיני אלהים ואדם:
 (ה) בטח אר יהוה בכל לבך
 ואל בניתך אל תשען:
 (ו) בכל דרכיך דעהו
 והוא יישר ארחתיך:
 (ז) אל תהי חכם בעיניך
 ירא את יהוה וסור מרע:
 (ח) רפאות תהי לשרך
 ושקוי לעצמותיך:
 (ט) כבוד את יהוה מהונך
 ומראשית כל תבואתך:
 (י) וימלאו אסמיה שבע
 ותירוש יקביה יפרצו:
 (יא) מוסר יהוה בני אל תמאס
 ואל תקן בתוכחתו:
 (יב) כי את אשר יאהב יהוה יוכיח
 וכאב את בן ירצה:
 (יג) אשרי אדם מצא חכמה
 ואדם יפיק תבונה:
 (יד) כי טוב סחרה מסחר בסף
 ומחרוץ תבואתה:

ר' בדגש.

- (ג) גיטע אונד וואהרהייט זאללען דיך ניע פֿערלאַססען; בינדע זיא אום דיינען האַלז, שרייבע זיא אויף דיא טאַעל דיינעם הערצענס; (ד) דאָן ערלאַנגסט דוא גונסט בייא גאַטט, אונד פֿינדעסט גליק בייא מענשען. (ה) פֿערטרויע אויף גאַטט מיט גאַנצעם הערצען, אונד שטיטצע דיך ניכט אויף אייגענע קלוגהייט. (ו) אין אַללען דיינען וועגען דענקע אָן איהן, נור ער ריכטע דיינע שריטטע. (ז) האַלטע דיך ניכט פֿיר ווייזע, פֿירכטע גאַטט, דאָן מיידעסט דוא דאָן בעזע. (ח) היילקראַפֿט פֿערלייהעט דיעם דיינעם פֿליישע, פֿרישעס מאַרק דיינעם געביינע. (ט) אָפֿפֿערע דעם עוויגען פֿאָן דיינער האַבע, פֿאָן דען ערשטלינגען דיינער פֿריכטע; (י) דאָן ווערדען דיינע שפייכער מיט איבערפֿלום זיך פֿיללען, דיינע קעלטער פֿאָם מאַסט איבערשטרעמען.

* * *

- (יא) מיין זאָהן! פֿעראַכטע דיא ציכטיגונג גאַטטעם ניכט; אונד האַבע קיינען ווידערוויללען געגען זיינע שטראַפֿען, (יב) דען ווען גאַטט ליעבט, ציכטיגט ער, וויא איין פֿאַטער דער דעם זאָהנע וואָהל ווילל.

* * *

- (יג) הייל דעם מענשען, דער ווייזהייט געפֿונדען, דעם מאַננע, דער פֿערנונפֿטלעהרען פֿערברייטעט. (יד) דען זיא ערווערבען איזט בעסער אַלס ערווערב פֿאָן זילבער. איהר ערטראַג בעסער דען געדיגענעם גאָלד;

זיא

(ד) ושכל טוב, לדעתי לא נאמר שם שכל על המראה ומה שא' טובת שכל (ש"א כ"ד ג') הכוונה על יקרת נפשה כנראה מענין הספור שם, ומה שאמר ויפת תאר הוא דבר בפני עצמו לומר שאם היתה טובת שכל הית' ג"כ יפת תאר, לכן תרגמתי מענין ויהי דוד לכל דרכיו משכיל(ש"א י"ח י"ד) ששעורו מכלית, ולפ"ו יהיו ב'הנושאי' עומדים לעמת הנשואים וענינו ומלא חן בעיני ה' ושכל טוב בעיני אדם, כי שכל השם לא שייך שימלא הללחה כאשר יבין כל משכיל, והכשדי תרג' בחסרון וי"ח מסד' שכלא וטיבותא, ואנכי תרגמתי לפי הכוונה. (ה) בטח אל ה', הוא הדבר אשר דבר למעלה כי אך ה' יתן חכמה ולכן בטח עליו ולא על בינת אדם, ותרגמתי בינתך כאן (קלוגהייט) כי כל"א הונח השם הזה בעלם על החכמ' המושגת ע"י התבוננת בפעולו' בני אדם ומעלליה' ולזה כוון המליץ שלא יחשוב האדם להגיע אל האוצר האמיתי בחכמתו כי רבה גם בלי יראת ה' ועזר האל ומלת אל פה כמו על (ראב"ע). (ו) בכל דרכיך, לדעתי אני המאמרי' האלה הם כפל הענין במלות שונו' כמו שתרגמתי. (ז) וסוד מרע, לווי במקום עתיד ושעורו ירא את ה' ויזהר תסור מרע. ויתכן לפרש רע כמו לא אירא רע (תהלים כ"ג ד'). (ח) רפאות, אמר לא לבד כי ביראת אלקים תנצל אבל גם תהי' רפאות אם כבר נחלית ועלמותיך תחלין. לשרך, שראו שרר והוא הטבור (נחב), ואמר הראב"ע שהזכירו כי הוא מוסד הגידי' — וקלח אמרו כי נפל הבי"ת ושעור לבשרך. ושקוי, שראו שקה ונקראו בן הלחלוטית המשקה ומרוה את העלמות. (ט) כבוד, אמר החכמה ועוזר מקרה אחד להם וכאשר אך ה' יתן מפיו חכמה כן גם הוא יתן הטוב ולכן כאשר אל תשען על בינתך כן אל תבטח בעושרך אך כבוד את ה' וגו' וימלאו אשמך וגו'. (י) וחירושי, לדעת המפרשי' שעורו ומתירוש, ונחסר מ"ס השימוש ואין זה זר כל כך כאשר הביא הרד"ק במכלול רבים כמוהו, וגם נובל לומ' כי יפרשו שבעל תירוש ובא ברבי' לפי שהוא שם הקבוץ ויתורגם (אונד דער וואָסט דיינע קעלטער ווירד זיך הייפֿען) גם לדעת הראב"ע שהתירוש יפרוץ פרץ ביקביך הפעל יפרשו מוסב על תירוש. (יא) בני, הוסיף המליץ לנאמר כי ה' מקור כל הטובות וגם הרע המדומה אשר ילא מפי עליון הוא אך להטיב אחריתנו ולכן אל תמאס מוסרו. (יג) אשרי, תרגמתי ע"פ השלם רא"א אך הפכתי שתי המלות (מענטשען, וואָן) בשני המאמרי' לשמור המדרג' (דיו שטייגרונג) כאשר יבין כל משכיל, אולם לדעתי נכון יותר להשוות הדלתו' כפי פי' הראב"ע שאמר יוליח תבונה מאחר וילמדנה ע"כ, ויתורגם (הייז דען מענטשען דער ווייזהייט עררייכט, דען וואָננע דער פֿערנונפֿט חויפֿלונפֿירען ווייט).

(טו) וכל חפליך. כל חמדותיך: לא יהיו שוין בשויה ודמיהן בדמיה: (טז) בימינה. למיימינים זה ועוסקים זה לשמה אך ימים וכל ש:ן עושר וכבוד ולמשאלים זה שעוסקים שלא לשמה מכל מקום עושר וכבוד יש: (יח) למחזיקים זה. לאוחזי' זה כמו (שמות ד') וישלח ידו ויחזק בו: ותומכיה מאושר. המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שנספר זה שהוא אוחז זה: (יט) ה' בזמנה יסד ארץ. ע"פ הזורה והיא התורה והיא התבונה והיא הדעת ואחר שכל העולם נברא בהם לכך אל ילזו מעיניך יתעקמו נגד עיניך להסירה מכנגדך: (כ) ירעפו. כמו יטפו: (כב) ויהיו חיים לגושך. שהרי עץ החיים הוא: וכן לגרורותיך. שהרי זה שבתה האמור למעלה ועוקים לגרורותיך: (כג) תגוף. ל' בשלון אלופי"ר בלע"ז וכן פן תגוף באבן (תהלים ל"א) וכן ובטרם יתנגפו רגליכם (ירמי' י"ב) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כ"א): (כד) ושכנת וערבה שתיך. ותנעם שתיך בשתישן שלא תירא מפחד פתאום: (כה) ומשאת. כשחזא על הרשעים: (כו) כי ה' יהיה בכאלך. במצטקך. ד"א בדברים שאתה נסיל בהם קן מלאתי בירושלמי

ב א ו ר

(טו) יקרה, תרגמתי מענין דבר ה' ה' יקר (ש"א ג' ח') כי כל הנמלא על המעט הוצרכו הערך, ואמר הכתוב

(טו) יקרה היא מפנימים וכל חפליך לא ישוו בה: (טז) אך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד: (יז) דרכיה דרכי נעים וכל נתיבותיה שלום: (יח) עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאושר: (יט) יהוה בחכמה יסד ארץ כוונן שמים בתבונה: (כ) בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל: (כא) בני אל ילזו מעיניך נצר תושיה ומזמה: (כב) ויהיו חיים לגושך וכן לגרורותיך: (כג) אז תלקך לבטח דרכך ורגלך לא תגוף: (כד) אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנתך: (כה) אל תירא מפחד פתאום ומשאת רשעים כי תבא: (כו) כי יהוה יהיה בכאלך ושמר רגלך מלכוד:

מפנינים קרי

אל

יען שהיא באמת יקרה מפנינים, לכן כל חפליך וכו'. משנינים, הכשדי תרגם כיפי שבתא ובתיבה (ד' ז') תרגם פנינים יוהרין ועיין שם בנאור, והנה אין בידינו לברר שם זה ולכן

גס

משלי ג

באור ח

(טו) זיא איזט ועלטנער רען ערעלשטיינע,
 אַללע דיינע קאָסטבאַרקייטען קאָממען איהר ניכט גלייך;
 (טז) לאַגעס לעבען איזט אין איהרער רעכטען,
 אין איהרער לינקען רייכטהום אונד עהרע;
 (יז) איהרע וועגע זינד אַנמוטהספּאַלל,
 רען אויף אַללען איהרען פּפּאַרען הערשט פּרִיעדע;
 (יח) איין לעבענסבוים איזט זיא יענען, דיא אַן איהר זיך האַלטען,
 גליקליך זינד, דיא אויף זיא זיך שטיטצען.

גם אנוכי תרגמתי בשם
 הכולל. וכל חפציו, המה
 הדברי' יקר הערך שנפשו של
 אדם חפץ בהם. (טו) ארך
 ימים, יתכן לפרש הני"ת
 של בימינה ובשמאלה כמו
 למ"ד כי כן היראת' לפעמי'
 (עיין מכלול לרד"ק), ודמה
 המליץ כאלו ארך ימים
 עושר וכבוד יבחרו את
 החכמה מימינה ומשמאלה
 ויתורגם (אטקעט) לעבען
 טטעהט איהר לור רעכטן
 רייכטהום אונד עהרע לור
 (לינקען) ושם ארך ימים
 לימינה כי הוא העיקר
 ומבלעדיו לא יועילו עושר
 וכבוד. (יז) וכל נחובותיה,
 תחסר בי"ת השמוש ושעורו
 ובכל נחובותיה, והו"ו של
 וכל לנחובותיה, בעבור
 זה דרכיה דרכי נעם, לפי
 שבכל נחובותיה שלום ואין
 מכשול למו. (יח) עץ חיים,
 הנה לעוברי דרך ובפרט
 בארכות הקד' ינעם מאד
 אם ימלאו עץ רענן לחסות
 בללו, ולזה אחר שאמר כי
 דרכיה דרכי נועם הוסיף
 כי היא בעלמה עץ חיים
 עלי ארץ; וחיים הוא מענין
 ותחי רוח יעקב (ערוויק;
 קענד). וחמביה, כלומר
 אשר יחסו בללו כמו והשענו
 תחת העץ (בראשית י"ח ד')
 ועיין שם בבאור. ובא יחס

(יט) מיט ווייזיהייט האַט גאָטט רען ערדבאַלל געגרינדעט,
 דיא היממעל אויזגעשפּאַונט מיט פּערנונפּט.
 (כ) דורך זיינע איינזיכט וואורדען דיא טיעפּען דורכבאַרען,
 אונד דיא היממעל טרייפּעלן טהווא.
 (כא) מיין זאָהן! לאַס זיא ניע דיינעם אויגע ענטריקט ווערדען,
 אַבטע אויף ערפּאַהרונג אונד פּאַרויכט.
 (כב) זיא געבען דיינעם גייסטע לעכהאַפּטיגקייט,
 אונד אַנמוטה דיינעם קערפּער;
 (כג) דאַן וואַנדעלסט דוא זיכער דיינען וועג,
 דיין פּוים שטאַסט נירגענד אַן;
 (כד) דוא לעגסט דיך ניעדער אונד פּירכטעסט ניכטס,
 ליגסט אונד זיט איזט דיין שלאָף;
 (כה) פּירכטעסט ניכט פּלעצליכען שרעקקען,
 ניכט דיא וואוטה דער גאָטמלאָזען דאַס זיא דיך טרעפּע;
 (כו) רען דער עוויגע איזט דיינע צופּעררויכט,
 ער בעוואַהרט דיינע פּייסע פּאַר שלינגען.

פער.

הפעול תמורת יחס שבו ואין זה זר שיבא יחס הפעול במקום יחס אחר כגודע לכל מדקדק.
 (יט ב) יאמר כי אין ספק שהחכמה תחיה את בעליה יען היא היתה ראשית. דרכו של הקב"ה
 והיא מקור הבריאה, ולדעתי כוון החכם בשני הפסוקים האלה למעשה בראשית כפי שנאמר
 בצורת חלקים שבתחלה ברא חלקים שמים וארץ ואח"כ שם לים חקו והנדיל בין מים למים;
 ואמר תהומות נבקעו על המים אשר מתחת לרקיע ושחקים ירעפו על המים אשר ממעל לרקיע,
 ותהומות המה מעיני המים כמו שכתב הראב"ע להשקות בהם חיה ועוף. (כא) אל ילוד, החכמה
 והתבונה שזכו והנכון תלונג' (ראב"ע) וכבר הערנו בספרנו תל"ע כי ברבים בעתיד יחלוף העברי נקבות
 בזכרים (עיין תל"ע דפוס פראג ח"ג סיניטשקס). תושיה ומזמה, כלומר הדבר אשר מלאת אחר
 התבונות כי הוא היש האמיתי. (כב) ויהיו חיים לנששך, החכמה תועיל גם לנפש גם לגוף כי תתן חיים
 לנפש לעשו' כל דבר ברוח נכון ועולם לב ולגוף תלמד להעריך כל תנועותיו בסדר נאה. והן לגרגרוחיק,
 העברי יאמר על גודל הקומה (ההעה שטחולע שטחטור) לואר, כמו ירון אליו בלואר (איוב ט"ו כ"ו)
 תדברו בלואר עתק(תהלי' ע"ב כ"ו) ולואר וגרגרות שמות נרדפי' המה ולכוונה הזאת תרגמתי. (כג כד) אז
 חלק, כאשר אמר למעלה דרכיה דרכי נועם וכל נחובותיה שלום לכן תלך לבטח ותשכב ואין מחריד:
 (כה) אל חירא, הכוונה שלא יסד מסכנות הולכי דרך לא מקויות השדה ולא משודדים (והמה הרשעי').

בירושלמי: (כו) אל תמוע טוב מבעליו. אם ראית חבירך חסן להטיב לעניים אל תמועהו: בהיות לאל ידיך. להחילו. ד"א אל תמוע טוב מבעליו א תמוע לדקה מן העניי בהיות לאל ידיך לעשות לדקה שמת יבא יום ואין לאל ידיך: וכן (כח) אל תאמר לרעך. לעני: ויש אתך. מה תתן לו. ורבותינו פירשו לך ושוב על שכתב: (כט) אל תחזק על רעך. אל תחזק ואינו זו ממשמעות חרישה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזרע אף החושברעה מכין מקום תחבולות בלבו אידעמוד ויעשה: (ל) אל חריב עם אדם. להתלונן עליו: אם לא גמלך רעה. שיצר על המלוה הכתובה בחזרה (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו: (לא) אל תקנא באיש חמס. לעשות כמעשו אם תראהו מלליח: (לב) כי תועבת ה' גלוז. מעוות בדרכיו: ואת ישראל סודו. ועם ישראל סודו: (לד) אם ללצים. אדם נמשך אחריה' לסוף אף הוא יהיה לן עמהם: ולענוים יתן חן. אם לענוים יתחבר סוף שיחנו מעשיו חן בעיניהם של בריות: (לה) כבוד חכמים ינחלו וכסילי מרים קלון. לעלמו מפרש קלון לחלקו:

ד (א) שמעו בני מוסר אב אב. הקב"ה: (ב) נתתי לכם. הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו:

בי

(כו) אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידיך לעשות: (כח) אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתך: (כט) אל תחרש על רעה רעה והוא יושב לבטח אתך: (ל) אל תרוב עם אדם הגם אם לא גמלך רעה: (לא) אל תקנא באיש חמס ואל תבחר בכל דרכיו: (לב) כי תועבת יהוה גלוז ואת ישראל סודו: (לג) מארת יהוה בבית רשע ונוה צדיקים יברך: (לד) אם ללצים הוא יליץ ולענויים יתן חן: (לה) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון:

ד

(א) שמעו בני מוסר אב והקשיבו לדעת בינה: (ב) כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזבו:

ידך קרי. לרעך קרי. מריב קרי. ולענוים קרי.

אל

משלי ג ד

באור ט

(כו) אל חמנע, אחר שדבר
 מתסארת החכמה ידבר
 עתה מן המוסר שהוא פרי
 החכמה. מבעליו, בעל
 השאלה. לאל ידך, כמכרו
 יש לאל ידי (בראשית ל"א
 כ"ט). ושעורו יש אל לידי.
 (כט ל) אל החרוש,
 יזהיר שלא ישוד בכשרים
 ולחשוב על רעהו כי הוא
 מנקש רעתו, ואמר אל
 תחרוש על רעיך וגו', ומה
 נמשך שלא תריב עם אדם
 חס; ותחרוש הוא מענין
 חרש או חרש וכן יאמר
 בעל לשון אשכנז (חיינען
 פאנטומג טוידען). (לא לב
 לג) אל חקבא, שלשה
 פסוקים האלה נלמדים
 יחדו, אמר אל תקחא באיש
 חמס להיות כמוהו כי יען
 תועבת ה' נלוו וגו' ע"כ
 מארת ה' וגו' ולכן אל
 תקחא בו. (לד) אם ללציה,
 תרגמתי על פי דעת רש"י
 שהכוונה מי שיתחבר עם
 לץ סופו שגם הוא יליץ ואם
 יתרועע עם ענוים יתן חן,
 ומלת יתן פירושו יתן
 לעלמו חן. (לה) ובסילים
 מרים קלון, הכשדי תרגם
 וסכלו נקבלן, וזה ג"כ דעת
 רש"י שאמר מפריש לעלמו
 הלץ לחלקו וכן תרגמתי. ובא
 מרים ביחיד נדרכו בספר
 הזה וכמו שכתוב הראש"ע.

(כז) פֿערזאגע קיינע וואָהלטהאַט דעם דער זיא בעגעהרט, ווען עס אין דיינער מאַכט שטעחט צו געוועהרען.

(כח) זאגע ניכט צו דיינעם נעכסטען:

„געהע, קאָממע דאָן וויעדער, מאָרגען ווילל איך געבען“

ווען דוא עס יעצט שאָן האַסט.

(כט) דענקע ניכטס איבלעם פֿאָן דיינעם נעכסטען,

דער רוהיג געבען דיר וואָהנט.

(ל) האַרע מיט ניעמאַנדעם אָהנע אורזאָע,

ווען ער דיר ניכטס ליידעס געטהאָן.

(לא) אייפֿרע ניכט נאָך, דעם געוואַלטטהעטיגען,

אונד וועהלע קיינען זיינער וועגע.

(לב) דען דער אַכטרינגיגע איזט דעם עוויגען איין גרויל,

זיין פֿערטרויען שענקט ער נור דען רעכטשאַפֿענען,

(לג) דאַרום העררשט גאַטטעס פֿלוך אים הויזע דעם לאַ-

סטערהאַפֿטען,

דיא וואָהנונג דער פֿראַממען אַבער זעגנעט ער.

(לד) ווער זיך צו שפעטטערן העלט, ווירד זעלכסט שפּאַטטען,

דער זיך אָן בעשיידענע אַנשליעסט, פֿערשאַפֿפֿט זיך גונסט.

(לה) עהרע ווירד נור דען וויזען צו טהייל,

דען טהאַרען אַבער פֿעללט שאַנדע צו.

ד

(א) הערט אָ קינדער דיא ערמאַהנונג דעם פֿאַטערס,

זייד אויפֿמערקזאַם אום דיא פֿערנופֿט צו ערקעננען.

(ב) פֿירוואָהר איך געבע אייך איינע גוטע לעהרע,

אָ פֿערנאַבלעססיגעט ניכט מיינען אונטערריכט.

זעהעט

ד (א) והקשיבו לדעה בינה, הכוונה הקשיבו למוסר אב למען דעת בינה להבין בין טוב לרע. ובמוסר אב כוון המליץ אל מוסר אביו אשר יזכיר להלן וע"ז אמר כי לקח טוב וגו'.

משלי ד

באור י

- (ג) זעהעט! איך וואר איין צערטליכער זאָהן מיינעם פֿאַטער, דער איינציגע מיינער זוטערער.
- (ד) ער לעהרטע מיך אונד שפראך: מעגע דיין הערץ מיינע וואָרטע פֿאַססען, אונד דוא מיינע געבאָטהע בעאָבאַכטען, אויף דאָס דוא גליקליך זייעסט.
- (ה) ערווערבע ווייזהייט, ערווערבע פֿערנונפֿט, זאָ ווירסט דוא דיא וואָרטע מיינעם מונדעם ניכט פֿער־געססען, אונד ניכט פֿאַן איהנען ווייכען.
- (ו) פֿערלאַס זיא (דיא ווייזהייט) ניכט, דאָמיט זיא דיך ליעבע זיא דאָס זיא דיך שיטצע.
- (ז) דער אַנפֿאַנג אַללער ווייזהייט איזט נאָך ווייזהייט שטרעבן, אין אַללען דיינען אונטערנעהמונגען, שטרעבע אַלזאָ נאָך פֿערנונפֿט.
- (ח) ליעבקאָזע זיא, זיא ערהעכט דיך, זיא עהרט דיך ווען דוא זיא אומאַרמסט.
- (ט) זיא גיכט דיינעם הויפטע ציערליכען שמוק, רייכט דיר איינע העררליכע קראַנע.
- (י) געהאַרבע מיין זאָהן, נים מיינע לעהרען אָן, זיא ברינגען דיר פֿיעלע גליקליכע יאהרע.
- (יא) דען וועג דער ווייזהייט צייגע איך דיר, לייטע דיך אויף גראַדע באַהן.
- (יב) ווען דוא געהסט, ניכטס העממט דיינע שריטטע, ווען דוא לייפֿסט, שטרויכעלסט דוא ניכט.
- (יג) האַלטע פֿעסט אָן זיטטענלעהרע, לאַס ניכט אַב, בעוואַהרע זיא, זיא איזט דיין לעבען.
- (יד) דיא שטראַסע דער פֿרעפֿלער געהע ניכט, בעטרעטע נייע דען וועג דער בעוען.

טריטט

(ג) כי בו, סרס המקרא ודרשהו, בן רך הייתי לאבי ויחיד לפני אמי, ומלת כי הוא לקריאה. (ה) קנה חכמה, כלומר חס תקנה חכמה ובינה אז אין ספק שכל תשכח וכו'. (ו) ראשית חכמה, הכוונה כי השתדלתי לקנות חכמה היא ראשית חכמה, ולזה בכל קנייך כלומר בכל עסקיך תהיה התכלית לקנות בינה. (ח) סלסלה, ענין סלסול בדברי חכמינו ז"ל הוא שעשוע כמו מסלסל בשער (עיין ר"ה כ"ו ע"ג), וכן הוא בעברי עודך מסתולל בעמי (שמות ט' י"ז) ע"ש בהמעמר. והבשדי תרגם חבליהוא אהבה ובהרגומי חכמתי שתי הוראות האלה, ויהיו שני המאמרים כפל ענין במלות שונות דומות מכל כד. (ט) חמגך, המתרגמים פירשו מענין מגן וכנה כי המגן היו אוחזים ביד ועטרו בו את הראש להגלל מבני קשת ומכת חרב, אולם הראש"ע ובן מלך ביארו מן חמגך לריך בידך (בראשי' י"ד כ') וכן תרגמתי, ויהיה כוונת הפעול תמורת יחס שאליו כמו היקדך דברי (במדבר י"א כ"ג). (יב) בלכחך, כלומר תלך תמיד לבטח דרכך ותגייע אל מחוז חפךך כי לא יהיה דבר אשר יכר לעדך; ופעל יכר הוא פעל סחמי (ויחפצוהו אצל) והוא יולא. ואם גם לפעמים יהי' מן הצורך שחרון גם אז לא תכשל.

פרעהו

(טו) פרעהו. נטלהו: שטה מעליו. סור: (טז) כי לא ישנו אינם יכולין לישן: (יח) ואורח לדיקים באור נוגה. שהולך ומאיר מעמוד השחר: עד נכון היום. עד חלות היום שהוא בירורו של יום: (יט) דרך רשעים באפלה לא ידעו צמה יבשלו. פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: (כב) למואלהם. לשון מליאה: (כג) מכל משמר. מה שאמרה תורה השמר נזור לבך (מעבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: כי ממנו תולדות חיים. כי מאותו שהוא קל יהיו לך חיים ושכר גדול אם תקיימו כך דרש רבי תנחומא: (כד) הסר ממך עקשות פה. לא תעשה דבר שילעיוז בו הנריות ויעקמו עליך פיהם. עקשות פה ל' עקוס כמו תס אני ויעקשי (איוב ט') ובמשנה שיניה עקומות ועקשות: ולזות שפתים. עקמימות שפתים שלא ירחיבו הנריות פה עליך: (כה) עיניך לנכח יביטו. יסתכלו אל האמת ואל הישר: יישירו נגדך. יסתכלו על הישרה לישר דרך נגדך: (כו) פלס מעגל רגלך. שקול דרך הפסד מלזה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יבוננו: (כז) אל תט ימין ושמאל תט ימין ושמאל. מן המשקל העוב:

(טו) פָּרַעְהוּ אֶל-תַּעֲבֹר-בּוֹ שִׁטָּה מֵעַלְיוֹ וְעֵבֶר:
 (טז) כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִינֶם יִכְשׁוּלוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם-לֹא יִרְעוּ
 (יז) כִּי לַחֲמוֹ לֶחֶם רֶשַׁע וַיִּין חֲמָסִים יִשְׁתּוּ:
 (יח) וְאָרַח צְדִיקִים כְּאֹרֶךְ נֶגְהַ הוֹלֵךְ וְאֹרֶךְ עַד-נִכְוֹן הַיּוֹם:
 (יט) דֶּרֶךְ רִשְׁעִים כְּאִפְלָה לֹא יָדְעוּ בְּמָה יִכְשׁוּלוּ:
 (כ) בְּנֵי לְדַבְּרֵי הַקְּשִׁיבָה לְאֹמְרֵי הַט־אֲזַנָּה:
 (כא) אֶל-יִלְיוּז מַעֲיִנֶיהָ שְׁמֵרִם בְּתוֹךְ לִבָּבָהּ:
 (כב) כִּי-חַיִּים הֵם לְמִצְאֵיהֶם וּלְכָל-בָּשָׂרוֹ מִרְפָּא:
 (כג) מִכָּל-מִשְׁמֵר נִצֵּר לִבָּהּ כִּי מִמֶּנּוּ תוֹצֵאוֹת חַיִּים:
 (כד) הָסֵר מִמֶּךָ עֲקָשׁוֹת פֶּה וּלְזוֹת שִׁפְתַיִם הִרְחֵק מִמֶּךָ:
 (כה) עֵינֶיךָ לְנֶכַח יִבִּיטוּ וְעַפְעִפִּיךָ יִיָּשְׁרוּ נִגְדֶּךָ:
 (כו) פִּלַּס מֵעַגַל רִגְלֶךָ וְכָל-דְּרָכֶיךָ יִכְנֹוּ:
 (כז) אֶל-תֵּט יָמִיִן וּשְׁמֹאל הָסֵר רִגְלֶךָ מִרַע:

יכשילו קפי

משלי ד

באור יא

- (טו) טריטט צוריק, געהע ניכט דארויף, ווייכע איהם אויס, אונד געהע פאריבער.
- (טז) דען זיא (דיא פֿרעפֿלער) שלאָפֿען ניכט, ווען זיא ניכט בעזעם געטהאָן, זינד איהרעם שלוממערס בערויכט, ווען זיא ניכט גע־שאַרעט האַבען.
- (יז) זיא געהרען זיך פֿאָן גאַטטלאָזעם בראַדע, אונד וויין דעם פֿרעפֿעלס טרינקען זיא.
- (יח) דער פֿראַממען פֿפֿאַד גלייכט דעם זאַנפֿטען מאַנד־ליכטע, דאַז פֿאַרטלייכטעט ביז צום העללען טאַגע;
- (יט) דער וועג דער גאַטטלאָזען אַכער איזט פֿינסטער, זיא וויסען ניכט וואַראַן זיא שטאַסען.
- (כ) מיין זאָהן! האַרבע אויף מיינע וואַרטע, נייגע דיין אָהר מיינען רעדען;
- (כא) דאַס זיא דיינעם אויגע נייע ענטריקט ווערדען, בעוואַהרע זיא אים אינגערסטען דיינעם הערצענס.
- (כב) זיא זינד לעבען אַללען דיא זיא פֿאַססען, דעם גאַנצען קערפֿער היילבריינגער.
- (כג) מעהר אַלס אַללעס נים דיין הערץ אין אַכט, דען עס איזט דעם לעבענס קוועללע.
- (כד) גיב קיינען אַנלאַס דיך צו פֿערליימדען, ענטפֿערנע יעדע לעסטערונג פֿאָן דיר.
- (כה) דיין אויגע זייא אַפֿפֿען, דיין בליק שויע גראַדע היין.
- (כו) דיא שריטטע דיינעם פֿוסעם זייען אַבגעמעסען, דאַן ווערדען דיינע וועגע גליקליך זיין.
- (כז) ווערער רעכטס נאָך לינקס, ווייך אַב, ענטציעהע דיינען פֿום דעם לאַסטער.

כויין

(טו) פרעהו, תרגמתי כדעת הראב"ע שאמר שהוא מן למפרע כדברי חכמינו ז"ל. (יז) כי לחמו, הנה אמר החכם כי כל עסקיהם רק רע כל היום כי לא ישנו אם לא ירעו וגם מאכל שלחנם ויין משתיהם הוא רק רשע וחמם. (יח) כאור נגה, הוא אור הירח, ולא אמר אור השמש לפי שאנשי מזרח יתעדנו יותר בנוגה הירח אם יקר הולך מבאור השמש אשר כל יעמודו מחמתו. (כג) מכל משמר, ידוע כי העברי מיחס כל הרגשות והשתכלות אל הלכ כי הדם הוא הנפש והלכ מרבו תנועת הדם כדודע. והנה אמר כי יותר מכל יזהיר בהרגשות ומחשבות נפשו, ובמאמר חכמינו ז"ל הרהורי דעבירה קשה מעבירה ועוד יש לפרש מכל משמר כמו בכל משמר כי אותיו' בכל"ס יתחלפי, כמה שכתב הרד"ק במכילת, ויתורגם (בעושה) רע דיין הערץ ויט מוֹנֵעַר וְהַלְוֵהוּקִיִּיט). (כד) הסר ממך, לדעת המפרשים (וכן דרשו חז"ל) הכוונה שלא תתן מקום שאחריים יעקשו פה עליך, ולפי שאמר מכל משמר ולור לנך הוסיף שאם גם תדע שרוחך נכון בקרבך ולנך טהור, ככל זאת תדקדק שלא תעשה דבר המביא לידי זלות ולעז; אולם קצת מהמעתיקים אמרו, שהכוונה שיסור מעלמו עקשות פה וכו', שהוא לא ילשין ולא ירגל בלשונו, כי אחר שזכר הלכ הזכיר גם הפה, ובפסוקי' הנאים יזכיר העיני' ורגלים. (כה) עיניך, איש תמים אשר אין ברוחו רמיה יביט בפני האיש המדבר אליו, אולם איש מרמה ועקש לב יכזיב פניו בקרקע ולא יוכל לשאת עיניו, ולזה אמר עיניך לנכח יביטו וגו'. יישירו, לדעתי כלל המליץ שתי הוראות במלה אחת, והוא ישר ושור (שהוא ענין הראות שאורכו ולא קרוב כמדבר כ"ג ט') וכן תרגמתי. (כו) יבנו, יהיו על נכון מאושרים.

ה

- (א) בְּנֵי לְחֵמְתִי הַקְּשִׁיבָה לְתַבּוּנָתִי הַט־אֲזַנְךָ:
- (ב) לְשָׁמֵר מִזְמוֹת וְדַעַת שְׁפָתֶיךָ יִנְצְרוּ:
- (ג) כִּי נִפְתַּח הַטַּפְּנָה שְׁפָתַי זָרָה וְחָלַק מִשְׁמֵן חֶכְמָה:
- (ד) וְאַחֲרֵיתָהּ מָרָה כְּלַעֲנָה חֲדָה כְּחָרֵב פִּיּוֹת:
- (ה) רַגְלֶיהָ יִרְדּוּת מוֹת שְׂאוֹל צַעֲדֶיהָ יִתְמַכּוּ:
- (ו) אֲרַח חַיִּים פֶּן־תִּפְלֹם נַעַו מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תִדְעַ:
- (ז) וְעַתָּה בְּנִים שְׁמַעוּ־לִי וְאַל־תִּסְוְרוּ מֵאֲמַר־יִפּוּ:
- (ח) הִרְחַק מֵעֲלִיָּה דְרָכָךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בַּיְתָהּ:
- (ט) פֶּן־תִּתֵּן לְאַחֲרִים הוֹדֶךָ וְשִׁנְתָּךָ לְאֲכֹזְרֵי:
- (י) פֶּן־יִשְׁבְּעוּ זָרִים כַּחֲךָ וְעִצְבִּיךָ בְּבֵית נְכָרֵי:
- (יא) וְנִהְמַת בְּאַחֲרֵיתְךָ בְּכָלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׂאֲרָךָ:
- (יב) וְאָמַרְתָּ אֵיךְ שָׁנְאַתִּי מוֹסֵר וְתוֹכַחַת נֶאֱזַן לְבִי:

ה (ג) כי נופת תטופנה. לשון מתוק: שפתי זרה. אביקירסת: וחלק משמן חכה. ל' חך. (ה) רגליה יורדות מות שאול לעדיה יתמכו. ל' קורבה: (ו) אורח חיים פן תפלט. פן דרשוהו חכמים טלטל הקדוש ברוך הוא מתן שכרן של מלות ולא פראו כדי שלא יראה אדם מלכה שמתן שברה מרובה וידבק בה ויניח שאר המלות וזה פתרונו פדי שלא תפלט אורחות התורה אי זו ליקח ואי זו להניח לכך נעו מעגלותיה הניע הקדוש ברוך הוא פי' נתיבותיה ולא הודיעם זהו מדרש אגדה אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו הרחק מעליה דרכך נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלט אל תשקל אורח חיים אבל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול: (ו) ועתה בנים שמעו לי. ואל תסורו מאמרי פי: (ט) פן תתן לאחריים הודך. פן תפנה לך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושנך: ושנותיך לאכזרי. לשר גיהנם: (י) פן ישבעו זרים כחך. כנאי הנעל הגובין ממון בשקריהם ובפחזותם: ועלביך. ויגיעך שנעלבת וטרחת בו: בבית נכרי. בבית עכו"ם: (יא) ונהמת באחרייתך. סוף שתנהום באחרייתך: כמעט

ה

- (א) מיין זאָהן; מערקע אויף מיינען ווייזען פֿאַרטראַג, ניגע דיין אָהר מיינער פֿערנינפֿטיגען לעהרע;
- (ב) דאַמיט דוא אויף נאַכדענקען אַכטעסט, אונד פֿערשטאַנד דינע ליפּפען בעוואַכע.
- (ג) האַניגזייט טרײַפֿעלן דיא ליפּפען דער פֿערוואַרפֿענען, איהר גוימען איזט זאַנפֿטער אַלס אַהל.
- (ד) דער ערפֿאָלג אַבער איזט ביטטער וויא ווערטוטח, שאַרף וויא צוויישינידיגעס שווערדט.
- (ה) איהרע פֿיסע פֿיהרען צום פֿערדערבען, דיא העללע זעלבסט לייטעט איהרע שריטטע.
- (ו) דאַס זיא דען פֿפֿאַד דעס לעבענס ניכט ערוועהלע, אונד איהרע וועגע אַבאיררען אָהנע דאַס זיא עם מערקע.

* * *

- (ז) דרום איהר קינדער געהאַרבעט מיר, ווייכט ניכט אַב פֿאָן דען לעהרען מיינעם מונדעס.
- (ח) האַלטע דינען וועג פֿערן פֿאָן איהר, דאַמיט דוא איהרער הויזטהיר ניכט נאַהע קעממסט.
- (ט) דאַס דוא ניכט אַן פֿרעמדע דינע בליטהע פֿערגיידעסט, דינע שאַנסטען יאַהרע אַן איינע גרויזאַמע.
- (י) דאַס ניכט פֿרעמדע שוועלגען פֿאָן דינער מאַננעסקראַפֿט, דינע נערפֿען ניכט ערשאַפֿפֿען אים הויזע דעם ענטאַרטעטען.
- (יא) צו שפּעט זייפֿצעסט דוא דאַן, ווען קערפּער אונד גייסט דאַהין שווינדען,
- (יב) אונד רופֿסט: יאַך וואַרום האַבע איך בעלעהרונג געהאַסט,

אונד מיין הערץ צורעכטווייזונג פֿערוואַרפֿען;

וואַ

ה (א) בני, הנכון כמו שכתוב השלם רא"א שהתחלת הפרשה הזאת נמשכה על הפרשה שלפני' והמה דברי אבני החכם, ומפסוק ז' ואילך דברי החכם עלמולא שומעיו, ע"כ דבריו. ולזה יבוא כאן בני בסיוד ולהלן בניס ברכים. (ב) לשמור, מדרך מליכות הספר הזה הוא כי הנשוא בחלק האחד יהי' גם הנושא בחלק השני ע"ד מושך עלמו ואחרת, וכן הכוונ' כאן לשמור מזמות ואז מזמות ודעת יגלרו שפתיך. ואבני תרגומתי הפעול בלאון ימיד כפי לחות בלאון אשכנזי, ובא יגלרו בזכרים אס גם מזמות ודעת נקבות כי זה דרך הלאון כאשר הערנו כבר. ואמר המליץ אס תשהר מחשבותיך ותלור דל שפתיך אז תיכל מאש' זרה אשר נפת תעפול' ובתרגום המיוחס לשבעים זקנים בא בין שני פסוקי' האלה מאמר ואל תקשיב לערמת אשה כי נפת וכו'.

(ד) ואחריתה, מרה כנגד נופת; וכנגד שמן שינתן לרכך המכה כמה שנאמר ולא רככה בשמן (ישעיה א' ו') אמר חרב פיות; (ה) רגליה, הכשדי תרגם ארס חיים פן תפלטם באורחא דחיי לא דרכא מטלעלין

שגילתא ולא ידעה ע"כ. הנה לדעתו תפלטם ותדע הוא לנקבה נסתרת ומוסב על האשה, ועל פיו בארתי שני הפסוקים האלה כפי הדרך אשר סליתי לי לעיל (פסוק ב') שהיא מושך עלמו ואחרת עמו, ושעורו מות ושאלו יתמכו לעדיה כלומר ינהלו אותה לנלתי תפלטם אורח חיים ותבחר בו ולהיות מעגלותיה נעות ולא תדע, ומזה תבין תרגומי. (ו) ועתה, אחרי אשר זכר דברי מוסר אביו אמר לכן בניס שמעו לי כי רוח אבני ידבר בי ומלתו על לאוני, כי דוד עבד ה' ונעים זמירות ישראל היה כנגד מאד בעיני העם בפרט אחרי מותו. (ח) ואל תקרב, תרגמתי הוי"ו אל ואל כמו למען, לשמור התולדה (דיא פֿאָלגערונג) כאשר יבין המשביל. (ט) פן חתן, הנה האביונה תפירגס כוחות הנפש גם כחות הגוף, וכנגדס נאמרו שני הפסוקים האלה, כי על הרוחני אמר הודך שהנפש היא הוד ותפארת אדם ושנותיך המה ימי נעורים אשר בהם יקנה הנער שלמות והוא יכלה אותם בהבל, וכנגד הגוף אמר כחך ועלביך; ועלביך תרגמתי כדעת השלם רבי איצק אייכעל שהוא כמו ידך עלבוני (איוב י' ח') (וכפי' הראב"ע שם שהכוונה על מיתרי הגוף שכן הוראתו בלאון קדר) כי בזה נשלים אחדות המאמרים בכלל הענין. (יא) ושארך, לדעתי הכוונה על הנפש שהיא שארית האדם אחרי מותו, ומסכים זאת עם דרכי נפ' פסוקים הקודמים כאשר יראה הקורא.

במעט

(יד) כמעט הייתי בכל רע. כפצע בני ובין גיהנם (כלומר בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאלו שמעתי להם לא אירע בי כך רבי יוסף ק"א): (טו) שנה מים מבורד. מבור שנתן לך הקדוש ב"ה לחלקך היא תורת משה. בורד מים מכווסים ונוזלים מתוך בארד מים חיים כלומר תחלה במים מכווסים ולבסוף נובעין הם והולכין: (טז) יפצו מעינותיה חוצה. סוף שתקנה תלמידי ותורה הוראות ברבים וילא לך שם ברצונות עיר תפולנה פלגי מימך: (יז) יהיו לך לבדך. אתה לבדך תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן ישעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך: ומתוך כך. (יח) יהי מקורך ברוך ושמת מאשת נעורך. היא החור' שלשדת מנעורך: (יט) חשג' חמיד. ראיתי בדברי ר"מ הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא ל' ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגויה לבקש עסק ולא ידעתי איפה נשנית. ורבותינו פירשו ל' משגה במשמעו בעבור אהבתה תהי' שוגג בשאר עסקך כי היא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א בן סדת שהיה דורש בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם א' ומלא נחש ברוך עליו: (כא) כי נכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלם. שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכויות בידו: (כב) עונותיו ילכדנו. כמו ילכדוהו: ובחבלי חטאתו יתמד. יתלה שהתלוי נתמד כחבל שהוא תלוי בה: (כג) הוא ימות באין מוסר. כשנל שלא לקח מוסר:

בני

(יג) ולא שמעתי בקול מורי ולא למדי לא הטיתי אזני: (יד) כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה: (טו) שתה מים מבורד ונוזלים מתוך בארד: (טז) יפצו מעינותיה חוצה ברחבות פלגי מים: (יז) יהיו לך לבדך ואין לזרים אהך: (יח) יהי מקורך ברוך ושמת מאשת נעורך: (יט) אילת אהבים ויעלתהן בדיה ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד: (כ) ולמה תשגה בני בזרה ותחבק חק נכריה: (כא) כי נכח עיני יהוה דרכי איש וכל מעגלותיו מפלם: (כב) עונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמד: (כג) הוא ימות באין מוסר וברב אולתו ישגה:

(יג) ווארום אַטעטע איך ניכט אויף דיא שטיממע מיינער פֿיהרער ,

אונד גאַב מיינען לעהרערן קיין געהער?

(יד) וויא שנעלל פֿערשטריקטע איך מיך, אין אַללעס בעזע, אים אַנגעוויכטע דער גאַנצען געמיינדע.

(טו) דאַרום טרינקע נור אויס אייגענער ציסטערנע וואַססער, געניעסע נור וואַס אויס אייגענעם ברוננען פֿליעסט,

(טז) דאַן ערגיעסען זיך דינע קוועללען נאָך אויסען, וויא ברייטע וואַססערשטרעמע;

(יז) אונד דינע געהערען דיר אַלליין,

אונד קיין פֿרעמדער האַט טהייל דאַראַן.

(יח) וואַלל דינע קוועללע געזענגעט זיין,

זאָ פֿרייע דרך נור מיט דינעם יוגענדווייבע.

(יט) זיא וויא דיר איין האַלדעם רעה, איינע ליעבליכע געמוזע,

איהרע צערטליכקייט גניגע דיר צו יעדער צייט,

איהרע ליעכע ערגעטצע דרך שטעטס.

(כ) וואַרום מיינזאָהן! דרך מיט איינער פֿערוואַרפֿענען אַכגעבען? וואַרום איינע פֿרעמדע אומאַרמען?

(כא) דיא פֿאַרזעהונג האַט דען מענשען צום געראַדען וואַנ- דעל בעשטיממעט,

אונד זיינע שריטטע אַללע האַט זיא געמעסען;

(כב) אַכער דיא זינדען פֿאַנגען דען פֿרעפֿלער,

דיא באַגדע דעס לאַהטערס פֿערשטריקען איהן,

(כג) ער מום שטערבען דורך זיטטענלאַזיגקייט,

פֿאַן דער מענגע זיינער טהאַרהייטען איררע געלייטעט.

מיון

(יד) כמעט, לדעתי הכוונה כמעט הסרתי את אזני מלשמוע בלמודים הייתי בכל רע מעללים בחוק קהל ועדה כלומר בפרהסיא, כי הסירותי מסוה הנושה מעל פני. (טו) שחה, תארי המשל הזה איננו נכון לבארס היטיב, ואס גס בעיני בני קדם האמונים עלי חיק הטבע משלי' כאלה לא לזר נחשבו, לנו אך לחכמה יחשב אס תאריש תאריש. — (טז) יפוצו מעיניהך, אלו הבני' כמ"ג הראב"ע. ברחבות, לדעתי אס שנחלף הכ"ף בבית' או שנחסר כ"ף הדמיון ושעורו כרחבות, פלגי מים, שהס רחבים או כמים בפלגי דתבו' והענין אחד. (יז) יהיו הענין שאס אתה תשמור בריחך עם אשת נעוריד גס היא כל תשטה מאחריך והבנים יהיו לך לבדך. (יח) יהי מקורך, תרגמתי מבנין התנאי אס תרלה שיהי' מקורך ברוך תשמח אך באשת נעוריד והש"ס של מאשת כמו ביה"ת. (יט) אילת אהבים, מלת יהי בפסוק הקודם מושך אחרת עמו ושעורו יהי' לך אילת אהבים וכו', ואס כי בא יהי זוכר, רבים נמוהו כנודע. ויעלח חו' יפה אמר

הש"ס רא"א כי יתכן שיעלת הוא מן עלה כי היעלה קל המרוץ ותעל הרים גבוניים; או נאמר כי אילת ויעלת המה מהמתהפכים כמו כשב וכנש ונחלפה האל"ף בעי"ן. והנה דימה המלך האשה הנשרה לאילת כמו שכתב הר"י עראמה על פסוק שני שדיך כשני עפרים תאומי זביה (שיר השירים ד' ה') לפי שהחיות האלה פראים הנה ולא יוכל איש לנגוע בהן, ע"ש. דדיה, אין ספק שהוא מענין ואס עשו דדי בתוליהן (יחזקאל כ"ג ג') אך כבר העיר הש"ס הנ"ל שלא יאות לתרגם באופן הזה בלשון אשכנז: תשגה, לשון התעסקות כמו וכל אנה נו לא יזכס (לקמן כ' א'). (כא כב כג) הכוונה בשלשה הפסוקים האלה לדעתי כן היא, עשה את האדם ישר ללכת בדרך הטוב אשר אס לפני' אך העונות והחטאים ילכדום ויוליכום בדרך עקלקלות, ובהשפלות הזאת חתם המלך את דברי מוסריו בפרשות הקודמות. ועתה נבאר הדברים לאחדים: כי נבא, תרגמתי ע"פ דעת הרד"ק שאמר בפרשים שענינו גס היושר והנכונה (ע"ש שהביא ע"ז ראיות ברורות). עיני ה', יחסר מ"ס השמוש מעיני ה' והוא כנוי להשגחה הנורא כנודע ושעורו מעיני ה' נכח דרכי איש ובאשר תרגמתי. ישגה, מענין משגה עור בדרך (דברים כ"ז י"ח) אך שסס בכבד וכאן בקל וא"כ הוא עומד, ושעורו שרוב חטאיו הוא הולך תועה. אולם להאליס הכוונה תרגמתי כאלו הוא יוכל ואין זה משגה.

ו (א) בני אס ערבת .
 ערבות ממון כמשמעו
 פירא רבותינו: (ג) לך
 התרפס . התר לו פס יד
 לשלם לו ממונו: ורהב רעד .
 ואס אין לו ממון עמד אלא
 שנוקטת באמרי סיד לדבר
 לו קשות הרבה עליו רעים
 לבקש ממנו שימחול לך:
 ד"א בני אס ערבת לרעד .
 אחר שנעשית ערב להקב"ה
 שהוא רעד כדכתיב זה דודי
 וזה רעי (שיר ה') וקבלת
 עליך בסיני ובערבות מואב
 צלה ובשבע'לשמור מלותיו
 חקע'לזר כפיך שתשיב ותסו'
 מדרכיו ותדבר באפיקורפן
 ללכת בדרכיהם: נוקטת
 באמרי סיד . שתקעת כף
 להדבק עם הזרים: עשה
 זאת איפה בני והנכלל .
 הואיל ובאת בכף רעד בסיני
 וקבלת אלהותו עליך: לך
 התרפס . הבנע לפניו
 באסקופה הנרפס'ונדרסת:
 ורהב רעד . הרבה רעים
 שיתפללו עליך לפניו וכן
 נדרג במדרג תהלים:
 (ה) הנכלל כלבי מיד . מהר
 והשמע משם כלבי הגמלע
 מיד האדם: (ו) לך אל
 נמלה עכל וגומ' וחכס .
 והתחכס: (ז) אשר אין לה
 קצין . שיוכיס אותה ויחזרנה
 ויוליא מידה אס תגול דבר
 מחברתה ואעפ"כ . (ח) תכין
 בקין לחמה אגרה בקציר
 מאכלה . מזונה כל אחת
 ואחת אינ' גוזלת מחברתה:
 (י) חבוק ידיס . היסן חובק
 ידיו אבראג"ד בלע"ז:
 (יא) ובא כמהלך ראשך .
 אס תעשה כן יבא חסרוך
 ודבר שאתה רש ממנו יבוא
 לך מיד באדם המהלך מהס
 וחסרוך יבא ויתמלא באיש
 מגן הבא מהר להגין על
 אדוניו . המקראות אלו
 עקרו משל על המתעללין
 לעסוק בתור': הולך עקשות
 פה . ההולך בעקימת שפת':

ו (ב) בני אס ערבת לרעה
 תקעת לזר כפיה:
 (ג) נוקשת באמרי סיה
 נלכדת באמרי כיה:
 (ג) עשה זאת אפוא ו בני והנצל
 כי באת בכף רעה
 לך התרפס ורהב רעיה:
 (ד) אל תהתן שנה לעיניה
 ותנומה לעפעפיה:
 (ה) הנצל כצבי מיד
 וכצפור מיד יקוש:
 (ו) לך אל נמלה עצל
 ראה דרכיה וחכס:
 (ז) אשר אין לה קצין שטר ומשל:
 (ח) תכין בקיץ לחמה
 אגרה בקציר מאכלה:
 (ט) עד מתי עצל ותשכב
 מתי תקום משנתך:
 (י) מעט שנות מעט תנומות
 מעט וחבק ידיס לשכב:
 (יא) ובא כמהלך ראשך
 ומחסרה כאיש מגן:
 (יב) אדם בליעל איש און
 הולך עקשות פה:

- (א) מיין זאָהן האַסט דוא פֿיר דיינען פֿריינד דרך פֿערבורגט , אונד דורך דיינען האַנדשלאַג איינעם פֿרעמדען דרך פֿער-פֿליכטעט ,
- (ב) דאָן ביזט דוא געבונדען דורך דיא וואָרטע דיינעם מונדעם, ביזט געפֿאָנגען דורך אייגענעם פֿערשפרעכען .
- (ג) טהויע אַלזאָ דיעועם מיין זאָהן אום דרך צו רעטטען , (דוא ביזט נון איינמאַל אין דער געוואַלט דיינעם נעכטען ,) געה היין אונד שמיגע דרך פֿאַר דעם שטאַלך דיינעם נעכטען .
- (ד) געננע קיינען שלאָף דיינען אויגען , קיינען שלוממער דיינען ווימפערן .
- (ה) וזע דרך צו רעטטען וויא איין הירש פֿאָן דער האַנד (דעם יעגערס) , וויא דער פֿאָגעל אויס דער שלינגע .

* * *

- (ו) געה היין צור אַמיויע דוא פֿוילער , בעטראַכטע איהרע ווייזע אונד ווערדע קלוג .
- (ז) זיא האַט קיינען פֿיהרער , קיינען פֿאָגט , קיינען העררן , (ח) דעננאָך בערייטעט זיא איהר פֿוטטער אים זאָממער זאַממעלט אים הערבסטע איהרע שפייזע .
- (ט) וויא לאַנגע פֿוילער וויללסט דוא ליגען , וואָן פֿאָן דיינעם שלאַפֿע אויפֿשטעהען ?
- (י) שלאַפֿע נור נאָך איין וועניג , שלוממערע נאָך איין וועניג , שלאַגע דיא הענדע איבער איינאַנדער איין וועניג , אום נאָך אויסצורוהען ,
- (יא) זאָ איבער פֿעללט אַרמוטה דרך , וויא איין שנעללריווענדער , אונד מאַנגעל וויא איין געוואַפֿענעטער העלד .

* * *

- (יב) דער שענדליכע , דער נייערערטרעפֿטיגע , פֿערליימדעט .

אויך

ו (א) בני, בפרשה הזאת יזהיר החכם כמצע מכל חטא ופצע בהם יגיע חוק אס לאדם עלמו אס לזולתו, והזכיר בתחלה האזהרה על ערכות ועללות ידיו יגן חובות האדם לעלמו, (דיו) פפליכטען געגען זיך זעלבסט) המה קודמים לחובות שבין אדם לזכרו (פפליכטען געגען אונזערע נעבענמענטען) כנודע זית בתורת המוסרי (מקראו) ערבב לרעד, מלת פֿע עומד פה נגד זר, כי זר הכתוב בהוה, כי אך בעבור רעו ואהבו יתצרכ איש. חקעה לור, ענין תדעית כף ידוע בדברי חז"ל והוא הכאת יד לנעמתן (האמר טלפג) וכן בענין הכאת כף אל כף לשמחה תקעו כף עליך (נחום ג' י"ט) מדברי הרד"ק; והנה קרא למלו"ז כי לכסיף זר מעשיהו וינקש את כל אשר לו. (ג) אשוא, ענינו עתה כמו שכתב הרד"ק בשרשי' (איקוואפוא) והשלים רא"א כ' ו"ל ולד" רבים יהי אפוא פעל נזכר מן פה כמו פעל עיון מן עין וכן הוא בערבי עכ"ל. ובאמת תרגמו קן סע' זקנים, אולם אס החכם הזכיר ירא לחדש דבר גם אנכי בל אולי יאן מפני חדש: כי באח, הוא מאמר

מוסגר כלומר אחרי שזאת בנף רעד עשה זאת. התרפס ורהב רעיד, לדעתי הוראת הוי' ורהב היא כמו ב"ת כי כבר אמר הרד"ק במלולויש וי' במקום ב"ת העזר ע"ש, והכוונה התרפס עשה עלמך כטיט רפס (כדעת המפרשים) מפני גאות רעיד כי כן יורה שרש רהבגאה וגאון. (ה) מיד, תרגמתי כפי הראב"ע (וכן דעת יתר המפרשים) שאמר מיד אדם ואולי מלת יקוש נמשך גם על המאמר הקודם. (ו) קצין, תרגמתי כחברו והיית לנו לקלין דיפתח (שוכשים י"א) וכן כתב הרד"ק בשרשים שאז ראש ומנהיג, ויאות פה אל הכוונה. (ז) חבוק ידים, כדרך האדם אס יעור משנתו ומתעלל לקום מעל מטתו ויחנק את זרועותיו. (יא) ובא, כוונת המשל הזה לדעתי הוא כי אס תתעלל הנה ראשך ומחסורך לא יום ולא יישן אבל יבוא עליך כאיש ההולך בתמידות (כהוראת הפיעל) ובגבור ירון ארח, ועפ"ז תרגמתי. ובתרגום המיוחס לע' זקנים נוסף פה מאמר שלם וענינו ואס לא הינצל יהי מקורך כורך ועווי ורש ירחיקו ממך. (יב) אדם בליעל, לדעתי בליעל מורכב מן כל וועיל והוא אשר לא יועיל ולא יכלית. וידוע הוא כי בעבריתגם השוללת יורה לפעמים על החיוב, כמו אשר לא לויית (דברים י"ז ג') הכוונה אשר לו יתי שלא לעשות, ורבים כמוהו וכן הענין כאן, כל יועיל אבל יזיק, ולזה נקרא השאל (דיו העווע) בליעל כמו נחלי בליעל (תהלים י"ט) וכדומה כמו שתקרא שחת מענין השחתה. עקשות פה, הוא הדנה רעה

(יג) קורץ בעיניו רמיזות של מרמה: מולל ברגליו. כלומר משפץ זה על זה: מורה באצבעותיו. כלס מן ל' רמזים הם זה נוספל על העין וזה נוספל על האצבע וזה נוספל על הרגל העיקר מדבר על הרשעים: (יד) מדינים ישלח. בין אדם לבוראו: (טו) פתא' ופתע. ל' תוכחה היא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: (טז) שז הנה שזא ה' ושבע תועבת נפשו. כלומר גם הז' עמהם: (יז) יפית. ל' דבור הוא כי כל דבור כרוח הפה הוא: (יח) ענדס. ל' קצר הוא כמו אענדנו עטרו' לי (איוב ל"א): (יט) בנהתלכך. בחיך: תנחה אותך. כמו תנהיגך: נשכך. נקבר: והקילות היא תשיחך. לתחיית המתים לעמוד בדין. היא תשיחך תלין בעדך: (כג) כי נר מלוח ותורה אור. כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך החור' עומד' זכותה לעולם אל האדם וזכות מלוח לפי שעה כאור הנר. ד"א כי נר מלוח וגו' מלות האב הוא נר כל מי שמקיים מלות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חשך ואם אנד זום דבר שם הוא מולאו לאורו וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו אורה היא לו וכה"א אל תעש תורת אמך. וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במלות אביו ואמו דכתיב (לקמן כ') מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך ואם נרו של אדם (בושה) ידעך באשן מקיי' מלות נמלא כשמקיים מלות מאיר נרו רבי יוסף קר"א: ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחות המוסר הם מטיס את האדם לחיים נמלא שהם דרך החיים: לשמרך

(יג) קורץ בעיניו מולל ברגליו
מרה באצבעותיו:
(יד) תהפכות ופך בזה חרש רע בכל יעת
מדגנים ישלח:
(טו) על כן פתאם יבוא אידו
פתע ישבר ואין מרפא:
(טז) ששהנה שזא יהוה
ושבע תועבות נפשו:
(יז) עינים רמות לשון שקר
וידיים שפכות דם נקי:
(יח) לב חרש מחשבות און
רגלים ממהרות לרוץ לרעה:
(יט) יפית כזבים עד שקר
ומשלח מדגנים בין אחים:
(כ) נצר בני מצות אביה
ואל תפש תורת אמה:
(כא) קשרם על לבך תמיד
ענדם על גרגרתך:
(כב) בהתהלכה ותנהה אתך
בשכבה תשמר עליה
והקיצות היא תשיחה:
(כג) כי נר מצוה ותורה אור
ודרך חיים תוכחות מוסר:

ברגליו קרי: מדינים קרי. תועבת קרי. לשמרך
קר"א: ודרך חיים תוכחות מוסר. תוכחות המוסר הם מטיס את האדם לחיים נמלא שהם דרך החיים: לשמרך

משלי ו

באור מו

- (יג) אויך ווען ער נור מיט דען אויגען ווינקט, מיט דען פֿיסען שאַרט, מיט פֿינגערן דייטעט.
- (יד) טיקקע איזט אין זיינס הערצען, ער העגט איממער באַזוהייט, זוכט צאָנק אַנצושטיפֿטען.
- (טו) דרום ווירד אויך פֿלעטצליך זיין אונגליק קאָממען, אונפֿערזעהענס ווירד ער פֿערניכטעט, רעטמונגסלאָז.

* * *

- (טז) זעכס דינגע האַססעט דער עוויגע, אונד דאָז זעבענטע איזט זיינעם וועזען איין גרייל.
- (יז) שטאַלצבליקענדע אויגען, פֿאַלשע צונגע, אונד הענדע דיא אונשולדיגעס בלוט פֿערגיעסען.
- (יח) איין הערץ, דאָז בעזע אַנשלעגע שמיעדעט, פֿיסע, וועלכע איילען אונהייל צו פֿערברייטען.
- (יט) איינען ליגענהאַפֿטען פֿאַלשען צייגען אונד דען, דער צווישען בלוטפֿערוואַנדטען אונאייניגקייט שטיפֿטעט.

* * *

- (כ) בעוואַדערע מיין זאָהן! דיא געבאָטהע דיינעם פֿאַטערס, אונד פֿערנאַלעכסיגע ניכט דיא אונטערווייזונג דיינער מוטטער.
- (כא) בינדע זיא פֿעסט אַן דיין הערץ, הענגע זיא אום דיינען האַלז;
- (כב) דאָמיט זיא דייך לייטען, ווען דוא וואַנדעלסט, דייך בעשיטצען ווען דוא דייך נייעדערלעגסט, אונד דייך אונטערהאַלטען ווען דוא וואַכעסט.
- (כג) דען דיעזע געבאָטהע זינד איינע לייכטע, דיעזע לעהרע איזט איין לייכט, אונד וואַרנענדע צורעכטווייזונג, איזט דער וועג דעם לעבענס.

זאָ

כמוהסר ממך עקשות פה
 דלעיל. והנה חרגמתי כפי
 הנדחה לי מפי' הראב"ע
 שכל הפסוק הזה הוא אך
 נושא מהפסוק הנא, והכוונ'
 כי הנליעל ואיש און הולך
 עקשות פה לא לכד אס
 ילשין נלשונו אך גם בכל
 תנועותיו. (יג) מולל
 ברגליו, לדעת הראב"ע
 הוא מענין דבור וא"כ יהי'
 מורה מענין יורו משפטיך,
 והכוונה שגם בתנועתו רגליו
 ידבר ונאלצעותיו יורה
 לאחר את מחשבתו, ויתורגם
 (ער טפריכט מיט דען פֿי-
 סען, זונטעדריכטעט מיט
 דען פֿינגערן), ואס גם
 לדעתו הפי' הזה נכון לא
 רליתי להליג התרגו' בפני'.
 (יד) בכל עת, עולה זיורד
 חרש רע בכל עת בכל עת
 מדינים ישלח. (טו) שש
 הנה, זה הוא מסגולת לשון
 עברית אס ירלה המליץ
 להפליג ענין דבר מה זוכיר
 סך מסוים גלכסוף יאמר כי
 זה עולה על כלס, ולפעמים
 לא יפרוש כלל האזדים של
 מספר הראשון ויזכיר אך
 האחרון כמו על שלש' פשעי
 מואב ועל ארבעה לא
 אשיבנה (עמוס ב' א')
 שלא פרט מה המה השלשה.
 ושבע, נא מספר יסודי
 תמור'סדורי ורחוי והשניעי'
 ורבים כמהו. (יויא) עינים
 רמות, המליץ יזכיר כשני
 הפסוקי' החלה אברי הגוף
 על הסדר וחשב מלמעלה
 למטה התחיל בעיני' וסיים
 ברגלים. (יט) ישיח כובים,

שרשו פוח והוא מענין נפיתה, ונקרא הדבור כן לפי שהוא נפית' הפה (מדברי הרד"ק) וכן
 תרגם הכשדי. בין אחים, תרגמתי כמו כי אנשים אחים אנתו. כי בזה יגדל העון אס בין
 אחים (שהס עלס ובשר אחד) יפריד, ולזה הוא השניעי'. (כא) חמיד, תרגמתי מענין קיום. ענדס,
 ענין קשירה (רד"ק). (כב) בהתהלכך, נמשך למעלה קשרם על לנך וגו' למען נל יסורו ממך
 ותנחה אותך וגו', ונאו הפעלי הכנוי ביחיד כי על כל אחת ואחת ידבר, על מכות אב ותורת אס.
 וכמו שאמר בפסוק הנא. תשיחך, ענינו דבור תהיה לך כחבר מדבר עמך (בן מלך).
 (כג) כי גר מצוה ותורה אור, המה מלות אביך ותורת אמן והס נר לרגליך ואור לנתיבתך.
 ותוכחת מוסר, אס יוסרו אותך אביך ואמן, המה דרך החיים.

לשמך

(כד) לְשֹׁמֵרֶה מֵאִשָּׁת רַע
 מִחֻלְקֵת לְשׁוֹן נִכְרִיָּה:
 (כה) אֶל־תִּחְמַד יִפְיָה בְּלִבְבָהּ
 וְאֶל־תִּקְהַה בְּעַפְעֵפִיָּה:
 (כו) כִּי בְעַד־אִשָּׁה זֹנָה עַד־כָּכַר לָהֶם
 וְאִשָּׁת אִישׁ נַפֶּשׁ יִקְרָה תְצוּד:
 (כז) הִיחַתָּה אִישׁ אֵשׁ בְּחִיקוֹ
 וּבְגִדָיו לֹא תִשְׁרַפְנָה:
 (כח) אִם־יִהְיֶה אִישׁ עַל־הַגְּהָלִים
 וְרַגְלָיו לֹא תִכְוִינָה:
 (כט) כֵּן הֵבֵא אֶל־אִשָּׁת רַעְהוּ
 לֹא־יִנָּקָה כָּל־הַנִּגְעָבָה:
 (ל) לֹא־יִבְוֹזוּ לַגָּנֵב כִּי יִגְנוֹב
 לְמֵלֵא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעֵב:
 (לא) וְנִמְצָא יִשְׁלֵם שְׁבַע־תַּיִם
 אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן:
 (לב) נִאֲפָ אִשָּׁה חֶסֶד־לֵב
 מִשְׁהִיִּת נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָה:
 (לג) נִגְעֵ־וּקְלוֹן יִמְצָא
 וְחִרְפָּתוֹ לֹא תִמָּחָה:
 (לד) כִּי־קִנְיָאָה חֶמֶת־גָּבֵר
 וְלֹא יִחְמוֹל בְּיוֹם נֶקֶם:
 (לה) לֹא־יִשָּׂא פָנָיו כָּל־כֹּפֵר
 וְלֹא־יֵאָבֵה כִּי תִרְבֶּה־שָׂחָד:

בני

קנאה. מתקנא לו להפריע לו חמתו של הקנא שהוא גבור על כל ולא יחמוול ביום נקם: (לה) לא ישא פניו לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעבוס: ורבותינו דרשו לא יבזו לגנב. זה המתגנב מאחר תבירו והולך לב'המד ועוסק בתורה: ונמלא ישלם שבעתים. סופו שמתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים י"ב):

(כד) לשומר מאשת רע. התור' תשמך מן מנהג רע וע"כ לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד ע"ז שהיא שקולה כנגד הכל שא"ת אשה זונה ממש וכי כל שברה ושברה של תור' שזמרת מן הזונה לבדה לא ע"כ ע"ז שהיא חמורה כנגד הכל: מחלקת לשון. מעוזות עיני' של לשון נכרי': (כה) ואל תקחך. ואל תטול חכמתך ממך בעפעפי עינה שקורכ' בהם בעפעפיה: (כו) כי בעד אשה זונ' עד ככר לחם. לידי עניו' וחוסר כל טוב: (כז) היחתה איש. הישאב גזלי' איש בשפולי בגדיו ולא ישרפו כל ל' חתיית גחלים ל' שא"בה הוא כמשמעה כשמשל' הכלי בתוך הדור': (כט) אל אשת רעהו. כמשמעו ואף על ע"ז יש לדרשה: (ל) לא יבזו וגו' ונמלא ישלם וגו' נואף אשה וגו'. שלשתם מחוכרים בדבור אחד אם יגנב הגנב גנבה אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשימלא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היות' שבעת' ישלם כלום' תשלומי כפל הרבה ואפי' ב' על א'. וי"מ שבעתים כמו גונב שור וכליו ועבדו שמשלם ה' בקר ותשלומי כפל על הכלי' (הרי ז'): (לא) את כל הון ביתו יתן. ואפילו לריך למכור כל אשר לו על זה מ"מ יש לו תקנה ומתחלה מחמת רעב עשה אכל נואף אשה חסר לב הוא שהרי לא לרעבו עשה: (לב) משחי' נפשו הוא יעשנה. הזמה: (לג) נגע וקלון ימלא. על ע"ז ועל ג"ע הנגעי' בחיים: (לד) כי

משלי ו

באור טז

(כד) לשמרך, התוכחות
 מוסר ישמרוך. (כו) כי
 בעד, רבו המפרשים
 בפסוק הזה ואנכי הלכתי
 בעקבות התרגום הכשדי
 והשלים רא"א והכוונה כי
 העדן בשעשוע אשה זונה
 הוא עד ארגיעה כאכילת
 ככר לחם, אולם אשת אשת
 שהיא עטרת בעלה תתן
 עונג לנפש יקרה; ואין
 להאריך בבאור הענינים
 האלה. (כט) כן הבא, כלומר
 כמו האש שיסרף הבגדים
 ויכוה הרגלים, כן אשת
 הזמה תכל'הו ויגוף הנואף.
 (לא) וגמצא, לגניבה יש
 תשלומים ואם גם ישלם
 שבעתי' (והוא מספר גוזמא
 כנודע) ויתן את כל הון
 ביתו, הן בזאת תכוסר עונו;
 אולם לא כן נואף אשה,
 כי הבעל לא ישלם פני כל
 כפר. (לב) גגע וקלון,
 לדעתי הכוונה על המכות
 אשר יכהו הבעל כי נגע
 ומכה נרדפים המה (עי' שרשי'
 לרד"ק). וחרשחו, לא כמו
 הגנב אשר אס' שלם וסר עונו
 כי קנאה חמת גבר וגו'.
 (לד) כי קנאה, כלומר
 הקנאה תעורר חמת גבר
 ונחסר הפעל ומוכן מענינו
 ואז לא יחמול.

(כז) זיא בעוואהרט דיק פֿאַר יענעם
 לאסטערהאָטען ווייבע, פֿאַר
 דער ג'אַטטען צונגע דער
 ענטאַרטעטען. (כח) לאָס
 ד'ין הערץ איהרע שענהייט
 ניכט געליסטען, פֿאַן
 איהרעם ליעבאייגעלן דיק
 ניכט היגרייסען. (כט)
 דער גענום בייא איינער
 בוהלערין איזט וויא דער
 גענום איינער שפייזע,
 דיא עהענאַטט'ין אָבער,
 פֿעססעלט דיא ערלע זעעלע.
 (ל) קאַן מאָן פֿייער אין
 זיינען שאַאם שיטטען,
 אונד זינע קליידער
 ניכט פֿערברענגען?
 (לא) קאַן מאָן איבער
 קאָהלענגלוטה שרייטען,
 אונד דיא פֿיסע אונפֿערזעהרט
 ערהאַלטען? (לב) זאָ
 ערגעהט עס דעם, דער
 צום ווייבע זיינעם נעכטטען
 קעמט,
 ווער זיא בעריהרט
 בלייבט ניכט אונפֿערלעטצט.
 (לג) מאָן פֿעראַכטעט
 ניכט דען דיעב, ווען ער
 שטיהלט, אום זיינען
 הונגער צו שטיללען.
 (לד) ווירד ער ערטאַפֿפט,
 קאַן ער עס דורך זיעבענפֿאַכען
 ערזאַטץ פֿערגיטען,
 אונד גיבט זיין גאַנצעם
 פֿערמעגען דאָפֿיר.
 (לז) איין עהעכרעכער
 אָבער, איזט זינגלאָז;
 נור ווער זיך זעלבסט
 פֿערדערבען ווילל, מאָג
 זאָלצע טהאַט בעגעהען.
 (לח) מיסהאַנדלונג אונד
 שמאַך טריפֿט איהן,
 אונד זיינע שאַנדע
 ווירד ניע געטילגט;
 (לח) דען דורך אייפֿערוכט
 ווירד דעם עהעמאַננעם
 גרים עררעגט,
 אונד שאַנונגסלאָז איזט
 ער אַם טאַגע דער ראַכע.
 (לח) ער אַכטעט קיין
 לעזעגעלד, לעסט זיך
 ניכט פֿערזעהנען, ווען
 דוא נאָך זאָ פֿיעל גע,
 שענקע הייפֿסט.

ז

- (א) בְּנֵי שֹׁמֵר אֲמַרִי
וּמִצּוֹתַי תִּצְפֹּן אִתְּךָ:
- (ב) שֹׁמֵר מִצּוֹתַי וְהָיָה
וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ:
- (ג) קִשְׁרָם עַל-אֲצָבְעֶיךָ
כְּתָבָם עַל-לִוְחַ לִבְךָ:
- (ד) אֲמַר לַחֲכָמָה אֶהְיֶה אִתְּךָ
וּמִדַּע לְבִינָה תִקְרָא:
- (ה) לְשֹׁמְרֶךָ מֵאִשָּׁה זָרָה
מִנְּכָרֶיךָ אֲמַרֶיךָ הַחֲלִיקָה:
- (ו) כִּי בַחֲלוֹן בֵּיתִי
בְּעַד אֲשַׁנְּבִי נִשְׁקָפְתִּי:
- (ז) וְאֵרָא בַּפֶּתָאִים
אֲבִינָה בְּבָנִים נֶעַר חֶסֶר-לֵב:
- (ח) עֵבֶר בְּשׁוֹק אֲצֵל פִּנָּה
וְדַרְךְ בֵּיתָה יִצְעֵד:
- (ט) בְּנִשְׁפָּף-בְּעֶרֶב יוֹם
בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וְאִפְלָה:
- (י) וְהִנֵּה אִשָּׁה לִקְרָאתוֹ
שֵׂית זֹנֶה וְנִצְרַת לֵב:
- (יא) הַמֵּיהָ הִיא וְסִרְרַת
בְּבֵיתָה לֹא-יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ:
- (יב) פַּעַם וּ בַהוֹיץ פַּעַם בְּרַהוּבַת
וְאֲצֵל כָּל-פִּנָּה חֵאָרֵב:

והחזיקה

ז (א) בני שמור אמרי ותורת ומלותי באישון עיניך. שמור של עין שהוא דומה חזק כמו אישון לילה: (ד) אחותי את. קרבנה חליך: ומודע. קרוב כמו בעז מדעתנו (רות ג') קרובנו כלומר קרבנה אלך תמיד: (ו) אבינה. הבחנת וראיתי: (ח) אלל פנה. פנה של זונה ועבוד' זרה: (י) והנה אשה. במשמעה. ד"א אחד מן המסיתים: שית זונה. כמו (שמואל ב') שחותיהם כלומר ערות זונה: ונלורת לב. כמו (ישעי' א') עיר נלורה המוקפת כרכוס כן לבושל זומוקס' זימה אולת: (יא) וסודרת. סרה מן הדרך:

זנתי

ב א ו ר

ז (א) בני, יוסיף המליך להזכיר מאשת הזמה ובתחלה יעורר כדרכו לאחזו בחכמה, כי היא מגן לכל החוסים בה: (ב) שמור מצוהי וחיה, הוראת הו"ו כמו למען, ושעור הכתוב למען תחיה שמור מלותי ותורת וכו': (ד) ומודע לבינה, בא מודע בזכר אם גם בינה נקבה כי כפי מנהג בני קדם התאר נקבה לא יהיה מדרך המוסר מה שאין כן באחותי כאשר יבין כל קורא: (ה) לשמרך, כתרנוס הכשדי דונטרך כלומר אמור לחכמה אחותי וכו' למען תשמרך.

אישנבי

- (א) מיין זאָהן! אַכטע אויף מיינע וואָרטע, אונד בעוואָהרע אין דיר מיינע געבאָטהע.
- (ב) דאָמיט דוא גליקליך וויעסט, בעאַבאַכטע מיינע געבאָטהע, אונד מיינע לעהרע וויא דיינען אויגאַפּפּעל.
- (ג) בינדע זיא אום דיינע פֿינגער, שרייבע זיא אויף דיא טאַפּעל דיינעס הערצענס.
- (ד) שפּריך צור וויזהייט: דוא ביזט מיינע שוועסטער, נעננע דיא פֿערנונפֿט דיינע פֿריינדן;
- (ה) דאָמיט זיא דרך בעוואָהרע פֿאַר יענעם פֿערוואָרפּענען ווייבע, פֿאַר יענער ענטאַרטעטען מיט הייכלערישען וואָרטען.
- (ו) איינסט זאָה איך דורך'ס פֿענסטער, שויעטע דורך'ס גיטטער, איך בעטראַכטעטע דיא לייכטזיניגען.
- אונד בעמערקטע אונטער דען יינגלינגען איינען אונז ערפֿאַהרנען יונגען.
- (ח) ער גינג דיא שטראַססע איהרעם ווינקעל פֿאַרבייא, וואָלטע איהר הויז פֿאַראיבערשרייטען.
- (ט) עס וואָר אין דער אַבענדערעמערונג, דער טאַג נייגטע זיך צור דונקעלן פֿינסטערן נאַכט.
- (י) אונד זיעהע! דאָ ווייב טראַט איהם ענטגעגען, בוהלעריש געשמיקט אונד זינגליכקייט עררעגענד.
- (יא) זיא איזט איינע הערומשווערמערין, איינע אויסשווייפּענדע, ניע ראַסטען איהרע פֿיסע צו הויזע.
- (יב) באַלד פֿאַר דער טהיר, באַלד אויף דען שטראַססען, אַן יעדער עקקע לויערט זיא.

זיא

(ו) אשנבי נשקפתי, כפי דעת רוב המעתיקים הוא חלון העשוי מנסרים (גיט טער, טעלויזיען) כי כן הוראת שנו בערבי, אך לפי זה לא יולדק היטיב הנפעל נשקפתי (עיין רד"ק בשה"י וראב"ע כאן) כי בחלונות האה הוא רוח' ואינו נראה, והכשדי תרגם כו"ל זערתא (חלון קטן) וא"כ היה נראה, אולם אך לאחר ביטול אליו בהתבוננת ולא לכל עובר, ויהיה תרגומו (אונד וואור: דע נור דורך איין קליינעס פענסטערען זיכטבאר) .

(ז) וארא בפחאים, לא רליתי להרמזי הבאור בפי' הזאת כי ספר משלי הוא לרוב מיועד להתל' הלמו' עם נערים לעירים לימים לכן המשכיל ידוס. ולזה לא אבאר אך מה שהוא מן ההכרח להבנת המלים או הענין, והקורא המשכיל יבין מתרגומי את כוונתי אם גם אנכי שמתמיד לפה.

(ח) עובר בשוק אצל פנה, הה"א במפיק (וא"כ הוא לכנויי) עקרו פנתה כי הנפרד פנה וענינו זוית (כן מלך). יצער, תרגמת מננין התנאי כי רלה ללכת לדרכו והיא באה לקראתו.

(י) שיח זונה, תיקון זונה (כן מלך) והוא כמו יעטף שית (תהלים ע"ג). ונצרח לב, הכשדי תרגם דמפרדא ליניה דעלימי, וכתב הכנס הרא"א אולי גזר את הפעל הזה משורש לור שהוא הרד"ק בענין הוראת המלה שהיא מן נלר והכוונה משמרת, אך בפי' הפסוק נראים דבריו רחוקים מן האמת (עיין רד"ק שרש נלר וכן מלך כאן), לכן יראה לי הכוונה שזמרת את הלכ לעורר בו התאו'. ויותר נכון עוד בעיני כי נלרת כאן הוא מן יצ"ר (כמו ילכ ונלכ) עיין רד"ק בשרשים האלה, כי אם עי"ן הפעל ל' יתדמו השרשים שפ"הס יו"ד עם חפ"כ נודע, ולכוונה הזאת תרגמתי, ונלרת הוא בינוני הפעול נקל תמורת הפועל כמו בת בבל השדודה ששעורו השודדה ועוד כמוהו.

(יד) זכתי שלמים עלי.
 כלום סעוד גדולה הבינותי
 כי היום הקרבתני נדרי
 ושלמי: (טו) ואמלאך.
 בדי שאמלאך: (טז) מרבדי.
 בגדי קופש ונוי ודוגמתו
 בסוף הספר שנאמר מרבדי
 עשתה לה: רבדתי ערשי.
 קשתי: חטובות אטון
 מזרים. מהוללות בגדי כלי
 פשתן חזובין הבאי ממלרי
 שם הפשתן מלוי כדכתיב
 גם ישיעי (כז) בוש עובדי
 פשתי. אטון תרגו מיתריה
 אטוניהם: (יז) נפתי
 משכני. הנפתי הריח כמניף
 בסודר בבית מנושם להביא
 הריח מלמעלה למטה.
 ודוגש פירש לי קטורואמר
 שאין לו דמיון: (יט) כי
 אין האיש נביתו. ראיתם
 שסלק הקדוש ברוך הוא
 שכינתו וכל טיב נתן לעמי:
 (ב) לרור הכסף. העיבים
 שנהם הרג: ליום הכסף.
 לזמן המועד הקבוע וכן
 בכסף ליום חגנו (תהלים
 פ"א): (כא) הטתו. לאחתו
 חסר לב אליה: ברב לקחה.
 שהיא למודה להרגיל בכך
 אנשים: בחלק שפתייה.
 בדבור חלקק תדיחני מן
 הדרך: (כב) וכעכס. זה
 ארס נחש: אל מוסר אויל.
 כנחש הממהר לרוץ בשליחו
 הקדוש ברוך הוא ליסר
 האויל המחוייב למקום כ"ה
 בן זה רץ אחריה עד שנכשל
 בה ויפלה חלה את נדדו:
 (כג) כמהר לפור. לרוץ
 אל הפתואינו יודע כי הפת
 נפרש שם בנפש של לפור:
 ועתה

(יג) והחזיקה בו ונשקה לו
 העזה פניה ותאמר לו:
 (יד) זכתי שלמים עלי
 היום שלמתי נדרי:
 (טו) על-כן יצאתי לקראתך
 לשחר פניך ואמצאך:
 (טז) מרבדים רבדתי ערשי
 חטובות אטון מצרים:
 (יז) נפתי משכבי
 מר אהלים וקנמון:
 (יח) לכה נרוה דדים
 עד-הבקר נתעלסה באהבים:
 (יט) כי אין האיש בביתו
 הלך בדרך מרחוק:
 (כ) צרור הכסף לקח בידו
 ליום הכסף יבוא ביתו:
 (כא) הטתו ברב לקחה
 בחלק שפתייה תדיחני:
 (כב) הולך אחריה פתאם
 בשור אל-טבת יבא
 וכעכס אל-מוסר אויל:
 (כג) עד-יפלה חץ כבדו
 כמהר צפור אל-פח
 ולא ידע כי-בנפשו הוא:

משלי ז

באור יח

(יג) ויא ערגרייפט איהן, לעבקאזט איהן,

שפריכט איהן מיט פֿרעכער מיענע אן:

(יד) „וואַהרליך איין פֿריידענאָפֿפֿער ווילל איך ברינגען;

„אונד דיעס מאַהל ווילל איך אויך מיין געליבדע ערפֿיללען.

(טו) „דען איך גינג נור אויס, אום דוך צו בעגענגען,

„דיך צו בעגריסען, אינד פֿינדע דוך.

(טז) „מיט בענדערן האַכע איך מיין בעטט געשטיקט,

„מיט געשטיקטען עגיפטישען ליינען.

(יז) „מיין לאַגער האַכע איך בערייכערט מיט מיררהע, אַלאַע

אונד ציממעט.

(יח) „קאָם לאַם אונז דער לעכע פֿאַלעגען,

„אין וואַללוסט שוועלגען, ביז אַם ליכטען מאַרגען.

(יט) „דען דער הערר איזט ניכט צו הויזע,

„איזט ווייט פֿערריזעט;

(כ) „האַט דען געלדגירטעל מיט גענאָממען;

„קעממט ערשט צור בעשטיממען צייט נאָך הויזע.”

(כא) ויא בעוועגט איהן דורך פֿיעלע איבעררערונג,

פֿערפֿיהרט איהן מיט גלאַטטען וואַרטען.

(כב) אונבעוואוסט פֿאַלגט ער איהר נאָך,

וויא איין אָס צור שלאַטבאַנק געפֿיהרט,

וויא דער בעטייבעט,

הינגעריסען פֿאַם באַזוליסקען = בליק.

(כג) ביז דער פֿפֿייל איהם דיא לעכער דורכבאַהרט,

זאָ וויא איין פֿאַגעל, דער אינד גאַרן איילט,

אונד ניכט מערקט דאָס עס אום זיין לעבען געשעהען זייא.

דרום

(יד) זכחי שלמים, בלעגי מעגו תשים תהלה בקדשי ה'ואמרה עתה עלי להביא שלמי חודה וכפעס הזאת מולא שפתי אשמור אס גם עד הנה נדרתי ולא שלמתי. ושלמתי עבר במקום עתיד להורות על אמתת הדבר כוודע נדרכי המליכה. (טו) מרבדים רבדתי, כמו רביד הזהב (בראשית מ"א מ"ג). חטבות אטון מצרים, כמו מחטבות חבני היכל (תלי"ק מ"ד י"ב) כלומ מתוקנים במחנה; ואטון יראה לי כי הוא שם פרטי לבנדי פשתן של מצרים (ביטוח). (יז) נפתי, לדעת הרד"ק הוא משרש נוף וענינו הזלת בשמים ומוזה השם נפת. (יח) עד הבקר, עולה ויורד נרוה דודים עד הבקר ועד הבקר נתעלסה באהבתי. (יט) כי אין האיש בביתו, לא אמרה איש, כי לא נחשב צעיניה מאומה (מדברי הראב"ע). (כ) ליום הכסא, תרגמתי כדעת הכשדי שאמר ליומא דעדא כלומר לזמן מיועד: (כב) וכעכס אל מוסר אויל, המאמר הזה הוא מן הסתומי' וסתומי' בספר הזה, כי מה שכירשו בו הרד"ק הראב"ע והרלב"ג ואחרונים אשר הלכו בעקבותם בלתי נאות

לפשות הכתוב כאשר יבין כל מעיין, ולזה בחרתי אנכי בספרו' הוראת המלה הזאת כדעת רש"י (שהוא מדברי חז"ל) שענינו ארס של נחש, אך לדעתי הכונה על ארס של נחש שקורין (באזוליסק) אשר יאמר עליו שאם עיניו מרחוק יביטו בפני בעל חיים יחוג ינוע הנבל חי כשכור עד יגיע אליו ויהיה לו לטרף, ואם כן יהיה אויל כנוי לאיש הנטרף כדעתו כמו אויל הנביא משוגע איש הרוח (הושע ט' ז'), ומוסר איינו מן יסר אך הוא בינוני הפעול מן מסר, כלומר אשר נמסר, ושעור הכתוב: באויל מסור אל עכס. והכשדי תרגם להיך כלבא לאסורא, וכן הוא בתרגום המיוחס לע' זקני', ובתרגום (וואוגאטטו) נשה; אולם לכל אלה אין להם מקור בעברית לכן כלל נחשבו. (כג) עד יפלה, תרגמתי ע"פ דעת רש"י ורלב"ג שזה מוסב על הולך אחריה פתאום, וא"כ אין לנו לריבין לסרס הכתו' ויהיה מן כשור עד אויל, מאמר מוסגר.

חללים

(כד) ועתה בנים שמעו לי: הלא חכמה תקרא הלא התור' מכרות עליכם דברי' האמורים למטה בענין:

ח (ג) לפי קרת. תקרה הנחונה על השער ויושבים עליה: תרונה. תזעקנה. מה היא אומרת. (ד) אליכם אישים אקרא: (ו) שמעו כי נגידים אדבר. דברי נגידות ומשיבות: נפתל

ב א ו ר

(כו) חללים, שרש חלל נאמר גם באפיסת כח כמו ולבי חלל בקרבי (תהלים ק"ט כ"ב), ולכוונה הזאת תרגמתי.

ח (א) הלא חכמה, ידבר המליץ מהשתדלו' החכמה להורות לכל אדם את הדרך אשר ילך בוואת המעשה אשר יעשה וחי בהם, ואחר כך יספר מיקרת ותפארת החכמ' כי בה צרא ה' הארץ ומלווא' השמי' וכל כבאס. (ב) בית נתיבות נצבה, נחרתי נדעת הכשדי שתרגס בינת שבילי קימא כי בית הוראתו מקו' או פנימ' (עי' ארשי' לרד"ק). (ג) ליד שערים, אלל כמו והאתנות רעות על ידיהם (איוב א' י"ד). לפי, חלל השער נקרא פה שהוא מוליא ומכניס, וזה גם כוונ' הכשדי שתרג' בסומא. קרת,

(כד) ועתה בנים שמעו לי: והקשיבו לאמרי פי: (כה) אל-ישט אל-דרכיה לבך: ואל-תתע בנתיבותיה: (כו) כי-רבים חללים הפילה: ועצמים כל-הרגיה: (כז) דרכי שאול ביתה: וירדות אל-הדרי-מות:

ח

(א) הלא-חכמה תקרא ותבונה תתן קולך: (ב) בראש-מרמים עלי-דרך בית נתיבות נצבה: (ג) ליד-שערים לפי-קרת מבוא פתחים תרנה: (ד) אליכם אישים אקרא וקולי אל-בני אדם: (ה) הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב: (ו) שמעו כי-נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים: (ז) כי-אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע:

משלי ז ח

באור יט

כמו קריה כי תרגום עיר
 קרתא (בן מלך). הרנה,
 עיין מה שכתבו לעיל (א'
 כ'). (ד) אליכם אישים,
 אישים המה חשובים, ובני
 אדם המון העם; וראב"ע
 אמר אישים עשירים ובני
 אדם העניים כמו גם בני
 אדם גם בני איש יחד עשיר
 ואביון (תהלים מ"ט ג')
 ע"כ, הכוונה כי החכמה
 תעו גם לעשיר גם לאביון.
 (ה) הבינו לב, כמאמר
 ז"ל אין שוטה מרגיש.
 (ו) נגידים אדבר, דברי
 נגידים (רש"י וראב"ע).
 מישרים, ידוע כי הדבר
 שהוא על קו הישר ינעם
 יותר גם לעין הרואה גם
 לחוש המשוש מהעקומים
 ומחודדי, וכבר נת' ראב"ע
 בכמה מקומות כי חלק
 וחלקות הוא מענין חלק
 כי החלקים שווין, ורד"ק
 בשרשים אמר על הולך
 לדודי למישרים (ש"ה
 ז' י') כי היין הטוב ישר
 ויערב למאד, וכן תרגם גם
 אבי המעתיקים הרמב"ם
 (טלויכט זאנפט הערונטער)
 ובעקבותיו הלכתי גם אנכי
 כאן. (ז) כי אמת, יען
 רשע הוא עומד נגד אמת,
 לכן תרגמתי בעיקר הכוונה
 כדעת החכם הרא"א, אם
 לדעתי יהי רשע מענין וכל
 אשר יפנה ירשיע (שמואל
 א' י"ד) והוא יסקיט ומי
 ירשיע (איוב ל"ד כ"ט)

גע

שהוראתו כמו שנתב הרד"ק המלחמה והמרדה, ואמרה החכמה אם גם אך אמת חסלתי בכל
 זאת אשמור פי ולשוני מלשמוך כוז ודברי ריבות על בני אדם, כי כל דברי נקמת נאמרים, כאשר
 בארנו בסמוך הקודם, ויתורגם (אוגר קינדעט אויך היין חונד נור וואהרהייט, זך פערזאכטייען
 דרך איינע ליפפען יעדען טטרייט).

נכוחים

- (נד) דרום מיינע קינדער געהאָרַכט מיר,
- מערקט אויף מיינעם מונדעם וואָרטע.
- (נה) דיין הערץ ניינע זיך ניכט צו איהרעם וועגע,
- פֿעראיררע דיך ניכט אין איהרען שטייגען.
- (נו) דען פֿיעלע האַט זיא ענטנערפֿט הינגעשטרעקט,
- דער מעכטיגען פֿיעלע שאָן געטערטעט.
- (נז) איהר הויז איזט דער וועג צוה העללע,
- פֿיהרט הינאַב אין דעם טאָדעם קאַממען.

ח

- (א) זיעהע דיא וויזרהייט רופֿט לויט,
- דיא פֿערנונפֿט לעסט איהרע שטיממע הערען.
- (ב) אַן דער שפיטצע דער אָנהעהען, אויף דעם וועגע,
- איננערהאַלב דער לאַנדשטראַסען שטעללט זיא זיך הין.
- (ג) בייא דען טהאָרען אַם איינגאַנגע דער שטאָרט,
- אַן דען הויזפֿאַרטען פרעדיגט זיא:
- (ד) „אייך איהר מעננער רופֿע איך אַן,
- „מיינע שטיממע ערטענע אַללען מענשענקינדערן.
- (ה) „איהר אונבעזאָננענען לערנט קלוגהייט,
- „איהר טהאָרען לערנט פֿיהלען.
- (ו) „האָרַכט אויף, איך טראַגע העררליכעם פֿאַר,
- „אונד עפֿפֿנע מיט זאַנפֿטמוטה מיינע ליפפען.
- (ז) „יאַ נור וואַהרהייט קינדעט מיין מונד,
- „מיינע ליפפען פֿעראַבשייען דאַו פֿאַלשע.

(ח) נפתל ועקש. עקמומיו:
 (י) מחרון. ממני הזהב
 הוא: (יא) מפניוים.
 מרגליות: לא ישו זה.
 לא ידמו לשויה: (יב) שנתתי
 ערמה. אלל ערמה שביון
 שלמד אדם תורה נכנס בו
 ערמומית של כל דבר:
 (יג) יראת ה' שנאת רע.
 זהו המוסר שהחכמ' מכרזת
 לבריות: (טו) צי מלכים
 ימלוכו. שהדיני' והמשפטי'
 אני מלמדס: (יז) אהבי.
 אהביה כתיב אמר הקב"ה
 אני אהביה של תורה אהב.
 זו שמעתי מרבי אהרן בשם
 ר' נתן: אהב. כמו אהבה:
 ימלאוני. נו"ן יתירה ל'
 שערי בינה אמליאנו:
 להנחיל

ב א ו ר

(ט) נכוחים, תרגמתי ע"פ
 דעת הכשדי שהעתיק גליון
 כלומ' שהס מבוררני' לו כאלו
 המה נוכח פניו. (י) מחרון
 נבחר, גם פה הלכתי
 בעקבות הכשדי שנבחר הוא
 תאר לחרון, וגם הוספתי
 במוהו במאמר הזה עוד
 פעל, אס גם באמת קחו
 במאמר הראשון מוסב גם
 עליו, אך נחות המליל' כל' א'
 לא יסבול זאת; ועוד יראה
 לי כי הכנוי של מוסרי ג"כ
 מושך עלמו ואחר' ובתשלומו
 קחו מוסרי ואל כסף קחו
 דעתי מחרון נבחר. (יא) כי
 טובה, עיין לעיל (ג' ע"ו).
 (יב) אני חכמה, מלת
 ערמה כאן לעמת ממות
 (עיין לעיל א' ד') ענינו
 במוהו התבוננת והשתכלות
 ואמרה החכמה כי ישמעו
 לה לפי שכל דבריה תדבר
 אחר העיון והחקירה,
 והמלו' ערמה ומזימה יובנו
 במסרון

(ח) בְּצֶדֶק כָּל-אִמְרֵי-פִי
 אֵין בָּהֶם נִפְתָּל וְעֵקֶשׁ:
 (ט) כָּל־מַלְכִים לִמְבִין
 וַיִּשְׁרִים לְמִצְאֵי דַעַת:
 (י) קָחוּ-מוֹסְרֵי וְאַל-כֶּסֶף
 וְדַעַת מִחֲרוֹץ נִבְחָר:
 (יא) כִּי-טוֹבָה חֲכָמָה מִפְּנִינִים
 וְכָל-חַפְצִים לֹא יִשְׁוּרָבָה:
 (יב) אֲנִי חֲכָמָה שְׁכַנְתִּי עֶרְמָה
 וְדַעַת מְזֻמּוֹת אֶמְצֵא:
 (יג) יִרְאֵת יְהוָה שְׁנֵאת רַע
 גֵּאָה וְגֵאוֹן וְדַרְךְ רַע
 וּפִי תִהְפֹּכֶת שְׁנֵאתִי:
 (יד) לִי-עֵצָה וְתוֹשִׁיָה
 אֲנִי בִינָה לִי גְבוּרָה:
 (טו) בֵּי מַלְכִים יִמְלָכוּ
 וְרוֹזְנִים יִחַקְקוּ צֶדֶק:
 (טז) בֵּי שָׂרִים יִשְׁרוּ
 וְנִדְיָבִים כָּל-שִׁפְטֵי צֶדֶק:
 (יז) אֲנִי אֶהְבִּיה אֶהָב
 וּמִשְׁחָרֵי יִמְצֵאֲנִי:
 (יח) עֲשֹׂר-וְכָבוֹד אֲתִי
 הֵיוּ עֵתֶק וְצֶדֶקָה:
 (יט) טוֹב פְּרִי מִחֲרוֹץ וּמִפֶּן
 וְתִבּוֹאֲתִי מִכֶּסֶף נִבְחָר:

משלי ח

באור כ

בחסרון בי"ת (עי' ראב"ע).
 (ג) יראתה' תרגמתי ע"ס
 דעת ידידי מהר"ס לנדא
 וכן נוטה דעת הראב"ע
 בפי' הראשון שאמר כאשר
 יראתה' שנאת רע, כן גם
 אנוכי שנאתי גאה וגאון וכו'.
 ודרך רע, מנהג רע
 (הראב"ע). ופי' תהפכת,
 שידבר היסך מה שנלכ.
 (יד) לי עצה וחשייה, שס
 מגזרת יש ויורה על דבר
 הנמל' בהחלט, והיה הפעול'
 היא ישות העלה ולזה אמר'
 החכמה כי לי העלה וגם
 הנח להוליא עלתי אל
 הפועל. אני בינה, הוא
 לקריאה והוא כפל ענין
 במלות שונות כלומר אני
 בינה לי גבור' לבלע את אשר
 יזמתי ולכן בי מלכ' ימלכו:
 (טו) ודונים, לדעתי רזן
 הוא מן רז שהוראתו סוד,
 וכל רז לא אנוס לך (דניאל
 ד' ו') ונקראו כן השרים
 היושבים בשנת תחכמוני
 ואשר עמם ימתיק המושל
 סוד; ואנוכי תרגמתי רזנים
 כאלו נכתב רזניהם ליומי
 המליזה. (טז) בי שרים
 ישרו, לדעתי הבי"ת של
 בי והפעל ישרו מושבים
 עצמם ואחרת עמם, ושיעור
 המאמר וכל שפטי ארץ ישרו
 בנדיבים כי בתחמתם יסירו
 גם ראשי העם א משמעתם.
 (יז) אני אחבי אהב, ולכן
 אהן להם הנח והממשלה.
 ימלאוני, כלומר ימלאו
 אותי מוכן לעזרת' כמו לעת
 מלוא (תהל' ל"ב) וכת"י שס
 שענינו רזון, ועוד כמוהו.
 (יח) וצדקה, כטעם הללחה
 וכן לזק משמים בשקף
 (ראב"ע), והנה אמר המליץ
 בי מלכים ימלכו וגו' וגד
 אליכם אישים אקרא, ועשר
 ובכבוד וגו' לעמת וקולי אל
 בני

(ח) "גערעכט איזט אללעס וואס איך שפרעכע,
 "ניכטס פֿערקעהרטעס, ניכטסן שיעפעס איזט דאָרין.
 (ט) "אללעס איזט קלאַר דעם פֿערשטענדיגען,
 "אינלייכטענר דען פֿאַרשערן נאָך וויסענשאַפֿט.
 (י) "וועהלעט מיינע צורעכטוויוונג אונד ניכט זילבער,
 "שטרעכט נאָך וויסענשאַפֿט מעהר אַלס נאָך געדיע.
 גענעם גאָלדע.
 (יא) "דען ווייזיהייט איזט בעכסער אַלס ערעלשטיינע,
 "אונד אַללעס וואָס ווערטעהאַט, קעממט איהר ניכט גלייך.
 (יב) "איך ווייזיהייט בערוהע אויף נאַכדענקען,
 "פֿינדע ערקענטנים דורך רייפֿע איבערלעגונג.
 (יג) "זאָ וויא גאָטטעס פֿורכט דאָן לאַסטער האַססעס,
 "זאָ זינד מיר שטאַלץ, האַכמוטה, בעזע זיטטען אונד
 פֿאַלשער מונד פֿערהאַסט.
 (יד) "בייא מיר איזט ראַטהעלום אונד אויספֿיהרונג,
 "איך פֿערנונפֿט! בייא מיר איזט טהאַטקראַפֿט.
 (טו) "דאָרום רעגיערען קעניגע דורך מיך,
 "אונד איהרע שטאַאטסרעטהע פֿעראָרדנען גערעכטע
 געזעטצע.
 (טז) "דורך מיך העררשען פֿירשטען,
 "העררשען דיא ערדענריכטער איבער דיא גראַסען.
 (יז) "איך ליעבע דיא, דיא מיך ליעבען,
 "דיא מיך אויפֿזוכען, ווערדען מיך פֿינדען.
 (יח) "רייכטהום אונד עהרע איזט בייא מיר,
 "מעכטיגעס גוט אונד גליקועליגקייט.
 (יט) "מיין ערטראַג איזט בעססער אַלס פֿיינעס געדיעגענעס
 גאָלד,
 "מיין געוויזן בעססער אַלס ריינעס זילבער.
 אימ-

(כא) להנחיל אוהבי יש.
 יש אתי נחלה רבה:
 (כב) ראשית דרכו. קודם
 בריאתו של עול: (כג) נסכתי
 מראש. ל' נסיכי בני אדם
 (יחזקאל ל"ה): (כד) חוללתי.
 נבראתי: (כה) בטרם
 הרים הטבעו. בתוך המים:
 (כו) ארץ ומלות. א"י וארץ
 ארצות: וראש עפרות תבל.
 אד"הר: (כז) בחוקי חוג
 על פני תהום. כשרקע חוג
 הארץ על המים חוק גבול
 כל יעבור. חוג ל' הקף כמו
 ובמחוגה יתארהו (ישעיה
 מ"ד) קונפא"ש בלע"ז:
 (כח) בעוז. כשהגביר
 מעיניו תהום: (כט) בשומו
 לים חוקו. וגזר על י"ם
 כשבראו ע"מ להבטיע לפני
 משה: בחוקו מוסדי ארץ.
 בחקו מלשון חקוי כמו על
 כפיס חקותיך (שם מ"ט)
 וכן ומחק הארץ (יחזקאל
 מ"ג): (ל) אמון. גדילה
 אלול ל' אמונים עלי תולע
 (איכה ד'): יום יום. אלפי'
 שנה: (לא) משחקת בתבל
 ארצו. כל דורות הרשעים
 שהיו מאדם ועד נח ומנח
 עד אברהם הייתי משחקת
 עליהם: ושעשועי. לפיתי
 עד בא דור המדב' ויקבלוגי:
 ועתה

ב א ו ר

בני אדם. (ישכ"כא) בארץ
 צדקה, הכוונה יען לא
 בפעולת רשע ארצה הון
 אוהבי ולא בעושיק וחמם
 אנדיל כבוד ביתם, אך
 בארץ צדקה אהלך להנחיל'
 יש, לכן טוב פריי וגו'.
 (כב) ה' קנני, לא לבד כי
 החכמה תבין כסא ממלכות
 ותתן הון ועושר לכל
 מבקשי, גם תחלונן בלל
 שדי ובסתר עליון תשב.
 ראשית דרכו, כמו לראשית
 דרכו

(כ) בארץ צדקה אהלך
 בתוך נתיבות משפט:
 (כא) להנחיל אוהבי יש
 ואצרתיהם אמלא:
 (כב) יהוה קנני ראשית דרכו
 קדם מפעליו מאז:
 (כג) מעולם נסכתי
 מראש מקדמי ארץ:
 (כד) באין תהומות חוללתי
 באין מעינות נכבדי מים:
 (כה) בטרם הרים הטבעו
 לפני גבעות חוללתי:
 (כו) עד לא עשה ארץ וחוצות
 וראש עפרות תבל:
 (כז) בהכיננו שמים שם אני
 בחקו חוג על פני תהום:
 (כח) באמצו שהקים ממעל
 בעוז עינות תהום:
 (כט) בשומו לים וחקו
 ומים לא יעברו פיו
 בחוקו מוסדי ארץ:
 (ל) ואהיה אצלו אמון
 ואהיה שעשועים יום ויום
 משחקת לפניו בכל עת:
 (לא) משחקת בתבל ארצו
 ושעשעי את בני אדם:

משלי ח

באור כא

- (ג) ,,אימער נור ויאנדלע איך אים וועגע דער טוגענד ,
,,אים פפאדע דער גערעכטיגקייט ,
- (כא) ,,מיינען פריינדען וועענטליכעס גוט צו ערטהיילען ,
,,אונד איהרע שעטצע צו הייפען .
- (כב) ,,גאטט זעלבסט בעויטצט מיך אלס דיא ערהאבענסטע
זיינער אייגענשאפטען ,
,,איך בין דאז פארציגליכסטע זיינער אונערדליכען שעפפונג .
- (כג) ,,פאן עוויגקייט צור העררשערין בעשטימט ,
,,לאנגע פאר דער ערדע אורצייט ,
- (כד) ,,בעפאר נאך דיא אבגרינדע ענטשטאנדען , ווארד איך ,
,,פאר אללען וואססעררייכען קוועללען .
- (כה) ,,בעפאר דיא בערגע זיך זענקטען ,
,,פאר אללען אנהעהען ווארד איך הערפארגעבראכט .
- (כו) ,,בעפאר גאטט דאז פעכטע לאנד אונד אינזעלן שוף ,
,,אונד דיא גיפפעל , דער געמוען אויפענטהאלט .
- (כז) ,,אלס ער דיא היממעל ארדנעטע וואר איך דא ,
,,וואר דא אלס ער דיא אבערפלעכע דעם אבגרונדעם
צירקעלטע .
- (כח) ,,אלס ער דיא וואלקען אבען בעפעסטיגטע ,
,,איבער דען מעכטיגען שטרעהמען דעם אבגרונדעם .
- (כט) ,,בעפאר ער דעם מעערע זיינע גרענצען זעטצטע ,
,,דאס זיינע וועללען דאז אופער ניכט איבערשרייטען ,
,,אונד דער ערדבאלל פעסט געגרינדעט ווארדע .
- (ל) ,,טרייא ערנעבען וואר איך איהם ,
,,ערגעטצטע איהן צו יעדער צייט ,
,,אונד ערפרייעטע איהן איממער וויארהערעד .
- (לא) ,,נון אבער ווילל איך זיין רייך , דיא וועלט , ערפרייען ,
,,ווילל מיך אונטערהאלטן מיט דען מענשען .

אונד

דרכו כלומר המשיכת
 בדרכיו, ואם גם בא דרכו
 ביחיד אין זה זר כנודע,
 והאיש אשר נפשו חשק' לשום
 צפי המליץ חקירות גיוניות
 מחמת אלהות (מצטאה)
 פהייק) יוכל לומר כי כוון
 החכם להורו' כי כל מדותיו
 יתב' אך אחד הנה באחדות
 השלם ולא יתפרדו כאשר
 באר זאת הרב המורה בכמה
 מקומות. קדם מפעליו,
 קדימה במעלה יש לי מכל
 ברוחיו אשר ברא מאז ועד
 עתה והוא חסן ככל ענין.
 (כד) חוללה, לדעה הוא
 מענין יחולל אילות (תהלים
 כ"ט ט') שענינו התעוררות
 אל התנועה, ונאמר גם כן
 על הולאת דבר מאפס ליש.
 והנה המשכיל יראה כי תוכן
 הפסוקים האלה עד פסוק
 ל"ב הוא שכלל לעיל (ג' י"ט
 כ') בשני פסוקים, וא"כ גם
 המה יכוונו על הנריאה של
 שני ימים ראשונים ממעשה
 בראשית אך ביתר באור.
 אולם אל תבקש ממני קורא
 הנעי' לבאר לך כל המאמרי'
 ע"פ חקי הטבע או ע"פ
 פסוקי המקרא כי רוח
 המלי' יתנש' ממעל לחכמת
 הטבע גם לקבלת הספורי
 (היסטורישע ווזהרהייטן),
 וכבר אמר הרב המורה
 בהקדמתו לספרו כי גם

במשלי הנבואה אין לנו לבקש תוכן וענין בכל זורי המשל כי לפעמים המה אך ליפות המשל
 ואין להם ענין כלל עם הנמשל ע"ש, ואם זה בדברי נבואה אף כי בספרים שנאמרו אך ברו"ק.
 (כו) עד לא עשה, הנה אין נפשי לכל הפרושים בפסוק הזה כי כבר אמרתי שלדעתי לא נוססה
 רוח סוליסאפיה במליץ כאן כלל, ולכן בחרתי לי דרך אחרת שהיא מסכמת עם דרכי המליכה, והוא
 כי ארץ הוא הארץ המולקת (דמו פעשטע זאנד, קאנטוינגענט) וחולות המה איי היס שהמה חולה
 לארץ, ועפרות תבל המה ההרים הגבוהים אשר ישנו שם העפרים מענין בשני עפרים (ש"ה
 ד'), ובא כלשון נקבה כאן כמו אילים, אילות, יעלים יעלות, צבאים צבאות, ונקראו הסלעים
 עפרות תבל כלומר ישוב של עפרים, כי תבל ענינו ישוב כאשר נתב הרד"ק בנאשים, ועפרות תבל
 שעורו תבל עפרות ומזה תבין תרגומי. (כז) בהכינו שמים, בתרגום הכשדי כד אתקין בחקו,
 הקו"ף תמורת גימ"ל כהנו חוג וכן תרגם הכשדי יעד חג חוגתא. (כח) באמצו שחקים, הכוונה לדעתי
 כמה ש' ויאמר חלקים יהי רקיע בתוך המים (בראש' א' ו') וכן תרגמתי. (כט) בשומו לים, כמה ש'
 יקו המים ותראה היבשה (שם) וזה בחוקו מוסדי הארץ כי ע"י שנקו המים נוסדה הארץ. (ל) ואהיה
 אצלו אמון, תרגם הכשדי והיות לדוי מהימות ואמון הוא מענין אמונה, ואולי לדבריו היה יותר נכון
 לתרגם (ח"ך ווחר זיינע טרייע בעגליטערין) אך לא רייתי להגשים הנוראית' כל כך. משחקת, ענינו
 שמחה וכן תרגם הכשדי וחדיא אנא קדמוי, ומדרך הכבוד אמר לפניו ולא לו. (לא) משחקת בחבל,

(לב) ועתה בניכם שמעו לי
ואל תפרעו. ואל תבטלו
מוסרי: (לד) לשקוד.
לשמור: על דלתותי. להכנס
ראשון לבית המדרש ולבית
הכנסת וללאת אחרון:

- (לג) ועתה בניכם שמעו לי
ואשרי דרכי ישמרו:
(לג) שמעו מוסר
והכמו ואל תפרעו:
(לד) אשרי אדם שמע לי
לשקוד על דלתותי יום ויום
לשמר מזונות פתחי:
(לה) כי מצאי מצאי היום
ויפק רצון מיהוה:
(לו) והטאי חמס נפשו
כל משנאי אהבו מות:

ט (א) חכמות בנתה
ביתה. בחכמה בנה
הקב"ה את העול: חלבה
עמודיה שבעה. ז' ימי
בראשית. ד"א ד' ספרים
שיש בתורה ויהי בנוסע
הארון ספר לעלמו במסכת
שבת: (ב) טבחה טבחה
מסכה יינה. מוגה במים
כמו יין חזק שאינו ראוי
לשות חיי: אף ערכה
שלמה. כל ילירת לח ויבש:
(ג) שלחה נערותיה. אדם
וחוה ד"א משה ואהרן:
(ד) מי פתי יסור הנה.
וילמוד אותה ויחכם:
(ה) לכו לחמו בלחמי ושתו
בין מסכתי. בין שמוגתי:
(ו) עזבו פתאים וחיו. את
דרך הסתיות: ואשרו. ל'
פעם כמו באשורו אחזה
רגלי

- (א) חכמות בנתה ביתה
הצבה עמודיה שבעה:
(ב) טבחה טבחה מסכה יינה
אף ערכה שלחנה:
(ג) שלחה נערותיה
תקרא על גפי מלמי קרת:
(ד) מי פתי יסור הנה
חסר לב אמרה לו:
(ה) לכו לחמו בלחמי
ושתו בין מסכתי:
(ו) עזבו פתאים וחיו
ואשרו בדרך בינה:

לדעתי הכוונה עד עתה
הייתי יושנת בשמים ועתה
אין ירדתי להשתעשע עמכ'
ולכן אליכם אישים אקרא,
ומה מאד תתרום בזה
המליצה באמרה החכמה כי
תרד משמים ארלה לדבר
עם בני אדם, ולזה מן
הראוי כי יטו און לדבריה.
(לב) ועתה בניכם, אחרי
שדברה החכמה אל האזנים
ואל בני אדם תשים עתה
דברתה אל הנשים והמשכיל
יבין בשנותה את טעמה
עתה כי לא תדרוך עוד על
במתי המליצה אך תלך

משלי ח ט

(לג) „אונד נון קינדער! הערעט מיך.
„הייל דענען דיא אין מיינען וועגען וואַנדעלן.

(לד) „טערקט אויף צורעכטווייונג;

„זייד ווייזע אונד פֿערווירפֿט זיא ניכט.

(לה) „הייל דעם מענשען דער מיר געהאָרפֿט,

„טאַג טעגליך מיינעם טעמפעלס פֿפֿאַרטען בעזוכט,

„אַן דען פֿפֿאַסטען דעם איינגאַנגס וואַכט.

(לו) „דען דער מיך עררייכט, עררייכט גליקזעליגקייט,

„ערלאַנגט גאָטטעס וואַהלגעפֿאַלען.

(לז) „ווער מיך אַבער פֿערפֿעהלט, פֿערלעטצט זיינע זעלע,

„מיינע פֿיינדע אַללע, ליעבען דען אונטערגאַנג.

באור כב

בדרך המישור ביאות לכל
מורה לילדים לעירי ימים.
(לג) וחכמו, כלומר זאת
ההליכה מתכ'אס לא תפרעו
את המוסר. (לד) לשקוד,
הכוונה על דלתות היכלי
וכמו שאמר להלן (ט' א')
חכמות בנתה ביתה חלבה
עמודי' שבעה. (לו) וחטאי
חמם נפשו, בעיקר הכוונה
הלכתי בעקבות השלם ר"א
אייכל שחוטא הוא כענין
קולע אל השער' ולא יחטיא
(שופטים ב') כי חטאי עומד
נגד מלאי בפסוק הקודם.

ט (א) חכמות בנתה

ביחה, אחרי אשר
לייר המליץ את החכמה
כאלו תעמוד בחן ותקרא
לעובדי דרך, ידמה עתה
אותה כיושבת בית בהיכל
עונג ולפניה שלחן ערוך
במעדני מלך ויין רקה, והיא
השלח את נעוטי' העומר'
לפניה להזמין הקרואים.
בנהה, הפעל ביחיד אף כי
השם ברבים שעל כל אחד
ואח' ידבר (ראב"ע). שבעה,
מספר שבעה יאמר בעברית
על הרבוי. (רלב"ג), ועיין
מה שאמרנו על שבע' כהני'
ושבעה שופרות דיריחו
(יהושע ד'). (ב) טבחה,
שרש טבח יאמר גם על
הזביחה גם על הבישול
(עיין ראב"ע). מסכה יינה,
לדעת כל המפרשים יהי'
מסך כמו מזג ונחלפה א"ב
סמ"ך בזי"ן וגימ"ל בכ"ף,
ואולי נחלף אך מ"ס בזי"ן
ושעורו נסך (חיינגעגאָס:
טען), וכן נוכל לפרש כל

מסך ומסך ואין להאריך. (ג) שלחה נערוחה תקרא, ע"י שלוחיה וכן אמרה לו בפסוק הבא.
על גפי, המה לדי רשות הרבי' שני אדם הולכים שם ונקראו כן כמו כנפי הארץ כנפי כס תק,
כי גפין הוא בארמית ודח"ל כנסות, ובעברית יבוא אגף באלף וכל אגפיו אורה (יחזקאל י"ב י"ד)
וקרת הוא קריה כאשר בארנו כבר. (ו) עובו פחאים, הלכתי בדרך השלם ר"א שענינו שם
המקרה ברבים כמו תאהבו סתי דלעיל, והוא כפי' השני של הראב"ע; אולם לפירושו הראשון
יהי' תאר, והכוונה לעזוב תנרת פחאים, ורלב"ג הבין במסרון מלת דרך, ובאמת כי כלם עולי בקנה אחד.

ט

(א) דיא ווייוחיים האט איהרען טעמפעל ערבויעט,

אויף זעבען זיילען איהן עררייכטעט.

(ב) איהר מאהל איזט צובערייטעט, איהר וויין איינגעשענקט.

דיא טאַפעל געאַרדנעט.

(ג) זיא שיקט איהרע מעדען אויס.

לעסט פֿערקינדען אַן דען עקקען דער שטאַרט = פֿלעטצע:

(ד) „יעדער אונבעזאָננענע קעהרע היער איין!“

דען אונערפֿאַהרענען לעסט זיא צורופֿען;

(ה) „קאָממט געניעסעט פֿאַן מיינער שפייזע,

„טרינקט פֿאַן דעם וויינע דען איך איינגעשענקט.

(ו) „פֿערלאַסט דיא אַלבערנהייט זאָ ווערדעט איהר לאַנגע

לעבען,

„אונד גליקליך זיין אויף דעם וועגע דער פֿערנונפֿט.“

ווער

מסך ומסך ואין להאריך. (ג) שלחה נערוחה תקרא, ע"י שלוחיה וכן אמרה לו בפסוק הבא.
על גפי, המה לדי רשות הרבי' שני אדם הולכים שם ונקראו כן כמו כנפי הארץ כנפי כס תק,
כי גפין הוא בארמית ודח"ל כנסות, ובעברית יבוא אגף באלף וכל אגפיו אורה (יחזקאל י"ב י"ד)
וקרת הוא קריה כאשר בארנו כבר. (ו) עובו פחאים, הלכתי בדרך השלם ר"א שענינו שם
המקרה ברבים כמו תאהבו סתי דלעיל, והוא כפי' השני של הראב"ע; אולם לפירושו הראשון
יהי' תאר, והכוונה לעזוב תנרת פחאים, ורלב"ג הבין במסרון מלת דרך, ובאמת כי כלם עולי בקנה אחד.

רגלי (אוי' כ"ג): (ז) ומוכיח לרשע מומו. מוס היא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו היא אזהר' שאסו' לדבר עם המסיתי' לעבוד ע"ז אפי' להוכיח' ולקרבו: (ט) תן לחכם ויחכם עוד. לתלמיד הגון (שנה). ומדר' אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגומר (בראשית ו') וכשילא ויקח מכל הבהמ' וגו' (שם) אמר מה האה הקב"ה להרבות באלו אלא שרצה שאקריב מהן: הודע לצדיק. חכמה והוא יוסף לקח מדעתו ועל שמועתו: (י) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושי'. היא עיקר הבניה: (יא) ויוסיפו לך שנות חיים. שנים של חיים ושל פרנסה ועושר: (טז) וחסר לב. ומי חסר לב: (לב) ואמרה לו. הדברים הללו. מה אמרה לו. (יז) מים גנובים ימתקו. אין טעם ביאת פנויה כטע' א"א אף לענין המלוה מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר: משלי

ב א ו ר

(ז) יסר לץ, תרגמתי ע"פ הראש"ע בפ' השני, ששעור הכתוב יסר לץ ומוכיח לרשע מומו (כלומר על מומו) לוקח לו קלון, והנה כל משכיל יבין כי הפסוקים האלה מכאן ועד פסוק י"ח יותר ימלאו

(ז) יסר לץ לקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו: (ח) אל תזכח לץ פן ישנאך הזכח לחכם ויאהבך: (ט) תן לחכם ויחכם עוד הודע לצדיק ויוסף לקח: (י) תחלת חכמה יראת יהוה ודעת קדשים בינה: (יא) כירבי ירבו ימיה ויוסיפו לך שנות חיים: (יב) אבה חכמת חכמת לך ולצת לבדה תשא: (יג) אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה: (יד) וישבה לפתח ביתה על כפא מרמי קרת: (טו) לקרא לעברי דרך המישרים ארחותם: (טז) מי פתי יסר הנה וחסר לב ואמרה לו: (יז) מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם: (יח) ולא ידע כירפאים שם בעמקי שאול קראיה:

משלי ט

באור כג

מקום בחלק השני של משלי
 (שהוא מפרשה י"ד ואילך)
 אך אנו אין לנו לזוז מן
 הקבלה. (ט) חן לחכם
 ויחכם, כתרנוס הכנדי
 חלף לחכימא. (י) ודעת
 קדשים בינה, שעורו דברי'
 קדשים. (יא) כי בי ירבו
 ימיד, זה והפסוק הנא
 מוסנים למעלה לדברי
 החכמה. (יב) אם חכמה,
 בזה מסיימה החכמה את
 דבריה, לאמר כל אשר
 אשרתי לך הוא לטונתך, כי
 אם חכמת וגו'. (יג) אשח
 כסילוח, הכוונה בהיפך
 הכסילות היא אשת הומיה
 וכו'. (יד) וישבה לפתח
 ביחה, הכסילות כל ידעה
 מדרך המוסר, ולכן תאמר
 אמריה בשנתה על כסא,
 אולם החכמה היא נלכה
 (לעיל ח' ב'). (טו) מי
 פתי יסר הגה, לדעתי
 אין הכוונה פה כמו
 לעיל (פסוק ד'), אך זה
 מאמר המליץ כי הפתי
 וחסר לב יסורו אליה כי
 תאמר אליהם מים גנובים
 וגו'. (יח) ולא ידע כי
 רפאים, תרגמתי כדעת
 השלם ר'איצק אייכל, וכבר
 מלתי אמורה בענין רפאים
 בבאורי לספר יהושע, וגם
 פה שמר המליץ ההתנגדות
 האולת לחכמה, כי החכמה
 תביא את קרואיה אל היכל
 יקרה האולת אשאל תחתי'.
 משלי

- (ז) ווער דען שפעטטער שטראַפֿט,
 דעם פֿרעפֿלער זיין פֿערברעכען פֿערווייזט,
 האַלט זיך נור שאַנדע.
- (ח) דרום פֿערמאַהנע ניכט דען שפעטטער ער מעכטע דיך
 האַססען,
 פֿערמאַהנע אַבער דען ווייזען ער ווירד דיך ליעבען דאַפֿיר.
- (ט) בעלעהרע דען ווייזען אונד ער ווירד ווייזער,
 אונטערריכטע דען פֿראַממען אונד ער ניממט אַן קעגנט=
 ניסע צו.
- (י) דער ווייזהייט אַנפֿאַנג איזט גאַטטעספֿורכט,
 ערקעגנטנים דעם הייליגען איזט פֿערנונפֿט.
- (יא) דורך מיך פֿערלענגערט זיך דיין לעבען,
 אונד מעהרען זיך דייע גליקליכען יאַהרע.
- (יב) ביזט דוא ווייזע זאָ ניטצט נור דיר דיא ווייזהייט,
 אונד שפֿאַטטעסט דוא, דוא אַלליין מוסט עם ביסען.
- (יג) דיא טהאַרהייט איזט איין אַלבערנעם שוואַטצהאַפֿטעס ווייב,
 זיא ווייס ניכט וואָס זיא ווילל.
- (יד) זיא זיטצט פֿאַר איהרער הויזטהיר,
 אויף איינעם שטוהל בייא דען עפֿענטליכען שטאַרטפלעצען.
- (טו) רופֿט דיא פֿאַראַיבערגעהענדן, דיא גראַדעס וועגעס וואָג=
 דעלן.
- (טז) ווער אונבעזאָנען אונד אונערפֿאַהרען איזט דער געהע
 הין,
 זיא ווירד איהם זאָגען:
 (יז) „געשטאַלענעס וואַססער שמעקט זיס,
 היימליכע קאַסט איזט אַנגענעהם“.
- (יח) ער מערקט ניכט דאַס טייעלע דאַרט זינד,
 דאַס איהרע גאַסטע אין דיא טיעפֿסטע העללע פֿאַהרען.

ר (א) משלי שלמה בן
 חכם ישמח אב. זה
 הקנ"ה. ד"א אביו ממש:
 ובן כסיל תוגת אמו. תמיד
 הוא עם אמו בבית ורואה
 את שטותו ומצירה. ולפי
 המשל בן כסיל כמו ירבעם
 בן נבט תוגת אמו תוגת
 בניסיותו. (ב) לא יועילו
 אולרות רשע. שהוא משתבח
 בעשרו שנאמר (הושע י"ב)
 ויאמר אפרים אך עשרתי
 וגו': ולדקה תליל ממות.
 וא"ת לדיק שיבזבו נכסיו
 ללדקה מהיכן יתפרנס.
 (ג) לא ירעיב ה' נפש לדיק
 והות רשעים יהדוף. ידחוף
 אותם ותפול: (ד) ראש
 עושה כף רמיה. מי שעני
 בתורה מורה הוראה שקר.
 כף רמיה מאזנים של רמיה
 לפי פשוטו משמע בתגרים:
 ויד חרוצים. ישרי שחורכי'
 דבר באמתו ומשפטו בלא
 עולה: (ו) ופי רשעי' יכסה
 חמס. החמס יכסה על
 פיהם ויהרגם: (ז) זכר
 לדיק לזכרה. המזכיר לדיק
 מזכירו: ושם רשעים ירקבו.
 רקבון עולה בשם שאין
 אדם חפץ להזכיר שמו והוא
 משתבח מאליו: (ח) חכם
 ל: יקח מלות. (זה) משה
 רבינו שכל ישראל היו
 עוסקין בבית מדרש והוא
 היה עוסק במלות שנאמר
 (שמות י"ג) ויקח משה את
 עצמות יוסף וגו': ואויל
 שפתים ילבוט. ל' יגיעה
 ויש בספרי בפרשה ויהי
 העם כמתאוננים (במדבר
 י"א) אמרו נתלבטנו בדרך:
 (ט) ומעקש דרכיו יודע.
 ישבר ויתיסר כמו ויודע בה'
 אנשי סבות (זופטים ח'):
 (י) קורץ עין יתן עצבת.
 המסית אדם בקריותיו
 לרעה: (יא) מקור חיים
 פי לדיק ופי רשעים וגו'.
 פיהם יכסה חמס שבלבם
 שמתליקין

(א) מְשָׁלֵי שְׁלֹמֹה

- בֶּן חָכֶם יִשְׂמַח-אָב
 וּבֶן כָּסִיל תּוֹגַת אִמּוֹ:
 (ב) לֹא-יִוְעִילוּ אוֹצְרוֹת רָשָׁע
 וּצְדָקָה תַצִּיל מִמּוֹת:
 (ג) לֹא-יִרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק
 וְהוֹת רָשָׁעִים יִהְדֹף:
 (ד) רֹאשׁ עוֹשֶׂה כַף רְמִיָּה
 וַיִּד חָרוּצִים תַּעֲשִׂיר:
 (ה) אֲגַר בְּקִיץ בֶּן מִשְׁכִּיל
 נִרְדָּם בְּקִצִּיר בֶּן מִבִּישׁ:
 (ו) בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק
 וּפִי רָשָׁעִים יִכְסֶה חָמָס:
 (ז) זָכַר צַדִּיק לְבִרְכָה
 וְשֵׁם רָשָׁעִים יִרְקֹב:
 (ח) חָכֶם-לֵב יִקַּח מִצּוֹת
 וְאוִיִל שְׁפָתַיִם יִלְבֹּט:
 (ט) הוֹלֵךְ בְּתָם יִלְךְ בְּטַח
 וּמֵעַקֵּשׁ דַּרְכָּיו יוֹדֵעַ:
 (י) קוֹרֵץ עֵין יִתֵּן עֲצָבַת
 וְאוִיִל שְׁפָתַיִם יִלְבֹּט:
 (יא) מִקּוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק
 וּפִי רָשָׁעִים יִכְסֶה חָמָס:

שפריצע שלטה'ס.

- (א) איין וויזער זאָהן ערפרייעט דען פֿאַטער, דער טהעריכטע זאָהן איזט דער מוטטער טריבואל.
- (ב) שעטצע דער אונגערעכטיגקייט קעננען ניכט העלפען, גערעכטיגקייט רעטטעט פֿאָם פֿערדערבען.
- (ג) דער הערר לעסט דען גערעכטען ניכט דאַרבען, דאָז פֿערמעגען דער פֿרעפֿלער אָבער פֿערשווינדעט.
- (ד) בעטריגליכע וואָגע כרינגט נור אַרמוטה. דיא האַנד דעם רעדליכטהעטיגען ערלאַנגט רייכטהום.
- (ה) דער קלונע זאַממעלט אים זאַמטער, דער נאַלעסיגע פֿערשלעפֿט דיא ערנדטעצייט.
- (ו) זעענען אומשטראַהלט דאָז הויכט דעם פֿראַממען, דען פֿרעפֿלער אומהיללט געוואַלטהאַט ביז איבער דען מונד.
- (ז) דאָז אַנדענקען דעם פֿראַממען ווירד אימער געזעגענט, דער פֿרעפֿלער נאַמען פֿערוועזט מיט איהם.
- (ח) דער וואַהרהאַפֿט ווייזע ניממט בעלעהרונג אָן, דער פֿראַלערישע טהאָר מוס געציכטיגט ווערדען.
- (ט) ווער אין אונשולד וואַנדעלט געהט זיכער, דער קרוממע וועגע זוכט ווירד עם ביסען.
- (י) ווער (שפעטטיש) מיט דען אויגען ווינקט, מאַכט זיך זעלבסט פֿערדרום, דער שוואַטצהאַפֿטע טהאָר ווירד געציכטיגט.
- (יא) דער מונד דעם פֿראַממען איזט איינע לעבענדיגע קוועללע, בעוואוסטעס אונרעכט פֿערשליעסט דען מונד דעם פֿרעפֿלערס.

האָס

י (א) משלי: שלמה, הוא חלק שני מספר משלי. (ב) לא יועילו אוצרות, תרגמתי ע"פ דעת הראשונים שר'שע הוא כמשמעו כלומר האוצרות שאסף ברשע, כי הוא עומד נגד לדקה. (ג) והוח רשעים, כמו שכתב הרד"ק בשו"ס שעיניו ההוה לו, היפך לא ירעיב ה' וכן תרגם הכנדי. (ד) ראש עשה כף רמיה, תרגמתי ע"פ הראב"ע ורש"י שנקף מאזנים רמיה יסבב לעצמו אך עוני וריש. ויד חרוצים, השם חרוץ נאמר על התנוע' בזכויות, ויש גם בהוראת השרש הזה ענין משפט כמו בעמק חזרון (יואל ד'), והמליך חיבר פה שתי הכוונות יחד, כלומר האיש אשר יעשה מלאכתו בזכות ע"פ היושר ומשפט הלבד (ועיין שו"ס לרד"ק), וכן תרגמתי. והנה בעברית יש פה נחות המליך' בהתדמו' שני השמות כף ויד, אולם אין ליד המצטיק לתת נועם הזה בתרגומו, ודע כי בתרגום של ע' זקנים נוסף גם פה שני מאמרים ועינים נועז בשקר רועה רוח ורודף עוף סורח. (ה) בן מביש, ענינו כמו כי נשם משה(שמות ל"א).

(ו) בדרכות לראש צדיק, אך לאו עמלתי למזוז פירוש מספיק בפסוק הזה, ולכן בדרכי אבחר, והוא כי הנרכות אשר יחולו על ראש לדיק יהיו לקרן אור סניו, אולם החמס תכסה פני הרשע, והוא כענין ופני המן חסו (אסתר ז' ח') עיין שם בבאור, והמכוון כי בעולם הנשמות הנרכות יאירו פני הלדיק וחמס הרשע יכסהו בזה וגם בע"ה יהי זכר לדיק וכו'. (ח) ואויל ששחים ילבט, שרש לבט מורה בערבי השלכה לארץ ובענין זה תרגם יונתן ועם לא נכון ילבט (הושע ד' י"ד) ועיין שם בבאור ובשורשים לרד"ק ובספר המלים להחכם געזעניוס, וכוונת הכתוב כאן כי החכם יקח בנפש חפלה המלוות אשר יצוי לו, אולם הכסיל בדברים לא יבשר אך יושלך לארץ להבותו בענין והפילו השופט והכהו לפניו (דברים כ"ה ב'). (ט) ומעקש דרכיו יודע, מענין ויודע בהם אנשי סבות (שופטים ח' ט"ו). (י) קרץ עין, על דרך התול, להתלוצץ ברעהו, יתן עלנת לעצמו כפירוש הראב"ע. (יא) מקור חיים, הכוונה כי בפי לדיק היודע בלדקת נפשו מקור חיים ויפולו מעינותיו חולה, אולם הרשע המכיר רשעת לבנו ירא מלדבר ולחזוף מלפני רעיונו.

שמחליקין שפתיים ושנאה
 טמונה בלבם. ואין פתרון
 מקרא זה דומה לפתרון
 העליון והענין יורה עליה:
 (יב) שנאה תעורר מדני'.
 אפי' עבירה שנתנה לשבח'
 נזכרת על ידי מרבית
 עונות בזה שנאה אזרונה
 ומעוררתן שכן יחזקאל
 הוכיח את ישראל על עבירות
 מזרי' ואומר להם (יחזקאל
 כ') איש את שקולי עיניו
 השליכו וגומר כמה (שנים
 היתה) שנאה זו כבושה ולא
 הזכירה להם הקב"ה עד
 עכשיו שהרבו עבירות על
 פשעיהם: (יג) בשפתי נבון
 תמלא חכמה. כשאר' מוכיח
 לנבון משיב לו חטאתי כגון
 דוד שאמר לנתן חטאתי
 (שמואל ב' י"ב): ושבע לנו
 חסר לב. אבל חסר לב אינו
 שומע עד שילק' כמו פרעה:
 (יד) חכמים יצפנו דעת.
 ישמרוהו בלב' שלא ישכחנה:
 (טו) הון עשיר. בתורה:
 קרית עזו. היא לו: מחמת
 דלים רישם. ענייתם שלא
 עסקו בתור' היא מחיתתם:
 (טז) פעולת צדיק לחיים.
 כמשעו. ומ"א שלמה עשה
 פעולת המקדש לחיים של
 ישראל לכפרתו: תבואת רשע.
 תבואתו (ס"א הנאתו) של
 מנשה שהכניס בו הסמל
 היא הית' לחטאת: (יז) ארח
 לחיים. השומר מוסר היא
 הדרך לחיים: ועוזב תוכחת
 מתעה. ק"ת עלמו ואת
 אזרים: (יח) מכסה שנאה
 שפתי שקר. החנף שפתיו
 שקר ומכסה שנאה בלבו:
 ומוליא דבה הוא כשיל. לעז
 שיהו אנשים דובנין בו על

(יב) **שנאה תעורר מדנים**
ועל כל פשעים תכסה אהבה:
 (יג) **בשפתי נבון תמצא חכמה**
ושבט לגו חסר-לב:
 (יד) **חכמים יצפנו דעת**
ופי-אוויל מחתה קרבה:
 (טו) **הון עשיר קרית עזו**
מחתת דלים רישם:
 (טז) **פעולת צדיק לחיים**
תבואת רשע לחטאת:
 (יז) **ארח לחיים שומר מוסר**
ועוזב תוכחת מתעה:
 (יח) **מכסה שנאה שפתי-שקר**
ומוצא דבה הוא כסיר:
 (יט) **ברב דברים לא יחדל פשע**
והושך שפתיו משכיל:
 (כ) **כסף נבחר לשון צדיק**
לב רשעים כמעט:
 (כא) **שפתי צדיק ירעו רבים**
ואווילים בחסר-לב ימותו:
 (כב) **ברכת יהוה היא תעשיר**
ולא יסוף עצב עמה:

כשחוק

חבירו: (יט) ברוב דברים לא יחדל פשע. המרבה דברים מביא חטא וחושך שפתיו הוא משכיל: (כ) כסף נבחר לשון צדיק. שודע להוכיח: לב רשעים כמעט. שאינו שומר לתוכחת צדיק. ומדרש רבי תנחומא אומר על עדות הנביא נאמ' שקרב על המזבח בבית אל וירבעם אע"פ איבשה ידו לא קבל תוכחה שנא' (מלכי' א' י"ג) חל נא את פני השם אלהיך וגומר (שם) ותשבידו כנראשונה עובד ומקטיר לעב"ד ואף בסוף כן: (כא) שפתי צדיק ירעו רבי' וגו'. שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו: (כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה. אין לריך להתייגע להעשיר בו די בנרעה מה הוא

(יב) האם עררענט האָדער ,

ליעבע זאָבער פֿערדעקט אַללע פֿערגעהונגען .

(יג) אויף דען ליפּפּען דעם פֿערשטענדיגען , פֿינדעט מאַן ווייז־

הייט ,

אונד זיינע גייסעל טריפֿפֿט דעם טהאַרען ריקקען .

(יד) דיא ווייזען האַלטען מאַנטמאַל איהרע קעננטניסע צוריק ,

דעם מונדע דעם טהאַרען איזט ענגסטענדע בעשעמונג

נאַהע .

(טו) דינקט אויך דעם רייכען זיין פֿערמעגען איינע פֿעסטע בורג ,

אונד דיא אַרמוטה דעם דירפֿטיגען איין שרעקבילד ;

(טז) זאָ פֿיהרען דאָך נור דיא האַנדלונגען דעם גערעכטען

צור גליקעליגקייט ,

אונד דער געוויזן דעם פֿרעפֿלערס צום אונגליקע .

(יז) ווער אויף צורעכטווייזונג אַכטעט , פֿינדעט דען וועג צום

לעבען ,

ווער בעלעהרונג פֿערווירפֿט , פֿערפֿעהלט איהן .

(יח) ווער דען האַם פֿערברגט , האַט פֿאַלשע ליפּפּען ,

ווער אין פֿערליימונג אויסברייכט , איזט איין טהאַר .

(יט) בייא פֿיעלעם רעדען זינד פֿעהלער אונפֿערמיידליך ,

דער זיינע ליפּפּען בעצעהמט , איזט קלוג .

(כ) זעלטען וויא געלייטערטעם זילבער, זינד דיא וואַרטע דעם

פֿראַממען ,

נאָך זעלטענער , געפֿיהל בייא בעזעוויכטערן .

(כא) דורך דיא וואַרטע דעם ווייזען, ווערדען פֿיעלע ערהאַלטען ,

דורך דען געוויסענלאַזען, געהען פֿיעלע טהאַרען אונטער .

(כב) גאַטטעס זעגען מאַכט רייך , אונד פֿיהרט קיינע בע־

שווערדע מיט זיך .

דעם

(יג) בשפּחי גבון , הכוונה
כי ברוח חכמתו יכה בשבט
פיו את הכסיל . (יד) חכמי'
יצפנו דעת, תרגמתי כדעת
השלים ר' איצק אייכעל (וכן
הוא בתרגום של שבטים
זקנים) כי החכמי ינצרו כל
שפתם ולא ידברו בכל עת
מידיעותם, אולם הכסיל
אשר ירבה לדבר גם מדברי'
לא ידעם ולא יבינם, עד
מהרה תנסהו בזה .
(טו) הון עשיר, אם
כדעת המכרשים שהפסוק
הזה עומד בפני עלמו ח"כ
לא יהי זה מאמר מוסרי
כלל כאשר יבין הקורא, לכן
אמרתי להמשיך הפסוק
לאחריו, והכוונה אם גם
העשיר יתשב כי בהונו יבטח
והדל כי אין מחסה גדולה
מריש, באמת אינו כן, כי
אך פעלת לדיק וגו' וכן
תרגמתי, אך שגשגית במלת
פעלת יחיד לרבים ליופי
המליצה . לחטאת, כדעת
השלים ר"א שענינו לתקל'
כת"י (הושע ח' י"א) וכבר
נודע כי נאמר עון וחטאת
גם על העונש המסובב מן
המרי . (יז) ארח לחיים
שומר מוסר, ארח למנוח
חיים הוא שמירת המוסר
(ראב"ע) . מחעה, הוא פעל
עומד כמו תועה, או מתעה
את נפשו (כן מלך) .
(יח) מכסה שגאה, האיש
אשר יכסה השגאה בלבבו לו
שפתי שקר, ואשר יוליא את

שגאתו בדברי מלשיות הוא כסיל . (כ) כסף נבחר , נלאו כל המפרשים למנוח דרך סלולה בפסוק
הזה , ולכן אמרתי אנסה הפעם , והנה לדעתי כי לשון לדיק (דבריו) ולב רשעי' (התפעלו' נפסם)
המה מעט במליאות כנסף נבחר , ושיעור הכתוב כמעט כסף נבחר כן הוא לשון לדיק ולב רשעים ,
וא"כ נמשך למעלה על ברב דברים וגו' ואנכי תרגמתי כפי לחות ל"א . (כא) שפחי צדיק ,
בתרגומי הלכתי בדרך השלים ר"א אם גם לדעתי יש לפרש הכתוב בענין אחר , והוא כי ירעו
הוא מענין ר"ע (שהוא גם מנ"ל) עיין שרשים) ובחסר לב כאשר פירשו כל המפרשים כמו בחוסר
לב, והכוונה כי שפתי לדיק יקרו לו רעים רבים , אולם האוילי' ימותו בחסר לב , מאפס רגשות
נפש , כי יען המה לא יתמלו על איש, לזה גם בלרתם לא ימלאו עזר ומסעד מאחרים ; ויתורגם
(דיח וואַרטע דעם פֿרוּוועטען ברינגען זייהק פֿרוּינדע, דיח טהאַרען וויססען אויס הערללן זינגיקייט
פֿערדערבען) , ויהיה הפסוק הזה המשך מהקודם כפי אשר בארנו כאשר יבין כל משכיל .

שהוא מזכרו: (כג) כשחוק לכסיל עשות זמה
 חטאי: וחכמה. כשחוק לאיש
 חנוכה כלומר קלה היא
 בעיניו לעשות: (כד) מגורת
 דשע. מה שהוא ירא יבא
 לו דור הפלג' אמרו (ראשית
 י') כן נפון וסופן כתיב ויפן
 ה' אות' משם (שס): ותאות
 לדיקי' יתן: מי שבידו ליתנה
 (לחת): (כה) כעבור סופה
 ואין השע. פתאו' בא עברת
 רוח סערה נכרת הרשע
 ממקומו: (כח) תוחלת
 לדיקים שמחה: סופה
 מתקיימת ושמים: ותקות
 רשעים תאבד. כי לא תבוא:
 (כט) מעוז לחוס דרך ה'
 ומחטה היא לפועלי און.
 שאינו הולכין בה והיא
 נפרעת מהם: (ל) לדיק
 לעולם כל ימוט. כשהוא מט
 חין מוטתו מוטת עולם כי
 יסול וקס: (לא) פי לדיק
 ינוצ חכמה. ידבר לשון ניצ
 שפתיים (ישעיה נ"ז):
 (לב) שפתי לדיק ידעון
 רכון. יודעים לרעות ולפיים
 את צוראן ויודעים את
 הצרות ולהטיל שלום
 בנייהם:

יא (ב) בא זדון ויבא
 קלון ואת לנועים
 חכמה. תבא חכמה:
 תומת

ב א ו ר

(כג) כשחוק לכסיל עשו'
 הכסיל גם כשחוק יעשה זמה
 והנצון יפעל פעולת חכמה
 גם כשחוק והב"ק של כשחוק
 כמו ב"ת ואין זה זר כאשר
 הערנו כמה פעמי' ותרגומי
 יתכן גם לדעת המפרשים
 שהכוונה כי נקל הוא לכסיל
 עשות זמה כשחוק וכן החכמ'
 לנכון. (כד) וחאות צדיקים

יתן

(כג) כשחוק לכסיל עשות זמה

וחכמה לאיש תבונה:

(כד) מגורת רשע היא תבואנו

ותאות צדיקים יתן:

(כה) כעבור סופה ואין רשע

וצדיק יסוד עולם:

(כו) כחמץ ולשנים וכעשן לעינים

כן העצל לשלחיו:

(כז) יראת יהוה תוסיף ימים

ושנות רשעים תקצרנה:

(כח) תוחלת צדיקים שמחה

ותקות רשעים תאבד:

(כט) מעוז להם דרך יהוה

ומחטה לפעלי און:

(ל) צדיק לעולם בל-ימוט

ורשעים לא ישכנו-ארץ:

(לא) פי-צדיק ינוב חכמה

ולשון תהפכות תכרת:

(לב) שפתי צדיק ידעון רצון

ופי רשעים תהפכות:

יא

(א) מאזני מרמה תועבת יהוה

ואבן שלמה רצונו:

(ב) בא-זרון ויבא קלון

ואת-צנועים חכמה:

משלי י יא

באור כו

יח, הנותן והוא השם
 יתברך. (ה) כעבור סופה,
 תרגמתי כדעת רש"י ורלב"ג
 שהכוונה כמעט עבור סופה
 ואין רשע, כענין רוח עברה
 זו ואינו (תהלים ק"ג ט')
 והלדיק מולק ניסוד עולם.
 (כח) תוחלת צדיקים,
 יען תאות לדיקים אך טוב
 לכן גם התוחלת תתן עונג
 לנפשם, חולם בתקו' הרשעי'
 אשר רעה נגד פניה' תאבד
 השמת' הזאת. (כט) מעוז
 לתום דרך ה', כלומר
 השגחתו על בראיו כענין
 הודיעני נא את דרכיך
 (שמות ל"ג י"ג) עיין שם
 בבאור; כי השגחת הבורא
 היא מעוז לתום ומחמה
 לטובלי און, ובמסוק הבא
 יבאר הסבה מדוע היא
 מעוז ללדיק ומחמה לרשע
 לפי שהיא תסובב אלדיק
 לעולם כל ימות וגו'.
 (לא) פי צדיק, לדעתי
 הכוונה שפי לדיק ינוב
 (יפריח תמיד, כי החכמה
 תחדש נעוריו) ויחסר מ"ס
 השמוע כאשר הערנו כמה
 פעמים, אולם תהפכות
 (והוא אשר ידבר אחד כמה
 ואחד בלב) אם גם ערום
 תערי' עד מהרה תכרת, יען
 אין שרש' בחכמה האמתית.
 ותרגמתי תכרת (פער)
 דתוררט) לעומת ינוב, כאשר
 יבין כל יודע בלחות הלשון.
 (לב) שפתי צדיק ידעון
 רצון, כבר אמר הראב"ע
 ידעון לדבר רכון, ועפ"ז
 יראה לי הכוונה כי שפתי
 לדיק ידברו את הרכון
 דיא

(כג) דעם טהאָרען איזט לאַטער בענעהען,
 דעם פֿערנינפֿטיגען ווייזע האַנדלונג, איין שפיעל.
 (כד) וואָס דער גאָטטלאָזע פֿירטעט טריפֿט איהן,
 וואָס דיא פֿראַממען ווינשען ווירד ערפֿיללט.
 (כה) קוים פֿעהרט איין שטורמוינד פֿאָראַיבער, וָאָ איזט
 דער בעזעוויכט דאָהין,
 דער פֿראַממע שטעהט פֿעסט וויא דיא וועלטשטיטצע.
 (כו) וואָס עכסיג דען צעהנען, רויך דען אויגען איזט,
 דאָ איזט דער פֿוילע זיינען זענדערן.
 (כז) גאָטטעספֿורכט פֿערמעהרט דיא לעבענסטאָגע,
 דיא יאהרע דער גאָטטלאָזען ווערדען פֿערקירצט.
 (כח) דאָ פֿערלאַנגען דער פֿראַממען ברינגט פֿריידע,
 דאָ האַפֿפען דער פֿרעפֿלער פֿערניכטעט זיא.
 (כט) דיא פֿאָרזעהונג גאָטטעס איזט דעם אוינשולדיגען איינע
 צופֿערזיכט,
 איין שרעקען דען איבעלטהעטערן;
 (ל) (דען דורך זיא) ווירד דער גערעכטע ניכט אויף איממער
 וואַנקען,
 דיא פֿרעפֿלער ניכט איממער דאָ לאַנד בעוואָהנען.
 (לא) דער מונד דער פֿראַממען בלייבט דורך ווייזהייט איממער
 בליהענד,
 דיא פֿאַלשע צונגע אַבער פֿערדאָררט.
 (לב) דיא ליפפען דעם פֿראַממען שפרעכען דען אינגערן
 וויללען אויס,
 דער מונד דעם פֿרעפֿלערם אַבער שפריכט פֿערשטעללט.

יא

(א) פֿאַלשע וואַגע איזט דעם עוויגען איין גרייל,
 פֿאַללעם געוויכט איהם וואָהלגעפֿעלליג.
 (ב) דען איבערמיטהונגען בעגלייטעט שמעהונג,
 דען בעשיידענען ווייזהייט.

כִּי־אֵשׁ הוּא בִּלְבָבָם, אֹלֶם פִּי רָשָׁעִים יִדְבַּר הַיֶּסֶד רָכוֹן לָבָם וְכֵן תִּרְגַּמְתִּי.

יא (ב) בא ודון, תרגמתי כדעת הראב"ע שהכוונה אם יבא אש זדון (אשר יחשוב אני
 ואפסי עוד) בחברת אנשים, יבוא עמו קלון, כי הוא אך יתכבד בקלון של חבירו וישפך בזה על
 הגודעי', אולם את לנועים והמה האנשים אשר לא יאמינו בעלמם ולא יסרו סרפם על רעיהם תבוא
 חכמה

(ג) תומת ישראל תנחם. תנהלם: וסלף בוגדים יחדם. ישדדס: (ו) ובהות בוגדים ילכדו. בהות שהם עושי' הם נלכדים והמקרא מסורס הוא כלומר ובוגדי' בהות ילכדו: (ז) במות אד' רשע תאבד תקוה. כל הנושעים בו: ותחלת אוני' אבד'. תחלת בניו שהם אונו אבדה כי בזכותו לא תבוא להם טובה אבל במות לדיקים יש לבניהם מנוח בלדקתם: (ח) לדיק מצרה נחלץ. במות רשע ולמקרא העליון זה מחובר: (ט) בפה חנף. חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו: ובדעת לדיקים יחלצו. והלדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו' (דברים י"ג): (יא) תרום קרת. תתקיי' תקרת הבית בגבהה מלפול בעוד שהיו מלבי יהודה ישראל העמידה תפלת' את זה"מק: (יב) ואיש תבונות יחיש. כשמבזה החסר לב כמו שאול דכתיב (שמואל א' י"א) ויבזהו ולא הביאו לו מנחה. ויהי כמתריש: (יד) באין תחבולות. כשכרה באה על ישראל ואינן נותנין לבלהבין ולהתענות ולעשו' תשובה יפול עם: (טו) רע ירוע. הרשע יתרוץ אשר ערב לבו לעב"וס: ושונא תוקעים. תוקעים קף למסיתיהם וללכת בעצתם. ורבותינו דרשוהו בערבות ממון

ב א ו ר

חכמה, כי לא ידברו אך מעניני החכמה והמוסר. (ג) חמת ישראל, מלת ישראל מושך עלמו ואחרת, והכוונה תומת ישראל ישר תנחם

- (ג) תִּמְתַּת יִשְׂרָאֵל תִּנְחָם וְסִלַּף בְּגֵדִים וְשָׂדָם:
- (ד) לֹא יִוָּעֵיל הַזֶּן בְּיוֹם עֲבָרָה וְצַדִּיקָה תִּצְוֵל מִמּוֹת:
- (ה) צַדִּיקַת תַּמִּים תִּישַׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע:
- (ו) צַדִּיקַת יִשְׂרָאֵל תִּצְוֵל וּבְהוֹת בְּגֵדִים יִלְכְּדוּ:
- (ז) בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֵּאָבֵד תְּקוּהָ וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אֲבָדָה:
- (ח) צַדִּיק מִצְרָה נִחְלָץ וַיָּבֵא רָשָׁע תַּחְתּוֹ:
- (ט) בְּפֶה חֲנֵף יִשְׁחַת רַעְהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יִחְלָצוּ:
- (י) בְּטוֹב צַדִּיקִים תִּעֲלֶץ קַרְיָה וּבְאָבֵד רָשָׁעִים רִנָּה:
- (יא) בְּבִרְכַּת יִשְׂרָאֵל תִּרוֹם קַרְתָּ וּבְפִי רָשָׁעִים תִּהְרָס:
- (יב) בְּדַלְרַעְהוּ חִסְר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנוֹת יִחְרִישׁ:
- (יג) הוֹלֵךְ רַכִּיל מִגְּלֵה־סוּד וְנִאֲמַן־רוּחַ מִכֶּסֶף דְּבָר:
- (יד) בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפֹּל־עַם וְתִשׁוּעָה בְּרַב יוֹעֵץ:
- (טו) רַע־יְרוּעֵ כִּי־עָרַב זָר וְשֹׂנֵא תוֹקְעִים בּוֹטְחִ:

משלי יא

באור כז

(ג) דיא אינפאלט דער רעדליכען, לייטעט זיא גערצדע, דיא היימטיקע דער טריאלאזען, שטירצט זיא אינו פערדערבען.

(ד) רייכטהום ניטצט ניכט אַם טאַגע דעם אונגליקס, נור טונענד רעטטעט פאַם פערדערבען.

(ה) גערעכטיגקייט דעם רעדליכען עכנעט איהם דען וועג, דער בעוועוויכט שטירצט דורך זיינע אייגענע באַזוהייט.

(ו) דיא פֿרעממיגקייט בעפֿרייעט דיא רעכטשאַפֿענען, דיא פֿרעפֿלער ווערדען פֿאַם אונגליק פֿעסט געהאַלטען.

(ז) מיט דעם טאַדע ענטשווינדעט דעם גאַטטלאַזען אַללע האַפֿענונג, דיא אונגערעכטיגטען, זעהען אַללע ערוואַרטונגען פֿערניכטעט.

(ח) דער גערעכטע ווירד פֿאַם דראַנגאַל בעפֿרייעט, אונד אַן זיינער שטעללע קעמט דער רוכלאַזע.

(ט) דער היילער ווכט דורך איכעררעדונג דען פֿריינד צו פֿערדערבען, דיא איינזיכט דער גערעכטען שייטעט זיא.

(י) דער וואַהלפֿאַהרט דער גערעכטען ערפֿרייעט זיך דיא גאַנצע שטאַרט, אונד יובעלט ביים אונטערגאַנג דער גאַטטלאַזען.

(יא) דורך זעעגענרייכע פֿערוואַלטונג דער רעדליכען, ער העכט זיך דיא שטאַרט, דורך דיא אַנאַרדנונג דער גאַטטלאַזען, ווירד זיא צערשטערהט.

(יב) דער אונפֿערשטענדיגע שמעהעט זיינען נעכסטען, דער פֿערנינפֿטיגע וויים צו שווייגען.

(יג) דער פֿערליימדער ענטדעקט געהיימניסע, דער טרייאגעזינטטע פֿערשווייגט זעלבסט גערינגפֿיגיקעס.

(יד) אַהנע לייטונג געהט דיא נאַציאָן צו גרונדע, וואַהלפֿאַהרט איזט נור בייא פֿלייסיקער בעראַטהונג.

(טו) איבעל געהט עס דעם, דער בייא פֿרעמדען זיך פֿערברגט, ווער גוטשטעהען שייעט, געהט זיכער.

(טז) דער אונפֿערשטענדיגע שמעהעט זיינען נעכסטען, דער פֿערנינפֿטיגע וויים צו שווייגען.

(יז) דער פֿערליימדער ענטדעקט געהיימניסע, דער טרייאגעזינטטע פֿערשווייגט זעלבסט גערינגפֿיגיקעס.

(יח) אַהנע לייטונג געהט דיא נאַציאָן צו גרונדע, וואַהלפֿאַהרט איזט נור בייא פֿלייסיקער בעראַטהונג.

(יט) איבעל געהט עס דעם, דער בייא פֿרעמדען זיך פֿערברגט, ווער גוטשטעהען שייעט, געהט זיכער.

(י) דער אונפֿערשטענדיגע שמעהעט זיינען נעכסטען, דער פֿערנינפֿטיגע וויים צו שווייגען.

(יא) דער פֿערליימדער ענטדעקט געהיימניסע, דער טרייאגעזינטטע פֿערשווייגט זעלבסט גערינגפֿיגיקעס.

(יב) אַהנע לייטונג געהט דיא נאַציאָן צו גרונדע, וואַהלפֿאַהרט איזט נור בייא פֿלייסיקער בעראַטהונג.

(יג) איבעל געהט עס דעם, דער בייא פֿרעמדען זיך פֿערברגט, ווער גוטשטעהען שייעט, געהט זיכער.

(יד) דער אונפֿערשטענדיגע שמעהעט זיינען נעכסטען, דער פֿערנינפֿטיגע וויים צו שווייגען.

תנחום. ישדם. יניא עליהם האודוקסבר. (ד) לא יועיל הון ביום עברה, ביום שיצבור זעם, והכשדי תרגם לא יועיל הון לא מהני שקרא, ואולי מענין לא חונה אס גם שאינו ממשקלו. (ו) צדקה ישרים, בפסוק הקודם אמר כי הלדיק לא יכשל והרשע יפול בשחת, ועתה יוסיף המליץ שאס גם יארע לפעמים שגם הלדיק יפול בשחת ככל זאת בלדקתו עד מהרה ינלל, אולם הרשע ילכד בנות באין להמלט; והות הוא האיד והשבר (אונגליק) כמו עד יעבור הוות (תהלים כ"ז ב') ולכוונה הזאת תרגמתי. (ז) ותחלת אונים, כתב הרד"ק בשרש און ו"ל: והנה הוי"ו צמלת מחשבות אונך (ירמיה ד') כמו עולָה ועֶלְתָה פעם נחה ופעם נעה, וכתב החכם ר' יעקב בן אלעזר ז"ל מזה הענין ותחלת אונים אבדה ע"כ, וע"פ הדעת הזאת תרגמתי, וכונ' הכתוב כי הרשע והאיז און אשר לא יאמין כי מקור חיים השאיר לנו הטבע אחרי המות הוא בתכלית הרעה כי צמותו יאבד הכל. (ט) בפח חנק, שעור הכתוב כי החונף ישחית רעהו בפיו, אולם הלדיקים צדעתם יחללו. (יא) בברכת ישראל, ע"י הזכרה אשר ישפיעו הישרים בהנהגת המדיני תרום הללחת העיר, וע"י

הדתות והמקיס לא טובים אשר יתנו הרשעים תהרס תקון הקבוצ, ובפי הוא כמו על פי ה', וקרוב לזה פירש הרלב"ג. (יב) חסר לב, חסר בינה כי הוא עומד לעמת איש תבונות וכן תרגם הכשדי. (יג) הולך רכיל, שעורו המלשין [כמו לא תלך רכיל (ויקרא י"ט ט"ז)] ועיין מה שכתבנו שם בהמעמר הוא יגלה סוד רעהו, אולם הנאמן רוח יכסה גם דבר קטן, ודבר ענינו כמו דבר מה יהי' מה שיהי'. (יד) באין תחבלות, כבר אמרנו לעיל (א' ה') כי תחבולה נגזר מן חבל וענינה ההנהגה וכן הבוונה כאן, שאס אין הנהגה כראוי עד מהרה ייבדר הללחת העם, אולם בהרבות העלות יש תשועה. ואף הכשדי תרגם גם כאן מדברא כדלעיל, אך לדעתו יהי' פה תאר ושעורו איז תחבלות וגם זה נכון. (טו) רע ירוע, ידוע כי רוע ורעה אחיס המה (עיין שרשים לרד"ק), לכן לדעתי גם רע גם ירוע הם שניהם מענין רעה וזא השם עם הפעל לחזק.

ממון: (טז) תתמוך כבוד.
 כ"י תקרב תמיד לכבוד
 הקב"ה ותורתו: (יז) גומל
 נפשו - גומל טובה לקרוביו
 איש שהוא חסיד: ועובר
 שאר חכרי. והאכזרי הוא
 עובר את קרוביו: (יח) רשע
 עושה פעולת שקר. פעולתו
 של רשע משקרת לו כסבור
 שתפקיים בו הללחתו והכל
 אבד: וזרע לדקה שבר
 אמת. והזרע לדקה היא
 פעולת של אמת כי בודאי
 בטוח הוא שיקבל פעלו
 בסוף. שבר קרוי"ל בלע"ז
 כאדם הסובר אמת המים
 כדי ללקוט דגים ונטוח
 שימלאם דג' הרבה ודומ'
 לו כל עושי שבר אגמי נפש
 (ישעי' י"ט): (יט) כן לדקה
 לחיים. אמתה של לדקה
 סופה לחיים כמו כן בנות
 ללפחד דוברות (מדבר כ"ז):
 (כא) יד ליד. כלומר מיד
 הקב"ה לידו תבא לו שבר
 פעולתו ולא ינקה מן הרע'
 אשר עשה: (כב) גוס זהב
 באף חזיר. שמלכלך אותה
 באשפות כן ת"ח הסר מן
 הדרך הטובה: וסרת טעם.
 פורש מן התור': (כג) תקות
 רשעים עברה. בטוחים
 ומקוים לגיהנם: (כד) יש
 מסור. ממונו כגון ללדקה
 ונוסף עוד: וחושך. עלמו
 מיושר אך למחסור יהי לו:
 (כה) נפש ברכה. שהוא
 וותרן בממונו וכל ל' ברכה
 פיסו"ן בלע"ז: ומרוה.
 שמשניע את העניים: גם
 הוא יורא. ישבע טוב:
 (כו) מונע בר. מללמד
 תורה: (כז) שוחר טוב.
 החפץ להדריך את הבריות
 בדרך טובה ומוכיח ומיסר
 אותם: יבקש רלון. הוא
 חפץ שיהי' הקדוש ברוך הוא
 רולה בס ומתפייס עמם:
 רלון. אפיימ"ט בלע"ז:
 עובר

(טז) אִשְׁת־הֵן תִּתְמוֹךְ כְּבוֹד
 וְעֲרִיצִים יתְמַכּוּ-עִשָׂר:
 (יז) גֹּמֵל נַפְשׁוֹ אִישׁ חֶסֶד
 וְעֹכֵר שְׂאֵרוֹ אֲכֹזְרִי:
 (יח) רָשָׁע עֹשֶׂה פְעֻלַּת-שָׂקֵר
 וְזֵרַע צְדָקָה שֹׁכֵר אֱמֶת:
 (יט) כֵּן צְדָקָה לְחַיִּים
 וּמִרְדָּף רָעָה לְמוֹתוֹ:
 (כ) תּוֹעֵבֶת יִהְיֶה עֲקֻשֵׁי-לֵב
 וְרִצּוֹנוֹ תְּמִימֵי הָרֶדֶף:
 (כא) יָד לְיָד לְאֵי-יִנְקָה רֵעַ
 וְזֵרַע צְדִיקִים נִמְלֵט:
 (כב) גֹּסֶם זֶהָב בְּאֵף חֲזִיר
 אִשָּׁה יִפָּה וְסֶרֶת טָעַם:
 (כג) תְּקוּת צְדִיקִים אֶךְ-טוֹב
 תְּקוּת רָשָׁעִים עֲבָרָה:
 (כד) יֵשׁ מִפֹּזַר וְנוֹסֵף עוֹד
 וְחֹשֶׁךְ מִיֹּשֵׁר אֶךְ-לְמַחְסוֹר:
 (כה) נַפְשׁוֹ בְּרָכָה תְּדַשֵּׁן
 וּמְרוֹה גַם-הוּא יוֹרֵא:
 (כו) מוֹנֵעַ בֵּר יִקְבְּהוּ לְאוֹם
 וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מִשְׁבִּיר:
 (כז) שׁוֹחֵר טוֹב יִבְקֹשׁ רִצּוֹן
 וְדַרְשׁ רָעָה תְּבוֹאֲנוֹ:
 (כח) בּוֹטֵחַ בְּעִשְׂרוֹ הוּא יִפֹּל
 וְכַעֲרָה צְדִיקִים יִפְרָחוּ:

(טז) איין האלדועליגעס ווייב ערהעלט דיא הויזעהרע, טהעטיגע מענגער שאַפֿען רייכטהום ;
 (יז) דער פֿראַממע פֿפלעגט זיך גערן, ווער זיינען לייב קאַסטייעט, איזט גרויזאַם.
 (יח) דער גאַטטלאַזע אַרבייטעט אום שיינגוט, ווער גערעכטיגקייט זאָעט, ערנדטעט וואַהרען לאַהן.
 (יט) וואַהרליך דיא טוגענד פֿיהרט צום לעבען, דאַן לאַסטער פֿערפֿאַלגט צום טאָדע.
 (כ) איין אַכשייא האַט גאַטט אַן טיקקישען געמיטהערן, וואַהלגעפֿאַללען אַן רעדליך וואַנדעלנדען.
 (כא) דאַן אונגעכט בלייבט אויך אין דער לעטצטען האַנד ניכט אונגעאַהנדעט,
 דיא נאַכקאַממען דער פֿראַממען זינד פֿאַן איבעל בעפֿרייעט.
 (כב) וויא איין גאַזענרינג אַן דעם ריססעל איינער וויא, זאָ איין שענעס ווייב אָהנע זיטטליכקייט.
 (כג) דער וואונש דער פֿראַממען איזט אַללגעמיינעס וואַהל, דיא גאַטטלאַזען האַפֿען נור אויף אונגליק.
 (כד) מאַנכער שפענדעט, אונד ווירד רייכער, מאַנכער פֿערווייגערט דאַן געכיהרליכע אונד ווירד גור אַרמער.
 (כה) איין זעגענשפענדערעס הערץ געדייהעט, עס נעהרט זיך, אינדעם עס אַנדערע זעטטיגט.
 (כו) ווער זיינען געטריידעפֿאַרראַטה צוריקהעלט, דען פֿערפֿלוכט דאַן פֿאַלק,
 געזענגעט ווירד דאַן הויפט דעססען, דער איהן פֿיילביעטעט.
 (כז) ווער פֿריינדליך בעגריסט, אונד געפֿעלליג אַנווכט, פֿאַרדערע ער אויך דעם געכערס נאַכטהייל, עס ווירד איהם געוועהרט.
 (כח) ווער אויף רייכטהום פֿערטרויט, וועלקט באַלד דאַהן, דיא פֿראַממען בליעהען וויא פֿרישעס לויב.
 ווער

(טז) אשחחן, היא תתמך כבוד הבית כי תדע לכלכל הולאות הבית כפי משפט הנכון מבלי חוסר ועודף. ועריצים, המה האנשים אשר בזעת אפס יתאמנו להניח טרף לביתם, יתמכו עשר. (יז) גמל גפשו, מוסר למעלה על אשת חן ועריצים, ואמר שאם גם החריפות הוא טוב מאד, זה אך אם לא תעבור אל מדת הכילות למנוע מעלמו כל תענוג כי אך גמל נפשו הוא איש חסד וגו'. (יח) רשע עישה, הרשע לא ישיג את חפצו בכל אשר יעשה, חורע לדקה יש לו שכל אמת. ושקר כמו שקר (כז מלך). (יט) כן צדקה לחיים, לדעתי כן הוא לאמת (עיין שרש' לרד"ק). ושעור הכתוב הלדק' תוליד לחיים והרעה תרדוף את הרשע למותו. (כא) יד ליד לא ינקה, מאד השביל השלם רא"א לנאר הפסוק הזה, והכוונה כי העוסק אם גם ינחיל אדם אחר לבניו ולבני בניו אחריו בכל זאת לא ינקה ולנסוף יאבד העושר הוא צענין רע, אולם זהו הלדיק אשר לא ישיגו נאהלו עולה נמלט. (כב) גום זהב, יסר כ"ף הדמיון במאמר הראשון ומלת כן במאמר השני כדרך המליץ לחסר היחוסים, ובתשלומו כגום זהב וגו' כן אשה יפה. (כד) יש משור, הכוונה כי לכל יש עת, עת לפזר ועת לכנוס. (כה) נפש ברכה חדשו, תרגמתי כדעת השלם הרא"א שענינו הנפש אשר תשפיע ברכה היא תדען, כי כמה שתרוה אחרים היא עלמה תרוה ותתענג. ובא מרה ויורא בל"ז לפי שהכוונה על האיש אשר לו נפש טובה, גם מליגו נפש בזכר, אחד נפש (במדבר ל"א כ"ח); וקרוב לזה פירש הרלב"ג אך שהוא יסובב הדברים כדרכו על השתכלות בחכמות. (כו) שחר טוב, לדעת כל המפרשי שקדמוני לא ידעתי לכון היטיב המשך שני המאמרים האלה כאשר יבין המשביל, ולכן בחרתי בדרך אחרת, והוא שהכוונה כי האיש אשר יסר את פני רעהו בטוב טעם ויבקש ממנו דבר מה באופן הרגיו והתמנה, אז אם גם אשר יבקש הוא לרעת הממלא חפצו בכל זאת תנתן לו שאלתו ובקשתו. ואמר תבואנו בלשון נקבה כנהוג על דבר בלתי נודע. (כח) בוטח בעשרו הוא יפול, כנר בארמי במ"א כי נפל ונבל אחד המה במושגם וכן השביל השלם רא"א לתרגם כאן.

(כט) עֲבַד בֵּיתוֹ וַיִּנְחַל רוּחַ
וְעָבַד אֲוִיל לַחֲכָם לֵב:
(ל) פְּרִי צְדִיק עֵץ חַיִּים
וְלִקְחָ נַפְשׁוֹת הַכֶּסֶם:
(לא) הֵן צְדִיק בְּאֶרֶץ יִשְׁלָם
אֶף כִּי רָשָׁע וְהוֹמֵא:

(כט) עובר ביתו ינחל רוח.
אדם עבד שינחיל רוח תמיד
ואינו יגע בתורה ולא
במלאכה סוף עובר את בני
ביתו שאין להם מה לאכול:
(ל) פרי לדיק. גמול פירות
מעשה הלדיקי' עץ חיים הם
לעולם: ולקח נפשות חכם.
מי שהוא חכם קונה לו
נפשות שמלמדם דרך טוב
והרי הם לו כאלו קינאם
כענין שא' ואת הנפש אשר
עשו בחקר (בראשית י"ב):
(לא) הן לדיק בארץ ישולם.
למה יבטח הרשע בשעה
שמלמדת לו הלל הוא רואה
שהלדיק משתלם שכל
העבירה שבעודו על הארץ
במים ואף כי רשע וחוטא
וב' שסופו של רשע להשתל'
לו או במייו או במותו:

י ב

(ב) אֲהַב מוֹסֵר אֶהֱב דַּעַת
וְשׁוֹנֵא תוֹכַחַת בְּעַר:
(ג) טוֹב יִפְיֵק רְצוֹן מִיְהוּה
וְאִישׁ מִזְמוֹת יִרְשָׁע:
(ג) לֹא יִכּוֹן אָדָם בְּרָשָׁע
וְשָׂרֵשׁ צְדִיקִים בְּלִימוֹט:
(ד) אֲשֶׁת חֵיל עֲטַרְת בַּעֲלָהּ
וְכָרַקְב בַּעֲצֻמוֹתָיו מִבִּישָׁה:
(ה) מַחֲשָׁבוֹת צְדִיקִים מִשְׁפָּט
תַּחְבְּלוֹת רָשָׁעִים מִרְמָה:
(ו) דְּבָרֵי רָשָׁעִים אֲרֻב־דָּם
וּפִי יִשְׂרָיִם יִצְוִלָם:
(ז) הַפּוֹךְ רָשָׁעִים וְאִינָם
וּבֵית צְדִיקִים יַעֲמֹד:
(ח) לְפִי שִׁכְרוּ יִהְלֵל אִישׁ
וְנַעֲוֶה לֵב יִהְיֶה לָבוֹז:

י ב (ב) טוב יפיק.
מוליא מן הקב"ה
נחת רוח להניח טובה
לעולם: ואיש מזמורת רשע.
ובעל עלילות רשע מקייב
את הנפשות להניח רעה
וכן הוא אומר (קהלת ט')
וחוטא אחד יאבד טובה
הרבה: (ג) לא יכון אדם
ברשע. לא יתבסס:
(ד) וכרקב. תולעת הנכנס
חוד העצמות ועוקן אותם
כן אשה מבישה ורע' שמעיה
בושים: (ו) דברי רשעים
ארב דם. יועלים לרבות
בידים או ע"י עדות שקר:
ופי ישרים. בשומעים את
עלתם יליום לנרדפים
שמגלים את עלתם או אם
עדים הם מזימין אותם:
(ז) הפוך רשעים. כמו
להפוך כמהפכת רגע
ההפכים: ואינם. כלים
כגון קדום: ובית לדיקים
יעמוד. יתקיים: (ח) לפי
שכלו יהלל איש. אם חכם
מן התורה הוא יהי לבוז.

טוב

שכלו יהלל איש. אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שברו: ונעוה לב. שהניע לבו לגמרי
מן התורה הוא יהי לבוז. נעוה כמו נעוטי משמוע (ישעי' ב"ח) וכן בן נעות המרדו' (שמואל א' כ')
וי

(כט) ווער שלעכט הוויז העלט פֿערערבט נור לופט,
 אָפֿט ווירד דיעזער טהאַר זעלבסט איין שקלאַפֿע דעם קלוגען.
 (ל) דיא פֿרוכט דעם גערעכטען איזט יענע דעם לעבענסבויעמעס,
 דען הער ווייזע, בעלעהרט דען גייסט.
 (לא) מוס דאָך אויך דער פֿרעמסטע אויף ערדען שטראַפֿע
 עמפֿינדען,
 וויא פֿיעלמעהר דעך לאַסטערהאַפֿטע זינדער.

(כט) עכר בחו, לדעתי
 הכוונ' כי העוכר ביתו בסוד
 הונו לא לבד שלא ינחיל
 לבניו מאומה, אבל לפעמי'
 ילטרך האויל הזה בעלמו
 להיות עבד לחכם לב, והחכם
 רא"א תרגם כדעת הראב"ע
 שענינו שעבד אויל ינחול
 חכם לב והבית יבחר.
 (ל) פרי צדיק, מלת פרי
 מושך עלמו ואחרת, ושעורו
 פרי לדיק הוא פרי עץ סייס.
 ולקח נפשות, תרגמתי ע"פ
 פירוש הראשון של הראב"ע
 שענינו מן לקח טוב, כי בזה
 נמשך המאמ' אל מה שלפניו
 כי לדיק וחכם אחד המה
 שאם אין חכמה אין יראה,
 ויען שהחכם יורה הנפש
 דרך הטוב לכן פרי לדיק עץ
 סייס. (לא) הו צדיק בארץ,
 גם האיש אשר לדיק בארץ
 יזולס לו המעט רע אשר
 עשה, כי אדם אין לדיק
 בארץ וגו', וכאמרם ז"ל
 הקדוש ברוך הוא מדקדק
 עם הלדיקים כחוט השער,
 אף כי יתן ה' לרשע כגמול
 ידיו.

יב

(א) ווער קעננטניסע ליעבט, ליעבט בעלעהרונג,
 נור דער אונוויססענדע האַסט צורעכטווייזונג.
 (ב) דער ערלע ערלאַנגט דיא גנאָדע גאָטטעס,
 דען טיקקישען אַבער פֿערדאַמט ער.
 (ג) דורך אונרעכט ווירד ניע דער מענש פֿעסט געשטעללט,
 דער שטאַם דעם פֿראַטמען אַבער וואַנקט ניע.
 (ד) איין ביעדערעס ווייב איזט דעם מאַננעס קראַנע,
 דיא אונפֿערשעמטע איזט איהם וויא ביינפֿראַס.
 (ה) דיא געדאַנקען דער פֿראַטמען זינד אויף רעכטליכקייט.
 דאַז זיננען דער גאָטטלאַזען אויף טרוג געריכטעט.
 (ו) דיא גאָטטלאַזען שפּרעכען פֿאַן בלוט פֿערגיעסען,
 דער מונד דער פֿראַטמען, זוכט זעלבסט דיעזע צורעטטען.
 (ז) נור איין שטאַם אונד דיא פֿרעפֿלער זינד ניכט מעהר,
 דאַז הוויז דעם גערעכטען אַבער שטעהט פֿעסט.
 (ח) נאָך זיינעם פֿערשטאַנדע ווירד דער מאַן געלאַבט,
 דער ווידערזיניגע, איזט פֿעראַכטעט.

יב (ב) טוב יפיק

בעם- המפרשים כי הלדיק ימלאן בעיניו ה' ואת הרשע ירשיע אלקים, והשלים רא"א ימאן בפירוש הזה
 באמרו כי אין בו שום קדוש מוסרי, אולם כל קורא יבין כי אין מתכונת הספר הזה להגיד חדשות אף
 לעורר הלבוש באמרי מליכות גם על דברים אשר נודע אמתם. גם מה שאמר החכם הנ"ל מדוע
 נאמר טוב ואיש מומות ואלו לדיק ורשע לא קאמר? הנה אם נתבונן כי רוב עניני הספר הזה מדברות
 מלדקת הלדיק ורשעת הרשע, גם זאת לא יפלא בעינינו אם לפעמים יבחר המליץ במלות אחרות
 תמורת לדיק ורשע לחמות המליכה אם גם לא יולדקו כל כך כפי הגיון הלשון. (ד) אשח חיל,
 היא האשה כשרה ויקרת רוח, ומנישה היא אשה סרת טעם מענין נשת, והיא לבעלה כרקב המשמית
 ומכלה את הגוף, כן דעת רוב המפרשים והמעתיקי'; אולם יש גם לפרש, כי חיל הוא מענין וישראל עשה
 חיל (במדבר כ"ד י"ח) ששעורו הכח והתאמלות, ומנישה הוא כמו כי בושש משה (שמות כ' א'), ותהיה
 הכוונה שהאשה המרילה היא עטרת בעלה כי תרבה הונו, אולם המנישה והיא העלילה כרקב וגו'
 ויתורגם (איון טהעטיגעס ווייב אז"ו דין זיזעויען אַבער אז"ו). (ו) דברי רשעים, אחרי שהעיר
 בפסוק הקודם על התנגדות שבין מחשבות רשע ללדיק ודבר מן ההבדל שבין דבריהם, ואמר שדברי
 רשעים אף לארצ דם, אולם פי לדיק יכיל גם הרשעים האלה אם יבואו בסכנה, ועל פי זה
 תרגמתי. (ז) הפוך רשעים ואינם, לדעתי כוון בזה המליץ אל הרעש (ערדבעען) הנהוג בארצות
 הקדם הסמוכות לשפת הים והמה יהפכו הארץ; ועל זה אמר כי נמעט רעש יכלו הרשעים, אולם
 הלדיקים לא לבד שלא ינזקו בגופם אבל גם ביתם יעמוד.

ויש לפרש נעוה מי שלבו נעוה מגזרת נע ונד באשר יאמר זעוה מגזרת זע: (ט) טוב נקלה. בעיניו ונעש' עבד לעלמו ממחכבד בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מב"א גדולים וסופו להיות חסר לחס: (י) יודע צדיק נפש בהמתו. מה בהמתו ובני ביתו לריכיס: (יא) עובד אדמתו ישבע לח'. במשמעו. ולפי משלו שחז' על תלמודו תמי' שלא ישתבח: (יב) חמד רשע. להיות טון ומתפרנס ממלוד הרשעים שלדין את הבריר' בגזלות וחמס: ושרש לדיקים יתן. מה שהוא ראוי ליתן והוא הפרי: (יג) בפשע שפטים. בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כ"א) בא להם מוקש רע וגח הלדיק ולא מהלרה: (יד) מפרי פי איש. משכר פיהם של עוסקי תורה אובלים טוב בע"ה והקקן קיימת להם לעולם הנא: (טו) אויל ביום יודע כעסו. ביום שהוא כועס בו ביום מודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרק חבירו ברבים ואין מעלור לרוחו אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב. ומדרש אגדה ביום שנברא אד"הר נודע סורחנו והקב"ה שהוא ערום לא רלה לשחת בריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליו' שלו שהוא חלף שנה: (יז) יפיה אמונה יגיד לדק. מי שמדבר אמונ' מגיד בדין עדות לדק לזכות הזכאי: (יח) יש בוטה. מדבר כמו לבטא בשפטים (ויקרא ה'): כמדקרות חרב. שמסכסך את הנריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמים.

- (ט) טוב נקלה ועבד לו
- ממתכבד וחסר-לחם:
- (י) יודע צדיק נפש בהמתו
- ורחמי רשעים אכזרי:
- (יא) עבד אדמתו ישבע-לחם
- ומרדף ריקים חסר-לב:
- (יב) חמד רשע מצוד רעים
- ושרש צדיקים יתן:
- (יג) בפשע שפטים מוקש רע
- ויצא מצרה צדיק:
- (יד) מפרי פי-איש ישבע-טוב
- וגמול ידי-אדם ישוב לו:
- (טו) דרך אויל ישר בעיניו
- ושמע לעצה חכם:
- (טז) אויל ביום יודע כעסו
- וכסה קלון ערום:
- (יז) יפיה אמונה יגיד צדק
- ועד שקרים מרמה:
- (יח) יש בוטה כמדקרות חרב
- ולשון חכמים מרפא:
- (יט) שפת-אמת תכון-לעד
- ועד-ארגיעה לשון שקר:
- (כ) מרמה בלב-חרשי רע
- וליעצי שלום שמחה:

ישיב קרי

לא

המביא שלום בין אדם לחבירו: מרפא. למנטא ההוא: (יט) שפת אמ' תכון לעד. תחבק ותחקיים: ועד ארגיעה. למעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים: (כ) מרמה בלב חורשי רע.

ומתוך

(ט) בעססער דער זיך גערינג אַכטעט, אונד זיך זעלבסט בעדיענט,

אַלס דער פֿאַרנעהם טהוט, אונד ברֿאַדלֿאַז אַיזט.

(י) אַדער פֿראַממע שאַנט אַויך זיין פֿיה,

דאַז מיטלייד דער פֿרעפֿלער אַיזט נאָך אַיממער גרוי־זאַמקייט.

(יא) אַווער זיין פֿעלד בעאַרבייטעט, ווירד דעס ברֿאַדעס זאַטט, ווער לעערע פּלאַנע פֿערפֿאַלגט אַיזט פֿערשטאַנדלֿאַז.

(יב) דער בעזעווייט שטרעבט פֿרעפֿלער צו ווערבען, דער שטאַם דער גערעכטען זאָלל זי אַגעבען.

(יג) אַיין אַיבראַיילטעס וואַרט אַיזט אַינע געפֿעהרליכע פֿאַללע, דער פֿראַממע ענטגעהט דיזעעם אַונגליק.

(יד) דיא פֿריכטע זינער גוטען רעדע געניעסט דער מענש, זינער הענדע פֿערדיענסט ווירד בעלֿאַהנט.

(טו) דעם טהאַרען געפֿעללט זיין אַייגענער וועג, דער ווייזע פֿאַלגט דעם ראַטהע אַנדערער.

(טז) דער טהאַר מאַכט זינען פֿערדרום עפֿענטליך קאָנד, דער קלוגע פֿערבריגט דיא בעליידיגונג.

(יז) ווער וואַהרהייט אַויסזאַגען ווילל, מוס טרייא בעריכטען, אַיין פֿאַלשער צייגע פֿערקירדעט טרוג.

(יח) מאַנכע וואַרטע זינד וויא דאָלכשטיכע, דיא צונגע דעם ווייזען אַיזט היילזאַם.

(יט) עוויג בעשטעהט דיא שפּראַכע דער וואַהרהייט, דיא פֿאַלשע צונגע קוים אַינען אַויגענבליק.

(כ) דיא אַיבעלגעזיננטען פֿיהלען אַיננערליך איהר אַונרעכט, פֿריעדענסשטיפֿטער עמפֿינדען נור פֿריידע.

דען

(ט) טוב נקלה, תרגמתי בדעת רש"י שאמ' טוב נקלה צעיניו ונעשה עבד לעמו ממחכד צעיניו ואומ' גנאי הוא לי לעמול במלאכ' שאני מבני אדם גדולים ולנסוף הוא חסר לחם. (י) יודע צדיק, מענין כי ידעתיו (בראשית י"ח י"ט) כלומר חונן גם את בהמתו ויחוס עליה, אולם הרשעים אס גם ירחמו, עוד ניכר האכזריות, שאס ייטיבו לא ידעו לעשות זאת באופן הנכון להשיב רוח נדכאים, ובאמרו ז"ל כי המפייס בדכאים מתנכך יותר מהמפיי' צממון. (יא) חסד לב, אולי שיעורו חסר משען לב והוא המזון כענין וסעדו לכנס (בראשית י"ח ה') כי אז הוא מכוון נגד ישנע לחם, וגם פה שלחו המעתיקים את ידיהם והוסיפו מאמר שלם והוא המאמר על היין יניח קללה צניחו. (יב) חמד רשע, במרחי' בפירוט השלם רא"א בימכל הנאורי' וההעתקות הנודעי' ל', הני נכד הוא, והענין כי הרשע כל חפצו וישעו להדיח אנשים להיות רשעים כמוהו וניותר יחפון להסית זרע נדיקים. (יג) בפשע שפחים, פשע הוא הסרת עול כמו ויפשע

מואב (מלכים ב' א' א') וכן הענין כאן, שאס ילח איש את רסן שפתיו יפול במוקש, אולם הדניק הזומר פיו ולשונו ינלל מלרה הזאת. (יד) מפרי פו איש, נמשך למעלה לנזור פיו ולשונו ואמר כמו שגמול ידי אדם ישיב לו כן מפרי פיו ישנע טוב. (טז) אויל ביום יודע, ביום כמו מכרה לי כיום (בראשית כ"ה ל"א) כלומר בפרהסיא לעיני השמש, והכוונה כי הנסיל יוניא את כל לבו אס יבעים איש אותו ויספר את דברי הנואלות אשר מלאוהו וצוה היה לבו, אולם הערוס אס גם ישמע חרפתו כל יגיד זאת לזולתו. (יז) יפיח אמונה, האיש אשר יחפון להגיד נדק הוא לררך להפיח אמונה כפי אשר ראה או ידע מבלי להוסיף או לגרוע ממנו, אולם מי שהוא יגיד במרמה אס גם הוא לא יחטא בעיקר הדבר נגד האמת בכל זאת הוא עד שקרים. (יח) יש בוטה, ה"א תמורת אל"ף (כן מלך). (יט) ועד ארגיעה, שס נגזר מן רגע והכוונה בטרם שיעבור רגע; ואמר ארגיעה במדבר בעדו לפי שהמליך ידבר לעס ויאמר להס כהרף עיני. (כ) מרמה, כבר אמר השלם רא"א כי קשה מאד להשוות הדלתות בפסוק הזה כי מרמה ושמהה הס שונים זה מזה אך לא יתנגדו, ובאר הוא בדרכו, וגם אנכי אבחר בדרכי והוא שהכוונה כי לב הרשע יודע תרמיתו ולכן לא יקטע ולא ינות, אך היוען שלום יכגיש שמה האמתית יען בנפשו יבין כי אך טוב יבקש.

ומתוך שהם טרודים
 במחשבותם של תרמית אין
 להם שמחה וליועלי שלום
 שמחה: (כא) לא יאונה
 ללדיק. לא יארע לא חודמן
 לו עבירה בלי דעת:
 (כג) אדם ערום נוסה
 דעת. אפילו בחמתו הוא
 ננוע וכל שכן לדברי
 שעות הוא מנסה אצל לב
 בסיל יקרא אולת מכריז
 אולת בקול רם: (כד) יד
 חרוזים. ישרים: תמשול.
 תעשיר: (כה) דאגה בלב
 איש ישחנה. יסיחנה מדעתו:
 ודבר טוב ישמחנה. יעסוק
 בתורה והיא תשמח את
 הדאגה שבלבו ותלילנה
 ממנה. ולדברי האומר
 ישחנה לאחריו כך סופו של
 מקרא ודבר טוב שינחמנו
 חבירו ישמח את הדאגה.
 (כו) יתר מרעהו לדיק.
 הלדיק מותר מדותיו ועוב'
 עליהם. יתר לר"י ש'בלע"ז:
 ודרך רשעים. שהיא למודה
 להרע היא תתעם: (כז) לא
 יתרוך. מחובר למקרא
 שלפניו כלומר דרך רשע
 תתעהו ולא יתרוך את ידה
 של רמיה שלו. לא יתרוך
 לא ילתיח בתרמיתו ולפי
 שדבר בל' לידה נופל בו ל'
 תריכה שהניד המלית לז'
 את העופות וחוכן באש:
 והון אדם יקר חרוץ. מקרא
 מסורס הוא והון אד' שהוא
 חרוץ יקר הוא. חרוץ עושה
 אמת כמו יד חרוזים תעשיר
 (לעיל י'): (כח) באורח
 לדיקה חיים ודרך נתיבה.
 של לדיקה: אל מות. לא ימות:

יג (א) בן חכם מוסר
 אב. מקרא קלר הוא
 בן חכם שואל ואיהב מוסר

(כא) לא יאונה לצדיק כל-און
 ורשעים מלאו רע:
 (כב) תועבת יהוה שפת-שקר
 ועשי אמונה רצוננו:
 (כג) אדם ערום כסה דעת
 ולב כסילים יקרא אולת:
 (כד) יד-חרוצים תמשול
 ורמיה תהיה למס:
 (כה) דאגה בלב-איש ישחנה
 ודבר טוב ישמחנה:
 (כו) יתר מרעהו צדיק
 ודרך רשעים תתעם:
 (כז) לא יתרוך רמיה צידו
 והון-אדם יקר חרוץ:
 (כח) באורח-צדקה חיים
 ודרך נתיבה אל-מות:

יג

(א) בן חכם מוסר אב
 ולץ לא-שמע גערה:
 (ב) מפרי פי-איש יאכל טוב
 ונפש בגדים חמם:
 (ג) נצר פיו שמר נפשו
 פשק שפתיו מחתה-ליו:

מחאה

אב. וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם: ולץ לא שמע גערה. שאינו מקבל חוכמו: (ב) מפרי פי איש יאכל טוב. משבר תורתו יאכל טוב בעולם הזה והקדן קיימת לע"הב: ונפש בוגדל חמם. ומסן בוגדל חמם כמו אש יש את נפסכס (בראשית כ"ג) אל תחנני בנפש לרי (תהלים כ"ז): (ג) פושק שפתיו. פותח

משלי יב יג

באור לא

- (כא) דען פֿראַממען טריפֿעט קיין אונפֿאלל, דיא גאָטטלאָזען ווערדען מיט אונגליק איבערהייפֿט.
- (כב) איין אַבשייא האָט גאָטט אַן פֿאַלשע ליפֿפען, וואָהלגעפֿאַללען אַבער אַן טרייא האַנדעלנדען.
- (כג) דער קלוגע מאַן פֿערבירגט בעשיידען זיין וויססען, דער פֿראַלערישע טהאַר פֿערקינדעט זיינע אונוויסענהייט.
- (כד) דיא רעדליך טהאַטיגע האַנד העררשט, דיא בעטריגערישע ווירד איהר ענדליך דיענסטבאַר.
- (כה) איינע זאָרגע אין דעם מענשען הערץ ווערדע נור בעי טראַכטעט, דאַן גיבט איין גוטער אומשטאַנד איינען הייטערן אַנשטריך איהר.
- (כו) זיינעם נעכטען (ווינשט) דער פֿראַממע דאַו בעסטע, דיא אַרט דער גאָטטלאָזען איזט איררע צו לייטען.
- (כז) דער בעטרוג רעסטעט זיינען פֿאַנג ניכט, דאַו פֿערמעגען דעם רעדליך = טהעטיגען איזט קעסטליך.
- (כח) אויף דעם וועגע דער טונגענד איזט גליקועליגקייט, איהר פֿפֿאַד פֿיהרט צור אונשטערבליכקייט.

יג

- (א) איין ווייזער זאָהן ניממט פֿאַטערליכע לעהרע אַן, איין שפּעטטער אַכטעט ניכט אויף פֿערווייזע.
- (ב) דער גוטע ווילל נור פֿאַן דען פֿריכטען דעם גוטווילליג, גען געניעסען, דיא טרייאלאָזען וואָללען נור רויבען.
- (ג) ווער זיינען מונד בעוואַכט, בעוואַהרט זיך זעלכסט, בייא אימער בעוועגטען ליפֿפען דראָהט געפֿאַהר. דער

(כא) לא יאנה לצדיק, כמו והאלהים אנה לידו (שמות כ"א י"ג). ורשעים מלאו רע, עבר במקום עתיד. (כד) יד הרוצים, כנר בארתי כי החרילות היא התעסקות והשתדלות על פי היושר והמשפט, ואמר המליך כי יד החרוץ תמשול וגם יד רמיה תהי' לה למס כי החכ' ידע לעשות גם איש מרמה לכלי חפצו כגודע. (כה) דאגה בלב איש ישחנה, כנר פירש רש"י שהוא מענין שיחה ישחנה לחקרים (ונחלק אס כן שי"ן שמאלית בימני'), אולם יען שהוראת שיח גם המחשבה והשתכלות (עיין בספר המליך להחכם געוועניוס) לכן אציתי שהכוונה אס יהיה דאגה בלבו ישב וישתכל בה וישקיף עליה מכל צד ואז עד מהרה ימלא מקור'רוח והללה. וכנר גודע בחכמת הנפש כי כל הרגשה יהי' שמחה או עלב אס ננתח אותה לחלקיה כנר תחלש עוז פעולותיה. (כו) יחר מרעהו, הלדיק יחפון שיהיה לרעהו יתר בכל טוב והרשעים ירלו אך להתעות לבני אדם, ובא המ"ס תמורת הלמ"ד; ואמר מרעהו ביחיד כי על כל אחד מרעיו ידבר. (כו) לא יחרך רמיה, חרוך היא העברה באש להעביר השער והוא

ידוע בארמית ובחז"ל. והון אדם, פירושו הפוך והון אדם חרוץ יקר (בן מלך) וכן תרגמתי. (כח) ודרך נחיבה אל מוח, כל מקום שבו מלות אל או לא אלל שם דבר, ענינו התנגדות בחיוב (קחנטערער ענטגעגענעזעטלט), עיין תל"ע דפוס פראג מהדורא תניינא ח"ג, בערך תארי הפעל בההערה.

יג (א) בן חכם, פעל שמע במאמר השני מושך גם הראשון, וזעורו בן חכם שמע מוסר, ועבר במקום בינוני. (ב) מזרי פי איש, לדעתי סרס המקרא מפרי איש טוב יאכל איש טוב, והכוונה כי איש טוב לא ישתוקק אל פרי אס לא המה לאיש אשר יחן בעין יפה, ונפש בגדים אותה אך לחמום פרי כענין ויחמום בגפן כסרו (איוב ט"ו ל"ג). (ג) פושק שפחיו, ענינו פותח, וחכרותפשי רגליך (יחזקאל ט"ז כ"ה).

פוחח שפתיו לדבר תמיד
 כל רוחו מן ותפסקי רגליך
 (יחזקאל ט"ו) ל' רחב:
 (ד) מתאזה ואין נפשו עלל.
 מתאזה נפשו לכל טוב ואין:
 ונפש חרוטים תדושן. ישרים
 האוכלים יגיע כפייהם זהו
 משמעו לפי פשוטו. ולפי
 משלו לעתיד יראה בכבוד
 ת"ח ויתאזה ולא ישיג לו:
 (ה) דבר שקר ישנא לדיק.
 הלדיק שונא דבר שקר אבל
 הרש' מקבלו יבאיש ויחפיר.
 את הנריות בכך: (ו) ורשעה
 תסלק חטאת. כמו חוטא
 ועל שהוא רשע גמור
 קראוהו חטאת ומשמעותו
 את החוטא תסלק רשעתו
 תלקל אתו ותשפילהו.
 כל סלוק קלקול וכשלו הוה
 כמו (לקמן י"ט) אולת אדם
 תסלק דרכו תביא עליו רע':
 (ז) יש מתעשר ואין כל.
 מראה עממו עשיר. ד"א יש
 אדם שהוא מתעשר בסופו
 ואין לו כלום בתחלתו ויש
 שהוא בא לידי עניו' מממון
 גדול. ד"א מתעשר בגזל
 עניים וסוף אין לו כלום ויש
 מתרושש על ידי שפירז ונתן
 לאביונים והוה רב מוכן לו:
 (ח) כופר נפש איש עשרו.
 עשרו של אדם הוא כופר
 נפשו שעשה ממנו לדיקה:
 ורש לא שמע גערה. ובלבד
 שלא ישמיע גער' לרש שנותן
 לו ואינו מכלימו. ד"א כופר
 נפש איש עשרו תורתו ורש
 בדברי תורה לא שמע גערה
 אינו יודע לסור מן הרעה

(ד) מתאזה ואין נפשו עצל
 ונפש חרצים תדושן:
 (ה) דבר שקר ישנא לדיק
 ורשע יבאיש ויחפיר:
 (ו) צדקה תצר תם דרך
 ורשעה תסלק חטאת:
 (ז) יש מתעשר ואין כל
 מתרושש והוה רב:
 (ח) כפר נפש איש עשרו
 ורש לא שמע גערה:
 (ט) אור צדיקים ישמח
 ונר רשעים ידעך:
 (י) רק בזדון יתן מצה
 ואת נועצים חכמה:
 (יא) הוה מהבל ימעט
 וקבץ על יד ירבה:
 (יב) תוחלת ממשכה מחלה לב
 ועץ חיים תאזה באה:
 (יג) בז לדבר יחבל לו
 וירא מצוה הוא ישלם:

הורח

לפי שלא נזהר. ומ"א על מחלית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והאזה בו דל ועש' שאין הרש
 שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנו' כבור: (ט) ידעך. ל' קפיד' שהשלהבת
 קופצת ונכרתה: (י) רק בזדון יתן מלה. מחלוקת: ואת נועזי'. ועם המתיעזי' תלין חכמה: (יא) הוה
 מהבל ימעט עושה גרסתו חבילות חבילו' ימעט שיסתבח ממנו מעט מעט: (יב) תוחלת ממשכה.
 מבטוח עממו על חבירו ואינו עושה: מחלה לב. מביאה חולי לבב. ואין מחלה זה שם דבר כמו (שמו"ב')
 והסירותי מחל' מקרבך אף כמו (ויקר' י"ח) מעלת גרה: ועץ חיי' תאזה באה. מסורס הוא בלומ' תאזה
 באה הרי הוא כעץ חיים תוחלת שהחיל הקב"ה לישראל ולפס שישונו והם לא שנו סוף באה להם למחלת
 לב ובשתאותו באה שהם עושין רגונו עץ חיים הוא להם: (יג) בז לדבר יחבל לו. הבזוה אחד מד' ת' סוף
 מתמשכן עליו: וירא מצוה הוא ישלם. יקבל שבר. ומדרש תילים דורש בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר
 לפני הקב"ה רבונו של עולם מה הנאה באועים שנראת אמר לו חייך סוף שתלטרך לשטות כשנא לפני
 אביש

- (ד) דער פוילע איזט ליסטערן אונד ערלאנגט ניכטס, דער וואונש דער טהעטיגען ווירד בעפריידיגעט.
- (ה) דער פראַכמע האַסט יעדע ליגע, דער גאָטטלאָזע פֿערליימדעט אונד שענדעט.
- (ו) דיא טונענד בעשיטצט דען רגליך וואַנדע:נדען, דאָז לאַסטער פֿיהרט דען זינדער איררע.
- (ז) מאַנכער טהוט רייך, אונד בעזיטצט ניכטס, מאַנכער שטעללט זיך אַרם אונד האַט גראַסעס פֿער מעגען.
- (ח) דער רייכטהום שיטצט זיינען בעזיטצער, דער אַרמע דאַרף אויף שעלטוואַרטע ניכט אַכטען.
- (ט) דאָז ליכט דער פֿראַממען איזט הייטער, דיא לאַמפע דעם גאָטטלאָזען ערלישט.
- (י) דורך מוטהוויללען ווירד צאנק פֿעראַנלאַסט, בייא בעזאָנגענען איזט ווייזהייט.
- (יא) לייכט ערוואַרבענעם פֿערמעגען ניממט באַלד אַב, ווער אַללמערהליג זאממעלט פֿערמעהרט עס.
- (יב) לאַנגווייהריגעס האַפֿען איזט זעלענקוממער, איין ערפיללטער וואונש איזט איין לעבענסבוים.
- (יג) ווער דאָז געועטץ פֿעראַכטעט, פֿערוואַנדעט זיך, ווער עהרפֿורכט דאָפֿיר האַט, ווירד בעלאָהנט.

דיא

(ה) יבאיש ויחפיר, שרש
 באש הונח על הריח הרע
 ובאש היאור (שמות ז' י"ח)
 ונשאל על כל דבר הנמשך
 ולזה נאמר להבאישי ביושב
 הארץ (בראשית ל"ד ל') כמו
 שיאמר בעל ל"א (חזק חיים)
 זען גערוך ברינגען) יהכוו:
 כאן כי הלדיק ישאל כל דבר
 שקר אם גם כל זיק בזה
 לשום אדם, אולם הרשע
 יפית כזבים לתת את רעהו
 לשמלה. (ו) חס דרך,
 הכוונה כמו שכתב הראב"ן:
 איש תם דרך וכן תסלק
 חטאת זיעורו איש חטאת.
 (ז) יש מחעשר ואין כל,
 התפעל יור' גם על הפעול'
 המדומה (טיינהאנדלונג)
 אם מראה אדם את עצמי
 באלו יעשה כך וכך או באלו
 יש לו איכות פלוני ובאמת
 אינו כן (עיין תל"ע דפוס
 פראג מהדורא תנינא ח"ב
 בהוראת בנין התפעל).
 (ח) כופר נפש, הוראת
 כפר היא הכסוי וכפרות
 (בראשית ו' י"ד) וכן כפורת,
 והנה הכסוי יחפה את דבר
 המכוסה ומה כל ל' כפרה
 וקפד וקפד נפש, כי הוא
 ינסה העון ויחפה את
 האיש מהעונש; והכוונה כאן
 כי העושר הוא מזס' לעשיר

שלא יפגע איש בכבודו, אולם לרש אין לו כ"א לעשות את עצמו באלו לא שמע גערה כלומר שלא
 ישיג ולא ישיח לנו על דברי חרפה ובוז. (ט) ישמח, ע"ד השאלה, ענינו התוספות; וכענין זה
 קראוהו לולטפח גדול טפח שחוק (בן מלך). ידעך, דעך ענינו הכנוי והכליון. (י) ואח נועצים
 חכמה, העושים כל דבריהם בענה נכונה. חכמה, לדעת ענין חכמה כאן שלום, ויתנגד היטב
 למכה כי כמו שאמר ישכיל על ההלכה המסובבת מן השכל וכן עון וחטאת על העונש הבא עקב המרי
 כן נאמר על השלום חכמה, אך לא רגיתי לתרגם כן שלא להוליח המלה מפשוטה אם אין לורך לזה
 כל כך. (יא) הון מחבל, הלכתי בעקבות השל' רא' אשענינו הון המושג פתאום מבלי עמל בין לילה
 הי' ובין לילה יאבד, אולם הקובץ על יד אחת אחת ירבה הונו. (יב) תוחלת ממשבה, תרגמתי
 לפי דעת רוב המפרשים שענינו התוחלת הנמשכת לזמן רב, אם באמת השגשג מאך יורה גם
 על העתקת הדב' לגמרי (ענטזיהען, וועגראפֿעען) עיין ספר המלים להחכם געזעניש, ולפי
 זה נוכל לתרג' (פערזאייטעלטע האַפֿענונג) כי זה יתנגד יותר אל תאזה באה. מחלה לב,
 לדעת רש"י מחלה, הוא בינוני, שאם יהיה שם לריך לבוא בסמיכות מזלת לב, אולם אין
 הכרח כי יובן בחסרון למ"ד מחלה ללב ונפלה אות השמוש בעבור פנישת שתי אותיות דומות
 פוולע: (יג) בו לדבר, הראב"ן פירש בו לדבר מוסר מחבל נפשו, ולדעתי מורה במאמר השני
 עומדת במקום שנים, וכן תרגמתי.

אכיש להשתגע ויורד רירו
 על זקנו וגו' (שמואל א' כ"ח):
 (יד) תורת חכם מקור
 חיים. שהיא מלמדו לסור
 ממוקשי מות: (טו) ודרך
 צוגדים איתן. קשה לו
 ולאחרים: (טז) כל ערום
 יעשה בדעת. מעשהו כגון
 דוד יבקשו לאדוני המלך
 נערה יפה וגו' (מלכים א'
 א'): וכסיל יפרוש אולת.
 זהו אשורוש (מגילה ב')
 ויפקד המלך יודעים היו
 שלא ישא לכולם ומי שהיה
 לו בת מטמניה: (יז) מלאך
 רשע יפול ברע. כגון בלעם
 שא"ל הקדוש ב"ה לך עם
 האנשים והרשיע להביא
 לבלק עבה רעה לכך נפל
 צרבו: וליר אמונים מרפא.
 זהו משה רבינו: (יח) ריש
 וקלון. דלית וקלון באין
 על פורע מוסר: (יט) נהיה.
 הוה. דבר אחר תחזה נהיה
 הקדוש ב"ה מתאוה שיעשה
 ישראל רגונו ונהיות תאותו
 באה ערבה לו ותועבת
 רשעים שיסורו מרעתם
 לשלחות תאותו: תערב
 לנפא. כשנא תאותו לו לאד'
 הוא ערבה לנפשו ולכך
 תועבת כסיל לסור מרע לפי
 שערב להם למלא תאותם:
 (כ) הולך את חכמים יחכם
 ורועה כסילים. המחברו לו
 כסילים להיות לו ריעים:
 ירוע. ירוכץ: (כא) חטאים
 תרדף רעה. אדם רשע
 רשעתו רודפתו עד השמדו:
 (כב) טוב ינחיל את זכותו
 ואת ממונו לבניו בניו אכל

(יד) תורת חכם מקור חיים
 לסור ממקשי מות:
 (טו) שכל טוב יתן חן
 ודרך בגדים איתן:
 (טז) כרערום יעשה בדעת
 וכסיל יפרש אולת:
 (יז) מלאך רשע יפול ברע
 וציר אמונים מרפא:
 (יח) ריש וקלון פורע מוסר
 ושמר תוכחת יכבד:
 (יט) תאוה נהיה תערב לנפש
 ותועבת כסילים סור מרע:
 (כ) הלך את חכמים וחכם
 ורעה כסילים ירוע:
 (כא) חטאים תרדף רעה
 ואת צדיקים ישלם טוב:
 (כב) טוב ינחיל בניו בניו
 וצפון לצדיק חיל חומא:
 (כג) רב אכל ניר ראשים
 ויש נספה בלא משפט:

חושך הולך קרי. יחכם קרי

חוטא אינו מנחיל לבניו כי כפון חילו וממונו לכדי' כמו שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן:
 (כג) רב אכל ניר ראשים. ראיתי במסורת הגדולה רב אובל שלזים זשלה רב קמלין והו חטף
 קמץ ומחבר עם אובל במקף ואובל ראיתי שם נקיד פתח (ר"ל סגול שהוא פתח קטן) וטעמו
 לעילא כמו את כל אובל הש"י הטובו' (בראשי' מ"א) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה באה
 לעולם ע"י ניר אנשי' דלים כלומר הרבה תורה יולאה ע"י תלמידים שרבותיהם למדין מהם מתוך
 פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה. ויש הרבה מהם שהם כלים מן העול' בשביל לא
 משפט שאינן נוהגין בשורה ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוכיא
 מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט. ורבותינו פירשו במסכת חגיגה ויש נספה על שלוחו של מלאך
 המות שמחלק שם בשם וממית את שלא הגיעו זמנו אבל אם כן הוא איך ענין סוף הפסוק לראשו:
 חושך

(יד) דיא לעהרע דעם וויזען איזט לעבענסקוועללע, אום דען שלינגען דעם פֿערדערבענס צו ענטגעהען.

(טו) דער וואָהלטהעטיג געזינטע גיבט פֿדיינדליך, דער זיטטענלאָזע מירריש.

(טז) וואָס דער קלוגע אונטערניממט געשיהט מיט פֿאַרזיכט, דער נאַרר מאַכט זיינע טהאַרהייט אַללגעמיין בעקאַנט.

(יז) טריילאָזער באַטהע שטירצט אינו אונגליק, טרייער געשעַטטטרענער ברינגט הייל.

(יח) אַרמוטה אונד שמאַך טריפֿעט דען פֿעראַכטער דער זיטטענלעהרע,

ווער אויף צורעכטווייזונג מערקט, ווירד געעהרט.

(יט) בעגיערדע בעפֿריעדיגען איזט זעעלענלוכט דען טהאַרען, איין אַבשייא איזט איהנען, דער דאַז לאַסטער פֿליעהט.

(כ) וועד מיט וויזען אומגעהט, ווירד וויזע,

ווער זיך אַן טהאַרען אַנשליעסט, ווירד זעלכסט איין טהאַר.

(כא) דיא זינדער פֿערפֿאַלגט דאַז אונגליק,

דען פֿראַממען ווירד גוטעם פֿערגאַלטען.

(כב) דער פֿראַממע פֿערערבט זיין גוט קינדעסקינדערן,

דאַז פֿערמעגען דעם זינדערס איזט דעם גערעכטען אויפֿבעוואַהרט.

(כג) אויך דער אַקקער דעם אַרמען איזט רייכהאַלטיג,

נור דורך שלעכטע פֿערוואַלטונג געהט מאַנכער צו גרונדע. ווער

(טו) שכל טוב, הכוונה כי טוב נפש נותן צדיק יספה המשמח לב המקבל, אולם דרך בוגדים (אשר יבגדו במוסר) הוא איתן חזק וקשה, ואם גם לפעמים יגמלו טוב כל יתנו בסגר פנים יפות. (טז) כל ערום, לדעתי הענין כי כל מה שיחפון הערום לעשות הוא כמוס וחתום בדעת (כלומר דעתו), כי לא יגלה סודו לאחר, אולם הנסיל יפרוש אולתו. (יז) מלאך רשע, תרגמתי כדעת החכם הרא"א, אולם יתכן גם לפרש על פי דעת הרלב"ג שענינו מלאך של רשע, ואם גם בא הוסרד אין זה זר כל כך ונוכל לפרש מלאך לרשע, והכוונה כי מלאך איש רשע יכול ברע בילא יאמינו לדבריו ולזה לא ימלא חפץ שולחו, אך ליר מאנשי אמונים ימלא מרפ' וגם יפיק רלון המשלח, ויהיה תרגומו: דער חבגעי זאנדטע דעם בעזעוויכטס פֿעלזט אינו אונגליק, דער באַטע דער טרייען פֿינדעט הייל. (יט) תאוה גדיה, מלת כסילים במאמר השני עומד במק' שנים ונפש הוא מענין רלון כמו אל תחניי בנפש כרי (תהלים כ"ז י"ב) ושעור הכתוב הכסילים כל חסלם למלאות תאוותם ולכן תועבה להם כל איש סור מרע, וזה סרו דברי ריבות של השלם רא"א נגד תרגום של החכ"ר פ"ל ע"ש, והחכ"ר

געזעניזט בספר המלים שלו צאר נהיה מלשון ערבי (פֿערבאָטענע בעגֿיערדע) וגם זה מסכים לעיקר הכוונה. (כ) ורועה כסילים ירוע, לדעתי גם זה מענין ריע, וריע ורועה אחים הם, כלומר הרועה את כסילים יהיה כמותם. (כא) חטאים תרדף רעה, תרגמתי כדעת הכשדי כי זה פשטות הנחוש. ישלם, המשלם וראב"ע אמר השם וגם זה נכון. (כב) טוב ינחיל בני בנים, האיש הטוב ינחיל נכסיו לא לבד לבניו כ"א גם לבני בניו, ואולם החוטא לא ינחיל גם לבניו, כי קנינו כפון ושמור להיות לאיש זדיק, (רלב"ג), (ולפני ראב"ע היתה הגירסא ילפון ולזה כתב ילפון ה'). (כג) רב אבל, הכוונה כי גם חלקת שדה לא טובה אשר לאיש רש יש בה אכל רב אם יודע לעבוד את אדמתו כראוי, ויש נספה בעבור שלא ידע משפט עבודת השדה. ובעיקר הענין הלכתי בעקבות הראב"ע והרד"ק.

(כד) חושך שנתו . סופו
שזנף את בנו שראוהו
בסופו יולד לתרבות רעה :
שחרו מוסר . תמיד לבקרים
מייסרהו : (כה) לשבע
נפשו . דומה שיהא שבע
(סא"א ונכתב תחתיו)
תחסר אינו דומה שיהא
השבע :

(נד) חושך שבטו שזנא בנו
ואהבו שחרו מוסר :
(כה) צדיק אכל לשבע נפשו
ובטן רשעים תחסר :

יד

יד (א) הכמיה נשי' בנתה
ביתה . חכמות נקוד
פתח שאינו שם דבר אלא
החכמות שנשים בנות את
בתיהן שמתקיימות על
ידיהן כמו אשתו של איזן בן
פלת כמו שמפורש בס' חלק:
ואולת . ואשה שוטה : בידיה
תהרסנו . תהרס ביתה זו
אשתו של קרח : (ב) הולך
בישרו ירא . מי שהוא ירא
ה' ומי שהוא נלזז דרכים
כלומר עקום דרכיו בזהו
להקב"ה : (ג) נפי אויל
חומר גאווה . כגון פרעה
שאמר (שמו' ה') מיה' אשר
אשמע בקולו : תשמורס . כמו
תשמרס תשמור את החכמי' :
(ד) באין אלפים אבוס בר .
באין שוריים האבוס ריקס
שאפילו תבן איזן מכוי בבית .
בר נקי ורקיס כלומר במקו'
שאין ת"ח איזן הוראה נמלא'
כהלכה : (ה) ויפיה בזבים .
ותמיד מדבר בזב עד שקר :
(ו) נקש לן חכמה . כשהוא
לריד א החכמה אינו מולאה
בלבו : (ז) לך מנגד לאיש
כסיל . מהתחברתמיד אללו :
ובל ידעת . סופך שלא ידעת
חכמה : (ח) חכמת ערוס .
מי שהוא חכם הבין דרכו
לפלא אורחותיו : ואולת
כסילים . היא המרמה
שבלנס סופס שמביאתם
לידי טפשות : (ט) אוילים
לין אשם . שהם חוטאים

(ב) חכמות נשים בנתה ביתה
ואולת בידיה תהרסנו :
(ג) הולך בישרו ירא יהוה
ונלזז דרכיו בזהו :
(ג) בפיו אויל חמר גאווה
ושפתי חכמים תשמורס :
(ד) באין אלפים אבוס בר
ורבתבואות בכה שור :
(ה) עד אמונים לא יכוב
ויפיה בזבים עד שקר :
(ו) בקש לין חכמה ואין
ודעת לנבון נקל :
(ז) לך מנגד לאיש כסיל
ובל ידעת שפתי ידעת :
(ח) חכמת ערוס הבין דרכו
ואולת כסילים מרמה :
(ט) אולים יליץ אשם
ובין ישרים רצון :

שכריבין לתת ממון למי שחטאו לו וילין בעד' אשמש שהם מביאים בממונס לו כמו הפלשתיים
שנאמר (שמואל א' ל') קחו לכם טחורי זהב ועבברי זהב והנצחם לאלהי ישראל אולי
יקל ידו מעליכם . אשם אמנד' א בלע"ז : ובין ישרים רצון . אפיימיני"ט בלע"ז הקב"ה מרוכה להם :
לכ

משלי יג יד

באור לד

(כד) ווער זיינעם קינדע דיא רומהע ענטציעהט, האססעט עם, ווער עם ליעבט, ציכטיגט עם פֿריהצייטיג.
(כה) דער פֿראַממע געניעסט אום זיך צו זעטטיגען, פֿרעפֿלער שלונד איזט ניכט צו פֿיללען.

(כד) ואהבו שחרו מוסר, בשחר ימיו נקטנותו לחוכו נמוסר ע"פ דרכו (רלב"ג).

יד

- (א) קלוגע פֿרויען זינד דעם הויזעם שטיטצע,
- (ב) דיא טהעריכטע רייסט עם מיט אייגענען הענדען נידער.
- (ג) דער גאָטטעספֿירכטיגע וואַנדעלט גראַדע, ווער גאָטט פֿעראַכטעט, וועהלט קרוממע וועגע.
- (ד) דיא וואַרטע דעם טהאַרען איזט דיא גייסעל דעם האַכמוטס, דיא וואַרטע דער וויזען שיטצען זיא דאָפֿיר.
- (ה) וואַ רינדפֿיעה מאַנגעלט, זינד קיינע קאָרנשפֿייכער, פֿיעל געטריידע ליעגט אין דעם אַכסען קראַפֿט.
- (ו) ווער נייע אונזאַהר שפֿריכט, איזט איין גלויבווירדיגער צייגע,
- (ז) דער ליגנער, ווירד אויך איין פֿאַלשער צייגע.
- (ח) זוכט אויך דער שפֿעטטער דיא וויזוהייט, ער פֿינדעט זיא ניכט,
- (ט) דעם פֿערשטענדיגען ווירד קעננטנים לייכט.
- (י) געהעסט דוא אויך נור אין ענטפֿערנטער בעציעהונג מיט דעם טהאַרען אום, זאָ פֿערלערנסט דוא דאָ פֿערנינפֿטיג רעדען.
- (יא) דורך קלוגהייט ווייס דער פֿערשטענדיגע פֿערנינפֿטיג צו וואַנדעלן,
- (יב) דיא הינטערליסט דעם נאַררען בלייבט דוממהייט.
- (יג) אונטער טהאַרען פֿיהרט לעסטערונג דאָ וואַרט, אונטער רעכטשאַפֿענען אַכער זאַנפֿטמוטה.

יד (א) חכמות נשים, חכמות נפתח והוא חאר (וכן דעת רש"י) ופירושו כל אמת מהחכמות בנתה ביתה (בן מלך). ואילת, אשת אולת ויהיה לשם ותואר משקל אחד (מהנ"ל). (ב) הולך בישור, ירא ה' וכוונתו המה הנושאי' והכוונה כי ירא ה' ילך בדרך הישר וכוונת ה' בארמות עקלקלות. (ג) בפי אויל, בפי כסיל תמיד חטר הגאווה להכו' ברוח גאונו כל הקרוב איו ולהשפילו, ושפתי חכמים כלומר דבריהם תשמורם מן החטר הזה, כי בחכמתם ידעו לתת מתג ורסן ללשון המדברת גדול' לכל תקרב אליהם, זה כוונת הכתוב לדעתי; וחטר הוא מקל וכן דעת ר' יונה, אך שהוא פירש בענין אחר (עיין שרשים לרד"ק). תשמורה, ראוי להיות תשמורם כי מוסר על שפתי חכמים ונא הוי"ו שלא במקומו.

(ד) אבוס בר, הנה אבוס הוא סס לאולות התבואה (עיין שרשים לרד"ק), ולכן בחרתי נדעת הריק"ס (עיין רד"ק שרש בר) אָפֿט

שאמר כי בר הוא מענין ברזלחם (בראשי"מ ה"כ"ג), ומלת אין עומד במקום שני' ושעורו באין אלפים אין אבוס בר. (ה) עד אמונים, האיש אשר לא ידבר כוזב גם בדברים של מה בכך הוא עד אמונים וראוי להאמין לו ולסמוך על עדותו, אולם הרגיל לשקר בלשונו בדברי' אשר לא יועילו ולא יזיקו לא ימוע גם מהיות עד שקר. (ו) בקש, תרגמתי מבנין התנאי שאם גם ירצה הלך לבקש חכמה לא ימצאה. (ז) לך מנגד לאיש כסיל, ידוע כי המ"ס הוא לרשו' והלמ"ד הוא לקרוב וכבר נתקפו כל המפרשים בזה; ולכן נראה לי הכוונה, אם תתחבר אל כסיל אם גם נרחוק מקום, סופך שכל תדע שפתי דעת, ומהו תבין תרגומי. (ח) ואולת כסילים מרמה, סרס המקרא ודרשהו ומרמת כסילים אולת, כי כוונת הפסוק לדעתי, חכמת ערום שהיא החכמה האמיתית יבינהו לאשוריו, להשיג חפצו, אולם מרמת כסילים שהיא אך חכמה כוזבת, אולת, כי לא יגיעו אל מנוקסיו. (ט) אוילים ילין אישם, מלת בין במאמ' האחרון עומדת במקום שנים, ושעורו בין אוילים ילין אשם, כלומר אך האשם יהי' מלין בינותם, אשם כי יכלו יסדיו ויאשימו את רעהו, או שילשינו וישימו אשמה על איש אשר אינו פה עמהם, ובין ישרים יהיה אך רכון המלין, כי ידבר איש את רעהו אך בדברי נחת ורכוי, וגם מזולת' אך טוב וחסד יגידו.

(י) לב יודע מרת נפשו - ערחו ויגיעו שעמל בתורה
 לפיכך נשמחתו לא יתערב
 זר כשיקבל שכרו לעתיד:
 (יב) יש דרך ישר לפני איש.
 עובר עבירה ואומר אין בה
 עבירה. יש דרך ישר לפני
 איש דרך עלל ישרה היחה
 נעני עשו שהיה איש שדה
 ולחריטה וגו': (יג) גם
 נשחק. שהקב"ה משחק עם
 ע"ז נע"הו יכאז לבס
 לעתיד לבא וכה"א ואתם
 תלעקו מכאז לב (ישעיה
 ס"ה): (יד) מדרכיו ישבע
 סוג לב. עשו: ומעליו איש
 טוב. יעקב: (טו) פתי יאמין.
 לדבריהם וניסת אחריהם:
 ד"א נשחק יכאז לב. שחוק
 לכסיל עשות זמה (לעיל י'
 נ"ג) וסופו יכאז לב. סוג
 לב רשע כמו (לקמן כ"ו)
 נספ סינים. סוג הוא שם
 הפסולת סוג הוא הנספ
 המעורב בפסולת: ומעליו
 איש טוב. וממעל לו לרשע
 יהי הכדיק: פתי יאמין.
 לאנשי רכיל: וערום יבין
 לאזרו. לפסיעותיו כלומר
 נפסה מלריצו ומתין עד יודע
 לו אל נכון: (טז) חכם ירא.
 ה' מן הפורענות: וסוד
 מרע. מן הרעה: וכסיל
 מתעבר. מתחזק לעבור
 בחזקה: ובוטח. ומחליק
 ונופל בארץ (כמו בארץ
 שלום אתה בוטח. ות"י את
 מתבטח ונסול מחליק
 ירמיה י"ב ה'). וי"מ בטזון
 ממש צהיכלו בוטח לומר לא
 תבואני רעה: (יז) קלר
 אפים. הממהר לנקום
 נעסו: ואיש מזמות. מחשבות
 עלה רעה: (יח) יכתירו
 דעת. יעשהו כתר לראשם.
 וסוף (יט) שחו רעים לפני
 צונים. לעתיד: (כ) גם
 לרעהו ישא רש. אפילו
 לשאביניו וזהביו. גם ל'
 אפילו. ישא רש ע"ה שאינו
 יודע

(י) לב יודע מרת נפשו
 ובשמחתו לא יתערב זר:
 (יא) בית רשעים ישמד
 ואהר ישראלים יפריח:
 (יב) יש דרך ישר לפני איש
 ואחריתה דרכי מות:
 (יג) גם בשחק יכאז לב
 ואחריתה שמחה תוגה:
 (יד) מדרכיו ישבע סוג לב
 ומעליו איש טוב:
 (טו) פתי יאמין לכל דבר
 וערום יבין לאשרו:
 (טז) חכם ירא וסר מרע
 וכסיל מתעבר ובוטח:
 (יז) קצר אפים יעשה אולת
 ואיש מזמות ישנא:
 (יח) נחלו פתאים אולת
 וערומים יכתרו דעת:
 (יט) שחו רעים לפני טובים
 ורשעים על שיערי צדיק:
 (כ) גם לרעהו ישנא רש
 ואהבי עשיר רבים:
 (כא) בז לרעהו הזמא ומהונן
 עניים אשריו:
 (כב) הלוא יתעו הרשי רע
 וחסד ואמת הרשי טוב:

הרשי ש דגושה : ענוים קרי

- (ו) אָפֶט קענט דאָ הערץ אַלליין זיינען אינגערן קוממער.
- (ז) אָפֶט קאָן עס זיינע פֿריידע קיינעם פֿרעמדען מיטטהיילען.
- (ח) דאָ הייז דער פֿרעפֿלער ווירד פֿערניכטעט,
- דיא היטטע דער רעכטשאַפֿענען ווירד איממער בליהען.
- (ט) מאַנכער העלט זיינען וועג פֿיר דען רעכטען,
- אונד אַם ענדע פֿיהרט ער צום פֿערדערבען.
- (י) זעלבסט בייס לאַצען איזט אָפֶט דאָ הערץ בעטריבט,
- מאַנכע פֿריידע ענדגוט מיט שאַרץ.
- (יא) ווער פֿערדערבטען הערצענס איזט, געניעסט זיינען וואַנדעל;
- דער ערלע, דען לאָהן זיינער טהאַטען.
- (יב) דער לייכטגלייביגע העלט יעדע זאַנע פֿיר וואַהר,
- דער קלוגע פֿריפֿט ערשט איהרע שפור.
- (יג) דער ווייזע פֿירכטעט דאָ אונגליק, אונד ווייס איהם אויסצווייכען.
- דער זיך זיכער גלויבענדע טהאַר ציעהט זיך מאַנכעס אונטהייל צו.
- (יד) דער יעהצאַרניגע וואַנדעלט טהערריכט,
- דער טיקקישע מאַכט זיך פֿערהאַססט.
- (יז) דער איינפֿעלטיגען ערבטהייל איזט דיא טהאַרהייט,
- יענעס דער קלוגען איזט דער קענטניסע שמוק.
- (יח) דיא גיעדערטרעכטיגען זינד עס, דיא פֿאַר דען ערלען קריעכען,
- דיא פֿעררוכטען, דיא פֿאַר דען פֿפֿאַרטען דער גערעכע.
- טען זיך בייגען.
- (יט) זעלבסט זיינעם פֿריינדע ווירד דער אַרמע פֿערהאַסט,
- דער רייכע האַט דער פֿריינדע פֿיעלע.
- (כ) אַבער ווער דען פֿריינד פֿעראַכטעט איזט איין זינדער,
- ווער דיא אַרמע בעגינסטיגט, הייל איהם!
- (כא) וואַהרליך דיא איבעלגעזינגטען געהען איררע,
- דער גוט, דענקענדע פֿינדעט הולד אונד טרייע.

יעדע

(ו) לב יודע מרח גששו, לפעמים יש לאיש מר נפש אשר לא יוכל להגיד סבתו, וכן הענין בשמחתו כי פעם אין לאל ידו להתערב אז עמו בשמחה הזאת ואמיתת הדבר הזה נודע לכל לב רגש. (יא) בית דשעים, יפה השגיל הרלבני; בענין החגודות הז' כי בית דשעים אס הוא חזק ומולק ישמד, אולם הישרים אס גם אך נאהל רועה ישכין יעמודו. (יג) ואחריתה דרכי מוח, שיעורו אחריתה של שמחה. (יד) סוג לב, אס הוא מן נסוג אזור, כלומי אשר יטה מדרך הטוב, או שהוא מענין סוגה בשושל וזהו האיש אשר יגדור בעד לבו, מכלתי תבוא בו הרגש מעולה, (דער חזין פעה טטקטעט הערץ הטט). גם נוכל לפרש כמו סוג מן בספק היה לסיגים (ישעי' א' כ"ז) ר"ל לב מעורב בו התפעלות רעות בסיגים — ולכן תרגמתי בשם כללי המור' על כל אלה ומעליו, יפה אמר השלם דא"א שהוא כמו ממעללי, כי כבר אמרנו אס יבאו שתי אותיות דומות רטופות, מדרך הלשון להשמיט האח'.

(טו) לאשרו, לפסיעותא רש"י, והכוונ' כי הנכון יחקור אחרי עקבות הדב' לדע' אס נכון הוא או לא. והכשדי תרגם מתבין לעבתיה, ודע שגם פה הוסיפו המעתיקי' איזה מאמרים אולם לא

רזימי להיגים. (טז) חכם ירא, הכוונה כי החכם אשר ירא את הרעה יודע להמלט ממנה, אך הכסיל מתעבר כלומר יגרום לעלמו עברה, וזהו בעבור שהוא צוטט, וא"כ הוא נמשך על פתי יאמין וגו'. (יח) נחלו פחאים, מלת נחלו מושך אחרת עמה והכוונה הפתאים ינחלו אולת והערומים ינחלו כתר דעת. (יט) שחו רעים, הערה לחקור תכונת נפש איש, והוא, בי האיש אשר ידנה יאזת לפני טוב ולדאי ויעמוד בהכנעה בפתח שערו כי ירא מנשת אליו פנימה, בודאי הוא איש בליעל, אשר בקרבו יאס ארבו, ולכן לא יכול להביט בפני הדיק; ואזתת דבר זה נודע לכל חכם לב, וכדקרי ר' יוחנן (פרק הוזקין) על האי תלמיד דרדת פזרו טאזים כזיון, ומלת שחו הוא עבר במקום הוה כדרכו, ועומד במקום שנים. (כא) בו לרעהו, נמשך למעלה אס גם מנהג העולם כן כי גם לרעהו ישאל הא, הנה בו לרעהו וגו'.

יודע לנהוג בשורה: (כג) בכל
 עלב. בכל יגיעת מלאכה
 יהיה ריוח אבל דברי הכל
 אך למחסור: (כד) עטרת
 חכמים עשרם. שהם עשירים
 בתורה: אולת כסילים.
 אולת קלקלתן של כסילים
 הוא האולת שנתעללו מן
 החכמה: (כו) ביראת ה'
 מבטח עו. ואמר באברהם
 כי עתה ידעתי כי ירא אלהים
 אתה (ראשי' כ"ו) והבטיח
 כי בך אברכך וגו': ולבניו
 יהיה הוא מחסה. שיחסו
 ויתחבאו בלל זכותו:
 (כח) ברב עס. שהכבוד
 זבאים הדרת הקב"ה היא:
 ובאפס לאוס. באוינס
 דבקים בו: מחתת רוץ.
 חסרון רזותו הוא כביכול
 גותן לאחרים: (כט) מרים
 אולת. מפרישה לחלקו:
 (ל) חיי גשרים לב מרפא.
 לב גשר שהוא רופא את
 הרעב ועובר על מדותיו
 הוא חיי בריותיו של הקב"ה
 שהן ב"ד: ורקב עצמות
 קנאה. אדם בעל חמה
 רקנן עצמות הוא לכל:
 (לב) וחסה במותו לדיק.
 כשימות הוא בטוח שיבא
 לג"ע: (לג) בלב נבון תנוח
 חכמה. תשכון ותשקוט בנחת
 ל' מנוחה ומרגוע: ובקרב
 כסילים תודע. מעט חכמה
 שבלבו מכריזים אסתרא
 בלגינה קיש קיש קריא:
 (לד) לדיקה תרומם גוי.
 ישרא' וחסד לאומים חטאת.
 הם עב"ס שגוזלים מזה
 ונותנים לזה: (לה) (ועברתו
 תהיה לעבד מביש):

וסלף

(נג) בכל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתֵר
 ודַּבַּר שְׁפָתַיִם אֶךְ לְמַחְקוֹר:
 (נד) עֵטֶרֶת חֲכָמִים עֶשְׂרָם
 אֲוֵלֶת כְּסִילִים אֲוֵלֶת:
 (נה) מִצִּיל נַפְשׁוֹת עַד אֲמַת
 וַיִּפֹּחַ כְּזָבִים מֵרָמָה:
 (נו) בִּירְאֵת יִהְיֶה מִבְּטַח־עֵז
 וּלְבָנָיו יִהְיֶה מִחֶסֶה:
 (נז) יִרְאֵת יִהְיֶה מְקוֹר חַיִּים
 לְסוֹר מִמְקַשֵּׁי מוֹת:
 (כח) בְּרַב־עַם הִדְרַת־מֶלֶךְ
 וּבְאִפְס לְאֵם מְחַתֵּת רְזוּן:
 (כט) אֶךְ אֲפִים רַב־חַבּוּנָה
 וְקִצְר־רוּחַ מְרִים אֲוֵלֶת:
 (ל) חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מֵרַפָּא
 וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְיָה:
 (לא) עֵשֶׂק דַּל חֲרָף עֲשֵׂהוּ
 וּמְכַבְּדוֹ חֲנֵן אֲבִיוֹן:
 (לב) בְּרַעְתּוֹ יִדְחָה רָשָׁע
 וְחֶסֶה בְּמוֹתוֹ צְדִיק:
 (לג) בְּלֵב גִּבּוֹן הַנּוּחַ חֲכָמָה
 וּבִקְרֵב כְּסִילִים תוֹדַע:
 (לד) צְדִיקָה תְרוֹמֵם־גּוֹי
 וְחֶסֶד לְאֲמִים חַטָּאת:
 (לה) רְצוֹן־מֶלֶךְ לְעַבְד מִשְׁכִּיל
 וְעִבְרָתוֹ תִּהְיֶה מִבִּישׁ:

משלי יד

באור לו

(כג) יעדע אנשטרענגונג ברינגט פֿאַרטהייל, שוואַטצהאַפטיגקייט נור נאַכטהייל.

(כד) רייכטהום איזט דען וויזען איינע קראַנע, האָהער ראַנג דער טהאַרען בלייבט טהאַרהייט.

(כה) ווער דורך וואַהרהייט מענשען רעטטעט, איזט איין טרייער צייגע;

ווער דורך ליסט, בלייבט דאָך איין ליגנער.

(כו) גאַטטעספֿורכט איזט איינע פֿעסטע בורג, דיא אויך דען נאַכקאַממענדען, שוטץ פֿערלייהט.

(כז) גאַטטעספֿורכט איזט לעבענסקוועללע;

מאַן ענטגעהט דורך זיא דען שלינגען דעם פֿערדערבענס.

(כח) אין פֿאַלקסמענגע בעשטעהט דיא העררליכקייט דעם קעניגס,

פֿאַלקספֿערמינדערונג ענגסטגעט דען שטאַטסמאַן.

(כט) דער לאַנגמיטיגע צייגט פֿיעל פֿערשטאַנד,

דער יעהצאַרניגע אָפֿענבאַרט זיינע טהאַרהייט.

(ל) איין זאַפֿטעס געמיטה גיבט דעם קערפֿער קרעפֿטיגעס לעבען,

איין רייצבאַרעס, איזט נאַענדער ביינפֿראַס.

(לא) ווער דען אַרמען דריקט, לעסטערט זיינען שעפֿפֿער, ווער דען דירפֿטיגען בעגינסטיגעט, פֿערעהרט גאַטט.

(לב) אין זיינער פֿערצווייפֿלונג ווירד דער גאַטטלאַזע היג געראַפֿעט,

דער פֿראַממע איזט שטערבענד נאָך פֿערטרויאַונגספֿאַלל.

(לג) רוהיג וואַלטעט דיא ווייזיהייט אים הערצען דעם פֿערשטענדדיגען;

וואַס אַבער אים אינגערן דעם טהאַרען פֿאַרגעהט, גיבט זיך לויט קונד.

(לד) טונענד ערהעכט דאָ פֿאַלק,

לאַסטער ענטוויירדיגט נאַציאָנען.

(לה) איין טהעטיגער ריענער געניעסט דעם קעניגס גונסט, דען נאַבלעססיגען טריפֿעט זיין צאַרן.

איי

(כג) בכל עצב יהיה מוחר, ענינו העמל והיגיעה (ראב"ע והרד"ק). (כד) אולת כס לים אולת, הנה מלאתי את שאהב' נפשי נפ' הפסוק הזה בדברי החכם געועניוס, והוא כי אולת הראשון מענין א"ל שענינו הכח והממשלה (ומנינו גם בכתוב ניו"ר אולי הארץ מלכ"ב כ"ד ט"ו), והכוונה שהעושר הוא עטרת לחכמי כי ידעו להשתמש בו על דרך המועיל, אולם העוץ והממשל' אשר יקנו הכסילי' ע"י עשרס, הוא אך אולת, כי לא יועילו ולא ילתיחו; ויהי' אולת לשון נוסל על לשון (ווקרטטפיעל). (כה) מציל נפשות עד אמה, לדעתי מלת אמת עומדת במקום שני' וגם תחסר ב"ת השמות, ושעורו מליל נפשות באמת הוא עד אמת, ומליל נפשות במרמה (אס גם כוונתו לטובה) הוא יפית כונים. (כח) מחתח רוון, מחתה שרשו חתת ויורה האז והזכר וגם אימא ופחד, (עיין שרשים לרד"ק וספר המלים להחכם געועניוס), ורזין תרגם הכשדי פרנסיה והוא הדב' אשר דברנו לעיל (ח' ט"ו) וכן תרגמתי כאן. (כט) מרים אולת, מרים ומראה לעין כל אולתו (מדברי הרא"א וכן דעת הראב"ע). (ל) לב מרפא, שרשו רפה כדעת הרלב"ג והענין כי הלכאשר ירגיש ברפיון ונחת ולא יכעוס

מהרה יתן חיים לבשר, אולם לב קנאה והוא הנוח לכעוס כמו הס קנאוני בלא אל (דברים ל"ב כ"א) הוא רקב לעלמות. (לא) חרף עשהו, הכנויי ויכל להיות גם על העושק גם על הדל, כי כן דרך הכתוב לסתום כוונתו אס יבון המאמר על שני אופנים כמו וילכו בלא כח (איכה א') ועיין שם בבאור. (לב) ברעתו ידחה רשע, אס ידחה הרשע מארץ. חיים הנה הוא ברעה גדולה פחד ואימה יסובבהו, ונחלי בליעל יבעתהו, אולם הלדיק עוד נמותו יחסה וינטז בה' וישחק ליום אחרון. (לג) בלב נבון חנוח חכמה, בלב נבון תנוח גם החכמה בהשקט ולא תרצה החולה אס לא לעת הנורך, אולם מה שיש בקרב הכסילים עד מהרה תנדע. ובא תודע בל"ג כדרך כל דבר שלא נודע. (לד) צדקה תרומם גוי, הצדקה תרומם גוי לשם ולתהלה, והטטאת לאמים הוא לחסד, כמו חסד הוא (ויקרא כ' י"ז), כי יהיה לשמחה נקמיהם. (לה) לעבד משכיל, העושה מלאכתו בחריצות והשכל. מביש, מלת לעבד באמר הראשון עומד במקום שנים, ושעורו לעבד כבים והוא מן בושא משה.

- (א) מַעֲנֵה־רֶךְ יִשְׁיב חֶמְה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף:
- (ב) לְשׁוֹן חֲכָמִים תִּיטִיב דַּעַת וּפִי כְסִילִים יִבִּיעַ אֹלֶת:
- (ג) בְּכָל־מְקוֹם עֵינֵי יְהוָה צְפוֹת רָעִים וְטוֹבִים:
- (ד) מִרְפֵּא לְשׁוֹן עֵץ הַיִּים וְסִלְף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ:
- (ה) אֹיִל יִנְאֵץ מוֹסֵר אָבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעֲרִים:
- (ו) בֵּית צַדִּיק חֶסֶן רַב וּבַתְּבוּאֹת רָשָׁע נֶעְכְּרַת:
- (ז) שֹׁפְתֵי חֲכָמִים יִזְרוּ דַּעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא־כֵן:
- (ח) זְבַח רָשָׁעִים תּוֹעֵבַת יְהוָה וְתַפְלַת יִשְׂרָאֵל רְצוֹנוֹ:
- (ט) תּוֹעֵבַת יְהוָה דַּרְךְ רָשָׁע וּמִרְדָּף צְדָקָה יֶאֱהָב:
- (י) מוֹסֵר רָע קְעוֹב אָרֶחַ שׁוֹנֵא תּוֹכַחַת יָמוֹת:
- (יא) שְׂאֹל וְאַבְדּוֹן נֶגֶד יְהוָה אָף כִּי־לְבוֹת בְּנֵי־אָדָם:
- (יב) לֹא־יֶאֱהָב לֵץ הוֹכַח לוֹ אֶל־חֲכָמִים לֹא יִלְד:

טו (ד) וסלף בה שבר ברוח. כשיסלף בלשון סופה להביא עליו שבר הנא ברוח קדים המוכנת להפרע מן הרשעים כמ"ש ברוח קדים עזה (שמות י"ד) ברוח קדים אפילם (ירמיה כ"ח) ברוח קדים תשבר אניות תרשים (תילי' מ"ח): (ו) בית לדיק חוסן רב. צ"המק שגנה דוד הלדיק חוסן רב ומגדול עוז לישראל: ובתבוא' רשע נעכרת. ובהבאת עב"ו ש שהביא מנשה בו נעכרת: (ז) שפתי חכמים יזרו דעת. יבתירו דעת כמו זר זהב: לא כן. אינו זהב (אמת): (ח) זבח רשעים תועבת. בלק ובלעם: ותפלת ישראל. זה משה: (י) מוסר רע לעוזב אורח. יסורין קשים מוכנים לעובר אורח של הקב"ה: (יא) שאול ואכדון נגד ה'. גוון לפניו כל אשר בתוכה: אף כי ק"ו הוא:

לב

באור

טו (א) ודבר עצב, דבר המעליב את חברו. (ב) לשון חכמים חטיב, החכם אם יורה דבר חכמה לעם ייטיב לדבר דברים ערבים לאזן השומע, אולם הכסילים אם גם יחוו דעת יבבירו במלים עד כי ילאה הנפש משמוע, ודבר זה ידוע בנסיון, ויביע הוא מענין נחל נובע כדעת הראב"ע. (ד) וסלף בה שבר ברוח, סלף הוא המעות היסך הישר, ואמר המליץ כי כל סלף בלשון הוא שבר לרוח, והכסדי תרג' ודאכל מן פרוהו נשבע, הנה היל' לפניו ואיכל מפירו יטבע. (ה) ערי', כלומר תמיד יוסיף דעת

דעת. (ו) בית צדיק חסן רב, חסן הוא אולר תבואה ומרגום ממגורות חסניא כמו לא יחסן, פירוש בבית לדיקי' אולר רב מלא תבוא' וכתבואת רשע נעכרת, יש תבואה נעכרת כמו זרש חטים וקוליס יקלרו (הראב"ע) וכן תרגמתי - (ז) זלב כסילים לא בן, שצורו וללכ כסילים הוא דבר אשר לא בן מענין בן בנות כלפחד דברות (במדב' כ"ז ז') והכוונה כי הדעת אשר יזרו הכמנים לא תמלח קן בעיני כסילים. (ח) זבח רשעים, דבר זה כזר ילד מפי כמה נביאים כי אין חסן לה' בעולה ומנחה ואף כי אם ידי ר' ישע תביאנה, ולכן אמר זבח רשעים הוא תועבה וגם מ' שרים לא יבקש תלב אלי' ודס עתודי' אך תפלה. (י) מוסר רע, לדעתי מוסר הוא הנסמך ואם גם בא בקמ"ץ הנס מכינו מ' קו אחד (לקמן י"ט) ועוד כמוהו, וכוונת הסוק כי לעוזב ארס לריק להיות מוסר רע ואם לא ישמע לתוכחה הזאת אז ימות. (יא) שאול ואבדון, יודע כי בימים ההם רבים רעים וחטאים לה' קשנו כי עזב ה' את הארץ ולא יראה בכל אשר נעשה תחת השמש, יען כזו' הוא ונמאס בעיני הנשגב עד מאד, ועל זה אמר המלך הן גם שאול ואבדון אשר המה עוד מתחת לארץ המה נגד ה' והוא משגיח גם על הרפאי' אשר ישכנו שם, אף כי לבות בני אדם.

רוב

- (א) איינע זאנפֿטע אַנטוואַרט שטיללט דען צאָרן, בעלי־דיגענדעס וואָרט רעגט דען גרים אויף.
- (ב) דער־ווייזען פֿאַרטראַג פֿערהעררליכט דיא וויססענשאַפֿט, דער מונד דעם טהאַרען איבערשטרעמט פֿאָן אַל־בערנהייט.
- (ג) גאָטטעס אויגע שויעט איבעראַלל, אויף דיא גוטען אויף דיא בעזען.
- (ד) געלינדע שפּראַכע איזט איין לעבענסמאָס, איינע שטירמישע פֿערלעטצט דאָ געמיטה.
- (ה) דער טהאַר פֿערווירפֿט דיא ערמאַהנונג דעם פֿאַטערס, ווער אויף צורעכטווייונג אַכטעט, ווירד איממער וויי־זער ווערדען.
- (ו) דאָ הויז דעם פֿראָממען איזט איינע גראָסע פֿאַרראַטהע־קאַמכער, דאָ געטריידע דעם גאָטטלאָזען אַכער שווינדעט.
- (ז) דיא ליפּפען דער ווייזען פֿערברייטען קעננטניססען, דיא דעם הערצען דעם טהאַרען ניכט צוואַגען.
- (ח) דיא אָפּפֿער דער גאָטטלאָזען זינד דעם עוויגען איין גרויל, דאָ געבעט דער רעכטשאַפֿענען איזט איהם וואָהל־געפֿעלליג.
- (ט) דער וועג דעם פֿרעפֿלערס איזט גאָטט איין אַכשייא, ווער נאָך טוגענד שטרעבט, דען ליעבט ער.
- (י) ווער פֿאָם רעכטען וועגע אַבווייכט, מוס שטרענג גע־צייטיגט ווערדען, ווער אויך צורעכטווייונג האַססט, מוס צו גרונדע געהען.
- (יא) אונטערוועלט אונד העללע זינד דעם עוויגען געבענווערטיג, אום וויא פֿיעל מעהר דאָ הערץ דער מעגשענקינדער.
- (יב) בעלעהרונג ליעבט דער שפעטטער ניכט, דאָרום בעזוכט ער דיא ווייזען נייע.

אין

(יג) לבן שמח ויטיב פנים .
 אם תשמח לבו של הקדוש
 צדוק הוא בלבתיך בדרכיו
 ייטיב לך פניו לעשות כל
 רצונך ואם תעלבהו יראה
 לך רוח נבאה כד"א (ראשית
 ה') ויתעלב אל לבו ויאמר
 אמתה את האדם וגו'. רוח
 נבאה טלג"ש רוח של זעף:
 (טו) בל ימי עני רעים .
 ואפילו שבתות וי"ט דאמר
 שמואל שנוי וסת תחלת חולי
 מעים : וטוב לב . מי שלבו
 בעשרו : משתה תמיד . כל
 שנותיו דומות לו ימי משתה
 ללמדך שיהא אדם שמח
 בחלקו . ור"ד מה שדרשו
 בחלק : (טז) טוב מעט
 ביראת השם מאושר רב
 ומהומה צו . קול צ"א
 לועקי' שנעשה האושר מגול
 וקמס כמו (עמוס ג') וראו
 מהומות רבות בתוכה
 ועשוקים בקרבה : (יז) טוב
 ארוחת ירק . לתת לעני
 ואהבה שם להראות לו
 פנים יפות : משור אבוס .
 להאכילו בשר שמן ויראו
 פנים זועפות . משור אבוס
 שאובקין לו המאכל בפיו
 ע"ב כדי לפטמו וכן ברצורי'
 אבוסים (מלכים א' ד') .
 ויש למושלו כנגד קומץ מעט
 של עני שחביב משור חטאת
 של רשע : (יח) איש חמה
 יגרה מדון . אדם שאין
 מעבר לרוחו להאריך חמתו
 יגרה מדון : וארך אפים .
 שאינו ממהר להנקם ולרוב:
 ישקיע ריב . שהוא כלה ושקט
 מאליו : (יט) דרך עכל
 במשכות חדק . דומה בעיניו
 כאלו הדרכים גדורים לפניו
 בגדר חדקים . משוכת גדר

(יג) לֵב שִׂמְחָה יִיטֵב פָּנִים
 וּבְעֵצְבֵת לֵב רוּחַ נִכְאָה:
 (יד) לֵב נָבוֹן יִבְקֹשׁ דַּעַת
 וּפְנֵי כְסִיּוֹת יִרְעֶה אוֹלָת:
 (טו) כָּל יָמֵי עֲנֵי רָעִים
 וּטוֹב לֵב מִשְׂתֵּה תָמִיד:
 (טז) טוֹב מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה
 מֵאוֹצֵר רַב וּמְהוּמָה בּוֹ:
 (יז) טוֹב אֶרְחַת יֵרֶק וְאַהֲבַת שָׁמַח
 מִשׁוֹר אָבוּס וּשְׂנֵאָה בּוֹ:
 (יח) אִישׁ חֲמָה יִגְרֶה מְדוֹן
 וְאַרְךְ אֲפִים יִשְׁקִיט רִיב:
 (יט) דֶּרֶךְ עֵצֶל בְּמִשְׁכַּת הַדֶּק
 וְאַרְחַת יִשְׂרָיִם סִלְלָה:
 (כ) בֶּן חֲכָם יִשְׂמַח אָב
 וְכִסִּיל אָדָם בּוֹזֵה אָמוֹ:
 (כא) אוֹלָת שִׂמְחָה לְחֶסֶר לֵב
 וְאִישׁ תְּבוּנָה יִיֶשֶׁר לִלְכָת:
 (כב) הַפֶּר מִחֲשׁוֹת בְּאֵין סוֹד
 וּבְרַב יוֹעֲצִים תִּקְוֹם:
 (כג) שִׂמְחָה לְאִישׁ בְּמַעֲנֵה פִּי
 וְדָבָר בְּעֵתוֹ מֵה־טוֹב:

ארח

ופי קרי

כמו הסר משוכתו (ישעי' ה'). חדק קוליס : ואורח ישרים סלולה . כנושה ומפונה . ומ"א הי' דרכו נקון
 זה הנסבך בניית למר אם תעלהו מנאן הוא מתערה בכאן : (כ) בן חכם ישמה אב ובסיל אדם
 בוזת אמו . גורם לאמו שמבזים אותה : (כא) אולת . שמחה היא לחסר לב : (כב) הפר
 מחשבות באין סוד . בלא ענה לא תקום מחשבה : (כג) שמחה לאיש במענה פיו . כמשמעו ע"י
 מענה רך ודבור נחם הנכיו' אהבים אותו . ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא מולאים בפיהם מענה
 לו תתקיים בה וישמחו : ודבר בעתו מה טוב . שאליס בהלכות הפסק ובהלכות המקו בזמנו :

ארח

משלי טו

באור לח

(יג) איין פֿראָהעם הערץ גיבט מונטערעס אויסזעהען,
איין בעטריבטעס הערץ מאַכט ניעדערגעשלאָגען.

(יד) דעם פֿערשטענדיגען הערץ שטרעכט נאָך קעגנטניססע,
דער טהאַרען מונד ווידעט זיך אַן אַלבערנהייט.

(טו) דעם אַרמען טאַגע זינד מייסטענס טרויריג.
דאָך איין פֿראָהעם הערץ האַט אימער פֿראָהעם מאַהל.

(טז) בעססער וועניג בעזיטצען אין גאָטטעס פֿורכט,
אַלס גראַסע שעטצע בייאַ אונרוהיגעס געוויססען.

(יז) בעססער איינע קרויטשפייזע אין איינטראַכט גענאָכסען,
אַלס איינען געמעסטעטען אָכסען אין אונאייניגקייט.

(יח) דער אויפֿפֿאַהרענדע פֿעראַנלאַסט האַדער,
דער לאַנגמיטהיגע ווייכעט דעם שטרייטע אויס.

(יט) דעם פֿוילען שיינט זיין וועג מיט דאָרנען בעוואַכסען,
דער טהעטיגע אַכער פֿינדעט זיינע באַהן געעכנעט.

(כ) איין ווייזער זאָהן ערפֿרייעט דען פֿאַטער,
איין טהעריכטער מענש מאַכט זיינע מוטטער פֿעראַכטליך.

(כא) דעם פֿערשטאַנדלאָזען מאַכט טהאַרהייט פֿריידע,
דעם פֿערניגפֿטיגען, דאָז רעכטליך וואַנדעלן.

(כב) ענטווירפֿע שייטערן, ווען זיאַ ניכט געהיים געהאַלטען,
דורך ערפֿראַכטער ראַטהגעבער ווערדען זיאַ אויסגעפֿיהרט.

(כג) איינע געלונגענע אַנטוואַרט פֿערשאַפֿט פֿערגניגען,
איין וואַרט צור רעכטען צייט, וויא טרעפֿליך אַזויט
עס ניכט?

אויפֿ

(יג) רוח נכאה, כענין
ולא קמה עוד רוח באיש,
ושעורו ובעלבת לב יהיה
רוח נכאה, והנה האיש
אשר סר רוחו פניו נופלים,
ולכן יתנגד היטיב רוח נכאה
אל ייטיב פניו. (יד) ופי
כסילים, לפי הכתיב שהוא
פניתהיה הכוונה כי הנסיל
ישים פניו אך להיות רועה
אולת. (טו) וטוב לב
משחה חמוד, מלת טוב
עומדת במקום שנים, וכוונת
הפסוק אם גם כל ימי עני
רעים (כ"ל רבם כמו וכל
האריך באו בראשית מ"א נ"ז)
הנה אם ייטיב לבו יהיה
לו חמיד משה טוב.
(טז) ומהומה בו, תרגמתי
על פי דעת השלם רא"א
שענינו אם יהמה לבו ורוחו
תתפעם בקרבו על חטאיו
כי רבו, וכוה יתנגד היטב
ליראת ה'. (יח) איש
חמה, האיש אשר הוא בעל
חמה, עד מהרה יגרה מדון.
ישקיט ריב, תחסר מ"ס
השמו' ושעורו ישקיט מריב,
והוא עומד כמו השמר
והשקט (ישעיה ז' ד').
(יט) דרך עצל, לעלל ידמה
דרכו כאלו הוא אך כסיריס,
ואול' הישרי' (המה הזריזי')
ימלאו את דרכם סלולה.
(כא) אולת שמחה, לחסר
לב שמחה אולת מעשה
תעושים, ואיש תבוה ישמח אם ישר ללכת, ושמה עומדת במקום שנים. (כב) וברב יועצים
תקום, הערה למושלים לבלתי ימתיקו סוד אך עם יועצים נאמנים, ורוב הוא מענין רב' המלך
(ימיה ל"ט י"ג) וכן רב ביתו (חסר א' ח'), הכוונה על האנשים היושבים בשנת תחמוני,
ואמר כי באין סוד תופר העלה היעולה, אולם תקום צרב יועלי' נבוני לחש.

למשכיל

(כד) אורח חיים למעלה
למשכיל. כמו שרפי' עומדי'
ממעל לו (שס) כלומר לפני
החכם קשטה ומוכנת אורח
חיי'. (כז) עובר ביתו שהוא
בולע גלע: ואנא מתנות
ישיה. מאחר שהוא שונא
מתנו' כ"ש שונא את האל:
(כח) לב לדיק יהנה לענות.
יחשוב ויבין מה יענה קודם
שישיב דבר: (ל) מאור
עינים בתורה ישמח לב.
שואלין ממנו דבר ויודע
מה להשיב. ולפי ששטו
כמשעו דבר שהוא תאוה
למראות עינים משמח הלב
ומלחמח תוגת הלב כגון גן
ירק ונהרות המושכים:
(לג) ולפני כבוד ענוה.
הענוה גורמת שהכבוד בא:

טז (א) לאדם מערפי
לב. הוא סודר עלתו
ודבריו בלבו: ומה' מענה
לשון. כשכח להטיב הקדוש
ב"ה משכילו בדבריו או אם
זכה מומן לו מענה טוב:
(ב) ותוכן רוחות ה'. ומונה
הלכות מי הטוב ומי הרע:
גול

ב א ו ר

(כד) למשכיל, הוא מענין
ויהי דוד לכל דרכיו משכיל
(שמאל ס' י"ח י"ד) כלומר
מאוסר. למען, הוראתו
לפעמים כמו למען זאת,
דעשה חוב, דעסוועגען, וכן
למען יזמך כבוד (תהלים
ל' י"ג) ועיין ספר המלים
להתכנס גשעניוה שרש מעג,
והכוונה בי מני אז שמו
האנשים אולר החיים והטוב
בשמי' ממעל, ומקור המות
והרע בשאל מתחת, ונדע,
כי רוח אמונת העם תמיד
בפי רמלין, ולזה אמר הזכ'
בי

(כד) אֲרַח הַיּוֹם לְמַעַל לְמִשְׁכִּיל
לְמַעַן סוֹר מִשְׂאוֹל מָטָה:
(כה) בֵּית גֵּאִים יִסַּח וַיְהוּה
וַיִּצַב גְּבוּל אֶלְמִנָּה:
(כו) הוֹעֵבֶת יְהוּה מִהַשְׁבוֹת רַע
וְטֹהָרִים אֲמַר־נָעַם:
(כז) עֵכָר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בָּצַע
וְשׁוֹנֵא מִתְּנַת יְהוּה:
(כח) לֵב צַדִּיק יִהְיֶה לְעֲנוֹת
וּפִי רָשָׁעִים יִבְיַע רָעוֹת:
(כט) רִחוּק יְהוּה מִרָשָׁעִים
וְתִפְלַת צַדִּיקִים יִשְׁמַע:
(ל) מְאֹר־עֵינַיִם יִשְׁמַח לֵב
שְׂמוּעָה טוֹבָה תִּדְשֵׁן עַצְמֹ:
(לא) אֶזֶן שֹׁמֵעַת תּוֹכַחַת חַיִּים
בִּקְרִב חֲכָמִים תִּלְוִין:
(לב) פֹּרַע מוֹסֵר מוֹאֵס נַפְשׁוֹ
וְשׁוֹמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵב:
(לג) יִרְאֵת יְהוּה מוֹסֵר חֲכָמָה
וּלְפָנָי כְּבוֹד עֲנוּה:

טז

(א) לְאָדָם מְעַרְכֵי לֵב
וּמִיְהוּה מַעֲנָה לְשׁוֹן:
(ב) כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זָךְ בְּעֵינָיו
וְתִכֵּן רוּחוֹת יְהוּה:

ש ש ל י טו טו

ב א ו ר ל ט

(נד) אויפֿווערטס פֿיהרט דען גליקועליגען דער פֿפֿאָד דעם לעבענס,

דאָרום ווייַע דער טיעפֿען העללע אויס.

(נה) דאָהויז דער איבערמיטהיגען צערשטערט דער עוויגע, דען גרענעשטיין דער וויטטווע שטעללט ער פֿעסט.

(נו) זאָ וויא דעם עוויגען באָהאַפֿטע געדאַנקען איין אַבשייא זינד,

זאָ דען ריינען זיסע שטייַעלייען.

(נז) דער געווינזיכטיגע בעטריכט זיין הויז,

ווער געשענקע האַססעט, לעכט גליקליך.

(נח) דעם פֿראַממען הערץ איבערלעגט, וואָס צו אַנטוואַרטען זיין,

דעם מונדע דער פֿרעפֿלער ענטשטערעהמט טהאַרהייט.

(נט) פֿאָן דען גאַטטלאָזען בלייבט דער עוויגע פֿערן,

דאָ געבעט דער פֿראַממען ערהערט ער.

(ס) איין פֿריינדליכער בליק ערפֿרייעט דאָ הערץ,

איין געאַרדנעטער בעריכט, גיבט דעם געביינע מאַרק.

(סא) איין אָהר, דאָ אויף לעבענסרעגעלן מערקט,

וויילעט גערן אונטער וויזען.

(סב) ווער צוֹכט פֿערווירפֿט, ווירד זיך זעלכסט פֿעראַכטען,

ווער אויף ערמאַהנונג מערקט, ערווירכט זיך זעלכסט.

פֿערטרויען.

(ג) גאַטטעספֿורכט ענשטעהט אויס וויזער צוכט;

עחרע פֿאַלגט אויף בעשיידענהייט.

טו

(א) דער מענש קאָן זיינע געדאַנקען אָרדנען,

דאָך גאַטט פֿערלייהעט דען פֿאַרטראַג.

(ב) דער וואַנדעל פֿיעלער שיינט אונשולדיג צו זיין,

גאַטט אַבער ערפֿאַרשט דען גייסט.

בעי

כי ארז חיים למשכיל הוא למעלה, ולכן, סור אתה משאול מטה. (כה) בית גאים יסח ה', יעתיקו ממקומו, כיו ולא יזח החסן (שמות כ"ח כ"ח) אולם גדול אלמנו' (השכלות והנדבא') יכב ה' שלא יסיג אחר גדולם כי הוא אפי יחומים ודיין אלמנות. (כו) הועבה ה', תועבת עומד במקום שנים והכוונה כאשר תועבת ה' מחשבות רע, כן יתעבו הטבורים אמרי נועם דברי חלקלקות, כי זה יורה על מחשבות רע. (כז) עבר ביתו, לדעתי (וכן נראה מדברי הראב"ע) ידבר מה מן הדיין ואמר כי אם הוא צוכע כלע בענין ויטו אחר הנלע (שמואל ח' ג') ויקח אחד לעות הדין, עבר ביתו, ומי שהוא שונא מתנות המביאים לו מבעלי הדינים אם גם לא על כל השחד הוא ימי'. וכבר הזהירו חז"ל על זה, שאסור לקחת שחד אפי' לשפוט לדיק, וגם שחד דברים אסור לקבל. (כח) זפי רשעים יביע דעות, כאשר נאמר על כל דבר הנאה ומקובל, טוב, כן נאמר על הסובס, רע. (כט) רחוק ה' מרשעים, אם יקראוהו לא יענס, חול' תפלת לדיקים ישמע מיד. (ל) מאור עינים, פנר השכיל החכ' געזעניוס לפרש בספר המלין שלו כי מאור עינים הוא סנר פנים יפות המשמח לב עמיתו ועפ"י חרגמתי גם החלק השני מן המאמר בענין הדומה לו, והוא שהשמועה אשר יגיד האד' באופן טוב ונאה תדגן עלם. (לא) און שמעת, האון אשר תחשוק לשמוע תוכחת חיים, תתאוה לשכון תמיד בין חכמים לשמוע חכמה מפייהם. (לב) פורע מוסר, מי שהוא פורע מוסר לסוף הוא נכזה בעיניו, ומי ששמע לחוכחת הוא יקנה לב לנפשו. (לג) יראת ה' מוסר חכמה, יפה אמר השלם רא"א כי לפני במאמר השני נמשך לפניו, ושעורו לפני יראת ה' תהיה מוסר חכמה.

טו (א) לאדם מערכי לב, לדעתי כוון בזה החכם להורות כי רוח המליכה אך ממרום יערה ואינו ניד האדם להשיג לשון למודים אם לא מנטן אמו הוקדש לזה כמו שיאמ' הלועז (חיון דיכטער חוס געבאָרען ווערדען). (ב) כל דרכי איש, קשור שני המאמרים כל ידעתי לבון לכל המבארים, ולזה אמרתי כי מלת בעיניו שב על דרכי והוא מענין המראה והתאר (דיו חייסערליכע געי

- (ג) גֹּל אֶל-יְהוָה מַעֲשֵׂיךָ וְיִכְנֹנוּ מִחֲשַׁבְתֶּיךָ:
- (ד) כָּל פֶּעַל יְהוָה לִמְעַנְהוּ וְגַם-רָשָׁע לְיוֹם רָעָה:
- (ה) תֹּועֵבֶת יְהוָה כָּל-גְּבַה-לֵב יָד לַיָּד לֹא יִנְקָה:
- (ו) בְּחֶסֶד וְאֱמֶת יִכְפֹּר עֵוֹן וּבִירְאֵת יְהוָה סוּר מֵרָע:
- (ז) בְּרָצוֹת יְהוָה דַּרְכֵי-אִישׁ גַּם-אֲוִיבֵיו יִשְׁלַם אֹתוֹ:
- (ח) טוֹב מֵעַט בְּצַדִּיקָה מֵרַב הַבּוֹאֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט:
- (ט) לֵב אָדָם יַחֲשֵׁב דַּרְכּוֹ וַיהוָה יִכּוֹן צַעְדּוֹ:
- (י) קָסָם | עַל-שְׁפֹתֵי-מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל-פִּיו:
- (יא) פֶּלֶס וּמֵאֲזֵנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה מַעֲשָׂהוּ כָל-אֲבְנֵי-כִּים:
- (יב) תֹּועֵבֶת מְלָכִים עֲשׂוֹת רָשָׁע כִּי בְצַדִּיקָה יִכּוֹן כֶּסֶף:
- (יג) רָצוֹן מְלָכִים שְׁפֹתֵי-צַדִּיק וּדְבַר יִשְׂרָאֵל יֵאָהֵב:
- (יד) חֶמֶת-מֶלֶךְ מִלְּאֲכֵי-מוֹת וְאִישׁ חָכָם יִכְפָּרְנָה:

(ג) גול אל ה' מעשיך. גלגל והשלך עליו כרכיך ויכנו מחשבותיך. ד"א גול אל ה' מעשיך התפלל לפניו כל כרכיך: ויכנו. יתבוססו ויתקיימו: (ד) כל פעל ה' למענהו. הכל עשה בשביל קילוסו כמו ענו לה' בתודה (ההלים קמ"ז). ד"א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניהם בהגד' תיל' וגם רשע עשה להניחו ליום רעה וכל זה לקילוסו: (ה) יד ליד לא ינקה. מיד ליד בא לו גמול גובה לבו: (ו) וביראת ה' סור מרע. ע"י יראת ה' סור מרע: (ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו. ירעה לו שיהיו שלימי' עמו: (ט) לב אדם יחשב דרכו. ללכת דרך ישר: וה' יכין צעדו. כמו ששינו הנבא לטהר מסייעין לו: (י) קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם היושב בדין: (יא) פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם כפעלו. משפט יושט"ל"יה בלע"ז פרעון עונו' האדם בשלם ומאזני: מעשהו כל אבני כווס. כאשר יש באבני כווס משקלות גדולות וקטנות הכל לפי פעלו של אדם: (יב) תועב' מלכים עשות רשע. דבר תיעוב הוא לדיינים ואין הגון להם לגשות רשע: (יד) חמת מלך. הוא במלאכי מות בשלומו מיתתם: ואיש חכם יכפרנה. יפייסנה: באור

באור

געטטאָלט) וכמוהו רבים עיין רד"ק, והכוונה כי כל איש ישתדל לתת לדרכיו

מראה טוב, אולם ה' הוא תוכן רוחות ויודע להבחין בין ישר הולך ובין אשר ילפת ארמו ובא השם ברבים יען הכוונה שמאזיה לד שכניע אל דרכו ידמה לנו כי הוא טוב, והכוון

(ג) בעֲשֵׂיהָל דַּעַם עוֹיְגֵעַן דִּינֵעַ אֹנְטֶרְנֶעֶהמוֹנְגֵעַן,
דָּאָן גַּעלִינְגֵעַן אַלְלֵע דִּינֵעַ עֲנְטוֹוִירֶפֶע.

(ד) יַעֲדֵעַם וּוְעֵזֵעַן הָאָט גָּאָטט צו דַּעססֶען אִיִּיגֶענֶעם וּוְאָהֵל
גַּעשֶׂאָפֶּעֶן,

אויך דען טאג דעם אונגליקס, צום הייל דער גאָטט-
לאָזֶען.

(ה) דַּער הָאָכְמִיטֶהיִנֵּע אִיזט דַּעם עוֹיְגֵעַן אִיִּין גַּרִייל,
שְׁנַעלֵל עַרפֶּאָלֵנט דִּיא אַהֲנֶדוֹנֵג.

(ו) דוֹרֵךְ לִיעֵבֶע אֹנֶד טַרִייע ווערדען זינדען פֿעֶרְגֶעבֶען,
דוֹרֵךְ גָּאָטטֶעספֶּוֹרֶכֶט עֲנְטִגֶעהט מַאָן דַּעם לֶאָסֶטֶער.

(ז) ווען גאָטט אִיִּינֶעס מענשען אֹנְטֶרְנֶעֶהמֶען בעגִינֶסטִיגֶעט,
מִיסֶסֶען זַעלְבֶסט זִינֵע פֿיִינֶדֶע עַם פֶּאָלְלֶפִּיהֶרֶען העלפֶען.

(ח) בַּעסֶסֶער וועניג בעוֹיטֶזֶען מִיט רַעכֶט,
אַלס פֿיעל אִיִּינְקָאָמֶען מִיט אֹנֶרֶכֶט.

(ט) דַּען וּוְאָנְדֶעל דַּעם מענשען בעשטיממע זיין הערץ,
זִינֵען שְׂרִיטט צו לִיִּיטֶען אִיבערלֶאָסֶסֶע עַר דַּעם עוֹיְגֵעַן.

(י) אִיִּינֵע צוִיבערֶקראַפֶּט וּוְאָלְטֶעט אויף דַּעם קַענִיגִים לִיפֶפֶען,
דַּרום דָּאָרף אִים גַּרִיכֶטֶע זיין מוֹנֶד זיך נִיכֶט פֿעֶרְגֶעהֶען.

(יא) וּוְאָנֵע אֹנֶד שְׂאָלֵע דַּעם רַעכֶטס זינד אין דַּער הָאָנֶד
דַּעם עוֹיְגֵעַן,

אַלְלֵע זִינֵע הָאָנְדֶלֹנְגֵען זינד גַענִוִיא עַרוֹוְאָנֵען.

(יב) אֹנְגֶערֶכֶטֶע הָאָנְדֶלֹנְגֵען מִיסֶסֶען דַּעם פֿירֶשֶׁטֶען אִיִּין
גַּרִייל זיין,

נור דוֹרֵךְ גַּעֲרֶעכֶטִיגֶקִיט שֶׁטֶעהט פֿעסֶט דַּער טַהֲרָאָן.

(יג) קַענִיגֵע מִיסֶסֶען וּוְאָהֵלְגַעפֶּאָלְלֵען הָאָכֶען נור אָן רַעֲדֶ-
לִיעֵען לִיפֶפֶען,

נור דַּען לִיעֵבֶען, דַּער רַעכֶטִּיךְ שְׁפִרִיכֶטִּי.

(יד) דַּער צָאָרֵן דַּעם קַענִיגִים אִיזט טָאָדֶעסֶענְגֶעל,
נור אִיִּין וּוְיִזֶער מַאָן קָאָן אִיהֶן פֿעֶרְזֶעהֶנֶען.

אין

זיחיד כי על כל דרך ודרך
ידבר כוודע. (ד) כל
פעל ה', הפסוק הזה כבר
פרשתי במעמר לספר דברי
(ד' כ"ח), והוא שהכוונה
כל פעל ה' הוא למען
הנכרח עלמו, וגם יום רעה
לרשע הוא לטובת הרשע,
כאשר אמר המשורר כי לא
ייסר האל מחמתו רק
ללמד לאדם להועיל
ולהטיב אחריתו. (ה) יד
ליד, רש"י ז"ל אמר מיד
ליד בא לו הגמול על גובה
לבו והכוונה עד מהרה
כרגע אשר יתן דבר מיד
ליד, וכן מרגלץ בפומי' חז"ל
מיד על המהירות, וכן נוטה
דעת הרלב"ג, וכן תרגמתי;
ואל נא תתמה קורא הנועים
כילעיל (י"א כ"א) תרגמתי
יד ליד בענין אזהרה, כי במקרא
הזה יקרה לכמה מאמרים
אשר יוכסלו בספר הזה,
שיתפרשו בכל מקום באופן
אחר, לפי יחוסם אל המאמר
שלפניו או לאחריו.
(ו) ברצות ה' דרכי איש,
הכוונה, כי אם ה' יחפץ
להלכות דרכי (עסקי) איש,
יסבב הדבר כי גם אויביו
יתמכו אותו להשלימו אם
גם נגד רצונו, כענין אתם
חשבתם לרעה ואקים חשב'
לטובה (בראשית נ' כ') ובא
ישלים ביחיד כי על כל אחד
ואחד ידבר, כאשר הערנו
פעמים. (ט) לב אדם,
הערה לאד' שיבטחה' וגם
כל יחדל מלעשות כל דבריו
ע"פ משפט השכל, אך הוא

יחשב את דרכו אשר יבור לו ואז יבטח בה', שיוליכנו בדרך מיאור. (י) קסם על שפתי מלך,
הכוונה כי יש למלך כח קוסם קסם אשר אך ברוח פיו יוליא כל דבר אל הפועל ויגזר אומר
ויקום מיד, ולכן לריך להזהיר שכל יחטא במשפט, כי הדבר ילא מפי המלך ואין להשיב.
(יא) מעשהו, אין נפשי לכל הפירושים, ולכן יראה לי כי מעשהו כל יובן בהיפך, כל מעשהו,
כמו כל רבים עמים (תהלים פ"ט נ"א) שענינו כל עמים רבים, ורבים כמוהו (עיון מכלול
לד"ק), ושעורו וכל מעשהו באנני כים, ונחמר ב"ת השמוע בדרכו (ונראה שגם רש"י כוון
לדעת הזאת), ואמר זה להורות כי גם אלהים השופטים בארץ לריכים לעשו' משפט ולדקה כמותו.
(יג) רצון מלכים, יהי' אך לשפת נדק. יאהב, מכל אחד מהמלכים. (יד) חמת מלך, הוא
בעלמו מלאכי מות, כי כמעט יבער אפו וכבר נשפת האיש אשר יבעש עליו. יבשרגה, יבשר החמה.

(טו) צאור פני מלך חיים .
 מי שהקב"ה מסביר לו פנים
 חיים הוא לו לכך לריך אדם
 ליישר דרכו לפניו: ורצונו
 בעב מלקוש. מי שהוא
 מרוצה לו רצונו טוב לו בעב
 המביא את המטר: (יט) טוב
 שכל רוח. טוב להתחבר את
 ענוים ולהיות אתם שכל
 רוח מהיות מחלק שלל את
 גאים: (כ) משביל על דבר
 ימלא טוב. הנותן לב
 להתבונן על דבריו לשלם
 את דרכיו ימלא טוב: ובוטח
 בה' אשריו. כשהוא מסלם
 דרכיו ורואה בה מנוה שיש
 בה סכנה או חסרון כיס
 ובוטח בהקדוש ב"ה ועושה
 הטוב. אשריו הן אשריו
 שלו: (כא) לחכם לב יקרא
 נבון. שלמד חכמה מרבו
 יקרא נבון סוכו שיהיה
 נבון בדברים מסולסל
 בחכמתו ויקראו אותו נבון:
 ומתק שפתים יוסיף לקח.
 כשאלם מטעים דבריו
 לתלמיד וממתיק דבריו
 בטעמים יוסיף לקח:
 (כב) מקור חיים שכל
 לבעליו. וכן פתרון המקרא
 שכל הבעלים מקור חיים
 היא לו: ומוסר אילים.
 ע"י אולת באים להם וכן
 משמעו האולת ייסורין הוא
 לאילים: (כג) לב חכם
 ישכיל פיהו. לבו מלמד את
 פיו לדבר נחות: (כד) כוף
 דבש. מתוק דבש. ברישק"ה
 כל ב"ז: אמרי נועם. ד"ת:
 (כה) יש דרך. שהוא ישר
 לפני איש: (כו) עמלה לו.
 לזרבו הוא עמל: כי אכף
 עליו פיהו. כשפיהו כוסהו
 ותובע לו מאכל אז עמלו
 עומדו' לו שאוכל מה שעמל
 כבר: (כז) ועל שפתיו כאש
 לרבת. הרעה כאש שורפת
 על שפתיו עד שמוכא' בפיו
 וגו'. כאש לרבת שורפת כמו
 (יחזקאל)

(טו) באור פני מלך חיים
 ורצונו בעב מלקוש:
 (טז) קנה חכמה מה טוב מחרוץ
 וקנות בינה נבחר מכסף:
 (יז) מסלת ישראלים סור מרע
 שמר נפשו נצר דרכו: *
 (יח) לפני שבר גאון
 וקפני כשלוון גבה רוח:
 (יט) טוב שפל רוח את עניינים
 מחלק שלל את גאים:
 (כ) משביל על דבר ימצא טוב
 ובוטח ביהוה אשריו:
 (כא) לחכם לב יקרא נבון
 ומתק שפתים יסיף לקח:
 (כב) מקור חיים שכל בעליו
 ומוסר אילים אולת:
 (כג) לב חכם ישכיל פיהו
 ועל שפתיו יסיף לקח:
 (כד) צוף דבש אמרי נועם
 מתוק לנפש ומרפא לעצם:
 (כה) יש דרך ישר לפני איש
 ואחריתה דרכי מות:
 (כו) נפש עמל עמלה לו
 כי אכף עליו פיהו:
 (כז) איש בלי על כרה רעה
 ועל שפתיו כאש צרבת:

חצי הספר. ענוים קרי. שפחו קרי

- (טו) אין דער פֿריינדליכען מיניע דעם קיניגס איזט לעבען, זיינע גנאָדע גלייכט איינער שפעטערעגענוואָלקע.
- (טז) ווייזיהייט ערווערבען, איזט פֿיעל בעסער דען גאָלד, פֿערנינפֿטיגע קענטנים, ווינשענסווערטער דען זילבֿער.
- (יז) דיא באָהן דער רעכטשאַפֿענען ווייכט דעם אונגליקע אויס, ווער זיין הייל בעוואַהרען ווילל, בעאַבאַכטע גענויא זיינען וועג.
- (יח) עטאַלץ קעממט פֿאַר דעם פֿאַלל, האַכמוטה פֿאַר דעם שטורץ.
- (יט) בעכסער איזטס אין דעמוטה לעבען ביא בעשיידענען, אַלס בייטע טהיילען מיט שטאַלצען.
- (כ) ווער איינע זאַכע רייפֿליך איבערלעגט, ערציעלעט גליק, דאָך הייל דעם, דער גאָטט פֿערטרויעט.
- (כא) דער ווייזע ווירד אָפֿט פֿאַן דעם איינזיכטספֿאַללען צו ראַטהע געצאָגען, דורך אַנגענעהמען פֿאַרטראַג ערהאַלטען זיינע לעה־רען נאַכדרוק.
- (כב) פֿערשטאַנד איזט דעם בעזיטצער איינע לעבענסקוועללע, דער טהאַרען גייסעל איזט דיא טהאַרהייט.
- (כג) דיא איינערע עמפֿינדונג דעם ווייזען בעלעהרט זיינען מונד, אונד גיכט נאַכדרוק דעם אינטערריכטע זיינער ליפֿפען.
- (כד) פֿריינדליכע וואַרטע זינד וויא האַנגזיים, דער זעלע אַנגענעהם, דעם קערפֿער היילזאַם.
- (כה) דער מענש העלט מאַנכען וועג פֿיר דען רעכטען, אַם ענדע אַבער פֿיהרט ער צום פֿערדערבען.
- (כו) אויך דער טהעטיגסטע שטרענגע זיך דאַן נור איבער־מעסיג אַן, ווען זיין בעראַרף איהן דאַצו צווייגעט.
- (כז) דער נידערטרעכטיגע וויהלט דאַן בעזן אויף, אויף זיינען ליפֿפען לאָרערט פֿערצעהרענדעם פֿייער־דער

(טו) באור פני מלך, הוא היכך מפסוק הקודם. (יז) מסלח ישרים, תדע לסור מכל מכשלה ואכן נגף ולכן שומר נפשו נוזר דרכו ללכת במסלה הזאת. (יט) טוב שפל רוח, טוב להיות מדוכא מדאגות אשר תשפילנה את רוחו עם ענוים, מחלק שלל וגו'. (כ) משכיל על דבר, אם גם אמת כי משכיל על דבר ימלא טוב להגיע אל מסלול בכל זאת האשר האמת לא ישיג אך הצוטה בה'. (כא) לחכם לב יקרא נבון, חכם לב הוא אך אשר לבו חפץ בחכמה אם גם לא השיג אותה בכללה, אולם הנבון הוא האיש אשר כבר עש' חיל בכל מדע יקר. ואמר המליך, כי אם הנבון יקרא לחכם לב להתייעץ עמו, לריך להשתדל להיות לו מתק שפתים אם ירכה להוסיף לקח. (כג) לב חכם, ההרגשות הסנימיות של חכם ישכילו פיהו לדבר נחות, והנה יוסיפו כח ללקח שפתיו. (כו) נפש עמל, בעיקר הכוונה הלכתי בעקבות רש' יורד"ק, אולם למען תת למאמר הזה תוכן מוסרי, כרשתי ענינו, שהזהיר החכ' שגם העומל לא יעמול יותר מדאי, אם לא לעת הצורך, אם אכף עליו פיהו ומלת לו היא לחזק כמו לך לך, הלך לו, ורבים כמוהו; והנה מלינו נפש גם בזרה, אחד נפש (במדבר ל"א כ"ט) וא"כ נוכל לסר' לו ועליו על הנפש ואם גם עמלה בנקב' כמו רוח גדולה וחזק (מ"א י"ט י"א). אכף, הוא כענין כסוף (בן מלך), ואולי הוא כמו כופין אותו בדברי חז"ל. (כו) איש בלועל כרה רעה, יחפיר ויבקש למכור רעה בחברו, ואם ימלא דבר רע יהיה על שפתיו כאש אוכלת. אשר כרגע תלכת כביב. באש צרבה, שש רב הוא כמו שרף בחלוק אומיות דומות.

(יחזקאל ב"ח) ונכרנו בה כל פנינו: (כח) ונרנן מפריד אף. וע"י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: (ל) עולה עיניו. ל' קרינה וכן איענה עליך עיני (תהלים ל"ג): כלה רעה. כמו כי כלתה אליו הרעה וגו' וגורם לבא רעה לעולם: (לא) צדק לדקה תמלא ע"י הדקה מאריבין ימיהם: (לב) ומושל ברוחו. כובש את ילדו: (לג) בחיק יושל את הגורל. צינו לצין עלמו אדם מעיל גורל: ומה' כל משפטו. לצבור לכל אחד ואחד חלקו:

רן (א) טוב פת חרינה ושלוה בה. טוב היה להקב"ה להחרי' ביתו ועירו והיה בשלוה מעבירותיהן של ישראל: מבית מלא זבחי ריב. שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו: (ב) עבד משכיל וגו'. על שהשכיל כ"נ לפסו' ג' פסיעו' לכבודו של הקדוש צ"ה עלה לגדולה ומושל בישראל שהובישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם. ד"א גר לדיק טוב מאורח רשע ולע"ל יחלק שלל ונחלה בתוך צ"י שנאמר (יחזקאל י"ז) והיה השבט אשר גר הגר וגו': (ג) מצרף לכסף וכור לזהב. המצרף עשוי לזרוף כסף למלאכתו וכן הבור לזקק הזהב אבל הלכות הקב"ה וזקקן וזמן וידע מחשבותם. מצרף לכסף נ"י שורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה ע"ג מרם קרוי מצרף. וכור לזהב כלי שורפים בו את הזהב כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרוי כור: (ד) מרע. רשע: מקשיב על שפת שקר. מקבל ל"הר ועדי שקר: מזין. מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: עטרת

(כח) איש תהפכות ישלח מדון ונרנן מפריד אלוף:

(כט) איש חמם יפתה רעהו והוליכו בדרך לא טוב: (ל) עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה:

(לא) עטרת תפארת שובה בדרך צדקה תמצא:

(לב) טוב ארץ אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר:

(לג) בחיק יוטל את הגורל ומיהזה כל משפטו:

יז

(ח) טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב:

(ג) עבד משכיל ומשל בבן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה:

(ג) מצרף לכסף וכור לזהב ובהן לבות יהוה:

(ד) מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הוות:

(ח) רעג לרש חרף עשהו שמה לאיד לא ינקה:

- (כח) דער גלייסנער פֿערנאָלאַסט שטרייס , דער פֿערליימדער טרענגט זעלבסט אינגיגע פֿריינדע .
- (כט) דער פֿרעפֿלער פֿערלאַקט זיינען נעכטען , אונד לייטעט איהן אויף שלעכטע וועגע .
- (ל) רענקע זינגענר ווינקט ער מיט דען אויגען , פֿערצערט דיא ליפּפען , אונד פֿאַללענדעט דאָז בעוע .
- (לא) דאָז גרויע אַלטער איזט איינע עהרענפֿאַללע קראַגע , אויף דעם וועגע דער טונגענר ווירד זיא עררייכט .
- (לב) דער לאַנגמיטהיגע איזט פֿאַרזיגליכער אַלס איין קריעגעס- העלד ;
- דער זיך זעלבסט בעהעררשט , בעססער אַלס איין שטאַרט - עראַבערער .
- (לג) דאָז לאַזאז ווירד אין דען שאַאס הינגעוואַרפֿען , זיינע ענטשיידונג אַבער פֿאָן גאָטט בעשטימטט .

יז

- (א) בעססער טראַקנעס בראַך אין רוהע , אַלס גאַסטמעהלער אין איינעם הויזע פֿאַלל צאַנק .
  - (ב) איין פֿלייסגער שקלאַפֿע העררשט איבער דען נאַכ- לעסיגען העררן - זאָהן , אונד טהיילט אָפֿט דען נאַכלאַס מיט דען פֿערוואַנדטען .
  - (ג) פֿיר זילבערפֿראַבע איזט דער שמעלצטיגעל , פֿיר גאָלד דער אָפֿען , דיא הערצען אַבער קאָן נור גאָטט פֿריפֿען .
  - (ד) ווער אויף טריגליכע ליפּפען הערט , איזט איין בעזעוויכט , ווער אויף פֿאַלשע צונגע האַרכט , איין ליגנער .
  - (ה) ווער דעס אַרמען שפּאַטטעט , לעסטערט זיינען שעפֿפֿער , דער שאַדענפֿראַהע , בלייבט ניכט אונגעשטראַפֿט .
- ענקעל
- ממך אל תוליא לעז על הגורלות שבו עתידה הארץ לחלק (עיין רש"י יהושע ז' י"ט) .

(כח) ונרגן מפרד אלוף , דובר סר' ברכילו' (ראב"ע) . אלוף , עינו מכויד אלוף מאוף ואלוף הוא כמו אופי ומיודעי . (ל) עוצה עיניו , הוא כמו עולם והנה האיש אשר ירמוז בעיניו יסגור אותן מעט , והפסוק הזה מוסב על שלפניו להורו' אף יולך האיש חמס את רעהו תועה כי ירמוז לו בעיניו לנא וגם בשפתיו יקרן ויכלה הדע . לחשוב חשכות , הכשדי חרגס וחשב הפכתא פתר הלמ"ד כמו וי"ו , וחולי הלמ"ד במקום ב"ת ושעורו בחושב חשכו' וכן חרגמתי . (לא) עטרת השארת , כי כל אדם יתנו כבוד ויקר לזקן . (לג) בחיק יוטל אח הגורל , ידוע כי בימים הקדמונים הפילו גורלות על כל דבר ועלם אשר אין ליד הדיין להוליא לאור , והנה אם העם לא יאמינו כי משפט הגורל מה' ינא ויחשבו כי אך מקרה הוא , לא יאנוולא ישמעו לו , ולזה החזיק המלך החכ' האמונה במשפט הגורל בלב העם ; וכבר אמרו חז"ל כי עכן אמר אל יהושע : בגורל אתה נא עלי אתה ואלעזר הכהן גדולי הדור אתם הטילו הגורל על שניכם ויטול על האחד , אמר לו יהושע : בני שים נא כבוד , בנקשה עיין רש"י יהושע ז' י"ט) .

יז (א) מביח מלא זבחי ריב , שער הכתוב מזמנים צבית מלא ריב . (ב) עבר משכיל , החכם דא"א השכיל לתרגם משכיל (פלייפונער) , אולם כל ידעתי מדוע לא פירש גם בן מניש מענין התנגדות כמו כי בושש משה (שמות ל"ב א') . ובחוק אחים , ידוע כי אין זה זר בארלות אשר ימכרו העבדים ללמיתות (זייבאייגענע) שאס ימלא עבד קן בעיני אדוניו ישלחהו לחפשי , וגם לא היה זה מן הנמנע בימי' ההם כי לפעמים יתן לו את בתו לאשה , ואז יחלק נחלה בין אחים . (ג) מצרף לכסף , הכוונה אס גם יש מצרף לכסף וכור לזהב ועי"ז נוכל להנדיל בין סיגוי' לכסף ולהוליא יקר מזולל , אבל הלכות לא יבחוין אך ה' כי האדם יראה רק לעינים . (ד) מרע מקשיב , מי שמקשיב על שפתי און הוא מרע , והמוזין (כמו מאוזין) על לשון הות , הוא איש שקר ; הות נרדף עם און וענינו כאן שא , עיין רד"ק בשרשים . (ה) חרף עשהו , עיין לעיל (י"ד ל"א) .

- (ו) עֲמַרְתָּ זִקְנִים בְּנֵי בָנִים
וְתִפְאַרְתָּ בָנִים אֲבוֹתָם:
- (ז) לֹא-נְאוּהָ לְנָבֵל שְׁפַת-יִתְרָה
אִף כִּי-לְנָדִיב שְׁפַת-שָׁקֶר:
- (ח) אֲבָן-חֵן הַשְּׁחָד בְּעֵינַי בְּעֵלְיוֹ
וְאֶל-כָּל-אֲשֶׁר יִפְנֶה יִשְׁכִּיל:
- (ט) מִכְסֵּה-פֶשַׁע מִבְּקֵשׁ אֲהַבָּה
וְשִׁנְיָה בְּדָבָר מִפְּרִיד אֱלֹוף:
- (י) תַּחַת גְּעֵרָה בְּמִבִּין
מֵהֲכֹת כְּסִיל מֵאָה:
- (יא) אֶךְ-מְרִי יִבְקֹשׁ-רַע
וּמִלְּאֶךְ אֲכֹזְרֵי יִשְׁלַח-בָּוֶה:
- (יב) פְּגוֹשׁ דָּב שֶׁכּוֹל בְּאִישׁ
וְאֶל-כְּסִיל בְּאוֹלָתוֹ:
- (יג) מִשְׁיֵב רָעָה תַּחַת טוֹבָה
לֹא-תִמְיֵשׁ רָעָה מִבֵּיתוֹ:
- (יד) פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית מְדוֹן
וְלִפְנֵי הַתְּגַלַּע הָרִיב גְּמוֹשׁ:
- (טו) מִצְדִּיק רָשָׁע וּמִרְשִׁיעַ צְדִיק
תּוֹעֵבֶרֶת יְהוָה גַּם-שְׁנֵיהֶם:
- (טז) לָמָּה-יִזְהַ מִחִיר בְּיַד-כְּסִיל
לְקִנּוֹת חֲכָמָה וְלֵב-אֵין:

(ו) עטרת זקנים . כשרואים בני בניהם הולכים בדרכ טובים : ותפארת בנים אבותם . כשאותיהם לדיקי היא תפארת הבני . (ו) שפת יתר . דברי גאווה : אף כי לנדיב . וכ"ש שלא נאה שפת שקר לנדיב : (ח) אבן חן . כשאר' בא לפני הקדוש ב"ה ושוארו ב"בנים ושכלו אבן חן ומרגליות היא בעיניו : אל כל אשר יפנה ישכיל . בכל מה שצדק ממנו מלכיו : (ט) מכסה פשע מבקש אהבה אם יחטא איש לאיש זה מכסה עליו ואינו מוכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים ועוסי' גורם לו שיאהב אותו : ושונה בדבר . שנוטר איב' ומזכירו כך וכך עשי' לי . מיד : מפריד אלוף . אז מפרי' ממנו אלוסו של עולם שהוא הקדוש ב"ה שהזהירו לא תקי' ולא תטור (ויקרא י"ט) : (י) תחת גערה במבין . תחת זו טעמו למעלה בתי' ו' משא"כ בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו תחת וכן פירושו הנכונה גערה ניכר' במבין יותר מק' מכו' שמבין את הכסיל : (יא) אך מרי יבקש רע . כלומר מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע : (יב) פגוש דוב שכול באיש . טוב לאדם שיפגע בו דוב משכל ואל יפגע בו א' מן הכסילים מעע"ז המסית אותו לע"ז : (יד) פוטר מים ראשית מדון המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדני אבני אמת המים והמים יולאין בו והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד : ולפני התגלע . קודם שתתגלע חרפתיך נטוש את הריב : (טז) למה זה מחיר ציד כסיל לקנות חכמה . ללמוד תורה : ולב אבן . ואין כלל לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם :

בכל

חמוש קרי

הריב : (טז) למה זה מחיר ציד כסיל לקנות חכמה . ללמוד תורה : ולב אבן . ואין כלל לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם :

בכל

משלי יז

באור מג

- (א) ענקעל זינד דיא קראַנע דער גרויז , דער קינדער רוהם זינד איהרע עלטערן .
- (ב) ציעמט עם ניכט דעם נידריגען גראַס צו שפרעכען , פיעל וועניגער דעם פאַרנעהמען צו פראַהלען .
- (ג) איין צויבערשטיין איזט דיא בעשטעכונג פֿיר דען שפענדער , וואָהין ער זיך ווענדעט , ברינגט ער איהם גליק .
- (ד) ווער איינטראַכט זוכט , איבערגעהעט בעליידיונג , ווער זיא איממער ריגט , טרענעט דען אינגיסטען פֿריינד .
- (ה) איין פֿערווייז ווירקט מעהר ביים פֿערשטענדיגען , אַלס הונדערט שלעגע ביים טהאַרען .
- (ו) דער רובֿלאַזע זוכט עמפּערונג , פֿיר איהן מוס דער גרויזאמסטע באַטהע געזאנדט ווערדען .
- (ז) בעסער איינען וויטהענדען בערען בעגעגנען , אַלס איינען טהאַרען אין זיינעם וואָהנע .
- (ח) ווער גוטעס מיט בעזעם פֿערגילט , דעססען הויז פֿערלעסט דאָ אונגליק ניכט .
- (ט) צאַנק אַנפֿאַנגען , הייסט איינען וואַססערראַם דורכֿ־ ברעכען , בעפֿאַר דיא דרך עראייפֿערסט , פֿערלאַססע דען שטרייט .
- (י) דען שולדיגען לאַזשפרעכען , אונד דען אונשולדיגען פֿערדאַמען , ביידעס איזט דעם עוויגען איין גרייל .
- (יא) וואָרום פֿערטרויעט מאַן געלד דער האַנד דעם טהאַרען ? צו ערווערבען געברייכט איהם יאָ קלוגהייט אונד איינזיכט ?

דער

הלפנות (נאָרדען), ואף כי ספרו לנו כותבי המסעות הראשונים כי מלאו כבר (בבואם לארץ כינח) מחט המושכת (אחגנעטנאָרעל, קאָנפּאָס), אשר היא לאות לעוברי ארמות ימים, וידוע הוא כי בארץ כינח כל המדעים כאשר המה גם עתה כבר היו מימי ימי קדם ושנות עולמים, כי יושביה עודם נלבים על סולם החכמה במקום אשר רגלי אבותיהם עומדות שם מימות עולם לא עלו ולא ירדו זו — ולפירוש הזה יהי' המשל הזה דומה מאוד לנמשל, כאשר יבין כל משכיל . (ט) מכסה פשע, האיש אשר יבקש אהבה ישא לפשע זולתו ולא ידבר ממנו כלל, אולם אשר תמיד יזכיר פשע רעהו גם אחר כבר שלח לו הוא מפריד אלוף, כלומר אלופו, כי אין לך רע בעיני איש מאס נשים את חטאתו לנגד עיניו תמיד . (ז) תחת גערה במבין, שראו נחת חרד ותחל הגערה במבין (בן מלך), וא"כ תחת פעל הגערה, ומה שבא הנגינה מלעיל עיין ספר המלים להחכם געזעניוס . (יא) אך מרי, סרס המקרא ודרשהו, הרע כלומר (איש רע) יבקש אך מרי, ולכן מלאך אחזי ישלח בו, אס שלח בית דין, או ש'ענני' בידי שמים כענין משלחת מלאכי רעי' (תהלי' ע"ח מ"ט) . (יב) פגוש רב, שעורו טוב פגוש . רב ישכול, הוא דב הנקבה לעת יגולו את גוריה כי אז אין לעמוד מתמחה, אך הזכיר פה בשם המין ולזה בא כלל זכר . (יד) פוטר מים, תרגמתי כדעת רש"י שאמר המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדרי אבני אמת המים ע"כ, ופוטר מים הוא שזולח מים חולה כי זה הוראת שרש פטר (עיין רד"ק בשרשיו) . ולפני החגלע, שרש גלע יורה על התלהבות במריבה (זיך ערהיטלען ערהייפערן חיק טטרייטע) (עיין ספר המלים להחכם געזעניוס) . (טו) מצדיק רשע, כלומר כאשר הוא עין פלילי להרשיע הנדיק, כן הוא אס נאום ונאמול על הרשע להלדיקו, כענין ודל לא תהדר בריבו . (טז) למה

(יז) בְּכָל-עַת אֲהַב הָרַע
 וְאֵחָ לְצָרָה יוֹלֵד:
 (יח) אָדָם חֲסֵר-לֵב תוֹקֵעַ כָּף
 עֵרֵב עֲרֵבָה לְפָנָי רַעְהוּ:
 (יט) אֲהַב פֶּשַׁע אֲהַב מִצָּה
 מִגְבִּיָּה פִתְחוּ מִבְּקֵשׁ-שֹׁבֵר:
 (כ) עֵקֶשׁ-לֵב לֹא יִמְצָא טוֹב
 וְנִהְפֵךְ בְּלִשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרַעְיָה:
 (כא) יֵלֵךְ כְּסִיל לְתוֹגָה לוֹ
 וְלֹא-יִשְׁמַח אָבִי נָבֵל:
 (כב) לֵב שֹׁמֵחַ יִיטִיב גְּהֵה
 וְרוּחַ נְכֵאָה תִיבֹשׁ-גֵּרָם:
 (כג) שׁוֹחֵד מִחֵק רָשָׁע יִקָּח
 לְהַטּוֹת אֲרָחוֹת מִשִּׁפְטִי:
 (כד) אֶת-פָּנָי מִבֵּין חֲכָמָה
 וְעֵינַי כְּסִיל בְּקִצֵּה-אֲרָץ:
 (כה) כַּעַם לְאֲבִיו בֶּן כְּסִיל
 וְמִמֶּר לְיוֹלְדָתוֹ:
 (כו) גַּם עֲנוּשׁ לְצַדִּיק לֹא-טוֹב
 לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל-יִשְׂרָאֵל:
 (כז) חוֹשֵׁךְ אֲמָרֵיו יוֹדֵעַ דַּעַת
 וְקִרְרוּחַ אִישׁ תְּבוֹנָה:
 (כח) גַּם אֲוִיל מִחֲרִישׁ חֲכָם יִחְשַׁב
 אֲטָם שׁוֹפְתֵי נְבוֹן:

יקר קרי

(יז) ככל עת אוהב הרע. לעולם הוא אוהב רעים לקנות אוהבים: ואח לצרה יולד. לך הרע כאח לעזר לך ולהשתחף בברתך: (יח) אדם חסר לב תוקע כף. ערבות ממון. ד"א תוקע כף לרשעי' כדי ללכת בחוקותיהם והרי כבר עורב ערובה לפני רעהו כבר ערב להקב"ה לשמור מזותיו: (יט) אוהב פשע. לפשוע בחבירו: אוהב מלה. להתקוטט ולריוט: מגביה פתחו. מדבר בגאווה כמו (מיכה ז') שמור פתחי פיך: (כב) לב שמח ייטיב גהה. בשאדם שמח בחלקו פניו מאירין: (כג) שוחד מחיק דשע יקח. הקב"ה מקבל שוחד דברים מחיק הרשעים כלומר בסתר בינו לבנינו: להטות ארחות משפט. להפוך דיו מרעה לטובה: (כד) את פני מבין חכמה. החכמה לפני מבין הוא: ועיני כסיל בקצה הארץ. לומר אין החכמה מלויה לפני כי רחוקה היא ממני אך אוכל לשנות סדר נזיקי' שהיא ל' פרקים מסכת כלים ל' פרקים מסכ' שנת כ"ד פרקים אבל לחכם הוא דבר קל היו' שונה ב' פרקי' ומחר ב' ואומר כך עשו אונן שהיו לפני מעולם: (כה) כעם לאביו בן כסיל. כגון ירבעם כעם הוא להקב"ה: וממר ליולדתו. לכ"י שהטויה הוא: (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב. לא אמר הקב"ה למחות שם ישראל מעל הארץ כי לא טוב צעיניו לענוש כולם: להכות נדיבים עלי יושר. להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים עלי יושר שנאמר

(מלכים א' י"ט) והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכי' אשר לא כרעו לבעל. נדיבים עלי יושר דוגמת האמור במקום אחר (ישעי' ל"ב) ונדיב נדיבו' יען והוא על נדיבות יקום נמלא נדיב על נדיבות: (כז) חושך אמריו. מי שהוא יודע אינו מרבה בדברים: יקר רוח. מונע דברים איש חנונה: להאזה

- (י) דער פרייע פרייעד ליעבט איסמער, אונד ציינט זיך אלס ברודער צור צייט דער נאָטה.
- (יח) נור דער אונבעוואַנענע ליסטעט דורך דען האַנדשלאַג בירגשאַפֿט פֿיר ווינען נעכסטען.
- (יט) ווער צאָנק ליעבט, ליעבט אויך טהעטליכקייט, ווער זיינע הויזטהיר האָך אַנלעגט, ווילל, דאָס מאַן שאַרען ליידע.
- (ג) איין אַרגליסטגעס הערץ ווירד הייל ניע פֿינדען, ווער פֿאַלשע שפּראַכע פֿיהרט, שטירצט אינו אונגליק.
- (כא) ווער איינען טהאַרען ערצייגט, ערצייגט זיך קוממענע דעם ניעדערטרעכטיגען פֿאַטער ערלעבט ניע פֿריידע.
- (גב) איין פֿראָהעס הערץ איזט דאָ בעסטע היילמיטטעל, איין ניעדערגעשלאַגענעס, פֿערצעהרט דאָ געביין.
- (גג) דער גאָטמלאַזע ניממט איינעם דיא בעשטעוונג איזט אום דאָ רעכט צו ביינען.
- (כד) דעם פֿערשטענדיגען ליעגט דיא וויזיהייט פֿאַר אויגען, דער טהאַר זוכט זיא אַם ענדע דער וועלט.
- (כה) איין טהעריכטער זאָהן מאַכט דעם פֿאַטער פֿערדרום, אונד דער מוטטער הערצלייד.
- (כו) דעם פֿראָממען בלייבט עס אונאַנגענעהם, צו בעי שטראַפֿען אונד צו ציכטיגען דען פֿאַרנעהמען, ווען אויך מיט רעכט.
- (כז) דער קעננטניס־רייכע איזט שפּאַדזאָם מיט וואַרטען, דער פֿערנינפֿטיגע אייסערט ועלטען ווינע עמפֿינדונג.
- (כח) ועלכסט דער נאַר, ווען ער שווייגט, ווירד פֿיר קלוג געהאַלטען; ווער ווינע ליפּפען פֿערשליעסט, פֿיר פֿערשטענדיג.

זו, הלכתי על פי תרגום הכשדי שאמר למה דין אולא תגרותא לסכלא דלית ליה לבא וחכמתא, ומחיר עניו שכר, כמו במחיר זורו (מי"ג י"ח), ושעור הכתוב, למה זה (יותן) מחיר ביד כסיל וחכמה ולב איו; כלומר שאין לו לא חכמה ולא לב לקנות. (יו) בכל עת, לדעתי שעור הכתוב קבוע אהב בכל עת, ויהיה אם לכרה אם תולד ואף אבא יולד בזכר, הן תמכתי יתדותי בדברי הרשב"ע שאמר יולד כמו תולד וכן זבא עליך רעה; ואם יאמר האומר כי אם הקדי' הפעל אל הפועל, ולזה לא אמר את המין כגודע, אולי יחסר כאן מלה אחת, כמו שקר או איד שהם ל"ו, ועליו יסמוך הפעל, ואין זה זכ"כ, כאשר כתב הריק"ם בענין ו"ו נוספת (עין מכלול לרד"ק), ושעור הכתוב, ואם לכרה ושכר (או איד). יולד. (יט) אוהב פשע, הכוונה בהיפך מי שאוהב מלה הוא גם אוהב פשע ופשע הוא מרידה כמו בפשע ארץ (לקמן כ"ח ב') וכן ענינו כאן, כי יחסר גם להיות יד איש באחיו. מגביה פחחו, תרגמתי כפי פירוש החכם הרא"א ששעורו מי שיעש' פתח ביתו גבוה עד שלא יהיה נקל לבא בו, הוא מנקש שני האנשים כי רבים יבאלו בו. (כב) ייטיב גחה, שרשגהה ענינו רפואה כמו ולא יגהה מכס מזור (הושע ה' י"ג) וכן הוראתו כאן לדעת הריק"ם כלומר לב שמח הוא הטוב שנרפואות. (כג) שחד מחק רשע, תרגמתי כדעת הרא"א שפרשע יקח השחד מחקי. (כד) מבין חכמה, החכם ימלא את החכמה בכל מקום אשר עניו רואות קרובה לו, כי היא בכל חלקי הנריאה, אולם הכסיל יבקשה בקלוי הארץ כי רחוקה היא ממנו. (כה) וממר ליולדהו, הנכון כי שרשו מרר כמו חמס (תהלי' כ"ח ע') מן מסס וכן תבל מן בלל. (כו) גם ענוש לצדיק, כל המפרשים חתרו למלוא פירוש מספיק בפסוק הסתום הזה ולא יכלו, ואנכי תרגמתי על פי חכם אחד ששעורו לענוש ולהכות הנדיבי' על יושר (כלומר ע"פ משפט הלדק) לא טוב הוא לצדיק, כי ירע זאת בענינו לפי שעי"ז יחולל כבוד ראשי העם בעיני ההמון וכדי בזיון וקלף כגודע. (כז) חושך אמריו, היודע דעת הוא חושך אמריו, ואיש תבונה יקר לו להכיל את רוחו, כלומר רגשת לבו.

להאוח

יח (א) לחאזה יבקש
 נפרד. מי שהוא נפרד
 מהקדוש צ"ה שלא לשמור
 מצותיו לתאוף לבו ויכרו
 הרע הוא רודף וסוף בכל
 חושיה יתגלע בין חכמים
 חגלה חרפתו. ורבותינו
 דרשוהו בלוט שנפרד
 מאברהם על חזות לבו
 שנאמר (בראשית י"ג) ויבחר
 לו לוט את כל בכר הירדן
 כל המקרא הזה ע"ש ניאוף
 ואמר וסופו נתגלה קלונו
 בנתי כנסיות ונבתי מדרשו'
 לא יבא עמוני ומואבי
 (דברים כ"ג): (ב) ניאס
 בהתגלות לבו. כ"ח בגלוי
 לבו הוא חסן לגלות מה
 שבלבו: ועם קלון. תבוא
 חרפה מי שנותר בקלון
 וניאוף חרפה הוא לו:
 (ד) דברי פי איש. כל איש
 שנמקרא ל' גבור גדול
 בגבור' הוא: מקור חכמה.
 כחל נובע וכמים עמוקים:
 (ה) שאת פני רשע לא טוב.
 כאשר פירשו רבותינו לא
 טוב להם לרשעים שנושאים
 להם פנים בע"ה ונרעין
 מהן לע"ה: טוב וגו'. טוב
 להם לדיוקים שמכריעין
 להם כף מאזנים לקייבם
 בעולם הזה ונפרעין מהן
 בחייהן וזוכין לעולם הבא.
 ולפי פשוטו כמשמעו:
 (ו) שפתי כסיל יבואו צריב.
 כל דבריו באים בלשון חגרי:
 ופיו למהלומות יקרא.
 קור' ליסורין להביא' עליו:
 (ח) דברי נרגן כמתלהמים.
 מהלומות: (ט) גם מתרפה
 במלאכתו. פורש מן התורה
 והוא ת"ח: לבעל משקית.
 לשטן: (י) מגדל עוז שם ה'
 בו ירון לדיק ונשגב. והוא
 מתחזק: (יא) וכחמה
 נשגבה. עשרו לו במדרי
 משכיתו מפני שהבית נרלף
 ברלפת אננים הסוככים על
 הארץ קרוי אגן משכית:

(א) לתאזה יבקש נפרד
 בכל-התושיה יתגלע:
 (ב) לא-יהפץ כסיל בחבונה
 כי אם-בהתגלות לבו:
 (ג) בבוא-רשע בא גס-בוז
 ועם-קלון הרפה:
 (ד) מים עמוקים דברי פי-איש
 נחל נבע מקור חכמה:
 (ה) שאת פני-רשע לא-טוב
 להטות צדיק במשפט:
 (ו) שפתי כסיל יבאו בריב
 ופיו למהלמות יקרא:
 (ז) פי-כסיל מחתה-לו
 ושפתיו מוקש נפשו:
 (ח) דברי נרגן כמתלהמים
 והם ירדו הדרי-בטן:
 (ט) גם מתרפה במלאכתו
 אה הוא לבעל משקית:
 (י) מגדל-עוז שם יהוה
 בו-ירויץ צדיק ונשגב:
 (יא) הון עשיר קרית עוז
 וכחומה נשגבה במשכתו:
 (יב) לפני-שבר יגבה לב-איש
 ולפני כבוד ענוה:

משלי יח
יח

באור מה

יח (א) לחאווה יבקש נפרד, לדעתו נפרד

הוא האיש אשר בכל מעשיו יכוון אך לטובת עצמו והוא נפרד כי אין לו חלק בכללי (עג'קיסט, זעובסטויכטיגער) והאיש הזה יבקש אך למלאו' תאוותו, ובכל תושיה (הוא הטוב כי זה הוא היש האמתי) יתגלע יכעוס ויקנוף על כל דבר טוב (ועיין לעיל י"ז ד'), ולדעת המפרש' גלע הוא כמו געל גם זה יולדק. (ב) לא יחפון כסיל, בתבונה אשר יבוננו חמרים ולא ירצה לזמוע דבר שהו' נגד דעתו. (ג) בבוא רשע, אם יבוא רשע בתבנת אנשים עמו יבוא בוז כי ישפוך בוז על זולתו. ועם קלון הרעה, שעורו איש קלון והוא האיש קל ומך הערך חבוא חרפה. (ד) מים עשקים, הכוונה לדעתי כי דברי פי איז (שהוא הנכבד כמ"ש רש"י) המה לפעמים כמו נאר עמוק שיקפה להגיע איהם (יכפירו' הרלב"ג) ולפעמים הם נובעים כנחל אשר יוכל כל איש לרוות למאווה ממנו, אך תמיד נוזלים ממקור חכמה. מקור חכמה, ענינו ממקור ונחסר מ"ס השמוש בעבור פגישת שתי אותיות דומות כוודע. (ה) שאח פני רשע, כלומר כאשר לא טוב הוא להרשיע הלדיק בן לא טוב להלדיק הרשע. (ו) שפחי כסיל, יבואו מהר בריב וכאלו פיו עלמו

יקרא' למהלמות כי יבאו לו. למהלמות, שרשו הלם וענינו הנאה. (ח) דברי נרגן, הוא המחרחר ריב המה כמתלהמים ענינו ערבים לאון שומעת כמאכלים מתוקים (כדעת החכם גענעניוס), אולם יורדות חדרי נטן לרעה ולא לטובה כדרך נוספת לופים אשר ישחיתו כח העכול. (י יא יב) שלשה אלה נלמדים יחד בדעת הראב"ע, אמר, הלדיק נשגב בשם ה', אולם העשיר אשר ידמה כי הונו הוא קרית עוז זה הוא אך גאון הנא לפני שבר. וכחומה, תרגומתי כפי דעת יודי מהרמ"ל (ביהושע ב' ט"ו) עיין סס. במשיכהו, בדמיונו כמו עברו משכיות לבב (תהלים ע"ג ז') (וכן דעה החכם גענעניוס), וגם ראב"ע וכן מלך נטו לזה אך שהם אמרו שהוא מלשין ארמית שענינו הקספה כלומר נראה צעניו.

- (א) דער זעלבכטויכטיגע יאגט דער לוסט נור נאך, אונד עראייפערט זיך געגען אללעס ערשפריעסליכע.
- (ב) דער טהאָר דולרעט פֿערנינפֿטיגע ווידערלעגונג ניכט, נור אייגענע געדאַנקען ווילל ער פֿערברייטען.
- (ג) מיט דעם פֿרעפֿלער קעממט פֿעראַכטונג, מיט דעם עהרלאָזען, שענדונג.
- (ד) דיא וואָרטע דעם וויזען זינד באַלד וויא איין טיעפֿער ברונגען, באַלד וויא איין שטרעמענדער פֿלוס, אויס דער קוועל-לע דער ווייזיהייט.
- (ה) דען שולדיגען צו שאַנען, איזט עבען זאָ אונרעכט, אַלס דאַז רעכט דעם אונשולדיגען צו בייגען.
- (ו) דער טהאָר גערעטה באַלד אין שטרייט, זיין אייגענער מונד רופֿט דיא שלעגע הערבייא.
- (ז) דען דעם טהאָרען מונד איזט זיין אונגליק, זיינע ליפֿפען זינד זיינע שלינגע.
- (ח) דיא וואָרטע דעם צאַנקשטיפֿטערס זינד וויא לעקקער-ביססען; דיא דרונגען אַכער אינו אינגערע דעם קערפֿערס.
- (ט) ווער זיין געשעפֿט פֿערנאַבלעסיגעט, איזט איין ברודער דעם פֿערשווענדערס.
- (י) דער נאַמע גאַטטעס איזט איינע פֿעסטע בורג, דער פֿראַממע פֿליכטיגעט זיך דאַהין, אונד איזט געשיטצט.
- (יא) דעם רייכען שיינט צוואַר זיין פֿערמעגען איינע זיכערע בורג, אין זיינעם וואַהנע איזט עס איינע אונאיבערשטייגבאַרע פֿעסטונג;
- (יב) אַלליין דער האַכמוטה קעממט געוועהנליך פֿאַר דעם פֿאַללע, עהרע פֿאַלגט נור אויף בעשיידענהייט.

ער

(יד) רוח איש. רוח גבר
 שהוא איש גבור ואינו נותן
 דאגה בלבו ומקבל כל הבא
 עליו בשמחה ובחבה: יכלכל
 מחלהו. אין בחוטר מעליו:
 (טז) מתן אדם ירחיב.
 כפשוטו. ומדרשו בנותני
 לדקה מדבר שמרחיב לו
 חלק לע"ל וגם בחיול לפני
 גדולים יתנו וואומרים עליו
 שהוא חשוב: (יח) ובין
 עלומים יפריד. אלו בעלי
 דיבין כמו (ישעי' מ"ג)
 הגישו עלמותיכם ובמסנה
 שנים שנתעלמו בדין. ע"ש
 שברכותם יעלמות קרוים
 עלומים או ל' חזק או ל'
 אוסם כמו עולם עיניו (ס)
 ל"ג): (יט) אח נפשע מקרי'
 עוז. יש אח נפשע מאחיו
 ומאבד במרדו קרית עוז
 כגון לוט באברהם עשו
 בעקב: ומדינים כנריח
 ארמון. ומאביה שנייהם
 מפרידה' לעולם כנריח זה
 שנועלים בו שערי ארמון
 שלא יכנסו בו: (כא) ואהבי'
 יאכל פריה. אהב את לשונה
 ומדגל לתורה אוכל שברה
 בע"הב: (כב) מלא אשה
 מלא טוב. מלא תורה.
 ובמשמעו אשה טובה: ויפק
 רבן. ויוליא זה פשוטו. ד"א
 אדם שמלא אשה ומלא טוב
 ויפק רבונו אותו הא' מולא
 רבון מהקב"ה. רבי יוסף
 קרא: (כג) תחנונים ידבר
 רש. דרך זה בכך ודרך זה
 בכך למדך דרך ארץ שאע"פ
 שעשיר יענה עזות הדס
 ידבר תחנונים וכן הענין
 הדב לתלמיד: (כד) איש
 רע' להתרועע. אדם שקונ'
 לו רעים עוד יבוא יום
 שיטעך להם ויקרבהו וא"ת
 מה בכך יש אהב דנק
 מאח שיקרבו יותר מקרוביו
 ואחיו:

(יג) משיב דבר בטרם ישמע
 אולת היא-לו וכלמה:
 (יד) רוח-איש יכלכל מחלהו
 ורוח נכאה מי ישאנה:
 (טו) לב גבון יקנה-דעת
 ואזן חכמים תבקש-דעת:
 (טז) מתן אדם ירחיב לו
 ולפני גדלים ינחנו:
 (יז) צדיק הראשון בריבו
 יבאר-רעהו וחקרו:
 (יח) מדינים ישבית הגורל
 ובין עצומים יפריד:
 (יט) אח נפשע מקרית-עז
 ומדונים כבריח ארמון:
 (כ) מפרי פי-איש תשבוע בטגו
 תבואת שפתיו ישבע:
 (כא) מות וחיים ביד-לשון
 ואהביה יאכל פריה:
 (כב) מצא אשה מצא טוב
 ויפק רצון מיהוה:
 (כג) תחנונים ידבר-רש
 ועשיר יענה עזות:
 (כד) איש רעים להתרועע
 ויש אהב דבק מאח:

- (י) ערוידערן אויף איינע רעדע, בעפאר מאן זיא אויס געהערט, איזט טהעריכט, אונד ברינגט שאנדע.
- (יא) מעננליכער מוטה העלט שמערצען געדולדיג אויס, איין נייערעגשלאגענעם געמיטה, וואס קאן דיעועם ערטראגען?
- (יב) דעם פערשטענדיגען הערץ ערוורקט זיך ווייהייט, דאן אהר דעם וויזען הערט נור אויף קעננטניס.
- (יג) געשענקע שאפען דעם מענשען רויס, אונד פיהרען איהן בייא גראסען איין.
- (יד) דער ערשטע קלענער שיינט איממער גערעכט צו זיין, לאס זיינען געגנער קאממען, אונד אונטערווע.
- (יז) דאן לאאז שליכטעט שטרייטיגקייט, אונד טרעננט דיא מעכטיג קעמפפענדען.
- (יח) ווארע עם אויך איין עמפערטער ברודער, אונאיבערווינדליכער אלס איינע פעסטע שטאדט, אונד דיא שטרייטיגקייטען אונביגזאמער, אלס דיא שלעסער איינעם הארעסס.
- (יט) דער מענש געניעסט דיא פרוכט זיינעם מונדעם, אונד זוירד געזעטטיגט פאם ערטראג זיינער ליפפען.
- (כ) טאד אונד לעבען זינד אין דער געוואלט דער צונגע, ווער זיא צו שעטצען ווייס, געניעסט איהרע פריכטע.
- (כא) ווער אין דער פרויא אויך זיין גליק געפונדען, האט דיא גנאדע דעם עוויגען ערלאנגט.
- (כב) דער ארמע שפרעכע נור ביטטענד, ווען אויך דער רייכע טראטציג אנטווארטעט.
- (כג) עם גיבט פריינדע, דענען עם בלאס אום געוועללשאפט צו טהון איזט.
- מאנכער פריינד אבער איזט אנהענגליכער אלס איין ברודער.

גליק

(יג) משיב דבר, כמו על דבר והוא לדעתי מענין דבור (איינע רעדע). בטרם ישמע, הראב"ע אמר כמו גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כ"ח מ"ט) זיתורגס (בעפאר וואן זיך גאנץ בעגריפען) וגם זה נכון. (יד) ורוח נכאה מי ישאנה, לדעתי מי הוא כמו מה כאשר מי שמך (שופטים י"ג י"ז) וי"ד ליתן של ישאנה מוסב על רוח (כי רוח הוא זכר ונקבה כידוע) זכנוי הפעל במלת ישאנה מוסב על מלת מהובא בל"ג כדרך בדבר שלא נודע, והכוונה כי ברוח נכון נקל לאיש לסבול כל חלי וכל מדוה, אולם רוח נשברה מה יהיה זאת אשר תוכל לשאת? וכן תרגמתי.

(טו) ואון חכמים חבקש דעה, שעורו חבקש לשמוע דעת. (טז) מחן אדם, הנה בא התי"ב בקמ"ן ול"כ הוא נפרד ושעור הכתוב לאדם ירחיב לו המתן. (יז) ובארעהו הכתיב יבא והקרי ו בא ולדעתי גם לפי הקרי הוי"ו היא להיפך והכוונה יבא רעהו ולח"כ נחקר את דברי המאמץ או שנחליף החול"ס בשור"ק וענינו יחקרו והוא לוי לדיינים. (יח) ובין עצומים, כמ"ס הראב"ע ובין עלומים אח נשע, בחרתי נפי' הראב"ע (אולם אכס נקלהו כאשר יראה המעיין) שהפסוק הזה נמשך למעלה, וענינו שהגורל יפריד עלומים, גם אם הענום הוא את נפשע שחוק מקרית עוז, וישנית מדינים גם אם הם קשים כנרית ארמון (והוא בית הנשים (הארען) הסגור ומסוגר). (כ) מפרי פי איש, אם טוב ואם רע ממנו ישנע נפשו כי מות וחיים וגו' (ראב"ע) והקדים מות לחיים אף כי מדרך המליץ העברי להקדים תמיד הטוב כאשר הערנו על זה בדרכי הלשון (עיין תל"ע חלק ג' פראג מהדורא תניינא), לפי שיקר כוונת הפסוק לעורר על הרע אשר יסובב אם ישלח רסן לשונו. (כב) מצא אשה, לדעתי הכוונה אם באשתו אשר מלא מלאג הטוב הוא הפיק רגון מה' כי מתת אלקים היא. (כג) תחנונים ידבר רש, מוסר השכל אל דל שידבר תמיד תחנונים ואם גם העשיר יענהו עזות כי בזה יגיע אל מבוקשו. (כד) איש רעים, תרגמתי על פי המסורה שאיש כאן הוא כמו יז וכן תרג' הכשדי אית, והכוונה כי יש רעים שכל מגמתם אך להתרועע, כלומר להתעלם נחכרת רעים וביום לרה יעמדו מרחוק, אולם יש אהב דנק מאח. והוא

יט (ב) גם בלא דעת
 כפש לא טוב. אין
 טוב לאד' שהוא בלא תורה:
 ואין ברגלים חוטא. החוטא
 רופס ודש העונות בעקביו
 ואומר קל הוא זה לעבור
 עליו. ורבותינו פירשו גם
 בלא דעת בכופה את אשתו
 לתשמיש המטה בע"כ ואין
 ברגלים חוטא זה הנועל
 ושונה. ד"ז זה המהלך ע"ג
 עשבי בשבת: (ג) אולת אדם
 חסלק דרכו. בעונו בל לו
 הרע כי בזולתו סלק דרכו
 ועבר עבירו' ונפרעין ממנו
 וצבוא לו הלכה זועף לבו
 על הקצ"ה ומהרהר אחר
 מדת הדין כגון אחי יוסף
 שאמרו מה זאת עשה אלהי'
 לנו (בראשית מ"ב): (ד) הון
 יוסף רעים רבים. איהבים
 רבים. ויש לפותרו במי
 שלמד תורה: (ו) רבים
 יחלי פני נדיב וכל הרע.
 רכל נעשים רעים: לאיש
 מתן. יש לפותרו בנותני
 כדקה ויש לפותרו בזרביני
 תורה: (ז) כל אחי רש.
 קרוביו: חף כי מרעהו
 רחוק. וכ"ש מרעיו ושואשיניו
 ואוהביו: מרדף אמרים לא
 המה. אומר פלוני ופלוני
 קרובי פלוני ופלוני מרעי
 והכל דברי הכל. ויש
 לפותרו במי שהוא רש בתול'
 ובמע"ט מרדף אמרים לא
 המה מחזר להורות הלכה
 ולא בידו. והמדרש פותרו
 ביוסף שהיה מוכיא על אחיו
 דבה אמר לאביו שהן חשודין
 על אצר מן המי לכך שנאוהו
 ונקרא רש לשי שהיה מוכיא
 דבת שקר עליהם ומחזר
 אחר אמרים לא המה לו
 קרינן ומרדף אמרים

יט

- (א) טוב רש הולך בתמו
 מעקש שפתיו והוא כסיל:
- (ב) גם בלא דעת נפש לא טוב
 ואין ברגלים חוטא:
- (ג) אולת אדם חסלק דרכו
 ועל יהוה יזעף לבו:
- (ד) הון יוסף רעים רבים
 ודל מרעהו יפרד:
- (ה) עד שקרים לא ינקה
 ויפיה כזבים לא ימלט:
- (ו) רבים יחלו פני נדיב
 וכל הרע לאיש מתן:
- (ז) כל אחי רשו שנאוהו
 אף כי מרעהו רחוק ממנו
 מרדף אמרים לא המה:
- (ח) קנה לב אהב נפשו
 שמר תבונה למצא טוב:
- (ט) עד שקרים לא ינקה
 ויפיה כזבים יאבד:
- (י) לא נאוה לכסיל תענוג
 אף כי לעבדו משל בשרים:

שכל

לו קרי

להנחותו ולענין יוסף לו המה כי עליו חזרו דבתו הוא היה אומר שהיו אוכלי' אצר מן המי והכחוב
 מעיד עליה' אשי' בשעת הקלקלה היו שחטין שער עזים שנא' וישחטו שער עזים (שם ל"ז) הוא
 אצר שהיו מזולזין בבני השפחות לכך לעבד נמכר יוסף הוא אמר שהיו נותנים עיניהם בננות
 החרק אמר הקצ"ה חייך שאני מגרה כך את הדוב הלכך ותשא אשת אדוניו וגו' (שם ל"ט) בצ"ר:
 (י) לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבדו משל בשרים: ק"ו הוא שאין נאה שעבד ימשול בנדיבים:

משלי יט

יט

באור מז

יט (א) והוא כסיל, חרגמתי כדע' רבינו

סעודה שהוא מענין כי ה' יהי' בכסלך (לעיל ג' כ"ו) שהוראתו תקוה ונטחון, ופירושו כסיל הנוטח בעשרו והוא כנגד רש, ועקש שפתיו נגד הולך בתומו, כי כן נשנה הפסוק הזה להלן (כ"ח ו') ושם נאמר והוא עזיר, ובחרגומי רמזתי גם אל

הוראת כסיל כמשמעו ונבער מדעת. (ב) גם בלא דעת, לא טוב הוא לעשות דבר בלי התבוננת. ואץ ברגלים, לקח המליך המשל מן שני אנשי' רבים במערכה להשיג מטרה ואם האחד איש תחבולות ויודע להכין לעדיו בחכמה (מיט פֿאָרטהייל) אז אם גם השני קל ברגליו ממנו יגיע הראשון אל מחוז חפלו לפני האיש המהיר.

חוטא, ענינו יחטא את המטרה. (ג) אולה אדם, כן דרך בני אדם מאז ועד עתה כי ימאנו להאמין שאך מפרי מעלליה' ישנעו, ועל כל מחלה וכל פגע הנז עליהם יאמרו יד ה' עשתה זאת אם גם רק מידם היתה זאת להם. (ו) שני נדיב,

פירושו נדיב לב וכן כתב הראב"ע שיתנדב לבו לתת לעניים כי הוא עומד לעמת איש מחן. (ז) מרדף אמרים, כל קורא באמת בעיניו יראה שיחסר פה מאמר שלם אשר ממנו הוא החלק השני, כי לכל הפסוקים שני חלקים ולזה שם בשלשה אך זה חסרון

ולזה חרגמתי באשר לאל ידי, והוא שהכוונה שאם ירדף העני את רעיו באמרי פיהם שהבטיחו לו להיות בעזרתו לא לו המה כלומר לא ימלא אותם, והרכבתי הכתיב שהוא לא עם הקרי לו בדרך שדרשו חז"ל על אשר לוא חומה (ויקרא כ"ה ל') שאין לו עכשיו והיה לו מקודם. (ח) קנה לב, מי שאוהב נפשו לריך לקנות לכו, וידוע כי לב נאמר בעברית גם על השכל, וישמור תבונה למלוא הטוב והוא האוזר. (י) לא נאווה לכסיל הענוג, הנה הכסיל לא ידע להתענוג נמחמדי תכל אך ידע העבד למשול בשמים.

(א) גליקליכער דער ארמע, דער אין אונשולד וואַנדעלט, אַלס דער פֿאַלשע, דען זיין רייכטהום בעטהערט.

(ב) עטוואַס אָהנע איבערלעגונג צו אונטערנעהמען איזט ניכט גוט,

ווער בלאָס מיט דען פֿיסען שנעלל איזט, פֿערפֿעהלט דען צוועק.

(ג) דיא טהאַרהייט דעם מענשען פֿערדרעהט זיינען וועג, אונד דאָן מוררעט ער געגען גאַטט.

(ד) רייכטהום פֿערשאַפֿט פֿיעלע פֿריינדע, דער אַרמע ווירד זעלבסט פֿאַן זיינעם נעכטמען געטרעננט.

(ה) איין פֿאַלשער צייגע בלייבט ניכט אונגעשטראַפֿט; ווער ליגען פֿערברייטעט, איזט רעטטונגסלאָז.

(ו) אום דיא גונסט דעך גראַסמיטהיגען בעווערבען זיך פֿיעלע, דעם פֿרייגעכגען צייגט זיך יעדער אַלס פֿריינד.

(ז) דער אַרמע ווירד זאָנאַר זיינען ברידערן איבערדריססיג, אום וויא פֿיעל מעהר ענטפֿערנען זיך זיינע פֿריינדע; עראינגערט ער זיא אַן איהר פֿערשפרעכען, זינד זיא פֿיר איהן ניכט צו פֿינדען.

(ח) ווער זיך זעלבסט ליעכט, ערווירבט פֿערשטאַנד, אונד אַכטעט אויף פֿערנונפֿט, אום גליק צו ערלאַנגען.

(ט) איין פֿאַלשער צייגע בלייבט ניכט אונגעשטראַפֿט; ווער ליגען פֿערברייטעט, געהעט צו גרונדע.

(י) ווייס דער טהאַר זיך ניכט אין וואַהללעכען צו פֿינדען, וויא פֿיעל וועניגער דער שקלאַפֿע, ווען ער ערלע בעהעררשען זאָלל.

לאַנג

לא יוכל להמנות כי מי זה שלח ידו במלצבת ה' ונקה. ולזה חרגמתי באשר לאל ידי, והוא שהכוונה שאם ירדף העני את רעיו באמרי פיהם שהבטיחו לו להיות בעזרתו לא לו המה כלומר לא ימלא אותם, והרכבתי הכתיב שהוא לא עם הקרי לו בדרך שדרשו חז"ל על אשר לוא חומה (ויקרא כ"ה ל') שאין לו עכשיו והיה לו מקודם. (ח) קנה לב, מי שאוהב נפשו לריך לקנות לכו, וידוע כי לב נאמר בעברית גם על השכל, וישמור תבונה למלוא הטוב והוא האוזר. (י) לא נאווה לכסיל הענוג, הנה הכסיל לא ידע להתענוג נמחמדי תכל אך ידע העבד למשול בשמים.

(יא) שכל אדם האריך אפו. כמו להאריך אס עשה כך שכל הוא לו: ותפארתו. הוא שיעבור על מדותיו: (יב) נהם ככפיר זעף מלך. הקב"ה: (יג) ודלף טורד. דלף גשמים היורד בבית ומטרי' וירד (וטורד) ליושבי הבית כך מדיני אשה רעה: (טו) תרדמה. העללות מביאה לידי שינה זו היא המליכה אצל המשל על המתעכל בלמוד סוף ששואלין דבר חכמה ממנו והוא נרדם: ונפש רמיה תרעב. סוף שיהא עניו וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא ישבח: (טו) שומר מלוה שומר נפשו בזה דרכיו ימיו. שאינו נותן לבו לשקלן: (יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו. כשיחל' ויטה למות לדקחו מליכה עליו לפני מדת הדין לומר העני הית' נפשו מפרנסת ללאת ברעב וזה פרנסה והחזירה לגופה אף אני אחזיר לו נפשו: (יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך. א תכהו מנת מות: (יט) גדל חמה נשא עונש וגומר. אס תעבור על חמתך ותליל את שונאך אס האית רעה באה לו עוד חוסיף ימים וטובה: (כב) תאות אדם חסדו. עיקר שהבריות מתאויס לאדם בעבור חסדו: וטוב רש מאיש כוזב. ואס איש כוזב הוא ומבטיח ואינו עוש' טוב איש רש ממנו: (כג) ושבע ילין. הירא את השס שלא יפקד בשום רעה:

טמן

(יא) שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבר על פשע: (יב) נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו: (יג) הנות לאביו בן כסיל ודלף טורד מדיני אשה: (יד) בית והון נחלת אבות ומיהוה אשה משכלת: (טו) עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב: (טז) שומר מצוה שומר נפשו בזה דרכיו יומת: (יז) מלוה יהוה חונן דל וגמרו' ישלם לו: (יח) יסר בנה כי יש תקוה ואל תהמיתו אל תשא נפשך: (יט) גדל חמה נשא ענש כי אם תציל ועוד תוסף: (כ) שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחרייתה: (כא) רבות מהשבות בלב איש ועצת יהוה היא תקום: (כב) תאות אדם חסדו וטוב רש מאיש כוזב: (כג) יראת יהוה לחיים ושבע ילין בליפקד רע:

טמן

ימות קריי גדל קריי

משלי יט

באור מח

- (יא) לאנגמוטה ציינט דעם מאַנגעם פֿערשטאַנד , בעליידונג איבערזעהען גערייכט איהם צום רוהם .
- (יב) פֿורכטבאַר וויא לעווענגעברילל איזט דער צאָרן דעם קעניגס , זיינע גנאָדע (וואָהלטהעטיג) וויא טהוויא אויף גראָז .
- (יג) איין טהעריכטער זאָהן איזט דעם פֿאַטערס הערצלייד , איין צענקישעס ווייב , איזט איינע שטעטס רינגענדע דאַכטרויפֿע .
- (יד) הויז אונד . פֿערמעגען קאָן מאַן פֿאָן עלטערן ערבען , איינע פֿערניגפֿטיגע גאַטטין זאַכער , איזט איין געשענק גאַטטעס .
- (טו) פֿילהייט מאַכט שלאַפֿזיכטיג , דאָך ועלכסט דער טהעטיגסטע בעטריגער מוס דאַרבען .
- (טז) ווער אויף געבאַטע זאַכטעט , זאַכטעט זיין לעבען , ווער אויף זיינען וואַנדעל אונאויפֿמערקזאַם איזט , מוס צו גרונדע געהען .
- (יז) ווער טילדטהעטיג געגען זאַרמע איזט , לייהעט דעם עוויגען , דער איהם זיינע וואָהלטהאַט פֿערגעלטען ווירד .
- (יח) ציכטיגע דיינען זאָהן זאָ לאַנגע נאָך האַפֿפֿנונג איזט , לאַס זיין זאַמערן דיך ניכט ריהרען .
- (יט) דען זיעהעסט דוא איהם דיא שטראַפֿע נאָך , פֿערט גרעסערסט דוא נור זיינען פֿערדרוס , אונד וויללסט דוא איהן יעצט שאַנען , ווירסט דוא דאָן דיא שטראַפֿע פֿערמעהרען מיססען .
- (כ) האַרצע אויף גוטען ראַטה , נים בעלעהרונג זאָן , דאַמיט דוא אין דער פֿאָלגע ווייזע ווערדעסט .
- (כא) דעם מענשען הערץ , ענטווירפֿט דער פֿלעגע מאַנכערלייא , זאַכער גאַטטעס ראַטהשלוס אַלליין , האַט בעשטאַנד .
- (כב) מאַכט זיך אויך דער מענש דורך וואָהלטהאַטען בעליעכט , איזט דעננאָך בעסער אַלס זאַרמער , וויא אַלס פֿראַהע לער צו ערשיינען .
- (כג) גאַטטעספֿורכט פֿיהרט צור גליקועליגקייט , כרינגט איממערזעהרענדען גענוס , אונגעטריכט פֿאָם אונגליקע .

האַט

(יב) נהם ככפיר , שעורו כנהמ'כפיר או ככפיר נוהם .
 (יג) ודלף טרד , טרד ענינו התמדה בדבר וכן בלשון חז"ל בעל בית טריד בפועליו כלומר עוסק תמיד בענין הזה (עין ששים לרד"ק) , והמשיל אשת מדינים לדלף טרד כי גם היא לא תשקוט ולא תנוח . (טו) עצלה תפיל חדרמה , אם גם אמת כי העללה תפיל חדרמה וא"כ אין ספק שלעלל לא יהי' מה לאכול הנה גם נפש רמיה אם גם היא מהיר במלאכת' תרעב . (טז) שמר נשיו , חייו כי הוא עומד מול ימו' . ובוהו דרכיו , שאינו מזגזג על פעליו . (יח) כו ייש חקוה , להטיבו ואל המיתו , שרזו המה ע"מ בוכי' וענינו אוקת בני . (יט) גדל חמה , מוסב למעלה אם תהי' נואף עון לבן יהי' גדל חמה כלומר תגדל חמתך , ואם חילל בעת לבסוף מוכרח אתה להוסיף העונג הנזכ' . (כא) רבות מחשבו' , האיש אשר לא ידע מה ילד יום לריך לשנות בכל עת מחשבותיו כפי הכרח הזמן והמקרה , אולם עלת ה' אשר לו נתכנו עלילות ואין דבר נסתר ממנו היא תקו' . (כב) תאות אדם חסדו , תרגמתי כדעת רש"י עיקר שהבריות מתאווים לאדם בעבור חסדו . וטוב רש , אולם בכל זאת אם אין ידו משגת טוב הוא להיות נראה כרש מלהתפא' במחנת שקר מבטיח ואינו עושה . (כג) ושבע ילין , תרגמתי כדעת הראש"ע והרלב"ג שענינו כי בעל יראת ה' לין בשובע ולא יפקד ולא יזכר אכלו רע , אך שאנכי יתסת' זאת לתארי החיים לכחות המליצה

(כד) עמן עלל ידו בלזר. גיורה חמה שבשיעברוה מן האור ופינה רקנית מחמם ידו בתוכו ודומה לו (בד"ה ז' ל"ה) בשלו בסירות ובללחת ובדודים. ומשום רבינו ילחק הלוי שמעתי בללחת מל' תרגום ויבקע וללח בשעת הלנה והגליד ע"ש שהקו' והגליד מנקעין וכולחין הידלי. ואני שמעתי בללחת קרע החלוק שקורים פאנד"אדורי בלע"ו כלומר טומיה בחיקו (סא"א) : (כה) לץ תכה ופתי יערים. מכות פרעה ומלחמ' עמלק החכים יתרו ונתנייר : (כו) משדד אב יברוח אס. מזכיר אס: בן מביש ומחסי'. דרכו ע"י שראתה שרה את בן הגר המזריי משחק לע"א וג"ע גרס זה שנשחלחה אמו (בראשית כ"ח) וירע הדבר צעיני אנרהס : (כז) חדל בני לשמוע וגו'. מקרא קצר הוא וזהו פירושו חדל בני לשנות מאמרי דעת בשביל לשמוע מוסר. חדל לשנות כמו מלשנות וכן וחדל לעשו' הפסח (במדבר ע') וכן כי חדל לספור (בראשית מ"א) : (כח) עד בליעל יליץ משפט. יעיד לאדם מליצת משפטי יסורין ומיתה: ופי רשעים יבלע און. האון יבלעהו : (כט) נכונו לללים. הקב"ה זאן לו ששטים של זרעת לזה הלן המספר בל"הר:

ב (ב) נחם כנפיר אימת מלך מתעברו:

(כד) טמן עצל ידו בצלחת גם אל פיהו לא ישיבנה: (כה) לץ תכה ופתי יערים והוכיח לנבון יבין דעת: (כו) משדד אב יברוח אס בן מביש ומחפיר: (כז) חדל בני לשמע מוסר לשגות מאמרי דעת: (כח) עד בליעל יליץ משפט ופי רשעים יבלע און: (כט) נכונו ללצים שפטים ומלהמות לגו כסילים:

כ

(א) לץ היין המה שכר וכל שגה בו לא יחכם: (ב) נחם בכפיר אימת מלך מתעברו חוטא נפשו:

כבוד

ב א ו ר

השליטה. (כד) בצלחת, כתב הרד"ק (שרש בלח) פירוש קדרה או קערה וי"ל שהוא כמו חיק וזו הנכון לענין הפסוק ע"כ, והנה לפירוש הראשון (שהוא דעת יתר הפרשים וגם החכם געועניז הסכים לזה) יהיה הכוונה שאס גם הושיט ידו אל הקערה ולאה להשיב אוכל אל פיהו, אולם ישה אמר הרד"ק כי הפי' השני יותר נראה כי לפי' הראשון לא יולדק היטיב מלת טמן וכן פירש רש"י. (כז) משדד אב, כל המצתיקים והמפרשים מצני עאנו שראיתי (מלבד הנשדי) יבארו הפסוק בהיפך ושיעורו בן מביש ומחפיר משדד אב וגו' ולכן לא רציתי להעזי מחי נגדם ותרגמתי ע"פ דעתם, אס גם לבני

(כד) האט דער פוילע דיא האנד אין דען שאאס געלעגט, ברינגט ער זיא זעלבסט נאך זיינעם מונדע ניכט.

(כה) שלאגע דען שפעטטער, זא ווירד דער אונבעזאגנענע אויפמערקזאם,

דען פערשטענדיגען וויזע נור צורעכט, זא ערלאנגט ער איינזיכט.

(כו) איין שענדליכער נידערטרעכטיגער זאהן ריכטעט דען פאטער צו גרונדע,

אונד ברינגט דיא מוטטער אינו עלענד.

(כז) היטע דיק מיין זאהן זאלכער לעהרע צו פאלגען, דיא פאם וויזען אינטערריכטע דיק אבפיהרען קעננטע.

(כח) איין נידערטרעכטיגער צייגע ווייס איינע רעכטסזאכע בערעדעט פארצוטראגען,

דער מונד דער פרעפאלער פערשטעהט דאז אונרעכט צו פעהריללען.

(כט) דעם שפעטטער זינד ציכטיגונגען געוויס, אונד שלעגע דעם ריקקען דער טהארען.

כ

(א) דער וויין איזט איין שוועטצער, בערוישענדער טראנק איין אונגעשטימער,

ווער זך אירנען הינגיכט, ווירד נייע וויזע.

(ב) כורכטיבאר וויא לעווענגעברילל איזט דעם קעניגס צארן, ווער איהן רייטצט ברינגט זיך אין געפאהר.

אים

לכני לא יחזוכן כי לדעתי הדברי' הם כנחנס ומשדר אז וגו' הוא נזא המאשר, והכוונה במשדר אז, על הכן היורד לנכסים בחיי אביו, ויורה היתר לעלמו לעשות מלאכתו ברמיה באמרו הלא משלי אני נוטל, ומבריה אזו על הכן אשר אחר מיתת אביו בעת נחלו, יסיר את אמו מהיות גברת הבית כאשר הית' בחיי בעלה, הוא בן מביש ומחפיר, ויתורגס: (ווער דען פאטער פערזאונג טרייעט, ווער דיא מוטטער פאן דער הויזפערזאונג פערטעטט, איזט איין זא"ו). (כ"י) הדל בני, גם פה הלכתי בעקבות המפרשים, גם אם באמת לא ישר בעיני כלל לבאר מוסר על עלת רעה, כי לא מזינו לו חבר — והנה אין ספק, כי לפני הנשדי היה נוסחא אחרת אשר תסיר כל המכשלות, כי הוא תרגם פרש ברי(מדרך רעה) ושמע מרדוחא ולא תשגא מן מאמרי דפומה. ומפי ידידי מהרמ"ל שמעתי פירוש נאה ומקובל בזה, והוא שהכוונה חל מזה בני, לשמוע מוסר ובכל זאת לשגות מאמרי דעת, כמאמר ז"ל מוטב שיהיו שוגגין וא יהיו מזידין, ויתורגס ל"ל" (פערן זייח

עם פאן דיר ויין זאהן געהרע זאלהערען אונד דאך זאלן ווייכען פאן וויזען אונטערריכטע). (כה) עד בליעל, יודע להלין עדותו נמשכט לזכות את איש העושק אשר שכרו, וכן פי רשעים יבלע, יכסה (בענין כבלע את הקדש ומתו במדבר ד' כ') את האון מבלי הגיד אותו בדין.

כ (א) לץ היין, לדעת הראש"ע יחסר מלת איש, ושעורו איש היין ואיש השכר, והנכון כדעת הרא"א שהחכם יגשים את היין (פערזאניפילירט) כדרך המליכה, ולץ הוא זענין המלין כאשר כבר הערתי ע"ז במ"א, כלומר איש המרבה לדבר, כאמרם ז"ל נכנס יין יאז אודי הומה, כמו ישנו לערב יהמו כלכל (תהלים נ"ט ז') ורבים נמוהו שענינים התרגשות יתערות (אערוען, טאבען). כל שוגה, כמו ולמה תשנה בני בזרה דלעיל. (ב) נהם ככפיד אימת מלך, עיין לעיל (י"ט י"ב). מחעברו חומא נפשו, פעל עבר אם הוא מגזרת עברה לא ימלא אך בהתפעל; ואם כן לדקו דברי המפרשים, וקר מעליהם תלונות החכם רא"א עיין בדבריו

מכעיסו: (ג) כבוד לאיש שבת מריב. לנוח ממריבה וכל אויל שאינו שבת מריב חגלה קלונו: (ד) מחורף עלל לא יחרש. מפני הכנה יושב העלל ואינו עושה במלאכ' ואינו עוסק בתור': (ה) מים עמוקים עלה בלב איש. הלכה בלב חכם. כתומות ואיש תבונה ידלנה. והלמיד נבון אודלה אותה ממעיו: (ו) רב אים יקרא איש חסדו. הרבה יש ב"א הבוטחים על אזהניהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דוחקם. איש חסדו המבטיח לולעשו' חסד: ואיש אמונים מי ימלא. המבטיח ועושה: (ה) מלך יושב על כסא דין. יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת: (יב) און שומעת ועין רואה וכו'. כלומר מעשה ידיו הם והוא חפץ באון שומעת ועין הרואה את הנולד: (יג) אל תאהב שינה פן תורש. כי תעשה רש: (יד) רע רע יאמר הקונה. הקונה תורה על ידי הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והלכה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הלער שנלעער: ואזל לו. והולך

ב א ו ר

בדבריו. (ג) וכל אויל יהגלע, כנר אמרתי לעיל (י"ז) שרש גלע עניונו כי יחמץ לבנו בריב, ולזה תרגמתי שבת (רוהיג בויי בען) להשוות ההתנגדות, וכנר אמר בן מלך שרשו ישנ או שבת, ולפי תרגומי יתחברו שתי ההוראות יחדיו

- (ג) כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע:
- (ד) מחורף עצל לא יחרש ישאר בקציר ואין:
- (ה) מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונה ידלנה:
- (ו) רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא:
- (ז) מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו:
- (ח) מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע:
- (ט) מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מהטאתי:
- (י) אבן ואבן איפה ואיפה תועבת יהוה גם שניהם:
- (יא) גם במעלליו יתנכר נער אסוף ואם ישר פעלו:
- (יב) און שומעת ועין ראה יהוה עשה גם שניהם:
- (יג) אל תאהב שנה פן תורש פקה עיניך שבע לך:
- (יד) רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יתהלל:

ושאל קרי

כאשר יבין המשכיל. (ד) מחורף עצל, תרגמתי כדעת הראב"ע שנחלפה המ"ס בני"ת ושעורו במרף, כי הוא נכון יותר כפי סדר המאמרי, ומרף הוא ימי הגשמי' שהם עת הזריעה כנודע זאת מדחו"ל, וע"ן ספר

יש

(ג) אים שטרייטע רוהיג בלייבען, צייגט דעם מאַננעם ווירדע, נור דער טהאַר עראייפערט זיך.

(ד) דער פֿוילע פּפּליגט אין רויהער יאַהרסצייט ניכט, צור ערנדטעצייט זוכט ער, אונד פֿינדעט ניכטס.

(ה) ליענט אויך איין ראַטהשלוס אין דעם מענשען הערצען וויא טיעפֿע וואַססער,

ווייס דאָך דער פֿערנינפֿטיגע איהן הערויף צו שעפֿען.

(ו) דער געוועהנליכע מענש הייסט נור זיינען גינסט לינג וויללקאַממען,

דער וואַהרהאַפֿט פֿראַממע אַבער ניממט יעדען פֿריינדליך אויף.

(ז) דער פֿראַממע, דער אין אונשולד וואַנדעלט, הינטערלעסט זיינען קינדערן הייל.

(ח) איין קעניג, דער זעלבסט צו געריכטע זיטצט, צערשטרייעט דיא בעזען מיט זיינעם בליקע.

(ט) ווער קאַן זיך ריהמען: „איך האַבע מיין הערץ געלייט טערט,

בין ריין פֿאַן זינדען! —“

(י) צווייערלייאַגעווייכטשטיינע, צווייערלייאַ שעפֿעלמאַאַם, ביידע זינד גאַטט איין גרייל.

(יא) שאַן דער קנאַבע גיבט אין זיינעם טהון צו ערקעננען, אָב איינסט זיין ווירקען ריין אונד רעדליך זיין ווירד.

(יב) דאַ אָהר האַרבע אויף, אויך דאַ אויגע זייא אויפֿ מערקזאַם,

פֿעראיינט צו ווירקען האַט זיא גאַטט ערשאַפֿען. זייא ניכט דעם שלאַפֿע ערגעבען, דוא מעכטעסט פֿער אַרמען;

האַלטע דיינע אויגען וואַך, האַסט דוא בראַד צור גניגע. „שלעכט, שלעכט (איזט דיא וואַארע)!“ שפּריכט דער קייפֿער;

איזט זיא איהם אַבער צוגעשלאַגען, דאַן ריהמט ער זיך דעם קויפֿעם.

עס

ספר המלים להחכם געווען. ניוט (שרש חרף). (ה) מים עבוקים עצה בלב איש, לדעתי הכוונה כי אם גם לפעמים העלה בלב איש כמים עמוקים ולא יראה לגלותה לזולתו, הנה האיש תכונה יודע לדלותה ולהוליאה הקולה בחכמתו. (ו) רב אדם, הכוונה, כי רוב בני אדם יגמלו טוב ויקראו לשלחם אך האנשי אשר יטו אליהם חסד להתענג בחברתם, אולם האיש אמונים, שלחו ערוך לכל הנאים יהי מי איהיה ויקבל כלם בסבר פני אמות. הפירוט הזה שמעתי מפי ידידי מהר"ם לנדא בשם דודו זקינו הגאון כ"ש מו"ה משה פישערז"ל והוא נכון ויקר עד מאוד. ולולא איראתי הייתי אומר, כי הו"ו של חסדו נוסף כמו בנו בעור ועוד כהנה, ושעורו, כי אנשי רבי'ש אקרא הקורא להם איש חסד, ובאמת איש אמונים וכו' ויתורגם (פיע) לע הענטען ווערדען לווטר הילדטהעטיג גענעננט דאך דער וועהרהפֿט עדלע חיוט זעלטען לו פֿינדען. (ח ט) תרגמתי כפי דעת רוב המפרשי' אם גם בעיני אינו רחוק לפתרו כדעת רש"י שנוון במלך על מלך מלני המלכים, ואז שני הפסוקים נדבקים, כלומר אם הקב"ה יושב לדין עמים לזרות בעיניו כל הרשעים, אז מי יאמר זכיתי לבי וגו'.

כי אין לדיק בארץ וגו'. (י) אבן ואבן, כדהה וקלה, וכן איפה ואיפה גדולה וקטנה. גם שניהם יש גם שהוא אך לאמת ולחזק, ועיין ספר המלים להחכם געוועניוס. (יא) גם במעלליו, אין להוליא מעלליו ממשמעו, והכוונה גם הנער יתנבר במעלליו, אם בעת היותו לאיש, אך וישר יהיה פעלו. (יב) און שומעת, לדעתי הוא אזכרה לדין שלא למראה עיניו ולא למשמע און לבד יספוט, אך יבקר תמיד לברר האמת משני החושים יחד, באזניו ישמע דברי ריבות מבעלי הדיני, ובעיניו יביט אם לא הכרת פניהם ותנועתם תענה בהם; ושעור הכתוב, און להיות שומעת, ועין להיות רואה, ה' עשה גם שניהם. (יד) רע רע, ידוע כי בן דרך התגרים, ואולי הפסוק הזה נמאך על לפני פניו, ואמר כי גם במספר כריך להיות און שומעת ועין רואה, כי אם הקונה יאמר רע רע, הנה נכר בפניו, כי נפשו חשקה בדבר הזה ויתהללל אם און לו.

והולך לו: (יז) ערב לחם
 לחם שקר: ניאוף א"א:
 אחר ימלא פיהו חמץ.
 אבנים דקות וכן ויגרס בחמץ
 (אינה ג'): (יח) מחשבות
 בענה חבון. מלחמה אם
 זאת להלחם כנגד השטן בא
 בתחבולות תשובה ותפלה
 ותענית: (יט) גולה
 סוד הולך רכיל ולפזותה
 שפתיו. המדבר חלקות
 לפחיתך ולהסיחך: (כ)
 מקלל אביו ידעך גרו באישון
 חשך. בהנשיף ובהשזיר
 החשך כלומר תבא הרעה:
 (כא) נחלה מבוהלת
 בראשונה. שנחלה למהר
 וליטול תחלה כגון בני גד
 ובני ראובן שמהרו ליטול
 חלקם בעבר הירדן ודברו
 בנחלה שאל' (במדבר ל' 3)
 גדרות לאן נבנה למקיניו
 פה וערים לטפינו עשו את
 העיקר טפל שהקדימו לאדם
 לטפס: ואחרית' לא תבורך.
 שגלו כמה שנים קודם שאר
 השבטים כמו שמפורש בסדר
 עולם. ובמדרש רבי נתחומא
 בשנת שמים לאזו ויער ה'
 את רוח מלך אשור וגומר
 ואשר השבטים גלו בשנת
 ש' לחזקיהו היא התשיעית
 להושע בן אלה: (כה) מוקש
 אדם ילג קידש. כשאדם
 נכשל ונוקש בעבירו מקלקל
 את קדושתו כמו ושתו ולעו
 (עובדיה א'): ואחר נדרים
 לבקר. לריך אדם לחזור
 אחר קרבנות לגדור ולהביא
 ולבקש על נפשו: (כו) מזרה
 רשעים. פרעה וחילו: מלך
 חכם. הקב"ה: וישב עליהם
 אופן. וינהגו בכבודות
 (שמות י"ד) כנגד והכבד את
 לבו (שם ה'):

נר

(טו) יש זהב ורב פנינים
 וכלי יקר שפתי דעת:
 (טז) לקח בגדו כי ערב זר
 ובעד נכרים חבלהו:
 (יז) ערב לאיש לחם שקר
 ואחר ימלא פיהו חצין:
 (יח) מחשבות בעצה תכון
 ובתחבולות עשה מלחמה:
 (יט) גולה סוד הולך רכיל
 ולפתה שפתיו לא תתערב:
 (כ) מקלל אביו ואמו
 ידעך גרו באישון חשך:
 (כא) נחלה מבחלת בראשונה
 ואחריתה לא תברך:
 (כב) אל תאמר אשלמה רע
 קנה ליהוה וישע לך:
 (כג) תועבת יהוה אבן ואבן
 ומאזני מרמה לא טוב:
 (כד) מיהוה מצעדי גבר
 ואדם מה יבין דרכו:
 (כה) מוקש אדם ילע קדש
 ואחר נדרים לבקר:
 (כו) מזרה רשעים מלך חכם
 וישב עליהם אופן:

נכדיה קרי. באשון קרי. מבהלת קרי.

ב א ו ר

(טו) ורב פנינים, מלת רב מושך אחר עמו, יש רב זהב ורב פנינים. וכלי יקר, בא הסמיכות על
 שם המקרה תחת התואר יקר, כי יקר הוא התאר כמו איש יקר, ויקר הוא השם כמו וכל הנאים
 יתנו

נר

משלי כ

באור נא

- (טו) עם גיכט גאלד אונד ערעלשטיינע דיא מענגע ; פֿערשטענדיגע ליפפען אבער זינד איין זעלטענעם קליינאָד.
- (טז) ניממט איהם דאָ קלייד וועג, דען ער וואָר בירגע פֿיר איינען אַנדערן, פֿענדעט איהן פֿיר פֿרעמדע שולד.
- (יז) דורך בעטרוג ערוואָרבענעם בראָד שמעקט צוואָר זיס, נאַכהער אַבער איזט דער מונד פֿאַללער קיזעל.
- (יח) בייא בעראַטהונג געלינגען ענטווייפֿע ; קריעגע פֿיהרען מוס מאַן דורך קלוגע לייטונג.
- (יט) דער שוועטצער פֿעררעטה יעדעס געהיימינס, דאַרום לאַססע דיך מיט קיינעם פלודערער איין.
- (כ) ווער פֿאַטער אָדער מוטטער שילט, דעססען לייכט ערלישט אין שוואַרצער פֿינסטערניס.
- (כא) איין פֿערמעגען, וואָצו מאַן לייכט געלאַנגט, ברינגט אַם ענדע קיין גערייהען.
- (כב) שפּריך ניגֿט, „איך ווילל דאָ בעזע פֿערגעלטען“ האַפֿע נור צו גאַטט, ער ווירד דיר העלפֿען.
- (כג) צווייערלייא שטיינע זינד גאַטט איין גרייל, אונד פֿאַלשע וואַגע איזט איהם צו ווידער.
- (כד) יעדער שייטט דעם מענשען איזט פֿאַן גאַטט בעשטיממט, וויא קאַן דער ערדענוואָהן וויכסען וואָהין זיין וועג איהן פֿיהרט ?
- (כה) דעם מענשען פֿאַללשטריק איזט, צו פֿאַראַייליג דעם הייליגטהומע געלאָבען, אונד ערשט נאָך געטהאָנעם געליכדע, אונטערוואַען.
- (כו) עם וואָרפֿעלט דיא בעזען איין וויזער קעניג, נאַכדעם ער דאָ ראָד (דעם דרעשוואַגענס) איבער זיא געפֿיהרט.

דיא

יתנו יקר ואין זה זר כנודע לכל משכיל בלשון עברית. (טו) לקח בגדו, קירא ומלוה למלוה שיקח בגד הערב כי מדוע ערב לזר. ובעד נכרים, לפי הכתיב נכרים המה הלויין כזר במאמר הראשון, ולפי הקרי נכריה מוסב על המזב. (יז) לדם שקר, לחם המושג ע"ש קרורתמי'ינס כענין מים גנובים ימתקו דלעיל. חצץ, המה אבנים קטנים, ופעמים מבלי דעת הא"ב יתערבו בתוך העיס' ויהקרו את שני האוכל וכן בלחם שקר. (יח) מדישבות בעצה חבוין, אשר תכון ביחיד, כי על כל מחשבה ומחשבה ידבר כאשר פערנו פעמים אין מספר. ובתחבולות, עיין מה שכתבתי לעיל (א' ה') בהוראת תחבולה וא"כ שני המאמרים תואמים, כאשר יבין המשכיל. (יט) גולה סוד, ענינו היסוד, הולך רכיל, והוא האיש אשר ילך מבית לבית ויספר לזה מה שמע אוראה מזה (עיין לא תלך רכיל ויקרא י"ט ט"ז) הוא יגלה סוד, ולכן אל תתערב עם פותה שפתים, ופותה הוא מענין הרחבה כמו יפת ה' ליפת (בראשית ט' כ"ו) בדעת בן מלך, והוא אשר יפער סיו תמיד לדבר. (כא) נהלה מבהלה, כמו שכתב הרלב"ג כי הנחלה הנאה לאדם מבלי עמל ויגיעה, לא תיקר בעיניו ולא ישתדל ביותר לשמרה, והנה הכתיב הוא מבחלת בחי"ת, וסירט צו החכם געזעניוס שהוא בל' ערבי כילות (גייטליג זיין) ויתורגם (זיין ערגייטלעטע פֿערשטעגן, ברינגט אַס ענדע קיינען זעעגן). (כג) ומאזני מרמה לא טוב, תרגמתי ע"פ הכסדי שאמר לא ספיר קדמוי, כאלו נכתב לא טוב בעיניו, וכבר הערנו כי בלשון עברי השלילה אחר החיוב הוא לחוק. (כד) מה' מצעדי גבר, כאן נטה החכם לדעת המאמינים בגורה קדומה (פֿאָרהערבע טיטיוונג) כאשר התאמן לחוק הדעת הזאת בספר קהלת בנמה מקומות, ואמר מה' כוננו כל מעשי אדם ותחבולותיו, וכל השתדלות ומריבות אנוש לבחור את דרכו אך הכל וריק, כי לא יוכל לשנות את פתגם הקדום. (כה) מוקש אדם, הכוונה כאשר באר בן מלך, שמוקש הוא לאדם, אם ימהר לנדור נדר ואחר כך יבקר אם יש לאל ידו להשלי' נדרו, וילע הוא לדעת הנ"ל משרש לוע, וענינו דבור בלשון חכמינו ז"ל, לעי באורייתא, והחכם געזעניוס אמר שילע בערבי הוא הדבור בלי השכלה (חוכפֿהריכטיג טפרעכען). (כו) וישב עליהם אופן, תרגמתי בדעת הראש"ע, ששעורו וכבר השיב עליהם האופן, כי כן הוראת הוי"ו לפעמים (עיין מכלול לרד"ק) והמשל הזה ליקח מענין הדישה שמענינים אופן העגלה על התנואה ואח"כ זורה לרוח.

- (כו) נִרְיָהוּהָ נִשְׁמַת אָדָם
חִפְשׁ כָּל־חֲדָרֵי־בֵטֶן:
- (כז) חֶסֶד וְאֱמֶת יִצְרוּ־מֶלֶךְ
וְסֶעֶד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ:
- (כח) תִּפְאֶרֶת בַּחֲוָרִים כָּהֵם
וְהִדָּר זִקְנִים שׁוֹבֵה:
- (כט) חֲבָרוֹת פָּצַע תִּמְרִיק בָּרַע
וּמִכּוֹת חֲדָרֵי־בֵטֶן:

כא

- (א) פִּלְגֵי־מַיִם לֵב־מֶלֶךְ בִּיד־יְהוָה
עַל־כָּל־אֲשֶׁר יִחַפֵּץ יִטְנֶנּוּ:
- (ב) כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יִשָּׂר בְּעֵינָיו
וְתִכֵּן לִבּוֹת יְהוָה:
- (ג) עֲשֵׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט
נִבְחָר לִיהוָה מִזִּבְחַ:
- (ד) רוּם עֵינַיִם וּרְחִיב־לֵב
נִרְשָׁעִים חֲטָאת:
- (ה) מַחְשְׁבוֹת חַרוּץ אֶךְ־לְמוֹתָר
וְכָל־אֵץ אֶךְ־לְמַחְסוֹר:
- (ו) פֶּעַל אֲצָרוֹת בְּלִשׁוֹן שֶׁקֶר
הֵבֵל נִדְף מִבִּקְשֵׁי־מוֹת:
- (ז) שֶׁד־רִשְׁעִים יִגּוֹרֵם
כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:
- (ח) הַפְּכַפֵּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ וּזָר
וּזְדֵךְ יִשָּׂר פֶּעֱלוֹ:

חמרוק קרי

(כו) נר ה' נשמת אדם. הנשמ' שנקרבו מעידה עליו דקין: (כט) תפארת בחורי' כחם. כמו שתפארת בחורי' כחם בן הדרת זקנים שיבה: (ל) חבורות פצע תמרוק ברע. דרשו רבותינו הממרוק עלמו לדבר עזירה סוף בא לידי פלעי' וחבורות: ומכות חדרי בטן. זה הדרוקן:

כא (ב) כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן. ומונה: (ד) רום עינים. גסות הרוח ורחב לב חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם הוא חטאתם: (ה) מחשבות חרוץ. אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ: אך למותר. להללחה ולריוח באות: וכל אץ. דוחק את השעה: (ו) פועל אולרות. להרבות הון: בלשון שקר הבל נדף וגו'. מוקשי (ס"א מבקשי) מות הם לו: (ז) יגורם. יגור אתם: (ח) הפכפך דרך איש זור. איש והוא זרמן המלוה דרכו הפכפך: ובית

באור

(כו) נר ה' נשמת אדם, נשמת אדם היא נר ביד ה' ובה חופש חדרי לבו, כוון בזה על השופט הפנימי דען וזיכ' בערליכען ריכטער (דחו גע' וויסטען). (כט) תפארת בחורים, כאשר תפארת בחורי' הוא הכח והתעלמות בן הדרת זקנים השיבה המורה על אפיסת כח. (ל) חמרוק, תרגומתי כדעת הראב"ע, שתמרוק הוא מענין ומרק ושטף צמים (ויקרא ו' כ"א), והביונה, שחבורות פלע ומכות חדרי בטן

משלי כ כא

באור נב

- (ב) ריא זעלע דעם מענשען איזט איינע לייכטע דעם עויגען, וואָמיט ער דעם הערצענס אינערע דורכזוכט.
- (כ) גיטע אונד טרייע בעוואַצען דען קעניג, דורך מילדע שטימצט ער זיינען טהראָן.
- (כט) דער יינגלינגע צירדע איזט איהרע קראַפט, דער אלטען שמוק איזט איין גרויעס הויפט.
- (ל) שמערצהאַפטע וואונדען אונד שלעגע, ריא אינו איני גערע אינדרייגען, בעססערן דען בעוועויכט.

נטן, ינקו את איש הרעע וכן תרגם החכם (רעוויזט טע), ונראה שגם החכם גשעניזט בספר המלים שלו נוטה לזה.

כא

- (א) דעם קעניגס הערץ איזט אין גאַטטעם האַנד, וויא וואַססערבעכע לייטעט ער עם נאָך זיינעם וויללען.
- (ב) דער וואַנדעל פֿיעלער שיינט אונשולדיג צו זיין, גאַטט אַבער ערפֿאַרשט דען גייסט.
- (ג) רעכט אונד גערעכטיגקייט איבען, געפֿעללט גאַטט בעססער דען אַפֿער.
- (ד) שטאַלצע בליקע אונד האַכמיטהיגעס הערץ, איזט דער זינדענאַקקער דער גאַטטלאָזען.
- (ה) ריא בערעכטיגקייט דער פֿלייסגען ברינגט פֿאַרטהייל, יעדע איבעראיילונג שאַפֿט נאַכטהייל.
- (ו) שעטצע דורך בעטרוג אַנגעהויבט, פֿערוועהט זעלבסט דער הויך איינעם שטערבענדען.
- (ז) דער רויב דער גאַטטלאָזען ראַפֿט זיא הין, אונד דאָך וואַללען זיא ניכט דאָ רעכט איבען.
- (ח) איזט דער מענש אין זיינעם בעטראַגען שוואַנקענד, ווירד ער שאַן פֿערדעכטיג, דער ריינע, האַנדעלט איממער גלייך.

כא (א) פלגי מים, הוא מענין כי נימוז נסלנה הארץ (בראשית י' כ"ה), ולדעתי הכוונה על הכריכות העשויו' בידי אדם להמשיך מים מהנהר (קא) בעלע, וואַססערלייטונג), כי הוא נסלג ונחלק, אך לא רגיתי לשנות התרגום שקדמוני ללא כורך, ובכוונת זה המאמר עיין רלב"ג, כי דבריו נכונים למבין, אך אין לי עסק בחכמת המדיני.

(ב) כל דרך, מבואר לעיל (ט"ז ב'). (ד) גר רשעים חטאח, שעורו נר חטאת של רשעים, כאלו רוס עינים ורחש לבב כמה השדה, בו זרעו זרע רשע, והכסדי תרג' (ושרגא) וכן דעת קלית המצטיקי הראשונים, ויהי' נר כמו נר, וכן למען היות נר לדוד (מלכים א' י"א ל"ו) שגם שם ענינו נר, וכמו שתקנו בסידור התפלה, ועריכ' נר לבן ישי, ולדבריה' הכוונה, כי רחש לבב יסבב רוס עינים, והחטאת הוא נר לרשעים, שאך לאורו ילכו, ויתורגם (חייק הק"ה בעם)

איטהיגעס הערץ וואַכט טטאָלע בליקע, ריא לייכטע דער פֿרעפֿער חזיט ריא זינדע. (ו) פעל אוצרות, כל המפרשים והמבארים חדשים וגם ישנים לא מכאו ידיהם בפירוש השסוק הזה, כאשר יראה המעיין בהם, ולכן בחרתי בדרכי אשר סלותי בבאורי מאמרי תנ"ך הקשים, והיא לפרשם, או בחסרון אות השמוע, או להעתיק האות היחס ממלה למלה אחרת, וכזה גם כאן המסלה סלולה לפני, אין מכשול ואכן נגף, כי שעורו, אולרות הבאים אך מלאשן שקר, המה גרפים (ובא ביחוד כדרכו) גם מהבל מבקשי מות, כלומר מהבל פי הוילא מן הנוטה למות אשר הוא חלש מאד; וטעם מבקשי מות, האנשים אשר הגיעו עד שערי מות ויבחרו מות מחיים, ולדעת רש"י שענינו מוקשי מות, גם זה יתכן לתרגומי, ויהיה הכוונה, האיש אשר כבר נלכד במוקשי מות. (ו) שד רשעים יגורם, שרשו גרר, וענינו הכריתה, ומזה מגרה (דיו זעענע) שיכרות העלים, והכוונה אף שיראו הרשעים כי השד יגורם, ככל זאת מאנו לעשו' משפט. (ח) השכפך דרך איש, תרגמתי כדעת השלם רא"א שאס דרך איש הפכפך ולא ישמור תכונתו (חונבע טטענדג), כבר נחשב לאיש זר, כי הוך ישר פעלו ולא יטה מדרך אשר דרך בו.

וביח

(ט) ובית חצר. שוננס לבית חצירו לדב' עם אשתו. ומדרש אגדה יבא שסוף השכינה להסתלק מעל ישראל שהם באשת מדינים: ובית חצר. בית שמעונים צורעים להקב"ה כגון דמו' שהעמיד מנשה בהיכל ה': (יא) צענז לץ יחם פתי. ע"י יסורים הל"ים הפתאי' מתחממים ושנים בתשובה: (יב) משכיל לדיק. לדיקו של עולם הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע כגון זכר עמלק: (יד) מתן בסתר. לדקה: ושחר בחיק. אף זו לדקה. ינפה חמה עזה: (טו) שמחה לדיק עשות משפט. שמחה להקב"ה לעשות דין בלדיקים כדי לזכותם לחיי הע"ה ושמחה ללדי' הקב"ה שמביא יסורין עליהם כדי שיזכו לע"ה. כך נדרש במדרש תהלים: ומחמה היא לפועלי און. לפי שאין נותנים לב לשיב ואין היסורין מועילים להם ומצטערין ולא להועיל: (טז) אדם תועה מדרך הזבל. פורש מן התורה: צן הל רפאים. בעדת גיהנם: (יז) איש מזסור. מי שאהב שמצא משתה תמיד: (יח) ביפר ללדי' רשע ותחת ישרים צוגד. לדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרכבי והמן: (יט) טוב שנת בארץ מדבר. גם זה על סילוק השכינה באמר: (כ) וכסיל אדם. וכסילות של אדם: עיר

ב א ו ר

(ט) ובית חבר, הראב"ע וכן מלך פירשו בית שיש בו חברת אנשים, ולדעת אחרים הכוונה בית מחובר ומתוקן היטיב, ואולי חבר הוא מענין חובר חבר (דברי י"ח י"א)

(ט) טוב לשבת על-פנת-גג
 מאשת מדונים ובית חבר:
 (י) נפש רשע אותה-רע
 לא-יחן בעיניו רעהו:
 (יא) בענש-לץ יהפם-פתי
 ובהשכיל לחכם יקח-עת:
 (יב) משכיל צדיק לבית רשע
 מסלף רשעים לרע:
 (יג) אטם אָזְנו מוּעַק־דָּל
 גם-הוא יקרא ולא יענה:
 (יד) מתן בסתר יכפה-אף
 ושחר בחק חמה עזה:
 (טו) שמחה לצדיק עשות משפט
 ומחמה לפעלי און:
 (טז) אדם תועה מדרך השכל
 בקהל רפאים ינוח:
 (יז) איש מחסור אהב שמחה
 אהב יין-ושמן לא יעשיר:
 (יח) כפר לצדיק רשע
 ותחת ישרים צוגד:
 (יט) טוב שבת בארץ-מדבר
 מאשת מדונים וכעם:
 (כ) אוצר ו נחמד ושמן בְנוּה חֶכֶם
 וכסיל אדם יבלעגו:
 (כא) רדף צדקה וחסד
 ימצא חיים צדקה וכבוד:
 מדינים קרי. מדינים קרי. עיר

משלי כא

באור נג

(ט) בעססער אויף איינעם דאָווינקעל וואָהנען, אַלס אין איינעם שטאַטטליכען הויזע, בייא איינעם צענקישען ווייבע.

(י) באָוואָפֿטעס געמיטה ווינשט נור בעזעס, זעלכסט זיינעם מיטשולדיגען איזט ער ניכט גענייגט.

(יא) נור דורך בעשטראַפֿונג דעם שפעטטערס ווירד דער לייכטזיניגע אויפֿמערקזאַם,

דער קלוגע בעדאַרף בעלעהרונג נור, אונד ער ער-לאַנגט איינזיכט.

(יב) דער פֿראַממע ניממט זיך דער פֿאַמיליע דעם פֿרעפֿ-לערס אָן,

ווען ער אויך דיא פֿרעפֿלער איז אונגליק שטירצען מוס.

(יג) ווער זיין אָהר פֿערשליעסט דעם פֿלעהען דעם אַרמע, ווירד איינסט זעלכסט ביטטען אונד ניכט ערהערט ווערדע.

(יד) וואָ היימליכע גאַבע גילט, ווירד וואָהל דער צאָרן בעזענפֿטיגט,

וואָ בעשטעבונגען אין דען שאַאס געוואַרפֿען ווערדען, דער שטערקסטע גרים פֿערזעהנט;

(טו) דאָך וואָהרעס רעכט אויסאיבען איזט'ס, וואָס דען אונ-שולדיגען ערפֿרייעט,

אונד דעם שולדיגען איין שרעקקען איזט.

(טז) קוים ווייכט דער מענש פֿאָן דער באָהן דער פֿערנונפֿט, זאָ איזט ער שאָן אים קריווע דער פֿערדאַממען אויפֿ-גענאָמען.

(יז) ווער נור ערגעטצונגען ליעבט, ווירד אין דירשטיגע-ר מענש,

ווערזוין אונד זאַלכונג ליעבט, קאָן ניע רייך ווערדען.

(יח) דער פֿרעפֿלער ווירד דיא זיהנע דעם פֿראַממען, דער טריילאָזע קעממט אָן דיא שטעללע דער רעכט-שאַפֿענען.

(יט) בעססער אין איינער וויסטע וואָהנען, אַלס בייא איינעם צענקישען באָוואָפֿטען ווייבע.

(כ) קאָכטבאַרעס אָהל ווירד אין דער וואָהנונג דעם קלוגען אַלס זעלטנער שאַטן אויפֿבעוואָהרט,

דער טהעריכטע מענש פֿערניידעט עס.

(כא) ווער נאָך טוגענד אונד וואָהלטהון שטרעבט, פֿינדעט אין דער טוגענד לעכען אונד עהרע.

אוין
זמכלול, ואס נדעת הריק"ס אשר ימאן ביתרון ויבחר במסרון (עיין זמכלול בהוראת הוי"ו) נאמר שצוהו יין וזמן, והכוונה כי הזמן הטוב (כאשר נארנו לעיל י"ז), הוא כוונה חכם אך אולר נחמד, להזממשנו לעתים רחוקי, אולם הכסיל אדם יבלענו, וכן תרגמתי. (כא) ימצא חיים צדקה והבור, לדעתי

י"א), והכוונה על היכלי עונג אשר יהנלו מהם המושלי' בספוריה' (אוקרה-כען) ויחורגס (לויבער-טאָקסס). (י) לא יחו בעיניו רעהו, תרגמתי כדע'רא'א שהכוונ' ברעהו רשע כמותי, וכן דעת רלב"ג. (יא) בעניש לץ, הפתי לא יחכם עד ראותו עונש הלץ, אולם החכם יוסיף לקח, אס אך חשכילכו בדך מוסר. (יב) מסלף רשעים, שרש סלף הוראתו גם ההפלה (טטירלען) עיין ספר המלי' להזכ' געעניוס, ולוהיראה לי פירוש, כי הלדיק משכיל, והוא כמו אשרי משכיל אל דל (תהלים מ"א ב'), מוין ומרחס לבית רשע, כמו חיש וביתו (שמות א' א'), גם בעת שהן מסלף רשעים לרע, כלומר שידיקמו ויפיל' ברע ע"פ המשפט. (יג) גם הוא יקרא, להושיע לי. (יד טו) יכפה אף, כמו יכפוף כמו שונג ומסנה (הראב"ע), וכן בדמו"ל בוכה עליו כלי, והוא עומד במקו' שנים, יכפה אף ויכפה חמה עזה; ולדעתי שני פסוקים האלה נדבקים, והכוונה במקו' שיש מתן בסתרושזד בחיק שהדיין יקח שחד יכפה גם הרשע אף וחמת הזופט, אולם המשפט האמתי הוא אשר בו ישמח הלדיק ויחתה הרשע. (טו) אדם חועה, כמעט יטה איש מדרך השכל וכבר הוא בקהל רכאים היורדים שאולה. (יז) איש מחסור אוהב שמחה, שעונו בהיפך אוהב שמחה סופו להיות איש מחסור. (כ) אוצר נחמד ושמן, לדעתי וי"ו של וזמן נוסף כאשר הביא הרד"ק רבים זמכלול, ואס נדעת הריק"ס אשר ימאן ביתרון ויבחר במסרון (עיין זמכלול בהוראת הוי"ו) נאמר שצוהו יין וזמן, והכוונה כי הזמן הטוב (כאשר נארנו לעיל י"ז), הוא כוונה חכם אך אולר נחמד, להזממשנו לעתים רחוקי, אולם הכסיל אדם יבלענו, וכן תרגמתי. (כא) ימצא חיים צדקה והבור, לדעתי

(כב) עיר גבורי' עלה חכם. זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי כח: (ויורד וגו'. תורה): (כד) יהיר. גם רוח סופו להיות לן שאינו חס לשמוע מוסר: (כו) ולדיק יתן. כל לרכי ביתו שהקב"ה מזמן לו: (כז) אף כי בזמה יביאנו. וכ"ש כשהוא מביאו להרשיעו ובעלה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל: (כח) ואיש שומע. שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגומר (שמות כ'): (כט) תמיד: (כט) העז איש רשע בפניו. הרשע מראה עוזתו בשעת כעסו. בפניו מלשון אף: (ל) אין חכמה וגומר. אין כל חכם ונכון תשוב לנגד ה' כל מקו' שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב:

כב (א) נבחר שם מעושר רב. שם טוב: מכסף ומזהב. נבחר חן טוב: (ב) עושה כלס ה'. כשעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קצת עושה כלס ה' הקב"ה עושה אותם מדשים לזה עני ולזה עשיר: ערוס

ב א ו ר

לדעתי יחסר במלת לדקה בי"ת השמות, ושעור הכתוב, הרודף לדקה וחסד, ימלא בלדקה וחסד חיים וכבוד, (וחסד עומד במקו' שנים) ולא יקוה לגמול אחר. (כב) עיר גבורים, כענין עונה חכמה מגבורה. ויורד עז מבטחה, החומות הנכוהו' שנעזרו בהן, והה"א רפה, ולכן היא נוספת. (כד) זר יהיר, שעור הכתוב לדעתי כך הוא, לפעמים נקרא

(כג) עיר גבורים עלה חכם ויורד עז מבטחה: (כג) שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו: (כד) זר יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון: (כה) תאות עצל תמיהנו כימאנו ידיו לעשות: (כו) כל היום התאוה תאוה וצדיק יתן ולא יחשך: (כז) זבח רשעים תועבה אף כי בזמה יביאנו: (כח) עיר כזבים יאבד ואיש שומע לנצח ידבר: (כט) העז איש רשע בפניו וישר הוא ויכין דרכיו: (ל) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יהוה: (לא) סוס מוכן ליום מלחמה וליהוה התשועה:

כ ב

(א) נבחר שם מעושר רב מכסף ומזהב חן טוב: (ב) עשיר ורש נפגשו עשה כלם יהוה:

יבין קרי. דרכו קרי.

משלי כא כב

באור נד

(כג) איין וויזער וויעגט איינע שטאַרט פֿאַלל העלדען אויף, דיא שטערקסטע פֿעסטונג שטירצט ער ניעדער.

(כג) ווער זיינען מונד אונד זיינע צונגע בעוואַכט, בעוואַהרט זיך פֿאַר פֿערדרום.

(כד) דער איבערמיטהיגסטע בעזעוויכט ווירד אַפֿט איין שוועטצער גענאַנט,

וועהרענד ער מיט אַכזיכט פֿערדרום פֿעראַנלאַסט.

(כה) ווען אויך דיא בעגייערדע דעם פֿוילען איהן טערטעט, וואַללען זיינע הענדע דעננאָך ניכט אַרבייטען.

(כו) דער ליסטערנע ווילל איממערפֿאַרט נור געניעסען, דער פֿראַממע אונאוויפֿהערליך געבען.

(כז) דאַ אַפֿפֿער דער גאַטטלאָזען איזט דעם עוויגען איין גרייל, דען מיט באַזער אַכזיכט ווירד עס דאַרגעבראַכט.

(כח) איין לייכטפֿערטיגער צייגע מוס אונטערגעהען, דער גענויא פריפֿענדע, ווירד שטעטס זיגענד שפרעכען.

(כט) דער גאַטטלאָזע טראַטצט מיט פֿרעכעם געזיכטע, דער רעכטשאַפֿענע אַבער איזט אין זיינעם בעטראַגען בעשיידען.

(ל) ווידער גאַטט בעשטעהט וועדער ווייהייט, נאָך פֿערגונפֿט, נאָך ראַטהעלאַג.

(לא) דאַ ראַם איזט צום קאַמפֿע געריסטעט, דאָך דער זיעג קעממט פֿאַם עוויגען.

כב

(א) איין גוטער רוף איזט בעססער אַלס גראַסער רייכטהום, בעליעכט זיין, בעססער אַלס זילבער אונד גאָלד.

(ב) מעגען רייכע אונד אַרמע זיך פֿריינדליך בעגעגען, ביידע האַט יא גאַטט ערשאַפֿען.

דער

דרכו לחקור אם הלך בדרך טוב או לא, ולזה הוא עניו ושפל רוח. והכתיב יכין דרכו, וגם זה נכון. (לא) סום מוכן, כענין שקר הסום לתשועה (תהלים ל"ג י"ז).

כב (א) נבחר שם, מלות נבחר ועוז עומדות במקום שנים, ושעורו נבחר שם טוב וגו', ומוזהב וכסף נבחר חן טוב (מדברי הראב"ע). (ב) עשיר ורש נפגשו, ענין הפגישה כאן הוא להתרועע כענין חסד ואמת נפגשו (תהלים פ"ה י"א), ששם הוא עומד לעשת נשקו במאמר השני, ופ"כ הוראתו כמוהו.

(ג) ערום ראה רעה. עונש של עבירה ונסתר ולא עבר העבירה: (ד) עקב ענוה. בשביל הענוה יראת ה' באה. ד"א ענוה עיקר והיראה טפילה ועקב לה מדרס לרגליה: (ה) זנים פחים. הם עמונים בדרכי המעקש דרכיו כלומר ייסורי' מוכני' לו. זנים פחים כמו (במדבר ל"ג) לזנינים בלדיכם ובאו עליך הוכן (יחזקאל כ"ג) ל' גדודים ולסטים: שומר נפשו ירחק מהם. שמישראל מצטוו ויכל מהם: (ו) חנוך לנער. לפי מה שתלמד לנערות חנכה בדברים אם לטוב אם לרע גם כי יזקין לז יסור ממנה: (ז) עשיר בראים ימשול. ע"ה לרדף לת"ח לעולם: (ח) זורע עולה יקצר חון. לשיזרעתו קבירתו לפי פגולתו יהיה קבלת משכורתו: ושנט עברתו (יכלה) קניה השבול' שלו כלה והולך לו. י"א (ס"א) שנט חמחו שרדה ב"ח כלה והולך לו לפי שמפסיד חת יכולתו. (י) גרש לן. י"ה'ר: (יא) אהב ט"ר לז חן שפתיו. מי שפתיו חן רעהו מלך הקב"ה אהבו ומחשבו: (יב) אמר עלל ארי בחון. חן אלף ללמוד תורה: (יד) שוחה עמוקה פי זרות. פי ע"ז: זעום ה'. מי שהקב"ה שונא נוסל ונכשל בה. זעום נזוף מלשניו: עושק

ב א ו ר

(ג) ופתיים עברו ונענשו, עברו במקום הרעה שכ, ושיגם ההפסד והעונש (רלב"ג) י (ד) עקב ענוה, לדעתו בא חן הנפרד במקו' הסמיכות כמו טורים בן (שמות כ"ח י"ו) מתנים

- (ג) עָרוֹם וּרְאָה רָעָה וַיִּסְתָּר וּפְתִיִּים עָבְרוּ וְנִעְנְשׂוּ:
- (ד) עֵקֶב עֲנוּהַ יִרְאֵת יְהוָה עֲשֶׂר וּכְבוֹד וַחַיִּים:
- (ה) צָנִים פְּחִים בְּדַרְכֵי עֲקֵשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחֵק מֵהֶם:
- (ו) חָנֹךְ לְנֶעֶר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַם כִּי־יִזְקִין לֹא־יִסּוֹר מִמֶּנָּה:
- (ז) עֲשִׂיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעַבְדֵי לַיהוָה לֹא־יִשְׁמְלוּ:
- (ח) זֹרֵעַ עוֹלָה יִקְצֹר־חֹן וְשֹׁבֵט עֲבָרְתּוֹ יִכְלֶה:
- (ט) טוֹב־עַיִן הוּא יִבְרַךְ כִּי־נָתַן מִלְחָמּוֹ לְדָל:
- (י) גֵרֵשׁ לֵץ וַיֵּצֵא מִדּוֹן וַיִּשְׁבֹּת דִּין וְקִלּוֹן:
- (יא) אֱהָב טְהוֹר־לֵב חָן שִׁפְתָיו רָעָהוּ מִלֵּךְ:
- (יב) עַיִנֵי יְהוָה נִצְרוּ דַעַת וַיִּסְלַף דְּבָרֵי בְגָד:
- (יג) אָמַר עֲצַל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רַחֲבוֹת אֲרָצָה:
- (יד) שׁוֹחָה עֲמֻקָּה פִי זָרוֹת זַעוּם יְהוָה יִפּוֹל־שָׁם:
- (טו) אֲוִלַת קְשׁוּרָה בְּלִב־נֶעֶר שֹׁבֵט מוֹכֵר יִרְהִיקֶנָּה מִמֶּנּוּ:

ונסת קיי. יחירו'. יחירו'. יחירו'. עש-

- (ג) דער קלוגע זיהעט דאז אונגליק פֿאַראויס אונד שיטצט זיך דאַנגען,
- דיא לייכטזיניגען וואַנדעלן פֿאַרט אונד מיססען עס ביסען.
- (ד) דער לאָהן דעמיטהם פֿאַללער גאַטטעס פֿורכט איזט רייכ־טהום עהרע אונד לאַנגעס לעבען.
- (ה) דאַרנען אונד שלינגען פֿינדען זיך אויף קרוממען וועגען, ווער זיך בעוואַהרען ווילל, האַלטע זיך פֿערן דאַפֿאַן.
- (ו) אונטערריכטע דען קנאַבען נאָך זיינער עמפֿענגליכקייט, זאָ ווירד ער אויך אים שפּעטעסטען אַלטער ניכט פֿאַן דיעזער לעהרע ווייכען.
- (ז) בעהעררשט אויך דער רייכע דען אַרמען,
- אונד איזט דער שולדנער דער שקלאַפֿע דעם גלייבֿערס;
- (ח) זאָ ווירד דאָך ווער אונגעֿרעכטיגקייט זאָעט, אונגליק ערנדטען,
- זיינע שטראַפֿרוטהע פֿערניכטעט איהן ועלכסט.
- (ט) דער פֿרייגעביגע ווירד געווענגעט,
- דען ער טהיילט פֿאַן זיינעם ברֿאָדע דעם אַרמען מיט.
- (י) יאַגע דען שוועטצער פֿאַרט,
- אונד צוויטראַכט ווייכט, צאַנק אונד שימפּף הערען אויף.
- (יא) איין פֿריינד, דער מיט אַנגענעהמען וואַרטען,
- אויך איין ריינעס הערץ פֿערב נרעט, איזט ווירדיג דעם קעניגס פֿריינד צו זיין.
- (יב) גאַטטעס פֿאַרזעהונג וואַכט איבער דיא פֿערנינפֿטיגען, דאַז פֿאַרהאַבען דער טריילאָזען לעסט ער מיסלינגען.
- (יג) דער פֿוילע שפּריכט: „דרויסען דראָהט איין לעווע, אויף דער שטראַססע קענטע איך ערמאָרדעט ווערדען!“
- (יד) פֿערוואַרפֿענער ווייבער מונד איזט איינע טיעפֿע גרובע, ווער נאָן גאַטט פֿערראַממט ווירד, פֿעללט היינין.
- (טו) דיא אַלבערנהייט האַפֿטעט פֿעסט אַן דעם קנאַבען הערץ,
- נור דיא צוכטרוטהע קאַן זיא וועגשאַפֿען.

ווער

מתני' קמיו (דברים ל"ג י"ג) ושעורס טורי אֵנן, מתני קמיו ועוד רבים כמוהם, (עיין מכלול לרד"ק), וכן כאן ענינו עקב ענות יראת ה', וזוה תתיפה לחות המאמרים להיות חלק הראשון נושא והשני נושא, כאשר יבין המשכיל. (ח) צנים פחים, מענין ללניינים כלדיכם (במדבר ל"ג נ"ה) (רש"י). בדרך עקש, עקש לדעתי תאר לדרך, ואמר על דרך העקש והוא הדרך לא טוב ימלא העובר אך כניס ופחי, ולזה שימר נפשו וגו'. (ו) חנוך לנער, התחיל ללמדו מקטנותו ע"פ דרכו כלומר מעט מעט שיוכל לסבול (כן מלך) אז גם בזקנותו כל יסור ממנו מן מוסר החנוך, אולם אם בנערותו תכביד עליו משאת החנוך עד מהר יסיר שכמו מלסבול העול הזה. ודבר זה נודע בנסיכון. (ז) ח) שני הפסוקים האלה דבוקי, ואמר אם גם מנהגו של עולם כך היא, כי עשיר ימשיל וגו', בכל זאת זורע עולה וגומר, וה' ידרוש מיד עושה עולה ורודה בפרך עם אחיו; וצנט עברתו הוא הצנט ברזל צו ימשול העשיר ברשים ומלוה בלוה יכלהו, והכנוי של עברתו עומד במקום שנים, ויהיה פעל בלה גם בקל יולא, או נאמ' כי נחסר מ"ס השמוש בעבור חבור הוי"ו כאשר הערנו

כמה פעמים, ושעורו ומצנט עברתו יכלה, והנזכר ינחר. (יא) אוהב טהר לב, הכוונה האוהב אשר עם חן שפתים ינחר גם טהר לב הוא האיש צו ינחר המלך להיות רעהו, ולא החונף אשר נשפתיו יכבדהו ולבו רחוק ממנו, והבשדי תרגם חסם אלהא דני לבא, הנה גרם אלה ה' וגו'. (יב) עיני ה' נצרו דעה, תרגמתי כדעת המפרשים הראשונים שצוירו עיני ה' (השגחתו) נצרו חנשי דעת, למען ישכילו בכל אשר יסו. ויסלף דברי בוגד, כלומר עסקי בוגד, כמו על דבר שרי (בראשית י"ב י"ז) של ז ילליח, ואולי הכוונה שעיני ה' נצרו דעת היא החכמה האמתית אשר ממנה ילין אור האמת ויסלף דברי בוגד, והוא אשר יכלה להאפיל אור החכמה והמדע למען לא תלמח האמת בארץ. (יד) ע' ורוח, תרגמתי כדעת הרא"ע והמעתיקים, שצנינו קי נשים זרות.

עשק

(טו) עושק דל להרבות לו. עושר: נותן לעשיר. סוף שנותן ממונו למלכי עב"ם העשירים ואך למחסור הוא בא: (יו) הט אזנך ושמע דברי חכמים. ללמוד תורה רחם כל שהוא: ולכך תשית לדעתי. ואם רבך רשע לא תלמוד ממעשיו: (יח) כי נעים. יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותלפסם בנטק שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורים בלנך בזמן שיכנו על שפתיך כאשר תוליאם בשיך: (יט) להיות בה' מבטחך הודעתך. אני מודיעך שתנעם בה' ותעסו' בתור' ולא תאמר איך אנטל ממלאכתי ואיך אתפרנס: (כ) הלא כתבתי לך שלישים. תורה נביאים וכתובים: (כא) להודיעך קושט. שלישים כתבתי לך כדי שתבין מחוכם קושט אמרי אמת: להשיב אמרי' אמת לשולמך. לשולמך הוראה: (כב) אל תגזל דל. אל תגזלו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין כח לעמוד נגדך: (כג) כי ה' יריב ריבם וקבע. ויגזל את הנפש: קובעיהם. גזליהם ובל' ארמי קביעה גזילה במסכת ר"ה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וטלי: (כד) אל תתרע. אל תתחבר ל' רעות: (כה) סן תאלף. סן תלמד: (כו) אל תהי בתוקעין כף בעורבי' משאות. הלואות כמו משאת מאומה דברים

ב א ו ר

(טו) עשק דל, לא מלאתי מרגוע לנפשי בפי' הפסוק הזה בכל המפרשים והמעתיקים, ולכן בתרתי

בדרך אחר, והוא לבאר עשק כדעת הרד"ק בפסוק עשקה לי ערבני (ישעי' ל"ח י"ד) שפירש שענינו ויתר, ואמר, וכן הוא בדח"ל עשיק לגביך ושוויה לבריסך, (עיין בפרשיו שרש עשק), והכוונה

(טו) עֵשֶׂק דַּל לְהַרְבּוֹת לוֹ
 נָתַן לְעֹשִׂיר אֶךְ לְמַחְסוֹר:
 (יז) הֵט אֲזִנְךָ וּשְׁמַע דְּבַרֵי חֲכָמִים
 וְלִבְךָ תִּשְׁיֵת לְדַעְתִּי:
 (יח) כִּי־נָעִים כִּי־תִשְׁמְרֶם בְּבִטְנְךָ
 יִכְנּוּ יַחֲדוּ עַל־שִׁפְתֶיךָ:
 (יט) לַהֲיוֹת בִּיהוָה מְבִטְחֶיךָ
 הוֹדַעְתֶּיךָ הַיּוֹם אֶף־אֲתָהּ:
 (כ) הֲלֹא כָּתַבְתִּי לְךָ שְׁלִשִׁים
 בְּמַעֲצוֹת וְדַעַת:
 (כא) לַהוֹדִיעֶךָ קוֹשֵׁט אֲמַרֵי אֲמַת
 לְהַשִּׁיב אֲמָרִים אֲמַת לְשִׁלְמֶךָ:
 (כב) אַל־תִּגְזֹל־דָּל כִּי דַל־הוּא
 וְאַל־תִּדְכֹּא עֲנִי בַשָּׁעַר:
 (כג) כִּי־יִהְיֶה יָרִיב רִיבָם
 וְקָבַע אֶת־קַבְעֵיהֶם נֶפֶשׁ:
 (כד) אַל־תִּתְרַע אֶת־בְּעַל אֶף
 וְאֶת־אִישׁ חַמּוֹת לֹא תִבּוֹא:
 (כה) פֶּן־תֵּאֲלַף אַרְחָתּוֹ
 וְלִקְחָתָּ מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ:
 (כו) אַל־תִּהְיֶה בְּתִקְעֵי־כַף
 בְּעֹרְבִים מִשָּׂאוֹת:
 (כז) אִם־אֵין־לְךָ לְשֵׁלֶם
 לֵמַר יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתְּהִיָּךָ:
 אל

עלישים קרי. ארחתיו קרי

עשק כדעת הרד"ק בפסוק עשקה לי ערבני (ישעי' ל"ח י"ד) שפירש שענינו ויתר, ואמר, וכן הוא בדח"ל עשיק לגביך ושוויה לבריסך, (עיין בפרשיו שרש עשק), והכוונה

(יז) ווער דעם אַרמען איבערשווענגליך גיבט, איהן אין איבערפֿלוס פֿערזעטצט, אָדער געגען דען רייכען פֿרייגעביג איזט, ווירד מאַנגעל ליידען.

(יח) נייגע דיין אָהר, אונד זייא אויפֿמערקזאָם אויף דער וויזען וואָרטע,

מערקע מיט גאַנצעם הערצען אויף מיינען אונטערריכט.

(יח) אַנגענעהם ווערדען זיא דיר זיין, ווען דוא זיא אים אינגערן אויפֿבעוואָהרסט;

וואָהלגעאַרדנעט ווערדען זיא דאָן דינע ליפּפען פֿאַר טראַגען.

(יט) דאָס דוא אויף גאָטט דיין פֿערטרויען האַבעסט, ערמאַהנע איך דיך הייטע פֿאַרציגליך.

(ג) שאָן לענגסט גאַב איך דיר פֿאַרשריפֿטען מיט גרינדען אונד בעווייז,

(כא) דיר ריינע וואָהרהייטסלעהרען בעקאַננט צו מאַכען,

דאָמיט דוא דיא וואָרטע דער וואָהרהייט אויך אַז דערן מיטטהיילעסט.

(כב) בערויבע דען אַרמען ניכט ווייל ער אָהנמעכטיג איזט, אונד דריקקע דען עלענדען ניכט אים געריכטע.

(כג) דען גאָטט פֿיהרט איהרע זאַכע,

אונד בעשטראַפֿט איהרע אונטערדריקקער אַם לעבען.

(כד) געזעללע דיך ניכט צו יעהצאַרניגען,

מיט אויפֿברויזענדען מענשען געהע ניכט אום.

(כה) דוא מעכטעסט איהרע זיטען אַנגעהמען,

אונד דיר זעלבסט פֿאַללשטריקקע בערייטען.

(כו) זייא ניכט אונטער יענען, דיא פֿיר שולדען מיט האַנד־שלאַג האַפֿטען,

אונד בירגשאַפֿט לייסטען.

(כז) ווען דוא דאָן ניכט צו צאָהלען האַסט,

ווירד דיר יאָ דיין בעטלאַגער וועגגענאַממען.

פֿער־

והכוונ' מי שיפור לעני יותר מדאי עד כי ירבה הונו ועשרו, או נותן לעשיר, הוא אך למחסור לו, יען בשניהם לא טוב עשה, כי גם העני אם סחאוס ירבה כבוד ביתו ויעשיר, העושר הזה אך שמור לרעתו, כי לא ידע להשתמש בו כראוי, ודבר זה נודע בנסיון. (יז) הט אונך ושמע, כל משכיל יראה, כי מכאן ועד סוף חלק השני (שהוא עד פרשה כ"ה) ישוב המליץ לדברו בחלק הראשון, וכל דבריו יכללו למודי מוסרים (והקראוטיטע טפריכע) ולא מאמרי נסיונות (ערפֿטה) רונגסאָטלע) ולזה הקדים לדבר בלשון מדבר בעדו להעיר האנשים לשמוע לדבריו. (יח) כי געים כי השמרם, אם יהיו געים בנטוך אז יכונן יחדיו על שפתיך לדבר אותם בלחות ומתקשפותים. (יט כ כא) להיות, שלשה פסוקי' האה נדבקים יחדיו, והכוונה אף שגבר נתחתי לך שלשים במעלות ודעת להודיעך קוצט אמרי אמת וגו' הנה עתה אודיעך כי העיקר להיו' בה' מנעמך ועל בינת אדם אל תשען. אף אחה, הוא לחוקי הראוי אף אותך, ונא ביחס הישר כמו יהודה אתה יודוך אחיך (בראשית מ"ט ט') ועיין גם בבאור, אולם לדעתי בתל"ע ד"פ מהדורא תנינא חלק ג' פֿער־

דרכי לשון, הוא יחס הקריאה (וואָקאָטיף) ויונן לפעמים בחסרון ענין, וכאן שעורו אף אתה דע לך! שלשום, הוא מענין תמול שלשום כדעת הראב"ע ע"פ הכתיב כלומר מזמן ארוך. לשלחך, לשאלך (רש"י). (כב) כי דל הוא, ואין לו כח לעמוד לפניך (רש"י). (כג) כי ה' יריב ריבם, אם גם בני אדם לא יעזרם הלא ה' וגומר. וקבע את קבעיהם נפש, ענין גזל ולקחה בהכרח (בן מלך). נפש, חרגמתי כדעת כל המפרשים שענינו יעניסם מיתה, ואולי נאמר שחסר ב"ת השמוש, ושעורו קנעיהם בנפש כמו אויבי בנפש יקיפו עלי (תהלים י"ז ט') ויחורגם: (דיא זיא שוטהווינג אונטערדריקקען). (כד) אל חתרע את בעל אף, מענין ריעיך וריע אביך (ל מן כ"ז י') אלא שלא השוו בשרש (בן מלך) כי ריע הוא מנחי העי"ן ותתרע מנח"ל. (כו) בערבים משאוח, ענינו חובות כמו משאת מאומה (דברים כ"ד י') והכוונה להיות ערב בחוב אחר, וכן העתיק הכסדי בערנותא על חנרך.

(דברים כ"ד): א תסג גבול עולם. אל תשוב אחור מזהב אבותיך ואמרו ה"ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת נלירה כדי שיפול בתוכו הפרט על זה נאמר א תסג גבול וגו'. תסג כמו יסוגו אחור (תהילי' קכ"ט):

(כח) אַל-תִּסַּג גְּבוּל עוֹלָם
אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ:
(כט) הַזֵּית אִישׁ וּמֵהִיר בְּמִלְאֲכָתּוֹ
לִפְנֵי-מַלְכִים יִתְיַצֵּב
בְּלִי-יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשָׁכִים:

כ ג

(א) כִּי-תֵשֵׁב לְלֶחֶם אֶת-מוֹשְׁל
בֵּין תְּבוּן אֶת-אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ:
(ב) וְשָׁמַת שְׂכִין בְּלַעַף
אִם-בְּעַל נֶפֶשׁ אֶתָּה:
(ג) אַל-תִּתְּאוּ לְמַטְעַמֹתָיו
וְהוּא לֶחֶם כּוֹזְבִים:
(ד) אַל-תִּיגַע לְהַעֲשִׂיר
מִבִּינְתֶךָ חֲדָל:
(ה) הִתְעוֹף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינְנוּ
כִּי עָשָׂה יַעֲשֶׂה-לּוֹ כְּנַפְסִים
כְּנֶשֶׁר וְעִיף הַשָּׁמַיִם:
(ו) אַל-תִּלְחֶם אֶת-לֶחֶם רַע עֵין
וְאַל-תִּתְּאוּ לְמַטְעַמֹתָיו:
(ז) כִּי וּכְמוֹ-שַׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כִּן-הוּא
אֶכּוֹל וְשָׁתָה יֹאמֵר לְךָ
וּלְבוֹ בַל-עֲמֹךָ:

כג (א) כי תשב לחם. לאכול: בין תבין. חן לבך לדעת מי הוא אם עינו לרה אויפה: (ב) ושמת שכין בלועך. בלחייך אם רחית עינו לרה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה. ארעבתן אתה ותאכל לאכול טוב לתחוב סכין בין שיניך. וירבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שיאמרו ידקדק וישאל שמועתו ואם לא ישתוק: (ג) אל תתאו למטעמותיו. אלץ פרוש משנו ולך לפני רב הגון ולא הביטתו בשאלות אחר שלא ידע להשיב: (ד) אל תיגע להעשיר להעשיר. לעשות גירסתו חבילות חבילות כי סוף שתבחה: (ה) התיעף עיניך בו. כרגע שתכפיל עיניך לעצמו ואין אותה גירסא מלויה כך. התיעף כמו ונסלת ותיעוף: (ו) כי כמו שער בנפשו. שער זה נקוד

סתך

התעוף קרי. יעוף קרי.

ב א ו ר

(כט) בל יחיצב לפני חשכים, ככר ביאר ר"ג בן מלך שהיא תאר מענין חסד, כלומר העם היושבים בחשך, אך שהוא פירש על העני, ולדעתו הכוונה כי לפעמים האיש החכם והנבון

משלי כב כג

באור נו

והנכון עד מאוד ומהיר
במלאכתו לתקן המעו' אשר
עותו הראשוני' עד כי יתייבב
לפני מלכים, בכל זאת לא
ימלא חן בעיני ההמון אשר
טחו עיניהם מראות אור
החכמה והאמת. ואולי כוונת
הפסוק, אל תסיג גבול
עולם, על חוקי המדינה
אשר כבר נתישנו בין העם
שלא לשנות אותם אם לא
בהכרח גדול, כי כל דבר
ישן נושא יוקדש בעיני
ההמון לא ירכו ממנו ולא
יעזבוהו ולא יזיאוהו מפני
חדש הטוב ממנו. ולפירוש
הזה יבוא הפסוק הזני על
מקומו נכון, לבאר את
הראשון, כאשר יבין כל משכיל
מעלמי, כי בעינייהם האלה
אשים מחסום לפי.

(כח) פֶּעֶרְרִיקֶקֶע נִיבֵט דַּעַן אַלטען גרענצשטיין,
דַּעַן שְׂאָן דִּינע פֶּאָרפֶּאָהרען אײנגעזעטצט האַכען.
(כט) אָעֵט זײַעֶהסט דוא אײנען מאַן דער זאָ געוואַנדט אין
זײנעם געשעפֿטע אײזט,
דאַס ער פֶּאָר קעניגע הײנטרעטען קאַן,
אונד דעננאָך פֿינדעט ער בײם פעכעל קײנען אײנגאַנג.

כג

- (ה) ווען דוא בייא אײנעם גראַסען צור טאַפֿעל געצאָגען
וײרסט,
זאָ מערקע וואָהל ווען דוא פֶּאָר דיר האַסט.
- (ו) דוא זעטצעסט דאַו מעסער דיר אַן דיא קעהלע,
ווען דוא אַללצועמפֿינדליך ביזט.
- (ז) זײא נײַט ליסטערן נאָך זײנען לעקערביססען,
דען עס אײזט אײן טײשענדער גענום.
- (ח) שטרעבע נײַט נאָך זאָלכעם רײכטהום,
דען דײנע פֶּערנונפֿט פֿיר נײַטיג אַנערקעננט.
- (ט) קױם ווײדעסט דוא דײנען בליקאַן אײהם, זאָ אײזט ער
נײַט מעהר דאַ!
ער האַט זיך מיט פֿלײגעלן פֶּערזעהען, אונד פֿלײגעט
וײא דער אַרלער אין דיא לופֿט.
- (י) שפּײזע בײא קײנעם מױסגײנסטיגען,
זײא נײַט ליסטערן נאָך זײנען לעקערביססען.
- (יא) דען האַט ער פֿרײהער ערוואַגען, אָב עס רעכט זײא,
דאַן ערשט שפּרײכט ער: „עססע אונד טרײנקע“,
זײן הערץ אַבער געננט דיר עס נײַט.

כג (א ב) כי חשב,

הזכיר החכם לחיט
שחס יקרא לחכול לחס עם
נגידי ארץ ינזור פיו ושפתיו
וישמור מאוד לנפשו לבלתי
יפתח היין מוסרות לשונו
וידבר דברים זיהיו לו
למוקש. ושמה סכין בלועד,
חשים סכין בגרוך, כלומר
חדר בנסף ותבוא עלמך
בסכנה. בעל נפש, ידוע
כי נפש יורה גם על
ההתפעלות פנימיות (עוה)
פֿינדונג), ובעל נפש הוא
העלול להתפעל חס מהר
מרגשת לבנו ומדבר מה
שנוגע בכבודו יבואש ויעצב
או יתרגז ויתקלף; והאיש
כזה, אם יתארת על שלחן

דען

נדיבים ולא ידע לנזור כל שפתיו עד מהרה תמלאנו רעות רבות. (ג) אל תחאו למטעמוחיו,
יען הוא אך לחס כוזים ינעם לחך ומרה יהיה לו באחרונה. (ד) מבינתך חדל, כלומר
משפט בינתך תדע כי חדל הוא, כלומר אפס ותוהו, וחדל הוא מקור ע"מ פֿעל (והקמ"ץ בעבור
סוף פסוק) וענינו דבר שהוא כלא נחשב, כמו אדע כי חדל אני (תהלים ל"ט) ובתרגום הרמב"ם
ס. (ה) החעיק עיניך בו, מענין עפעפס, האם תרל' להתענג בראות עיניך בו הלא אינו
טוב תביט אליו, ולזה בא ה"א השאלה. (ו) אל תלחם את לחם רע עין, שעורו אל תלחם לחם
את (עס) רע עין, וכן תרגם הכסדי. (ז) כי כמו שער, פעל עבר במשקל פעל ענין שער

נקוד חליו פתח וחליו קמץ
 וטעמו למטה לכך הוא פעל
 ולא שם דבר שאם היה שם
 דבר היה קמץ וטעמו למעל'
 ככל שער שנמקרא ופתרונו
 כאלו שפך האוכל הזה מרה
 בנפשו של רע העין כן הוא
 שער מן ל'התאני' השוערים
 המרים (ירמיה כ"ט) :
 (ח) פתך . שאכלתו בניתו
 סוף שתקיאנה מפני הצושה:
 ושפת דבריך הנעימים חנות
 שהחזקת ודברת לו דברים
 רכים הכל אכדת : (י) ובשדי
 יתומים . בלקט שכחה ופאה:
 הראוי להם : (טו) בדבר
 שכתף מישרים . ע"י שחכם
 לכך : (יז) אל יקנא לבך
 בחכמים . בהלכתם להיות
 רשע כמותם : (יח) כי אם
 יש אחרית . אם זה משמש
 בלשון אשר כלומר אשר
 צעבור זה יש אחרית ותקוה
 אליך : (יט) שמע אתה בני
 וחכם ואשר בדרך לבך מאמר
 שתחכם תוכל ללכת בדרכי
 לבך כי לב חכם לא ישאוך
 לעבירה :

כי

ב א ו ר

ואומד (ר"ש בן מלך) ,
 ורעו , וימלא מאה שערים
 (בראשית כ"ו י"ב) , ובדברי
 חכמינו ז"ל נודעה המלה
 הזאת לרב שמושה, והכוונת
 הכתוב, אחרי ששער זמן
 מה בנפשו, אם כן הוא,
 כמו כן בני' ללפחד דברות
 (במדבר כ"ז ז') כלומר אם
 ראוי ונכון לעשות זה, יאמר

לך

(ס) פתח-אכלת תקיאנה
 ושחת דבריך הנעימים:
 (ט) באוני כסיל אל-הדבר
 כי-יבוז לשכל מליך:
 (י) אל-תסג גבול עולם
 ובשדי יתומים אל-תבא:
 (יא) כי-גאלם חזק
 הוא-יריב את-ריבם אתך:
 (יב) הביאה למוסר לבך
 ואונה לאמרי-דעת:
 (יג) אל-תמנע מנער מוסר
 כי-תכנו בשבט לא ימות:
 (יד) אתה בשבט תכנו
 ונפשו משאול תציל:
 (טו) בני אס-חכם לבך
 ישמח לבי גם-אני:
 (טז) ותעלזנה כליותי
 בדבר שפתיה מישרים:
 (יז) אל-יקנא לבך בחכמים
 כי אם-ביראת יהוה כל-היום:
 (יח) כי אם-יש אחרית
 ותקותך לא תכרת:
 (יט) שמע-אתה בני וחכם
 ואשר בדרך לבך:
 (כ) אל-תהי בסבאי-יין
 בזללי בשר למו:

משלי כג

באור נח

- (ח) דען ביכסען, דען דוא גענאָססען, ער גערייהט דיר ניכט, דייע שענען וואָרטע זינד אומזאָנסט פֿערשווענדעט.
- (ט) האַלטע דעם טהאַרען קיינע שטראַפֿערע, דען ער פֿעראַכטעט דייע גייסטרייכען וואָרטע.
- (י) פֿערריקקע ניכט דען אַלטען גרענזשטיין, אונד דרינגע ניכט אין דען אַקקער דער וואַזען איין.
- (יא) דען מעכטיג איזט איהר בעשיטצער, ער פֿיהרט איהרען רעכטסשטרייט ווידער דין.
- (יב) לענקע דיין הערץ צור זיטענלעהרע, אונד נייגע דיין זאָהר צו פֿערנינעטיגען רעדען.
- (יג) ענטזיעהע דעם קנאַכען דיא שטראַפֿרוטהע ניכט, רוט הענשלאַג ווירד איהן ניכט טעדטען.
- (יד) אינדעם דוא איהן מיט דער רוטהע ציכטיגעסט, רעטטעסט דוא זיינע זעלע פֿאַן דער העללע.

- (טו) מיין זאָהן! ווען דיין הערץ ווייזע ווירד, ווילל אויך איך מיך הערצליך פֿרויען.
- (טז) אונד מיין אינגערעס ווירד פֿראָה, ווען דיין מונד פֿאַן טוגענד שפּריכט.
- (יז) דיין הערץ אייפֿערע ניכט זינדערן נאָך, זאָנדערן יענען, דיא בעשטענדיג אין גאַטטעספֿורכט לעבען.
- (יח) דען וואַהרליך! עם גיכט איינע צוקונפֿט! וואָס דוא האַפֿפֿסט — געוויס, עם ווירד דיר ניכט ענטזאַגען.
- (יט) דאַרום הערע, מיין זאָהן! אונד ווערדע ווייזע, לייטע דיין הערץ אויף דיא טוגענד = באָהן.
- (כ) געזעללע דין ניכט צו וויינייפֿערן אונד שוועלגערן; דען

לך אכול וגו', אולם גם אז לבו אין עמך, ומלת כמו, הוא, כמו השחר עלה (בראשית י"ט ט"ו) כאשר, וזעורו אחרי אשר שער וגו'. (ח) פתך אכלח, עיין פי' רש"י כי עליו אין להוסיף. (י) ובשרי יהומים אל הבוא, לקלור תבואתם (ראב"ע). (יג) אל חמונע מנער מוסר, שנט במאמר השני עומד במקום שנים. (טו) ישמח לבי גם אני, הוא לקריאה (ווקטטיין) שיבוא תמיד בישר כנודע, (עיינ תל"ע ד"ס מהדורא תנינא חלק ג' דרכי לשון) וזעורו, אף אני ישמח לבי; וגם הכשדי השביל לתרגם אף אנא חדי אנא בלבי, וכן תרגמתי. (יז) ביראח ה', תרגמתי בדעת הראב"ע שהכוונה בא"ש יראת ה', כלומר אשר יתעסק ביראת ה' כל היום. (יח) כי אם יש אחרית, כי אם הוא לא מת, (ראב"ע), והכתוב ידבר מהשארית הנפש, ואמר באמת יש אחרית אחרי המות, ותקותך (היא) התקוה לע"ה הנטוע בלב כל אדם) לא תכרת, ולכן החזק ביראת ה' כל הימים; וגם יתכן לאמור שפסו' הוה נמשך לפסוק הבא, וענינו על כן שמע אתה! וגו' וכן תרגמתי. (יט) ואשר בדרך לבך, בדרך מוסר (ראב"ע וכן מלך), ולזה בא הבי"ת כפתח להורות על הידיעה

(כא) כי סובא וזולל יורש. יתמסכן: וקרעים תלביש נומה. העללות והתנומה תלביש אותך בגדים קרועים: (כג) אמת קנה. ואם לא תמלא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמ' בשם שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר: (כו) ובאר זרה. אשטדיינ"א בלע"ז: (כז) אף היא בחתף. פתאום: ובוגדים באדם תוסיף. מרבה בישראל בוגד'לה ועל האסיקורסין מדבר: (כט) למי אוי למי אבוי. ל' לעקה ויללה: למי מדינים למי שית. למי שיש לו מדיני'עם הבריות ושיחה יתירה לו אוי ואבוי כי ברוב דברי' רבשע: למי חכלילו' עינים. מרוב יין מאדימין עיניו וגנאי הוא: (ל) לחקור ממסך. שחוקרין ובולקין היכן מוכרין יין טוב. ממסך ממוג והוא שם דבר כמו ממכר: (לא) אל תרא יין כי יתאדם. אל תתן בו עיניך: כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים. המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכים ישרים בעיניו. בכוס בכים כתיב כלומר השותה נוחן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: (לב) יפריש. לשון עקיפה כוויינ"ש בלע"ז במלמד הבקר תרגום בפרש תורי ובגמ' דנקיט פרסא אגוליו"ן בלע"ז. ויש פותרין מפרישו מן

ב א ו ר

הידיעה. (כא) וקרעים ר.לביש נומה, המובן נהיסק, נומה תלביש קרעי', ואמר זה, כי הזולל וסובא הוא גם יאהב שינה ומאנו ידיו לעשות. (כב) זה ילדך

(כא) כִּי־סֹבָא וְזוּלֵל יוֹרֵשׁ וְקָרְעִים תִּלְבִּישׁ נוּמָה:
 (כב) שָׁמַע לְאֲבִיהָ זֶה יִלְדָּהּ וְאֶל־תָּבוֹז כִּי־זָקְנָה אִמָּה:
 (כג) אִמַּת קָנָה וְאֶל־תִּמְכֹּר חֲכָמָה וּמוֹסֵר וּבִינָה:
 (כד) גּוֹל יְגוֹל אָבִי צָדִיק יוֹלֵד חָכָם וַיִּשְׂמַח־בּוֹ:
 (כה) יִשְׂמַח־אֲבִיהָ וְאִמָּה וְתִגַּל יוֹלְדָתָהּ:
 (כו) תִּנְהַ־בְּנֵי לֶבֶת לִי וְעֵינֶיהָ דַּרְכֵי תִרְצָנָה:
 (כז) כִּי־שׁוּחָה עִמָּקָה זוֹנָה וּבָאָר צָרָה נִכְרְיָה:
 (כח) אֲפֵ־הִיא כִּחְתָּף תֵּאָרֵב וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תוֹסֵף:
 (כט) לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מְדוֹנִים לְמִי־שׁוּחָה לְמִי פְצָעִים חָנָם לְמִי חֲכָלְלוֹת עֵינַיִם:
 (ל) לְמֵאֲהָרִים עַל־הַיַּיִן לְבָאִים לַחֲקוֹר מִמָּסַךְ:
 (לא) אֶל־תֵּרָא יַיִן כִּי יתְאָדָם כִּי־יִתֵּן בְּכִים עֵינָיו יִתְרִילֵךְ בְּמִי־שָׂרִים:
 (לב) אַחֲרֵיתוֹ כְּנָחַשׁ יִשָּׂךְ וּכְצַפְעָנִי יִפְרֵשׁ:

עיניך

גיל קרי. יגיל קרי. ויולד קרי. ישמח קרי. חצרנה קרי. מדינים קרי. בכוס קרי.

(כא) דען דיא טרונקענבאלדע אונד שלעממער פֿערצארטען : פֿועל שלאפען קליידעט אין לומפען .

(כב) געהאָרעֿע דייעם פֿאַטער , דער דוך געצייגט , אונד פֿערצאַטע דייעע מוטטער ניכט , אויך ווען זיא אַלט ווירד .

(כג) וואַהרהייט קויפֿע , ווייהייט , צוכט אונד פֿערנונפֿט דירפֿען דיר ניע פֿייל זיין .

(כד) אינניגסט פֿערנגיגט זיך דער פֿאַטער דעם פֿראַממען , ווער איינען ווייזען זאָהן געצייגט , פֿרייעט זיך מיט איהם .

(כה) זאָ מעגען אויך דיין פֿאַטער אונד דייעע מוטטער זיך פֿרייען , פֿראַהלאַקקען , דיא דוך ערצייגט האַכען .

(כו) מיין זאָהן! ווייהע מיר דיין הערץ , לאַס דייע אַויגען מיינע וועגע בעאַבאַכטען . זיעהע! דיא בוהלערין גלייכט איינער טיעפֿען שלוכט , דיא אויסגעאַרטעמע איינער ענגען גרובע .

(כז) זיא לויערט אויף , וויא איין רייכער , אונד הייפֿט טריילאָזע אונטער דיא מענשען .

(כח) ווער האַט וועהע? ווער ליידען? ווער האַט צאַנק? ווער פֿערדרום? ווער ציעהט אוננעטהיג זיך וואונדען צו? ווער האַט דיא אַויגען ראָטהע?

(כט) יענע , וועלכע ביים וויינע לאַנג פֿערוויילען , אומהערגעהען געטרענק צו קאָסטען .

(לא) זיעהע ניכט ליסטערן דעם וויינע נאָך , ווען ראָטהעשיימענד ער אים בעכער פערלט , אונד זאַנפֿט הינונטער שליכט .

(לב) צולעטצט פֿערוואונדעט ער וויא איינע שלאַנגע , שטיכט וויא איין באַזיליסק .

(לג) דייע

אחד בהוראתו עם אֵוִי . למי שיח , ענינו עלב , כמו מרכ שיחי וכעסי (ש"א א' ט"ז) , והנה כל הפסוק הזה , הוא נושא של הפסוק שאחריו . (ל) למאחרים על היין , חסר מלת שבת , וכן הוא , למאחרים שבת על היין , (ראב"ע) , וכן תרגמתי . לחקור ממסך , שם , וענינו המזוג , שהוא תערובות מים ביין (בן מלך) , ולדעת החכם געזעניום בספר המלים שלו , הוא היין המעורב עם בשמים . (לא) כי יהו בכום עינו , מראיתו וזהרו (בן מלך) . במישרים , שם , כי היין הטוב ישר וערב לאדם מאוד (הג"ל) . (לב) יפדיש , לדעת רוב המפרשים והמעתיקים הוא ענין פלע ומבורה , ואולי נקרא כן , לפי שהפלע מפריש ויפרד חלקי הגוף שהיו נדבקים .

ילד , נבנין הקל בא על הנקבה לרוב , (ועל הזכר הוא בהפעיל הוליד) , ופעמי' על הזכר , כמו זה והדומים (בן מלך) . (כג) אמח קנה ואלחמכר , סדר המאמרים כפי לחות המליכה הוא , אמת ומכמה קנה , ואלחמכר מוסר ובינה , אולם אנו אין לנו אך מהשעינינו רואות . (כח) ישמח אביך , נמשך על הפסוק הקודם , יען שישמח אבי לדיק וגו' לכן עשה גם אמה הטובה ויהישר למען גם כך ישמחו ויעלכו אבותיך . וחגל יולדך , הלכתי בעקבות המעתיקי' הראשונים והרא"א לתרגם ברבים כי הוא יותר נאות אל המליכה , וכבר קדמני השלם ראש המעתיקים הרמב"מ נ"ע , לשנות פעמים בתרגומו ויקיד ברבי' וכן להיפך . (כז) כי , הוא לאמת . שוחה עמוקה , חסר כ"ף . (ראב"ע) . (כח) אף היא כחהף , ענינו כענין חטיפה והוא לקיחת הדבר בנח ובמהירו' (בן מלך) , ומכרו , הן יחשוף (איוב ט' י"ב) , והכוונה כאיש חטף , כן דעת החכם געזעניום בספר המלים שלו , וכן תרגמתי . (כט) למי אוי למי אבוי , לדע' המדקדקי' הראשונים הוא נגזר מן אביון , ויותר נראה דעת החכם געזעניום בספר המלים שלו , שהוא שם נגזר מן מלת הקריאה , והוא

ענין

מן החיים: (לג) עיניך יראו זרות. כשתזכר היין בוער בדך ומשיאך להביט בזונות: (לד) והיית. משוגע כשוכב בלב ים: וכשוכב בראש חבל. תורן הספינה נעה ליסול ממנו: (לה) הכוני כל חליתי וגו'. כשיקן מינו אינו מרגיש בכל הרעות שעברה עליו וחוזר לשמות:

(לג) עיניך יראו זרות
ולבך ידבר תהפכות:
(לד) והיית כשכב בלב-ים
וכשכב בראש חבל:
(לה) הכוני כל-חליתי
הלמוני כל-ידעתי
מתי אקין אוסיף אבקשנו עוד:

כד (ה) גבר חכם בעוז. איש חכם הוא תמיד בעוז: (ז) ראמות לאויל חכמות. מין אבן יקרה שאינו מכויה כמה דתימא ראמות וגביש (איוב כ"ח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה ובמרגליו לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעל' בידי אכל החכם שונה היום מעט ולמחר מעט: (ח) מתשב להרע. חורש תהובלות רשע: לו בעל מזמות יקראו. גורס לו רע שהנריות קוראים לו בעל מזמות עלת רשעים: זמת

כ ד

(א) אל-תקנא באנשי רעה
ואל-תתאו להיות אתם:
(ב) כי-שד יהגה לבם
ועמל שפתיהם תדברנה:
(ג) בחכמה יבנה בית
ובתבונה יתכונן:
(ד) ובדעת חדרים ימלאו
כל-הון יקר ונעים:
(ה) גבר-חכם בעוז
ואיש דעת מאמץ-כח:
(ו) כי בתהבלות תעשה לך מרחמה
ותשועה ברב יועץ:
(ז) ראמות לאויל חכמות
בשער לא-יפתח פיהו:
(ח) מחשב להרע
לו בעל-מזמות יקראו:

ב א ו ר

(לג) עיניך יראו זרות, ר"ל דברים כוזבים או דברי שגגון (רלב"ג), ואמרו ולבך ידבר, כי דברי השכור יולאוי מן הלב. (לד) וכשכב בראש חבל, התורן שכל שתכלים תלויין בו (בן מלך) וכן דעת רוב המפרשים. (לה) אוסיף אבקשנו עוד, אוסיף לבקש את בית היין, והנה לא פירש דבריו, כי בלי דעת ובלשון עלגי' ידבר.

כד (ב) ועמל שפתיהם חכמה, כנר אמר הראב"ע בכמה מקומות כל נמל הסמוך לאון הוא כמוהו, וא"כ גם כאן שעומד לעצת

(ג) דינע אויגען זעהען דאן טרוג - געשטאלטען,
 דינע זעלע שפרייט פאן אונגעריימטען דיגען.
 (ד) דיר איזט אלס לאגעסט דוא מיטטען אים מעערע,
 אויף דער שפיטצע דעם מאכטבויעם.
 (ה) מאן שלעגט מיך, עם שמערצט ניכט, מאן שטעסט
 מיך, איך פיהלע עם ניכט,
 אך וואן ווערדע איך ערוואכען, דאס איך וויעדער
 אויפווען!

כד

(א) בעניידע ניכט דיא באוואלטען,
 אונד שטרעבע ניכט מיט איהנען אומצוגעהען.
 (ב) איהר הערץ דענקט נור אויף געוואלטטהאט,
 איהר מונד שפרייט נור אונגערעכטיגקייט.
 (ג) דורך וויזיהייט ווירד דאן הויז ערבויעט,
 אונד דורך פערנוכט אין ארדנונג ערהאלטען.
 (ד) אונד דורך אייניכט ווערדען דיא געמעכער אויסגעשטיקט
 פאלל דער זעלטענסטען אונד העררליכסטען שעטצע.
 (ה) דער וויזע איזט דעם מעכטיגען,
 דער קעננטניסרייכע דעם קראפטפאללען העלדען איי
 בערלעגען.
 (ו) מיט וויזער לייטונג פיהרע דינען קריגע,
 דען זיעג ערלאנגסט דוא דורך פלייסיגע בעראטהונג.
 (ז) דיא וויסענשאפטען זינד דעם טהארען אונאיבער-
 שטייגליכע העהען,
 דארום ווייס ער אים ראטהע דען מונד גיכט צו עפפנען.
 (ח) דער רענקע שמידעט, ווירד אפט איין קלוגער קאפף
 גענאנגט;

אבער

לעמח שוד, ענינו חמס,
 וכן תרגם הכשדי ועולא.
 (ג) ובחבונה יתכונן,
 תרגמתי על פי הכשדי
 שהעתיק מתקין, כי באמת
 אין הכוונה במלת בית
 חומות הבני לבד כ"א גם על
 עסקי הבית והנהגותו (הויז-
 וועזען, הויזפערזוואלטונג).
 (ד) ימלאו כל הון, שעורו
 מכל הון (ראב"ע). יקר
 ונעים, כענין יופי (כן מלך).
 (ה) גבר הכס, כתרגום
 הכשדי, טע גבר חכימא מן
 עזינא, וגברא דידעיתא
 מן הוא דרזין בחיליה, כאו
 בחיב טוב גבר חכם מעוז
 וגו'. (ו) כי בחבלות,
 עיין למעלה (י"א י"ד), כי
 גם אם נוכל לפרש יסול
 עם, לפני אויביו, ואז
 הם שני פסוקים הנאים
 בכוונה אחת. (ז) ראמות
 לאויל, לדעת רש"י הוא
 אכן טוב כמו ראמות וגביש
 (איוב כ"ח י"ח) עיין בדבריו,
 ויחר המפרשים והמעתיקי
 אמרו שהאל"ף נוסף, וענינו
 רמות, והכוונה, כי לאויל
 נראו החכמו' רמות ונשגבו'
 לא יוכל לעלות עליהן, ויען
 לא למד חכמה, לכן בשער
 מקום מושב הזקנים לא
 יפתח פיו; ולא ידעתי לכונן
 תרגום הכשדי, שהעתיק
 יתעם שטיח בחכמתא,
 ואולי דעתו, כי בראמות
 נחלק העי"ן באל"ף (והיא
 נחה כדרכה) ויהיה הרבוי מן רעם, ולא מזינו הרבים מן רעם - במקרא אך בדח"ל בל"ז
 (על הרעמים ועל הזקות) ותרגם ברכו לפי הענין שהוא מתרעם נגד החכמה (כי גם
 הפעל מתרעם בארמית נגזר לדעתו מן רעם), אולם לפ"ז נוכל לפרש שדברי החכמה קול
 פחדים באזני אויל ברעמים, ויתורגם (וויז דאננער זיזט דען טהארען דער וויזיהייט טטיה;
 וידידי מהר"ם לגדוויא אמר, שהכוונה לדעת הכשדי, שהכסיל במעט חכמה אשר עשה
 ירעיש ויהמה בקול הרעם, אולם אם יבוא אל השער מקום מושב הזקנים, לא ידע לרב,
 מה; ויתורגם (דער טהאר פאןטערט פרהלענד מיט זיינען וויסען, דאך קעמט ער אין דע
 רחטה, ווייס ער דען חונד ניכט לו עפפנען). (ח ט) מהשב להרע, שני פסוקים האלה
 דבוקים, והכוונה, כי המחשב לרעה יקרא אלל ההמון איש מומות אשר ישכיל לעשות ע"פ
 התבוננות, כי זה עיקר הוראת מזימה באשר בארנו פעמים; אולם באמת,

(ט) זמת אולת. עלת אולת חטאת לבעליה: ותועבת לאדם לן. ללנות היא המתעבת את האדם על הקדוש ב"ה ועל הכריות: (י) התרפית. התורה: ביום לרה לר כחכה. מלאכי השרת לא יהיו מאמין כחך זה מדרש חכמי' ולפי פשוטו התרפית ביום לרת אהובך לעמוד מנגד לר כחכה ביום פורענותיך דכתיב אס חרש תחרישי וגו' (אסתר ד'): (יא) הלל לקומים וגו'. להליל את הלקומים למות ואת המטים להרג אס תחך מלהלילו על זה אמרתי לר כחך: (יב) כי תאמר. שמה תאמר וזה כי משמש כל' דלמא: (יג) אכל בני דבש. כלומר דרך ב"א לאכול דבש כי טוב הוא אף כן דעה חכמה לנפשך וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן תהא רודף לדעת חכמה: (יד) אס מלאת. אותה אז יש אחרית: (יט) אל תתחרה להיות כמותם כמו אידך תתחרה (ירמי' ל"ב) כי אתה תתחרה באדם (שם כ"ב): ירא

ב א ו ר

זמת אולת חטאת, שעורו בהיפך, זמת חטאת, הזמה אשר תשים חטאת אל מטרת מגמת' היא אולת. ותועבת לאדם לץ, אס גם הלן ידבר דברי מדודי שכל (שחרפווינניגען וויטן), בכל זאת הוא נתעב בעיני האנשים, ודבר זה נתאמת בנסיון. (י) התרפית, אס ביום לרה יסול לבך, אז וגם כחך יעזבך, ולרה ולר לשון נופל על ל' (וויזרטטפיעו). (יא יב) אס תחשוך, לדעתו מוסב על הססוק הנא, כלומר אס תחשוך, כי תאמר יין

(ט) זמת אולת חטאת ותועבת לאדם לץ: (י) התרפית ביום צרה צר כחכה: (יא) הציל לקהים למות ומטים להרג אס תחשוך: (יב) כי תאמר הן לא ידענו זה הלא תכון לבות והוא יבין ונצר נפשה הוא ידע והשיב לאדם בפעלו: (יג) אכל בני דבש כי טוב ונפת מתוק על חכה: (יד) כן ידעה חכמה לנפשה אס מצאת ויש אחרית ותקוה לא תכרת: (טו) אל תארב רשע לגוה צדיק אל תשדד רבצו: (טז) כי שבע יסול צדיק וקם ורשעים יכשלו ברעה: (יז) בנפל אויביך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך: (יח) פן יראה יהוה ורע בעיניו והשיב מעליו אפו: (יט) אל תתחר במרעים אל תקנא ברשעים: (כ) כי לא תהיה אחרית לרע גר רשעים ידעך:

אויבך קיי

(ט) אָבער קלוגהייט צור זינדע בלייבט איממער טהאַרהייט, דער שפעטטער איזט יעדעס איין גרויל.

(י) ביזט דוא מוטהלאָן צור צייט דער נאַטה, זאָ איזט אויך דיינע קראַפֿט בעשרענקט.

(יא) רעטטע דיא, וועלכע צום טאָדע געפֿיהרט, צור ריכֿט טערשטעטטע הינוואַנקען; אונטערלאַססעסט דוא עם אָבער,

(יב) אונד שפּריכסט: וויר קעננען יאָ דיעזען פֿאַרגאַנג ניכֿט, זאָ וויססע, דאַס דער הערצענער גרינדער עם וואָהל מערקט;

דער איבער דיינע זעעלע וואַכט, אַללעס ווייס; אונד יעדעס נאָך זיינעם פֿערדיענסטע פֿערגילט.

(יג) מיין זאָהן! האָניג געניעסען שמעקט וואָהל, זיסעס איזט דיינעם גוימען אַנגענעהם.

(יד) אַנגענעהמער אָבער איזט וויזוהייט די ער זעעלע, ווען דוא זיא ערלאַנגסט, זיא בעגליקט דיא צוקונפֿט דיר, אונד וואַס זיא דיך האַפֿפֿען לעסט, שווינדעט ניכֿט.

(טו) פֿרעפֿלער! אומלוירע ניכֿט דעס גערעכֿטען וואָהנונג, בעאונרוהיגע זיינע לאַגערשטעטטע ניכֿט.

(טז) דען פֿעללט אויך דער פֿראַממע זעבענמאַהל ער ערהעכט זיך וויעדער, פֿרעפֿלער אָבער ערליעגען שאַן בייא איינעם איינציג גען אונגליקקע.

(יז) ווען דיין פֿיינד פֿעללט פֿרייע דיך ניכֿט, ווען ער שטרויכעלט, פֿראַהלאַקקע ניכֿט דיין הערץ;

(יח) דער הערר ווירדע עם מיט מויספֿאַללען זעהען, אונד קעננטע דען צאָרן פֿאַן איהם אויף דיך ווענדען.

(יט) זייא ניכֿט אייפֿערוויכטיג אויף דער בעזען גליק, אונד בעניידע דיא גאַטטלאַזען ניכֿט.

(כ) דען, דען בעזעוויכט ערוואַרטעט קיין גוטעס ענדע, דאַז ליכֿט דער גאַטטלאַזען פֿערלישט שנעלל.

מיין

הן לא ידענו זה, נעשה עזמנו כאלו לא ידענו איכות דבר המשפט, הלא ה' וגו', והוא אזכר' לכל אדם ללמד זכות על כל היוצא לדין, וכמו שהרמב"ם ז"ל בנאור הכתוב ושפטו העדה והליבן העדה. (יג) אבל בני, אכל לדעתי הוא מקור כמו לפני קל"ה מלך (בראשית ל"ו ל"א). כי טוב, כי לאמת, כאשר הערנו כמה פעמים, ואמר אכילת דבש באמת הוא טוב. (יד) כן דעה חכמה, יש כן שהוא ליתרון (ויכערה טרעפֿפֿונגספֿען), כלומר שיש לדבר הנערך יתרון על המעריך, כמו כאשר יענו — כן ירבה (שמות א' י"ב) יע זעהר — דעסטן זעהר, (עיינן תל"ע ד"ס ח"ג מהדור תניינא) וכן שעורו כאן, אמר, כי החכמה עוד טובה ומתוקה מן דבש ונפח, יען, המה אך רגע יתנו עונג, אולם מן החכמה תגיע אחרית טוב ונפח. ד"ע מן ידע, וראוי להיות נקמ"ן ובא בסג"ל שלא כמשפט. (טו) אל הארב, סניב לבית לדיק לשמור עקביו לשדד רבנו, כי לא תוכל לו, שאם גם (טו) שבע יפול וגו', ושבע הוא מספר הפלגה כנודע. ורשעים יכשלו ברעה, תרגמתי כדעת הרלב"ג, שאמר ברע אחד לבד יפול, ונחסר מספר אחד, כמו ויקח מאבני המקום (בראשית כ"ח י"א) ויקבר בערי הגלעד (שופט' י"ב ז'). (יח) פן יראה ה', מלת פן מוסב על מאמר האחרון, ושעורו, פן ישיב מעליו אפו, וכן תרגם הש"ס הרא"א, והנשדי תרגם כמו למען לא ירע בעיני ה', אס יראה ה', וגם זה נכון. מעליו, תרגמתי כדעת הרלב"ג, ולזה נוטה גם תרגום הנשדי, שהכוונה, והשיב מעליו אפו עליך. (כ) אהרית לדע, ענינו אחרית טובה לאיש רע, וכן תרגם הנשדי.

(כא) ירא את יהוה בני ומלך
עם שונים אל התערב:

(כב) כי פתאם יקום אדם
ופיד שניהם מי יודע:

(כג) גם אלה לחכמים

(כד) הבר פנים במשפט בל טוב:
אמר ו לרשע צדיק אתה

(כה) יקבהו עמים יועמוהו לאמים:
ולמוכיתים ינעם

(כו) ועליהם תבוא ברכת טוב:
שפתים ישק

(כז) משיב דברים גלחים:
היכן בהויץ מלאכתך

(כח) ועתדה בשדה לך
אחר ובנית ביתך:

(כט) אל תהי עד חנם ברעה
והפתית בשפתיה:

(ל) אל תאמר כאשר עשה לך
בן אעשה לך

(לא) אשיב לאיש כפעלו:

(לב) על שדה איש עצל עברתי
ועל כרם אדם חסר לב:

(לג) והנה עלה כלו וקמשונים
כסו פניו חרלים

(לד) וגדר אבניו נהרסה:

(כא) ירא את ה' בני ומלך.
ירא את המלך ב"ו ובלבד
שלא יסיר מיראת ה' לעול'
יראת ה' קודמת ועם שוני'
אל תתערב: (כב) ופיד
שניהם. שזר ע"א עלמה
ושזר עובדיה: (כג) גם אלה
לחכמים. כל הדברי' שבענין
שלמטה אמורים לחכמים
היושבים בדין שלא יכירו
פנים במשפט כי לא טוב:
(כד) שפתים ישק. ראויים
כל שפתים לנשקו: (כו) הכן
בחון. זה מקרא: ועתדה
בשדה. זו משנה: אחר ובנית
ביתך. זה גמרא. דבר אחר
במשמעו בתחל' קח לך שדות
וכרמים ואת"כ ועתדה ל'
עתודים (בראשית ל"א) אים
לך נהמות בשדה ואת"כ
ובנית ביתך תקח אשה:
(כז) והפתית בשפתיה.
תפתה לרעיה בדבורך:
(ל) איש עכל. שאינו
חוזר על גרסת למודו:
(לא) קשמונים. חוזים:
כסו. נכסו: חרולים.
גדולי מקמשונים והרי הם
חדים כקולים: וגדר אבניו
נהרסה. כך מי שאינו חוזר
על תלמודו מתחלה משבח
ראשי פרקים וסוף מחליף
דברי חכמי' מזה לזה שאומר
על טהור טמא ועל טמא
טהור והוא מחריב את
העולם

ב א ו ר

(כא כב) עם שונים,
שונים לדעתי האנשים
האזהבים השנוי והתמורה,
ולכן ימרדו במלכס. אידם,
איר הנח מן ה' ומלך על
המורדים, וכן שניהם מוסב
על ה' ועל משיחו, כן דעת
רוב המפרשים. (כג) גם
אלה לחכמים, המאסף
השני אשר קנץ משלי שלמה
מ'מפרשה י"ח עד כאן, אסף
עוד

(כא) מיין זאָהן! פֿירטע גאַטט אונד דען קעניג,
לאַם דיך מיט עמפּערערן ניכט איין.

(כב) דען פּלעטצליך בריכט איהר אונגעווייטער לאַז,
ביידער שטראַפֿע איזט ניכט פֿאַרהער צו זעהען.

* * *

(כג) אויך פֿאַלגענדעם איזט לעהרע דער ווייזען:
אים געריכטע אויף אַנועהען דער פּערזאָן אַכטען
איזט אונרעכט.

(כד) ווער צום שולדיגען שפּריכט: „דוא ביזט שולדלאַז“,
דען פֿערפֿלוצען פֿעלקער, פֿערווינשען נאַציאָנען.

(כה) דיא גערעכטען ריכטער פֿיהלען זיך בעזעליגט,
דער פֿראַממען זעגען ווירד איהנען צו טהייל.

(כו) ווער מיט גרינדען ווידערלעגט,
דעססען ליכפּען זינד קיססענסווערטה.

(כז) זינד דייע אויסווערטיגען געשעפֿטע וואָהל געאַרדנעט,
איזט דיין פֿעלדבויא גוט בעשטעללט,

דאָן קאַננסט דוא איינען פּאַלאַסט דיר ערבויען.
(כח) זייא ניכט דייענס נעכסטען אים געפֿעלליגקייט צייגע,
אום דורך דייע אויסזאָגע איהם צו שמייכעלן.

(כט) זאָגע אויך ניכט, וויא מאַן מיר טהוט זאָ ווילל איך
וויעדער טהון,
ווילל יעדעם נאָך זיינען האַנדלונגען פֿערגעלטען.

* * *

(ל) איך גינג איינסט דעם אַקקער איינעם פֿוילען,
דעם וויינבערגע איינעם נאַכלעססיגען פֿאַראיבער.

(לא) אונד זיעהע דאָ! אַללעס וואָר מיט דיכטעלן איבער=
וואַכסען.

דיא גאַנצע פֿלעכע מיט נעססעלן בעדעקט,
אונד דיא שטיינערנע איינפֿאַססונג צערשטעהרט.

איך

עוד מאמרי חכמה אשר מלא
לא ידע מי אביהם, והלמיד'
אל מחזרת משלי שלה,
לפי שדומים להם גם בענין
גם בסגנון הלשון, ועליהם
אמר: וגם אלה לחכמים.
בל טוב, לא נכון. (כד)
יקבהו עמים, כי העולם
עומד על הדין. (כה)
ולמוכיחים ינעם, הרשע
יבא נרדף לפעמים עם יסר
כמו את אשר יאהב ה' יוכיח
(לעיל ג' י"ג) ועוד כמוהו,
ולפעמים עם שפט, כמו
והוכיח לעמים רבים (ישעי'
כ' ד') וכדומה, וכאן הורכבו
שתי הוראות יקדיו, ואמר
כי השופט אשר ירשיע את
הרשע על פי משפט לדק
היך האומר לרשע לדיק
אתה. ינעם, הראב"ע אמר,
יבוא עליהם נועם ה',
והכוונה לדעתי על עונג
נפש אשר ירגיש כל איש
בפעלו לדק. ברכת טוב,
ברכת איש טוב, היכך יקנהו
בפסוק הקודם (ראב"ע).
(כו) הכן בחוץ מלאכהך,
לדעתי הוא המקור, וכוונת
הכתוב כאשר אשזון, הוא,
כי כבר בימים ההם הזילו
האנשים זהב מניסם לבנות
להם היכלי עונג, ובנינים
מפוארי, וכמה אנשי' כאשר
השלימו המלאכה, אז ביתם
ריקס מכל, ולא היה להם
במה להתפרנס, ועל זה

הזהיר החכם, ואמר אם במלאכהך בחוץ המסחר והקנין הכן ומתוקן נראוי, או אם עתודה לך
בשדה, כלומר עמידה חזקה (כדעת הראב"ע) בנחלת שדה וברמי', וידעת כי לא יחסר לחמך, או
תוכל לבנות לך בית, כלומר בית גדול, (כאשר מזינו הרבה שהיכל וקרא בית סתם), אולם
בלא זה חדל לך לבנות בתים יקר הערך. ועתה, כתב בן מלך, כיון שה"א במפיק הוא כנוי ומוסב
על המלאכה שזכר, וגם לדעתי זה נכון, ושעורו אם שהבן מלאכהך בחוץ או שעמוד בשדה וגו'.
(כח) חנם, ידוע כי המלה הזאת נגזר מן חנוך, וענינו דבר הנעשה אך בטובת הנאה (באָס דעס
דחנקעס החובער, חוים געפֿעלליגקייט) עיין ספר המלים להחכם געזעניוס, וכן שעורו כאן.
והפתיח בשפתך, ה"א השאלה, כלומר לא תעיד עדות, ולא תפתה אחר להעיד (הראב"ע),
ויסיה ה"א השאלה להורות השלילה (עיין מכלול), אולם לא מזינו ה"א השאלה רק בראש המלה.
ולדעתי מוסב על רעך הנזכר, כאשר תרגמתי, והמלה היא בבנין הנכד מן פתה. (כט) כאשר
עשה, העושה. (ל) חסר לב, שלא ישית לבו על מלאכתו ועסקיו, באלו לבו חסר.
(לא) קמשיגים, מין ממיני הקוליס. הרולים, עשב הדומה לקוליס, או הקון שמעמידים צי
הנבינה (בן מלך).

לקהתי

העולם: (לד) מתהלך
רישך. הדברים שאתה רש
מהם יבואו לך במרוצה:

כה (א) גם אלה משלי
שלמה אשר העתיקו.
חזרו לדורשם כשנחמנה
חזקיה למלך והוא הושיב
תלמידים בכל עיר בדאמרי'
בפ' חלק בדקו מדן ועד
באר שבע ולא מלאו ע"ה.
העתיקו החזיקו: (ב) כבוד
שהיה הסתר דבר. כגון מעש'
מרכבה ומעשה בראשית:
וכבוד מלכים חקור דבר.
בשאתה דורש כבוד חכמים
ובסייג' שעשו לתור' ובגזרות
שגזרו בהם יש לך לחקור
ולדרוש ולשאול טעם לדבר
אבל בשתדרוש במ"מ ובמ"ב
ובחוקים הכתובים בתורה
כגון חוקים ודברים שהשטן
מקטרג עליה' ומשיב עליה'
באכילת חזיר וכלאי כרס
ושעטנו אין לך לחקור רק
להסתיר ולומר גזרת מלך
הוא: (ג) אין חקר. לרום
שמים ועומק לארץ וללב
מלכים אין חקר שכמה דיני'
באים לפניהם ולריכים לתת
לב לכולם וחס כל הלשונות
מדברים וכל הידים כותבין
אין יכולין לכתוב חללה של
רשות: (ד) הגו סיגים
מכסף. משוך כמו כאשר
הוגה מן המסילה (שמאל
ב' כ') כשם שאין הכלי של
כסף יולא למלאכת כורף
עד שיוציאו ממנו סיגים של
נחושת שבו כך אין לבור
כפטרין מעונש עד שיוציאו
מתוכם הרשעי' ויעשו בהם
דין: (ו) אל תתהדר לפני
מלך. להראות כבודך
ולהתגאות לפני מי שגדול
ממד' כיוטוב שיאמרו לך עלה
הגם משתבוא בלא רשותו
ויאמרו

(לג) וְאַחֲזָה אֲנֹכִי אֲשִׁית לְבִי
רְאִיתִי לְקַחְתִּי מוֹסֵר:

(לג) מְעַט שָׁנוֹת מְעַט הַנוּמוֹת
מְעַט וַחֲבֵק יָדַיִם לְשֹׁכֵב:

(לד) וּבֵא-מִתְהַלֵּךְ רִישָׁךְ
וּמִהֶסְרִיךְ כְּאִישׁ מִגֵּן:

נשלם החלק השני.

כה

(ה) גַּם-אֵלֶּה מְשָׁלֵי שְׁלֹמֹה
אֲשֶׁר הָעֵתִיקוּ אֲנָשֵׁי חֻזְקָה מֶלֶךְ-יְהוּדָה:

(ג) כְּבֹד אֱלֹהִים הַסֵּתֵר דְּבָר
וּכְבֹד מְלָכִים הַקָּר דְּבָר:

(ג) שָׁמַיִם לְרוּם וָאָרֶץ לְעֶמֶק
וְלֵב מְלָכִים אֵין חֶקֶר:

(ד) הָגוּ סִיגִים מִכֶּסֶף
וַיֵּצֵא לְצִרְף כְּלֵי:

(ה) הָגוּ רִשְׁעֵי לְפָנֵי-מֶלֶךְ
וַיִּכּוֹן בְּצִדְקַת כְּסָאוֹ:

(ו) אַל-תִּתְהַדָּר לְפָנֵי-מֶלֶךְ
וּבְמָקוֹם גְּדֹלִים אַל-תַּעֲמֹד:

משלי כד כה

- (לג) איך זאָה דיעזעס, בעטראַכטעטע עם אויפֿמערקזאַם, אונד צאָג פֿאַלגענדע לעהרע דאָרויס:
- (לד) שלאָע נור נאָך איין וועניג, שלוממערע נאָך איין וועניג, שלאָגע דיא הענדע איבער איינאַנדער איין וועניג, אום נאָך אויסצורוהען,
- (לה) זאָ איבערפֿעללט אַרמוטה דין וויא איין שנעללריווענדער, אונד מאַנגעל, וויא איין געוואַסענעטער העלד.

ענדע דעם צווייטען כולעם.

באור סג

(לב) לקחתי מוסר, והוא מה שאמר בשני פסוקים הנאים. (לג לד) עיין לעיל (ו' י' י"ח). מחהלק, הכ"ף במלת כאז עומדת במקום שני' ושעורו כמתהלך, והנה לעיל נאמר כמתהלך בפי'על, וכאן בהתפעל, והענין אחד, ולא ידעתי מדוע שינה הכשדי כאן לתרגם איש מגן מדלעיל:

כה

- (א) אויך פֿאַלגענדע שפּריכֿע זינד פֿאַן שלמה, וועלכֿע דיא צייטגענאָססען חזקיהו' ס צוואַממען געטראַגען האָבען.
- (ב) עהרע נאָטטעס, איזט דאָ פֿער היל לען דעם ראַטהֿ שלוםסעס,
- (ג) דער קעניגע עהרע אַבער, איזט דאָ פּריֿפֿען דעם ראַטהֿ שלוםסעס.
- (ד) וויא היממעלסעהע אונד ערדענטיעע, זאָ אונערפֿאַרשליך איזט דעם קעניגס הערץ.
- (ה) שוידעט שלאָקען פֿאַן זילבער אויס, ערהעלט דער גאָלדשמיד איין פֿיינעם געשירר;
- (ו) שאַפֿט פֿאַם קעניגע דען בעוועויכֿט וועג, שטעהט זיין טהראָן דורך גערעכֿטיגקייט פֿעסט.
- (ז) פּרונקע ניכֿט אין געגענוואַרט דעם קעניגס, אונד דרענגע דין ניכֿט אין דען קרייז דער גראָסען בעם=

כה (א) העתיקו, כותב

הדבר מספר אל ספר, נקרא מעתיק, לפי שמעתי ועוקר הדבר מספר אל ספר, ואף על פי שבדברי הספ' הראשון אינם נעתיקי' ממנו הרי הסופר נלוו הוא מעתיק אותם (בן מלך). אנשי חוקי', אנשי דורו. (ב) כבוד אלהים הסתר דבר, ר"ל דבר קדשו עלתו ומחשבתו, והכוונה כי להסתיר דבר שלא יבוא כל נכרא נסוד אלהים, הוא כבודו, שזה יורה, שאין לבוא עד תכלית שדי, אולם למלכים אשר אך בצר המה—לא נאזה הסתרה הזאת, וכבודם לחקור דבר בעלת יודעי דת ודין. (ג) שמים לרום, נאשר כ"ף הדמיון והכוונה כשמים לרום והארץ לעומק, כן לב מלכים אין חקר, והוא ע"ד הפלגה. והנה לא ידעתי מה זה היל' לחכמי' האחרוני', כי מקרו ודרשו, אס שלמ' המלך כבר ידע בחכמתו מתכונת החדש' למדוד הארץ, ולשער גובה שמים? מי יבקש

מפי המליץ אמת החשבון (אטעטשאַטיטע וואַהרהייטען)? הלא אך כדעת ההמון ידבר, ואמונתם (אס אמת אס שקר) על לזונו תמיד, וזה נודע לכל משכיל. (ד ה) הגו סיגים מכסף, מקור מן שרש הנה, וענינו הסרה (בן מלך). לשני מלך, כמו מלפני, וכן תרגם הכשדי מן קדם מלכא. (ו) אל החחרה, להיות הדר במלכוּס ונמרכבה כמוהו (ראב"ג). ובמקום גדולים, להיות מרואי פני המלך.

ויאמרו לך לא: (ו) אשר
ראו עיניך. שדבר זה אמת:
(ח) פן מה תעשה. פן תבוא
לידי לא תדע מה לעשות
באזריחה: (ט) ריבך ריב
את רעך. ואם ע"כ אתה
לריב לריב ולהוכח עם רעך
מ"מ סוד אחר לא תגלה לא
חזיר לך דופי אבותיו שמתו
שאין הכל יודעין אותו ואתה
מגלהו: (י) פן יחסדך שומע.
חרפת מלרים מתרגמין
חסוד' דמלראי. פן יחסדך
השומע וקראוך מולי' דבה:
(יא) תפוחי זהב. בעין
כחורין מויררין על משכיו'
כסף. משניות כלי' המכוסין
בכסף כמו ושכתי כפי
(שמות ל"ג): דבר דבור
על אפניו. על כנו ודוגמתו
בשתי אימין אפונה
(תהלים פ"ח) מנוססת
ומיושבת בקרני ואין זה
מזרת אופן וגלגל (ושעיה
כ"ח) שאילו כך היה נקוד
פ"ח תחת הפ"א כמו
(יחזקאל ח') האופנים ולא
יש לו נקודת חטף קמץ:
(יב) נוס זהב וחלי כחם.
עדי קבולת זהב. חלי כמו
(הושע ב') ותעד נזמה
וחליחה כמו (שיר ז') חלאים.
כחם ל' תכשיט זהב וכן כחם
פז (שם ה'): (יג) כננת
שג. כקור ימי שג שאלם
מתאזה לו בימי קציר ולא
שג ממש שהשג לא עב
הוא בשעת קציר: (יד) נשיאי'
ורוח וגו'. כאשר יהי' תוחלת
שוא כשהשמים מתקשרים
בעבי' והרוח מנשבת ואדם
מלפס שיבא גשם ולא בא
זהס מלטערי' וכלית עינים
כך איס מתפאר לומר כך
וכך כדקה אתן ליד גבאי

(ז) כי טוב אמר-לך עלה הנה
מה שפילך לפני נדיב
אשר ראו עיניך:
(ח) אל-תצא לרב מהר
פן מה-תעשה באחריתה
בהכלים אתה רעה:
(ט) ריבך ריב את-רעה
וסוד אחר אל-תגל:
(י) פן-יחסדך שמע
ודבתך לא תשוב:
(יא) תפוחי זהב במשכיות כסף
דבר דבר על-אפניו:
(יב) נזם זהב וחלי-כתם
מוכיה חכם על-און שמעת:
(יג) כצנת-שג וביום קציר
ציר נאמן לשלחיו
ונפש אדניו ישוב:
(יד) נשיאים ורוח וגשם אין
איש מתהלל במתת-שקר:
(טו) בארץ אפים יפתה קצין
ולשון רכה תשבר-גרם:

דבש

והוא מסקר וכלות עיני עניים למתנתו ואינה באה: (טו) באורך אפים יפותה קצין. נעוד
שהקדוש ברוך הוא מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה: ולשון
רבה. בתפלה ותחנונים: תשבר גרם. עלם קושי הגזרה:

דבש

(ז) בעססער מאן שפריכט צו דיר: „קאָממע נעהער הערויף“
אַלס דאַס מאַן דיך הייסט צוריק טרעטען פֿאַר דעם
פֿירשטען,

דען דיניע אויגען צו זעהען ווינשען.

(ח) איבעראיילע דיך ניכט אייגען רעכטס שטרויט אַנצופֿאַנגען;
זייא פֿאַרויכטיג! דען וואָס ווירסט דוא אַם ענדע טהון,
ווען דיין געגנער דיך בעשעמען ווירד. —

(ט) מוסט דוא מיט דיניעם נעכסטען רעכטען, זאָ בלייבע
בייא דער רעכטסזאַכע,

אונד מישע קיין פֿרעמדעס געהיימנים איין.

(י) ווער עם הערט, מעכטע דיך שמעהען,

וואָס דוא געשוואַטצט, קאַננסט דוא ניכט מעהר צו־
ריקנעהמען.

(יא) וויא גאַלדענע עפֿעל אין זילבערנען קערבֿען,

איזט איין וואָהלאַנגעבראַכטעס וואָרט.

(יב) וויא גאַלדענע אָהררינגע, וויא קעסטליכעס געשמירדע,
איזט דעם ווייען פֿערטאַהנונג איינעם אויפֿמערקזאַמען

אָהר.

(יג) וויא שנעעקיהלונג אַם שוויילען ערנדטעטאַג, איזט איין

טרייער באַטהע זיינעם זענדער,

דען ער ערקוויקט זיינען העררן.

(יד) וויא וואָלקען אונד ווינד, דענען קיין רעגען פֿאַלגט,

זאָ איזט דער פֿראַהלער מיט לעערעם פֿערשפרעכען. —

(טו) דורך געלאַססענהייט בעזענפֿטיגעט מאַן דען טיראַנגען,

דיא ווייע צונגע צערמאַלכט, זעלבסט קנאָכען.

פֿיני

(ז) אשר ראו עיניך, כבד
אמר הראב"ע שראו במקום
יראו ופירש מה שפירש, ולי
נראה שהוא ממאמר התנאי
אשר יחסלו עיניך לראות,
והכוונה כי כדי ציון אס
לפני המלך אשר תשחוקק
לראותו, ישפילוך. ומעתיקי
העמי' הציגו מאמר אשר
ראו עיניך נראש פסוק
ח', וזוה הטיבו מערכת
המאמרים, אך לא הענינו,
כאשר יבין כל משכיל
בדבריה'. (ח ט) לריב מהר,
ריב כמו דברי ריבו' בשערך
(דברים י"ז ח') ושעורו
אל תמהר לבא במשפט
עם רעך לפני יושבי שער.
פן, לאזהרה, השמר לך!
כי מה תעשה? וגו', כלומה
אס איש ריבך יביר לך
וירשיעוך חלקי' הלא תכלה,
ולכן חדל לך, וזה כריך
אתה לבוא במשפט עם רעך
אז ריבך ריב, לא תדבר אך
מענינים הנוגעים בדבר
המשפט. וסוד אחר, דבר
שאין לו שייכות עם דברי
ריבות, יהיו מאיש הזה,
או מאחר, אל תגל. (י) פן
יחסך, חרפה בלשון ארמי
(רש"י), וכבר מצינו לו ריעו

בדברי' כי חסד הוא (ויקר' כ' י"ז). ודבחק לא ח'שוב, ענינו דבור בלא מולי' ובלא מבי' (כלומר דברים
של מה נכך) (בן מלך) וכן תרגמתי. (יא) במשכיות כסף, רבו הפירושי', לדעת הרד"ק, הוא ענין ציור,
(וכן תרגם החכם געזעניוס בספר המלים שלו פֿיגור), ואמר בן מלך שהוא מענין הנטה, כי הדבר
המלויר יביט בו האדם, וגם לדעת הרמב"ם (עיין הקדמה למורה נבוכים) הוא מלשון הנטה, אך
שהוא ז"ל פירש, שהמה מעשי שזכה, (פֿילוגרפן, געטלפֿערטיג), ואחריו החזי' השלם הרא"א, ואחרים
אומרים שהוא מענין סכך או סכה (בעדעקען) עיין ספר המלים להחכם געזעניוס, ולזה תרגמתי
(קערבֿלען) שכולל שתי הוראות יחד, כי הם סוככי' על הדבר המונח בתוכם, גם מעשיהם באופן שזכה,
כי נראה מבחזן מה בתוכם. אשניו, לדעת הראב"ע שרשו פנה, ואל"ף נוסף, כלומר פנים הראוי,
ולדעת אחרים שרשו אופן, כלומר על גלגליו יתנועע לפי ערך ומשפט, וכבר הורגלו האחרונים
להשתמש במלת אופן תמורת דרך. (יב) מוכיח חכם, שערור מוכחת מוכיח חכם וכן תרגם
הכשדי. על און שומעת, אולי זה עומד במקום שנים, והענין, כנס זהב וחלי בתם על און, בן
מוכיח חכם על און שומעת. (יג) ונפש אדוניו, הוי' ולתינת טעם לפי שהוא ישיב נפש אדוניו, לכן
ידמה ללנת שלג ציוס קביר. (יד) נשיאים ורוח, לדעת רא"א הכוונה על רוח המפור הענים, אבל
יותר נראה כדעת רש"י שכוון על הרוח המוריד הגשם, כמו שאמר להלן (פסוק כ"ג) רוח לפסן תחולל
גשם — כי זוה יושלם יותר יופי אחדות המליכה, כאשר יבין כל משכיל, ואמר אף אס מרוח
יתקשרו השמים בעבים ונקוה לגשם ואין, בן איש מתהלל וגו'. (טו) ולשון רבה, כלומר גם
האיש שאין לו שנים, יוכל לרכך ולדוק בתנועת לשונו (שיאך אך גשם בשרי) דברים קשים
בעלם

(טו) דבש מצאת אכל דייק
 רגלך. כשם שאם מצאת
 דבש והוא מתוק לחך אתה
 צריך שלא תאכל ממנו פן
 תשבענו והקאתו כן הוקר
 רגלך מבית רעד אף על
 פי שהוא מקרבך מנע
 מלנאשם יום יום פן
 ישבעך וישא אותך. ולעניין
 מדרשו אל תהי רגיל לחטוא
 שוגג ולהביא תמיד חטאות
 ואשמות לבית ה' שנקרא
 ריע לישראל דבתיב זה דודי
 וזה ריעי (שם ה') :
 (יח) מפין וחרב. שם כלי
 מלחמה : (יט) שן רועה.
 רלובה: מועדת. כמו (תהלי'
 י"ח) ולא מעדו קרסולי :
 מבטח בוגד. מכונן ביום
 זרתו כשן רלובה ומועדת :
 (כ) מעדה בגד ביום קרה.
 בגד עדים בגד מוסר כלי
 שהוא ראוי להסירו מעליו
 לפי שהוא בלוי כדמתרגמינן
 ויסר ויעדי זה פתרונו בגד
 בלוי הרי הוא ביום קרה
 כחומץ על נתר. נתר מין
 אדמה רכה כגון אדמה שלנו
 הנקרא קריד"ה והיו חוקקי'
 אותה ועושין כלים ואם
 יכול בו חומץ ממסמסו
 ונשחת ואף שר בשירים על
 לב רע דומה לשניהם ומה
 הוא שר בשירים זה המלמד
 תורה לתלמיד רשע אשר
 אין בלבו לקימה : (כא) אם
 רעב שונאך. כמשמ"ו.
 ורבי: תינו פרוהו על יל"הר
 אם רעב הוא ואומר לך
 להשביעו בעבירו' משוך את
 עלמך לבית המדר' והאכילו
 מלחמ' של תורה וכן השקהו

(טז) דבש מצאת אכל דייק
 פן תשבענו והקאתו :
 (יז) הקר רגלך מבית רעד
 פן ישבעך ושנאך :
 (יח) מפין וחרב והיץ שגון
 איש ענה ברעהו עד שקר :
 (יט) שן רעה ורגל מועדת
 מבטח בוגד ביום צרה :
 (כ) מעדה בגד ביום קרה
 חמץ על-נתר
 ושר בשורים על לברע :
 (כא) אם-רעב שנאך האכלהו לחם
 ואם-צמא השקהו מים :
 (כב) כי גחלים אתה חתה על-ראשו
 ויהוה ישלם-לך :
 (כג) רוח צפון תחולל גשם
 ופנים נזעמים לשון סתר :
 (כד) טוב שבת על-פנת-גג
 מאשת מדונים ובית חפר :
 (כה) מים קרים על-נפש עיפה
 ושמועה טובה מארץ מרהק :

מדינים קרי מעין

מים מימיה של תורה : (כב) כי גחלים. הם שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו.
 חותה כל שאיבת גחלים מתוך ההסק קרי חותה כדאמר לחתות אש מיקוד (ישעיה ל') : וה' ישלם
 לך. ישלימונו עמך שלא יתגבר עליך : (כג) רוח צפון תחולל גשם. תוליד ותצדא את הגשם :
 ופנים נזעמים. תחולל לשון סתר ל"הר גורם שיהו פני הקדוש ברוך הוא נזעמים וכן דמיון פתרון
 המקרא רוח צפון עשויה לחולל גשם ול' סתר עשויה לפנים נזעמים : (כד) טוב שבת על
 פנת גג. על סילוק השכינה נאמר : מאזת מדיני'. כ"י שהרשיעו את מעשיהם והקניטו
 להקדוש ברוך הוא : ובית חפר. בית שחפרו בו הכלמים לשכינה : (כה) על נפש עיפה. עשויים
 להשיב

- (מ) פִּינֵדַעַםט דוא האָניג, זאָ געניעסע איהן מעסיג, דוא מעכטעסט זיינער איבערוואַטט ווערדען, אונד איהן אויסשפייען מיססען.
- (נ) מאַלע דיינע בעוויבֵע אים הויזע דיינעם פֿריינדעס זעלטען, ער מעכטע דיינער איבערוואַטט ווערדען, אונד דין האַססען.
- (יח) וויא האַממער, שוועררט אונד געשערפֿטער פֿייל, איזט איין מענש, דער ווידערזיינען נעכטטען פֿאַלשעם צייגנים אויסוואַגט.
- (יט) וויא איין פֿערדאָרבענער צאָהן, איין וואַנקענדער פֿוס, זאָ איזט דיא פֿערהייסונג דעם טרייאַלאַזען, צור צייט דער נאָטה.
- (כ) וויא צערפֿעטצטעם קלייד צור פֿראַסט - צייט, וויא עססיג אויף איינע אָפֿפֿענע וואונדע, נאָ ווער ליעדער דיכטעט ביא פֿערשטיממטער זעעלע.
- (כא) הונגערט דיין פֿריינד, רייכע איהם בראָד, דורסטעט ער, גיב איהם וואַססער.
- (כב) דוא שאַררעסט דאָדורך קאָהלען אויף זיין הויפט, אונד גאָטט ווירד דיר עס פֿערגעלטען.
- (כג) מיטטערנעכטליכער ווירד ברינגט רעגען; פֿערדריסליכעם געוויכט פֿעראורזאָכט היימליכעם פֿלי - סטערן.
- (כד) בעססער אויף איינעם דאָווינקעל וואַהנען, אַלס אין איינעם שטאַטטליכען הויזע, ביא איינעם צענקישען ווייבע.
- (כה) וואַס פֿרישעם וואַססער דעם לעכצענדען איזט, דאָ איזט איינע פֿראָהע נאָכריכט אויס פֿערנעם לאַנדע.

גלייך

כעלס, כן גם מענה רך תשיבמה עזה. (טו יז) שני הפסוקים האלה דנקים, ואמר הנה גם הדגש אס מתוק הוא לחיך, לתועבה יהיה אס תאכלנו יותר מהראוי, ולזה הוקר רגליך מבית רעיך; גם אס ידעת, כי הוא יתענג בחברתך, סן ישבעך; והוקר, הוא הלווי מהפעיל משרש יקר. (יח) משיך, נקרא כן הפטיש לפי שהוא יסוכן סלע, וסוכן ונסך אחיס המה. (יט) שן רעה, מענין תרועס בשבט ברזל (תהלים ב' ט') והוא עומד וענינו רליכה כמו שפירש רש"י. מועדה, בא השור"ק תמור' החול"ס, והוא בינוני מהקל משרש יעד (רד"ק). מבטח בוגד, פירוש מה שמבטיח הבוגד הוא כשן רעה וגו', כלומר לא לבד שלא יועיל אבל גם זויק, וכן יראה לי דעת הראב"ע, ולא כדעת יתר המפרשים שפירשו מבטח בוגד על הבטחון שישים איש בבוגד. (כ) מעדה בגד, כבר העיר החכ' השלם רא"א עליקושי הפסוק הזה, ולכן חברתי בדרכי, והוא כי מעדה בגד, כדעת רש"י (ע"ש) שענינו בגד בלוי, ובהוראת נתר, נעיתי לדעת הכאדי, שענינו פלע (אָפֿפֿענע וואונדע), והוא מן מתיר אסורים, שהוראתו פתיחה, וכונת הפסוק בכללו, הוא, כי השר בשירים על לב רע, (ושעורו בלב רע, כי יש על שהוראתו כמו עס או בי"ת עיין שרשים לרד"ק) כלומר אס רוחו סר וזעף, הנה שיריו דומים למעדה בגד ביום קרה, שלא יחם ולא לבד שלא יועילו ולא יתנו עונג לפש, אבל גם יכאיבו לאחזן שומעת, כחמן על נתר, ודבר זה ידוע בנסיון, כי לא ילח אדם במלאכת שיר, במר נפש ורוח נכאה. (כב) וה' ישלם לך, מלבד כי אתה תחזה על ידי זה גמלים על ראשו, בראתו כי אתה תשיב לו טובה תחת רעה, הנה עוד ישלם ה' את פעלך. (כג) ופנים נועמים, תרגמתי כפי' השני של השלם רא"א שהכוונה פנים נועמים יולידו לשון סתר, כי האנשי' יתלחשו יחדיו לחקור מדוע פניו רעים, וזהו יתנגדו חלקי המאמרים זה לעמת זה, כי הפנים אשר ישכנו עליו ענני העלב, ידמו לשמים אס יתקשרו בעבים מרוח לפון, ולשון סתר לגשם כענין תול כטל אמרתי (דברים ל"ב ב'). (כד) טוב שבת על פנת גג, מבואר לעיל (כ"א ט'). (כה) מים קרים על גפש עיפה, עיף הוא נרדף לכמא, כמו ארץ עיפה (ישעי' ל"ב ב') וכדומה.

להשיב נפש עיפה וזמועה
טובה אף היא שנה להסוכן
יעקב ותחי רוח יעקב אביה'
(ראשית מ"ה): (כו) מעין
נרפס - עבור ברגלים: לדיק
מט לפני רשע. כשהלדיק
מט לפני הרשע וירא
להוכיח על פניו דרכו שנאוי
הדבר כמעין נרפס ומקור
נשחת: (כו) אכול דבש.
לאכול דבש יותר מדאי רמז
הדבר לדורש במ"מ ובמ"ב
לגלות לרבים ועמי הארץ
מלגלים על הדבר ושואלים
מה למעלה מה למטה:
וחקר כבודם כבוד. והיכן
החקר ראוי להיות בדברי
חכמים אשר כבודם כבוד
בגזירותם יש לשאול מה
טעם גזרו כך ולמה סייגו
בכל גזירה וגזירה:

(כו) מעין נרפס ומקור משהת
צדיק מט לפני רשע:
(כז) אכל דבש הרבות לא טוב
וחקר כבודם כבוד:
(כח) עיר פרוצה אין חומה
איש אשר ואין מעצר לרוחו:

כו

(א) בשלג בקיץ וכמטר בקציר
כן לא נאווה לכסיל כבוד:
(ב) בצפור לנוד כדרור לעוף
כן קללת הנם לא תבוא:
(ג) שוט לסוס מתג להמור
ושבט לגו כסילים:
(ד) אל תען כסיל כאולתו
פן תשוה לו גם אתה:
(ה) ענה כסיל כאולתו
פן יהיה חכם בעיניו:
(ו) מקצה רגלים חמם שתה
שלח דברים ביד כסיל:

כו (א) בשלג בקיץ. נשעה
ששטחין התאנים
בחמה ליבשן ולעשות קליעו'
כדאמר הלחם והקיץ לאכול
הנערים (שמאל ב' ט"ו):
(ב) ככפור לנוד. שהוא נד
וכדרור שהוא חוזר לקנו כן
קללת חנם לא תבוא אלא
למי שהוליאה בפיו. דרור
הוא עוף הנקרא רינדל"ע
צ"ע"ז ונקרא דרור שדרה
בב' כנשדה: (ג) שוט לסוס.
הוא עשוי ואף שבע נכון
לגו כסילים ייסורין מוכנים
לרשע: (ד) אל תען כסיל.
בדברי ריב ומלה כן תשוה
לו: (ה) ענה כסיל. הבא

דליו

לו קרי

להסיתך לע"ז הודע לו אולתו: פן יהיה חכם בעיניו. וטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען
בדבר שתשוה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהיה חכם בעיניו: (ו) מקצה
רגלי חמם שתה. מי שולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח
לתקן מה שעות הראשון אשר שלחו בתחילה ושמה חמם שחזרו וזעף עליו על שליחות כסיל:

דליו

ב א ו ר

(כו) מעין נרפס, הלכתי בתרגומי בעיקר הכוונה בעקבות הכשדי, שהעתיק היך דסכר אינש
מעין, ומבועש מחבל וגו', והיה שעורו, מעין שיעשהו איש נרפס וכן מקור שיעשה משחת, כן
הלדיק

- (כו) גלייך יענעם, דער איינען ברונגען טריבט, איינע קוועל-
לע פֿערדירבט,
איזט דער פֿראַממע, דער זיך פֿאַר איינעם גאַטטלאָ-
זען שמיגעט.
- (כז) איבערמעסיגער גענום דעם האַניגס איזט שעדליך,
אימער שטרעבען נאָך עהרע ברינגט אונעהרע.
- (כח) וויא איינע אָפֿפֿענע שטאַרט אָהנע מויערן,
זאָ איזט דער מאַן, דער זיינע געפֿיהלע ניכט בעצעה-
מען קאַן.

כו

- (א) וויא שנעע אים זאָממער, וויא רענען צור ערנדטע צייט,
זאָ אונערשפּריעסליך איזט עהרענבעצייגונג דעם טהאַרען.
- (ב) וויא דער אונשטעטע צוגפֿאַגעל, וויא דיא פֿלאַטטערנ-
דע שוואַלבע,
זאָ קעהרט אונפֿערדיענטער פֿלוך (צום פֿלוכענדען) צוריק.
- (ג) פֿיר דאַן ראָס איזט דיא פייטשע, פֿיר דען עועל דער
שטאַפֿעל,
דיא רוטהע פֿיר דען ריקקען דער טהאַרען.
- (ד) צוואַר זאָללעסט דוא דעם נאַררען ניכט נאָך זיינער
נאַררהייט אַנטוואַרטען,
דאַ דוא איהם דאַדורך גלייך ווירדעסט;
- (ה) דעננאָך ווידערלעגע איהן צו-ווילען נאָך זיינער נאַררהייט,
ווייל ער זיך זאָנסט ווייזע דינקען מעכטע.
- (ו) מאַן ערמיעדעט דיא פֿיסע, אונד פֿערשלוקט ערגערנים,
ווען מאַן דורך נאַררען אויפֿטרעגע בעזאַרגט.

הלדיק שיכנע את עלמו
לפני רשע, כי צזה ישחית
מקורמים חיים הוד תפאר'
האנושי (דיוז מענטליכע
ווירדע). (כו) וחקר
כבודם, נתקשו כל המפרשי'
בפירוש הפסוק הזה, עיין
בדבריהם, ולי נראה שגלת
לא, במאמר הראשון, עומד
במקום שנים, וכן הוא דעת
הכשדי, וגם דעת הרלב"ג
נוטה לזה, אך שהכשדי פי'
באופן אחר, אשר לא ידעתי
לכוונתו עם המקרא שלפנינו,
(ע"ש), ושעור הפסוק לא
כבוד, ולא כבוד הוא
השלילה המחייבת (פאזיטיב)
פע פֿערנייכונג) שיבא בל'א
בהנדה (אזכ), עיין בבאור
על התורה על בל'א אל
(דברים ל"ב כ'); והכוונה,
כאשר אם יתאזה אדם כל
היום לאכול דבש, לסוף אם
ימלא תשוקתו יהי לו מתוק
למר, כן אם יחקרו וירדו
האיש אחר הכבוד, לא
לכד שהוא בורח ממנו, אבל
גם יומר כבודו בקלון,
והמ"ס של כבודם, או שהיא
נוספת, או כדעת הרא"א
שעיניו כבודם של בני אדם.

כו (א) כשלג בקיץ,
שעור הכתוב כאשר
לא נאזה, כלומר לא יועיל
גלייך
(ואדרבא יזיק) שלג בקיץ ומטר בקיץ, כן הכבוד לכסיל. (ב) כצפור לנוד, תרגמתי כדעת רש"י
ורלב"ג על פי הקרי לו בוי"ו, והכוונה, כעופות הנוסעים (לוגפֿעגען) אל קיס יאזבו, כן קללת חנם
תשוב למקלל. ודברי הרא"א לא זכיתי להבין כי הוא אמר וז"ל: כן קללת חנם לא תתקיים באיש
המקולל ולא תבוא, וכך הוא תרגם הכתוב לפי דעת הראב"ע אשר אמר, וטעם שזכות בעופות
והבהמות אשר פירשו הראשונים הם כחלומות בלי פתרון עכ"ל ע"ש, והנה נראה כי החכם הנ"ל הבין
מדברי הראב"ע שגלה להתנגד להאומרים כי הכוונה על העופות הנוסעי', ופירש לפי הכתיב, לא
תבוא, על המקולל, והנה מלבד שלדבריו יקשה מה ענין להבהמות שזכר הרב? מלבד זה הלא
הראב"ע בעצמו כתב בסוף דבריו, כן אהרה קללת חנם לו למקלל תבוא, ואמר עוד וכתוב לא
באל"ף, להודיע, כי למקלל תבוא, ולאשר יקולל לא תבוא, הרי שהרכיב הכתיב והקרי יחד כדעת
חז"ל בפסוק אשר לוא חומה (ויקרא כ"ה ל') וכבר זכרנו זה. (ד ה) אל הען כסיל, על דרך
התנאי כלומר מן הראוי הוא שלא תען כלל לכסיל כן תשוה וגו' אולם בכל זאת מן ההכרח כי לפעמי'
תענהו כן יהי וגו' כן נראה לי. (ו) מקצה רגלים, תרגמתי מענין קלתי בחיי (בראשי' כ"ז מ"ו)
ויקן מואב (במדבר כ"ב ג') כי גם לדעת יתר המפרשים הוא נרדף עם קלן אך שהם פירשו מענין
כריחה, והכוונה, כי האולח כסיל כאלו יקון ברגליו, כי יטריח' ללכת כמה פעמים לתקן את אשר
יגת השליח. חמס שוהה, תרגמתי ע"פ המס הרא"א.

(ו) דליו שוקים מפסח. גבהו כמו (ישעי' ל"ח) דלו עיני. השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהי' ממנו ודב' זה משל בפני כסיל האומ' ארזו על לימוד החכמה איך אנו באי' ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה היא ממנו המשל אומר דליו שוקים מפסח: (ח) במרגמה. סורנדול"ח בלע"ז שאבן שזורין בו לא להתקיים היא שם שעומד להורק כך הנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא. ורו"ל דרשו על המלמד תור' לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקוליס: (ט) חוח עלה ביד שבור. כחוח שהוא נדבק ביד שבור כן המשל האמור למטה נדבק בפני הכסיל להיו' לה לחוח ולקון מכאיב ומהו המשל: (י) רב מחולל כל. הקב"ה ברא את הכל ודן את הכל ככסיל כחכם אין אנו לריבין לשו' חכמה ושוכר כסיל לא כב"ו שלא ישכור אלא פועלים נקייאים ולא ישבו' אלא העוסקי' במלאכה אבל הקב"ה מחולל על ושוכ' הכסילי' ושוכר עובדי דרכי' הבטלני' מכל מלאכה. ומ"א ושוכר כסיל מל' ויסכרו מעיינות תהום (ראשית ח') ולשון עושי שבר (ישעיה י"ט) הקב"ה שוכר מוזל הכסיל משמש בימות החמה מתשרי ואילך ומאז הוא שוכר וסוגר כל עובדי הים מלילך בו עד הפסח. ובדברי ר' משה ראיתי רב מחולל כל עשיר יש לו פעולות הרבה ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עובדי דרך שרואין בקלקול המלאכה להורות איך יתקן ואיך יש לו לפעול ודבר רק הוא ואינו ענין כאן: (טו) בללחת. ביורה חמה נותן ידו מפני הקור: (טז) משיני טעם. חכמים: (יז) מחזיק באזני בלל. העובר להתעבר על ריב לא לו הרי כאומו באזני בלל הגור' שישכנו על חנם: כמתלהלה

- (ז) דליו שוקים מפסח ומשל בפני כסילים:
- (ח) כצ'רור אבן במ'רגמה בן-נוחן לכסיל כבוד:
- (ט) חוח עלה ביד-שכור ומשל בפני כסילים:
- (י) רב מחולל-כל ושכר כסיל ושכר עב'רים:
- (יא) ככלב שב על-קאו כסיל שונה באו'רתו:
- (יב) ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו:
- (יג) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות:
- (יד) הדלת תסוב על-צירה ועצל על-מפתו:
- (טו) טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל-פיו:
- (טז) חכם עצל בעיניו משיב'עה משיבי טעם:
- (יז) מחזיק באזני-כלב עבר מתעבר על-ריב לא-לו:

כמתלהלה

ואינו ענין כאן: (טו) בללחת. ביורה חמה נותן ידו מפני הקור: (טז) משיני טעם. חכמים: (יז) מחזיק באזני בלל. העובר להתעבר על ריב לא לו הרי כאומו באזני בלל הגור' שישכנו על חנם: כמתלהלה

- (י) גלייך דעם לופטשפרונגע איינעם לאהמען, איזט איין גלייכניס אים מונדע דעם נאָררען.
- (ה) איינעם טהאָרען עהרע בעצייגען, הייסט איינען דיאמאנט אין קיעזעלשטיינע איינפאַסען.
- (ט) וויא דער דאָרנשטרויך, ערגריפֿען פֿאָן דער האַנד דעם טרונקענען, זאָ דאָ גלייכניס אים מונדע דער טהאָרען.
- (י) דער פעכעל ענטוויירדיגעט אַללעם, ער בעלאָהנט טהאָרען אונד בעלאָהנט לאַנדשטרייכער.
- (יא) וויא דער הונד צו זיינעם אויסווארפֿע צוריקקעהרט, זאָ וויעדערהאַלט דער טהאָר זיינע טהאָרהייט.
- (יב) זיעהסט דוא איינען מענשען, דער זיך ווייזע דינקט, וויאָהרליך דער נאָרר בערעכטיגט צו בעססערן ער-וואַרטונגען, אַלס ער.
- (יג) דער פֿוילע שפּריכט: „אויף דער שטראַססע דראָהט איין לעאָפּאַרד, אין דען גאַססען לויערט איין לעווע“.
- (יד) שאָן בעוועגט זיך דיא טהיר אום דיא אָנגעל, אונד נאָך ליעגט דער פֿוילע אים בעטטע.
- (טו) האַט דער פֿוילע דיא האַנד אין דען שאַאס געלעגט, ברינגט ער זיא זעלכסט נאָך זיינעם מונדע ניכט.
- (טז) דער פֿוילע דינקט זיך ווייזער אַלס זיעבען גרונדעלעהרטע.
- (יז) ווער אים פֿאַראיבערגעהן זיך אין פֿרעמדע הענדעל מישט, גלייכט דעם, דער איינען הונד אַן דען אָהרען גרייפֿט.

וויא

(ז) דליו שקים, תרגמתי כדעת רוב המפרשים, ולי נראה לפרש, כי דליו הוא כדעת הראב"ע כמו דלו, והיו"ל נוסף, וענינו גבוה, ומ"ס של מפסח במקו' ב"ת, וכוונת הפסוק, כי המשל בפי כסילים, אשר כל ידעו להעריך הדלתות והמאמרים כפי נעימת המליכה, הוא דומה לשוקי איש הכולע על ירכו, והאיך האזת גבוה' והשנית נמוכ', ואין שווי וערך ביניה', וחולי גם כל"ע היו נקראים נתזי השיר רגלים, וזנה יהיה המשל דומה מאוד לנמשל, ולפ"ז יתורגם: (וויא דוא חונק לייכען טענקעל חיינעס לטהען, זאָ חוין געדריכט חוין חונדע דער טהאָרען).

(ח) כצורר אבן, העתקת הפסוק הסתום הזה ובאורו שאול הוא אתי מאת ידידי מהר"ם לנדא נ"י. ולדעתי כוון הסכ' הזה בפירושו יחר אל מטרת האמת מכל אשר היו לפניו, ורוח המלץ מרחפת על לשונו, וכה אמר: הנה נודע, כי השרש ברר וקשר נרדפי' המה בעברי,

וכאשר נאמר קשר גם על הכריכה אשר יכסה דבר מכללד (חיינבינדען) וגם על אשר יסבנו דבר מה (חווינבינדען) כמו קשרם על גרגרותיך (לעיל ג' ג'), כן הוא בשרש ברר; וח"כ יודק היטיב על המשבולות (חיינפֿאַסען), וזנה המשל והנמשל כשני תאומי זביה, כאשר יבין כל משביל. במרגמה, היא קבולות אבני ניר, ושרשה רגם שענינו השלכה וזריקה. (ט) חוח עלה, ידוע כי היה מנהגם בימים קדמונים להשים על ראשם במשתה רעים עטרו' מן פרחים וזשונים, ועל זה מיוסד המשל הזה, ואמר כמו שהשכור ילקט חוחים תחת שזשנים להתעטר בהם כי לא ידע להבחין, כן הנסיל יבחר בשירים פחותי הערך מלד מליכחם ומזיקים מפאת תכונתם, והם דומים לשירים נכבדים כחוחים לזשונים. ולדעת יתר המפרשים, הכוונה, כמו שהחוח מסוכן ביר שכור, כי לא ידע להזהר בו, כן המשל בפי כסילים, אשר לא ידעו לשמור לשונם, ויזיקו בשוד פיהם את זולתם, ותרגומי סובל גם הפירוש הזה. (י) רב, ענינו כמשמעו המון העם. מהולל, מענין חללת לארץ נורו (תהלים פ"ט מ'), כלומר שיעשה אותן חולין, וכוונת הכתוב, כי הפחותים יחללו כל דבר קודש ויבדו אך את הנסילים והעוברים, והמה אשר ישוטטו בארץ למנוח מחייתם בדברים המזיקים לכלל הקבוץ. (יב) ראיח, אם ראיח איש חכם בעיניו, הנה תקוה מן הנסיל יותר ממנו, כי הנסיל יקח לקח, אולם החכם בעיניו לא ישמע לקול מוכחים. (יד) הדלח חסיב, תרגמתי כדעת הראב"ע שכבר תסוב הדלת על לירה מן הנכנסים והיולאים בנית ועוד העלל מושכב על מטתו. (טו) מנאור לעיל (י"ט כ"ד). (טז) משיביר טעם, כתרגום הכשדי יהני טעמא שידע' לתת סבה לכל דבר, בענין מאי טעמא בדחז"ל או שהוא מענין וחיך אוכל יטיגס (געטאחק) שידעיים לתת לדבריה' טעם ערב, ושנעה הוא אך דרך גזמא לבי הפשיט. (יז) עבר מתעבר, מתעבר ענינו קלף וחרון (כן מלך), והיה השלם הרא"א תמה על חכמי העמים אשר כל יסיתו לב למלכ הנגינה, מדוע לא ספחו מלת עבר לתלק הראשון? כלומר כלל

(יח) כמתלהלה. כמתניע לירות זיקים של אש כמו ובזיקות בערתם (שם כ') מל' זיקוקי דינור. ד"א זיקין פרוכזילא"ש מל' אבני קלע (זכרי' ט') וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חילים ומות: (יט) כן איש רמה. מפתה ומסית את חבירו מרדכי חיים לדרכי מות כשחזרו מרגיש שהוא מתעה אומר מלחק אני: (כ) באפס עצים. כלומר שני דברים אלו זין כשם שבאפס עצים חכמה אש כך באין נרגן של ל"ה המסנסך בעלי ריב יתחוק מדון: (כא) פחם לנחלים ועלים לאש. פחם של אש עשוי להבעיר נחלים עמומו ועלי' עשויין להסיק אש ואיש מדון לחחרר ריב: (כב) כמתלהמים. לשון מתלחמים ורו"ל פראו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למית': חדרי בטן. היא מיתת הדרוקן: (כג) מלופה על חרש. כסיגי בסף המדובקו' על החרש שורפין אותו בו והוא מכהיק כלו כאלו הוא בסף ואין בו תועלת כן שפחים דולקים ולב רע הרודפים אתר הנריות להסיים בחלקות ומדברים א' נפה ואזד בלב ולב רע נראין כאוהבין והם אויבי': דולקים. כמו דלקת אחרי (ראשית ל"א): (כד) ינכר שונא. בדבור מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא. ינכר דיסקווייס"ט: (כו) תכסה שונא-העוש' מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא שואת חושך את הדבר הנאות

(יח) כמתלהלה הירה זקים
 הצים ומות:
 (יט) כן איש רמה את-רעהו
 ואמר הלא-משחק אני:
 (כ) באפס עצים תכבה-אש
 ובאין נרגן ישתק מדון:
 (כא) פחם לגחלים ועצים לאש
 ואיש מדונגים להרחרר-ריב:
 (כב) דברי נרגן כמתלהמים
 והם ירדו חדרי-בטן:
 (כג) כסף סיגים מצפה על-הרש
 שפתיים דלקים ולב-רע:
 (כד) בשפתו ינכר שונא
 ובקרבו ישית מרמה:
 (כה) כי יחנן קולו אל-תאמן-בו
 כי שבע תועבות בקרבו:
 (כו) תכסה שונא במשאון
 תגלה רעתו בקהל:
 (כז) כרה-שחת בה יפול
 וגולל אבן אליו תשוב:
 (כח) לשון-שקר ישנא דכיו
 ופה חרק יעשה מדהה:

אל מדינים קרי. בשפתו קרי.

להקב"ה סוף שהקב"ה מגלה רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע: (כו) כורה שחת. כגון בלעם שהשיח עלה לבלק על ישראל והפיל מהם כ"ד אלף ובא למדין לתבוע שברו ונהרגו ביד ישראל: וגולל. כלומר סומו של המעמיד מכשול שיכשול בו. וגולל אבן מגללו ממקו' למקו' שיכשלו בו ב"א. ואגדה פותרו באבימלך שהרג ע' אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנא' (שופטים ט') ותשלך אשה אחת פלח רבב ותרץ גלגלתו וגו': (כח) ישנא דכיו. מי שמקבל ל"הר שונא את הנדבאי' תחתיו שכן על ל"הר רדף שאול לדוד והרג נוב: ופה חלק. פה של חלקלקות: יעשה מדהה. עושה דימוי שדושה את מקבלו מעל הקב"ה

- (יח) וזא איינער דער צום צייטפֿערטרייב מיט פֿלאַממען אונד טעדליכעם געשאַמע אום זיך ווירפֿט,
- (יט) זאָ דער, וועלכער זיינען נעכסטען הינטערגעהט, אונד שפּריכט: „איך שערצע יאָ נור.“
- (כ) וואָ האַלץ מאַנגעלט, ערלישט דיא גלוטה, וואָ קיין אָהרענבלעזער איזט, פֿערשטוממט דער צאַנק.
- (כא) וויא קאָהלען צור גלוטה, וויא האַלץ צור פֿלאַממע, זאָ דער צאַנקזיכטיגע צום שטרייט אַנפֿאַכען.
- (כב) דיא וואָרטע דעם צאַנקשטיפֿטערס, זינד וויא לעק-קערביססען;
- דיא דרינגען אַבער אינו אינגערע דעם קערפּערס.
- (כג) וויא איין אירדענעם געשירר מיט זילבערשויס איבער-צאַגען,
- זאָ זינד ליפּפען פֿאַלל הייכלערישער גלוטה, מיט בע-זעם הערצען.
- (כד) מיט דעם מונדע פֿערשטעללט זיך דער פֿיינד, אונד אים הערצען הענט ער טרוג.
- (כה) מאַג זיין טאָן נאָך זאָ ליעברייך זיין, טרויע איהם ניכט, זיעבענפֿאַכע טיקקע איזט אין זיינעם הערצען.
- (כו) זיין האַם פֿערברוגט זיך אים וואָרטשוואַלל, איזט אויך זיינע באַזוהיט שאַן אַללבעקאָנגט.
- (כז) ווער איינע גרוכע גרעכט, פֿעללט זעלבסט היניין, דער שטיין ראַללט אויף דען צוריק, דער איהן געוועלצט.
- (כח) פֿאַלשע צונגע האַססע מאַן אַלס איינען אונטערדריקקער, דען, גלאַטטער מונד ברינגט פֿערדערבען.

רידף

כלב עבר, ולדעת יוסה עשו, כי עבר ומתעבר הוא מאמר הלכה על דרך לשון נופל על לשון (וואָרטספּיעל), וזה יושפת אס נחבר עבר למאמר הראשון, ויהי אך תאר לכלב, כאש' יבין כל בעל לשון. (יח יט) כמחלהלה, תרגמתי ע"פ השל' הרא"א וכפי' בשם הגאון רב סעדיה שהביא ר"ש בן מלך, שענינו לאות, כמוותלה ארץ מזרי' (בראשית מ"ו י"ג) כאדם הנלחה ומראה עלמו כאלו לא ידע מה לעשות, כי אז יתנגד היטיב, מתלהל לה למשחק אנוי בפסוק שאחריו, מה שאין כן לדעת יתר המפרשים שפירשו כמשתגע. חצים וזוח, תרגמתי ע"פ הנשדי שהצטיק גירי שנינו דמותא כאלו נאמר חזי מות.

(כ) ובאין בגו, תרגמתי (אָהרענבלעזער) (עין ספר המלים להחכם געזעניוס), לפי שהוא דומה למשל, כי הנרגן ברוח פיו ידח אש המזל-קת. (כא) לאחר ריב, כלומר להדליק הריב (ר"ש בן מלך) והוא כענין ובלקת ובחרחר (דברי' כ"ח פ"ב), והפסוק הזה הוא

היפר הראשון (הראב"ע). (כב) כנר פירשתי לעיל (י"ח ח'). (כג) כסף סיגים, הכוונה נדעת הרלב"ג, כי האיש אשר שפתיו דולקות מאהבה ואהבה, כי ידבר שלום את רעהו, ובקרבו ישים מרמה, הוא דומה לכסף סיגים, והוא הפסול' של כסף המכופה על חרש, שמרחוק נראה כדבר הנבחר ובאמת הוא פחות הערך מאוד, ויען כי בא דולקים בזכר ושפה חמיד כל"ג, לכן יראה לי לפרש, כי רע הוא מענין כוחל רעוע דחז"ל, שענינו קיר נטוי שאינו עומד בחוקה, ודולקים, הכוונה אנשי דולקים, ושעורו שפתי אנשי דולקים, והמה האנשים אשר עד מהרה יחס לבנם מהתפעלות מה, וכרגע תכנה אש הרגשתם, ויתורגם (זאָ זינד וואָרטפֿיהלענדע מיט איינעק טוואַנקענדעק קוואַקטער). והנזמר ינחר. (כח) כי יחנו, ידבר דברי חן ורלווי. (כו) חכמה שנאה, כמו תחכמה, (ר"ש בן מלך), ולדעתיו וי' של רעתו עומד במקום שנים, וכוונת הכתוב ששנאתו תחכמה במשאון, כלומר בדברי' רבים ונעימיו' (כדעת רא"א) אף אס כבר נגלה רעתו לעין כל, ואמר תגלה בעתיד, כי שעורו אף לעת אס תגלה וגו', עוד תחכמה וגו'; ולדעת החכם געזעניוס בספר המלים שלו, יהי' משאון כמו מרמה ובזב (בעטרוג, טייטונג) וגם זה יתכן לפי דרכי. (כח) לישון שקר, יען כי מלת לשון על רוב נקבה, וישנא זכר, לכן תרגמתי כי ישנא עולה ויורד, (וגם הראב"ע אמר שישנא דבוק פנים ואחור, אך שהוא פירש לפי דרכו ישנא פה חלק), ושעורו, האיש אשר ישנא לשון שקר, הוא ישנא דביו, כלומר הדבר אשר ידבא אותו, כי פה חלק יעשה מדחה, כלומר יסבב השאטה, ובמלת דביו בא הוי"ד תמורת האל"ף, והוי"ו לכנוי יחיד, והראוי דכאו, ולדעת בן מלך הוי"ו תמורת האל"ף עיין רד"ק שרש דכא, ונראה שהם קראו דכו כלל יו"ד.

אל

הה
מו
לך
תו
רג
ה

כז (א) אל תהלל . אל
 תתפאר עכשיו בדבר
 שעתיד להיות ליום מחר :
 לא תדע מה ילד יום . שמא
 היום יולד שום רעה ונטל
 מחשבות מחר : (ג) ונטל .
 משא : וכעס אויל . שהאויל
 מכעיס להקב"ה גור' להביא
 כעס לעולם : (ד) ושטף אף .
 ומי יעמוד לפני קנאתו של
 קנא ונוקם : (ו) ונעתרות .
 לשון גודל כמו העתרתם
 עלי (יחזקאל ל"ה) : (ז) תבוט
 נופת . תרמוס ברגל כמו
 יבוט קמינו (תהלים נ"ד) :
 כל מר מתוק . כל דבר מר
 מתוק לה . ויש לפתרו בת"ח
 המראה את עלמו כשבע
 שאינו מתאוה לד"ת לתאות
 נפש תבוט נופת אף
 הטעמים המיושבים על
 הלב אינם חזונים עליו
 והמתאוה לה אפי' דברים
 הנאים לו במרירות וביגיע'
 הם מתוקים לו : (ח) נודדת
 מקנה . שהולכת ומטלטלת
 כן האיש הנודד ממקומו
 ת"ח הנודד מן הלמוד
 מלחזור על גרסתו : (ט) שמן
 וקטרת . ריח שמן ואפרסמון
 וריח קטרת משמחין לב :
 ומתק רעהו מעלת נפש .
 שחברו מקרבו וממתק לו
 בדבריו הוא טוב ממה
 שנפשו יועלתו . ד"ח ומתק
 רעהו המכשיר מעשיו שהן
 מתוקים להקב"ה טוב לו
 ממה שהוא ממלא תאות
 לבו : (י) רעך ורע אביך .
 הקב"ה שנקרא רע לישראל
 ורע אביך שחיבב את
 אבותיך : אל תעזוב . אם
 עזבת יבא עליך פורענות :
 ובית אחיך . אל תבטח בבני

(א) אַל-תְּהַלֵּל בַּיּוֹם מֶחֶר
 כִּי לֹא-תֵדַע מֶה-יֵלֵד יוֹם :
 (ב) יִהְיֶה זֶר וְלֹא-פִיךָ
 נִכְרִי וְאֶל-שִׁפְתֶיךָ :
 (ג) כְּבֹד אָבִן וְנִטְל הַחֹל
 וְכַעַס אוֹיֵל כְּבֹד מִשְׁנֵיהֶם :
 (ד) אֲכַזְרִיּוֹת חֶמְה וְשִׁטְף אָף
 וּמִי יַעֲמֹד לְפָנַי קִנְאָה :
 (ה) טוֹבָה תּוֹכַחַת מִגְלָה
 מֵאַהֲבָה מִסְתָּרֶת :
 (ו) נְאֻמִּים פְּצָעֵי אוֹהֵב
 וְנִעְתָרוֹת נְשִׁיקוֹת שׁוֹנֵא :
 (ז) נֶפֶשׁ שִׁבְעָה תְבוֹס נֶפֶת
 וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה כָּל-מֵר מְתוֹק :
 (ח) כְּצִפּוֹר נֹדֶדֶת מִן-קִנְיָה
 כֵּן אִישׁ נֹדֵד מִמְקוֹמוֹ :
 (ט) שֶׁמֶן וְקִטְרֶת יִשְׂמַח-לֵב
 וּמִתֵּק רְעֵהוּ מֵעֲצַת-נֶפֶשׁ :
 (י) רֵעֶךָ וְרֵעָה אָבִיךָ אֶל-תַּעֲזֹב
 וּבֵית אָחִיךָ אֶל-תִּבּוֹא בַּיּוֹם אֲדִיךָ
 טוֹב שָׁכֵן קָרוֹב מֵאֵח רְחוֹק :

חכם

ורע קרי

עשו וישמעאל שיקרבוך מזינו כשגלו ישראל לבל היו אומרים למוליכיהם בקילור בבקשה מכס
 הולכינוו בדרכ אחינו בני עשו וישמעאל והיו בני ישמעאל יולאים לקראתם ומקדמין אותם במיני
 מלוחים ונודות נכוחים : מאח רחוק . טוב שיסכן ביניכם הקרוב לקוראיו משתבואו אלל אח
 שנתרחק לאמר יקרבו ימי אנל אבי וגו' (בראשית נ"ו) :

חכם

- (א) ריהמע דיק ניכט דעם מאַרגענדען טאָגעס, דא קאַננסט ניכט וויססען, וואָס זיך הייטע נאָך ער= אייגען קאַן.
- (ב) מעגע איין פֿרעמדער דיק לאָבען, ניכט דיין אייגע= נער מונד,
- (ג) אַנדערע דיק פֿריווען, ניכט דייע אייגענען ליפֿפען. דריקקענד איזט דעם שטיינעם שווערע, אונד דעם זאַנדעם לאַסט,
- אונערטרעגליכער נאָך דעם נאַררען צאָרן.
- (ד) גרויזאַם איזט דער צאָרן, טאַכענד דער גרים; ווער קאַן אַבער בעשטעהען פֿאַר אייפֿערוועכט? ערשפּריעסליך איזט אַפֿפֿענער טאַדעל,
- (ה) דער אויס אינערער ליעבע שטאַמוט.
- (ו) דען דיא שלעגע דעם פֿריינדעם געלמען אַלס בע= ווייזע דער אויפֿריכטיגקייט,
- דיא קיססע דעם פֿיינדעם זינד אונערטרעגליך.
- (ז) דער זאַטטע פֿעראַכטעט לעקקערביססען, דעם הונגריגען שמעקט דאַ ביטטערסטע זיס.
- (ח) וויא איין פֿאַגעל פֿאַן זיינעם נעסטע פֿערשייכט, זאָ דער פֿערבאַננטע אויס זיינעם פֿאַטערלאַנדע.
- (ט) וויא זאַלבונג אונד רויכווערק דאַ הערץ ערפֿרייען, זאָ פֿריינדליכע אונטערהאַלטונג אין הערצליכער טרוי= ליכקייט.
- (י) דיינען פֿריינד אונד דיינעם פֿאַטערס פֿריינד פֿערנאַכ= לעסיגע ניכט,
- זאָ ברויכסט דוא צור צייט דער נאַטה דיינען פֿער= וואַנדטען ניכט אַנצוגעהען;
- דען בעססער איזט איין זיך נאַהענדער נאַכבאַר, אַלס איין זיך ענטפֿערנענדער ברודער.

ווערדע

כו (א) אל תחלהלל ביום
 מחר, עיין בדברי רש"י.
 (ב) יהללך זר, יהללך עומד
 במקום שנים, וללכת
 השליכה הוספתי בתרגומי
 עוד פעל במאמר השני.
 (ג) כבוד אבן, כבוד ונטל
 המה שמות המקרה, וענין
 כבדות האבן ונטל (משא)
 החול המה כבדים, כי מלת
 כד במאמר השני עומדת
 במקו' שנים, וכן נראה דעת
 הראב"ע והרלב"ג, אולם
 בַּד משניהם כעס אויל.
 (ד) אכזריות חמה, הנה
 החמה מביאה לאכזריות,
 כי בעל החמה לא יחמול ולא
 ירחם, והאף הוא כמו שטף
 מ'י' שישחית הכל, אך הקנאה
 היא יותר קשה מאוד,
 (מדברי הרלב"ג). (ה) טובה
 חוכחת מגולה, לדעתי
 טובה אינה יחס היתרון
 (קאָמפּאַרטיב, בעססער)
 גם המ"ם מאהבה אינה
 ליתרון, אך טובה היא
 המדרגה הראשונה (גוט)
 והמ"ם ליחס שממו, והכוונה
 כי התוכחה מגולה היא אך טובה,
 אם תול ממקור אהבה נאמיה, ובה
 יתכן הפעול מִסְתַּרְתִּי, וגם
 נמשך היטיב הפסוק הזה
 לפסוק שלאחריו, כאשר יבין
 כל משכיל. (ו) נאמנים
 פצעי אודב, פלעי האוהב
 נקבל ברכון טוב, ונשיקות
 שונא המה לנו למשא, ונמשך
 למעלה כאשר אמרנו בסו'
 הקודם, ונעטרות הוא לשון
 עב וחזק כדעת הראב"ע
 והרד"ק. והנשדי תרג' שפירן אנון פודעתיה מן רחמא, וביטן נוסקתא דסנאה, וכל משכיל יראה כי יפה
 העתיק לפי הכוונה, אך אובי לא רכיתי להרחיק כ"כ מן הורא' השמות בעברית. (ז) נפש שבעה
 חבום נפח, תרגמתי כדעת הרד"ק, שבמלת תבום בא סמ"ך תמורת זיין, ושעורו, תבון נפש.
 (ח) כצפור נודדת, אשר תשתוקק לאוב אל קיה, כן איש נודד ממקומו, כי עינו ולבו תמיד לארץ
 מולדתו. (ט) שמן וקטרת, נודע הוא, כי נימים קדמוניים היה מנהגם במשתה היין להזיק שאן
 טוב על ראש הקרואים, וגם להקטיר מקטורת מור ולבונה, ואמר המליץ, כאשר במשנה, שאן
 וקטרת ישמחו לב, כן יועם להתעלם בסעודת רעים עם מתק שפתים הבא מעלת נפש, כלומר
 מנפש מיושבת אשר עוד עמד-טעמה בה ותדבר דברי שכל טוב בנחת, ומעלת נפש, אעורו
 בעלת נפש. (י) דעך ורע, תוכן הענין בשני המאמרי' העתקתי כפירוש הרלב"ג, שאם לא
 תעזוב רעך זרע אביך אז כל תכטרך לבוא אל בית אחיך ביום אידך. וביח אחיך, כענין אנשים אלים

(יא) חכם בני. התחכם בני: ושמח בני. ותהא לבי שמח כד: (יב) ערום ראה רעה. רוחה פורענות הבאה על הארץ ונסתר הימנה שמך ידיו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עברו בדרך רעה ונענשו ונפסדו: (יג) כי ערב זר. אדם שנעשה ערב גורם שאומר הדיין למלוה קח בגדו: (יד) מברך רעהו. יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכה לקללה שאומרים עליו שהוא וותרן צממונו ועשיר והכל באין ושאלין ממנו והמלכות מתגרה בו לגנות ממון כך נדרש במס' ערכין. ועוד יש במדרש ר' תנחומא כנגד בלעם שהי' מברך את ישראל בקול רם שיאמר וישא משלו וגו' (במדב' כ"ג) לאין נשיאות קול וסופו יעץ להחטואם: (טו) דלף טורד. גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית: ביום סגריר. יום גשם שהכל נסגרים בבתיהם: ואשת מדינים נשתה. שניהם שוים: (טז) כושניה לפן רוח. מי שסבור לשומרה מתזונותיה לפנות רוח הוא כשם א"ל לפסוק הרוח בן היא לא תלפנה: ושמן ימינו יקרא.

(יא) חכם בני ושמח לבי ואשיבה הרפי דבר: (יב) ערום וראה רעה נסתר פתאים עברו נענשו: (יג) קח בגדו כי ערב זר ובעד נכריה חבלהו: (יד) מברך רעהו ופקול גדול בבקר השכים קללה תחשב לו: (טו) דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתה: (טז) צפניה צפן רוח ושמן ימינו יקרא: (יז) ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו: (יח) נצר האנה יאכל פריה ושמר אדניו יכבד:

כמים

מדינים קרי

קורא הוא הרעה לבוא עליו עד שיגרשנה כמאורע המטהר צמחן צפהן ידו הימנית: (יז) יחד פני רעהו. יחד ת"ח מאדדין זה לזה בהלכה: (יח) יאכל פריה. וכן שומר אדוניו יכבד ויאכל פרי

ב א ו ר

אנחנו (בראשית י"ג ח') אך בחלק השלישי נטיתי מדרכו, כי לדעתי קרוב ורחוק אינם על המקום, רק הנונה, שהשכן אשר יתקרב לך, טוב הוא מן האם שיתרחק ממך. (יא) ואשיבה, הנה זאת היתה מנהגם, שאם האב זקן בא בימים, ולא יכול עוד ללכת ולבוא, הבן קם תחתיו ללחום מלחמתו עם אויביו, וגם לריב ריבו בשער העיר לפני מושב זקנים, וזה כוונת המשורר (תהלים קב"ז ה') ולא יבושו כי ידברו את אויבים בשער, וכן הענין כאן, (יב) ערום ראה, עיין לעיל (כ"ג ג'). (יג) קח בגדו, עיין לעיל (פ' ט"ז) ושם נכתב נכרים, וכאן נכריה, ומוסב על החוב. (יד) מברך רעהו, אם גם רבו כמו רבו מפרשי ספר משלי, בכל זאת עוד לא מלאתי אויב אשר בידו מפתח לפתוח לנו שערי הפסוק הסגור הזה, ולהביאנו פנימה אל תוכן כוונתו, ולזה נחרתי בפירוש ידידי מהר"ם לנדא נ"י, והנה לדעתי יס' מברך הישג הנריכה, פמו על פניו יברכך (אויב א' י"א) וכמהו, ובקול גדול ענינו לעיני כל, כי באשר נאמר פרוש על דבר לשם (עיין יהושע ב' א')

משלי כז

באור ע

(יא) ווערדע ווייזע, מיין זאָהן! זאָ ערפֿרײַעסט דואַ מיין הערץ,

אונד איך קאָן מיינעם לעסטערער נאַכדריקליך ענטֿגעגען.

(יב) דער קלוגע זיעהט דאָז אונגליק פֿאַראַויס, אונד שויטצט זיך דאַגעגען,

דיא ליכטזינגען וואַנדעלן פֿאַרט, אונד מײַסען עס ביסען.

(יג) ניטמט איהם דאָז קלייד וועג, דען ער וואַר בירגע פֿיר איינען אַנדערן,

פֿענדעט איהן פֿיר פֿרעמדע שולד.

(יד) ווער עפֿענטליך זיינען פֿריינד לעסטערט,

דעם ווירד עס מיט יעדעם נייען טאַגע אַלס שמאַץ אַנגערעכענט.

(טו) איינע רינגענדע דאַכטרויפֿע אָן איינעם רעגנערישען טאַגע,

אונד איין צענקישעס ווייב, זינד איינאַנדער גלייך.

(טז) ווער זיאַ בעהערבערגט, בעהערבערגט שטורמווינד,

אונד האַט דען זידליכען זאַמום¹ צו גאַסטע.

(יז) זאָ וויא אייזען געשליפֿען ווירד דורך אייזען,

זאָ דער מענש דורך אומגאַנג מיט דעם פֿיינגע בילדעטען.

(יח) ווער דען פֿייגענבוים וואַרטעט, געניעסט זיינע פֿרוכט,

ווער טרייאַ זיינעם העררן דיענט, ערלאַנגט עהרע.

וויא

¹ חײַן גײַפֿטווינד חײַן זידליכען זײַען זונד חײַן פֿפֿריקט.

הזה, גם עלת הרא"א שישתיק האשה הרעה בנח ידו הימנית, רחקה מני — ולכן בחרתי לי דרך אחר, ואבאר לך הוראת השמות בכסוק לפי דרכי, והוא, כי רוח הוא רוח סערה כמו ואחרי הרוח רעש (מלכים א' י"ט י"א) שענינו רוח גדולה וחזק. ושמן ימינו, הוא הרוח הנושג במדבר הנקרא בערבי (זחזוק) ודומה בהנחתו למלת שמן בעברית, ונקרא שמן ימין כי המדבר היה לנגב ארץ ישראל כנודע, והוא ימין, כמו כפון וימין אתה בראתם (תהלים פ"ט י"ג) והוי"ו של ימינו נוסף, כמו בנו בעור, ורבים כן. יקרא, הוא כמו ואת שלמה אחיו לא קרא (מלכים א' א' י') (געלעדען) ועוד רבים כמוהו, וזוה יחבאר הפסוק באר היטיב, כאשר יבין הקורא. (יז) ברול בברול, ידוע הוא, כי תהלוכות נעימה (איינען אַנגענעהשען אומגאַנג) לא ילמוד איש, לא מפי סופרים ולא מספרי, אך בהתנהגות עם חברת רעים, וזה כוונת הכתוב לדעתי, כאשר הברול יחד ברול ויתן לו פנים מזהירים כן איש יחד את פני רעהו, וכן יאמר בעל ל"א (חײַן געטליפֿענער זענט). (יח) נוצר תאנה, המשיל את האדון לתאנה כי העבד יחקה כללו.

פרי מעלליו: (יט) כמים.
הללו הפנים שאתה מראה
לתוכן הן מראות שלך: כן
לב האדם לאדם. חבירו
לפי מה שאדם יודע שחבירו
אזהבו כן הוא מראה לו
פנים: (כ) שזול ואבדון
לא תשבענה. מלקבל את
הרשעים לתוכם כשם שעיני
האדם רשע לא תשבענה
מלשוע אחר יצר הרע
מלמלאו'תאיתו: (כא) מלרף
כלי עשוי ללרוף כסף והבור
עשוי לבחון זהב ואיש נלרף
ומתחשב לפי מהללו ע"י
שחברות מהללות אותו
במעשיו הטובים ובחן לרבי'
אם טוב אם רע:
(כב) הריפות. חטים
הנדוכים במכתש. מכתש
אסיתא מורטיו"ר בלע"ז:
בעלי. הוא בזבז פולין
מורטר"ו בלע"ז ע"ש שמעלין
איתו ומכין בו תמיד וקרא
עלי: (כג) פני לאך. אל
יקלו בעיניך להתבונן בס
תמיד מה הם לריבים:
(כד) כי לא לעולם חוסן.
שם אתה עשיר בכסף
ובזהב שמת לא יתקיים
לעולם לנך אל תבזה דברים
קטנים שלך: (כה) גלה
חליר. בשוגלה החליר בימי
ניסן ויראה הדשא ונאספו
עשבים ללמות אז ייטב לך
שהיו גזותיהם של כבשים
ללבושך: (כו) ומחיר שדה.
ישו לך העתודים כי תאכל
הבשר ותמכור העורות:
(כז) ודי. פרוסתך ללחמך
ולחם ביתך תסתפק בחלב
העזים הרי מליכתו: והמשל
כן הוא פני לאך. הרב
המתמנה על הציבור ישאם בחיקו וינהלם לאט כי לא לעולם עושר ובזאת יאכל פירות והקקן
קיימת: גלה חליר. בשיתפשוטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים אל לבשו יהיו
התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר:

(יט) כמים הפנים לפנים
כִּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם:
(כ) שְׂאֹל וְאֲבֹדָה לֹא תִשְׁבַּעְנָה
וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׁבַּעְנָה:
(כא) מִצֶּרֶף לִכְסֵף וְכוֹר לְזָהָב
וְאִישׁ לְפִי מֵהֲלָלוֹ:
(כב) אִם-תִּכְתֹּשׂ אֶת-הָאוִילָוּ בַמִּכְתֵּשׁ
בְּתוֹךְ הַרְיֻפוֹת בְּעָלִי
לֹא-תִסּוֹר מֵעָלִיו אֲוִלָתוֹ:
(כג) יָדַע תִּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ
שֵׂרִית לִבֶּךָ לְעֵדָרִים:
(כד) כִּי לֹא לְעוֹלָם חוֹסֵן
וְאִם-נִזֹּר לְדוֹר דָּוָר:
(כה) גָּלָה חֲצִיר וְנִרְאָה-דִּשְׂא
וְנִאֲסְפוּ עֲשֻׁבוֹת הָרִים:
(כו) כְּבָשִׂים לְלִבּוֹשֶׁךָ
וּמַחִיר שָׂדֵה עֲתוּדִים:
(כז) וְדִי וְחֵלֶב עֲזִים לְלַחְמֶךָ
לְלֶחֶם בֵּיתְךָ וְחַיִּים לְנַעֲרֹתֶיךָ:
ואבדון קרי. ודור קרי.

בסו

המתמנה על הציבור ישאם בחיקו וינהלם לאט כי לא לעולם עושר ובזאת יאכל פירות והקקן
קיימת: גלה חליר. בשיתפשוטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים אל לבשו יהיו
התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר:

בסו

(יט) וויא דעם וואססערס שפיעגעל דיין אייגענעם בילד דיר צייגט,

זא זיעהעסט דוא אין אנדערער הערצען דיין אייגענעם נור.

(כ) וויא העללע אונד שאטטענרייך ניממער זאטט ווערדען,

זא זינד אויך דיא אויגען דער מענשען אונערזעטליך.

(כא) זילבער ווירד דורך דען טיעגעל בעוועהרט, גאלד דורך דען אָפֿען,

אונד דער מענש דורך זיינען רוף.

(כב) וואָללטעסט דוא דען נאררען אים מערזער צערשטאָסען,

אָדער אונטער גריטצע אין דער שטאַמפֿע,

דוא ווירדעסט זיינע נאַררהייט פֿאַן איהם ניכט אַבזאַנדערן.

* * *

(כג) קעננע גענויא דען צושטאַנד דיינער שאַפֿע,

זייא אויפֿמערקזאַם אויף דיא העערדען.

(כד) דען רייכטום דויערט ניכט איממער,

קעניגליכע שעטצע ניכט פֿיר אונד פֿיר.

(כה) איזט דאָ גראַז אויפֿגעשאַסען, צייגט זיך דיא פֿפֿלאַנ,

צע רייף,

זא לאַססע איינזאַמלען דער בערגע קרייטער,

(כו) אַלסראַן קליידען דיך דיא שאַפֿע,

פֿיר דען פֿעלדערטראַג האַסט דוא בעקקע,

(כז) אונד ציגענמילך הינלענגליך צו דיינער נאַהרונג,

צור נאַהרונג דיינעם הויזעם, אונד לעבענסאונטער.

האַלט פֿיר דיינע מעגדע.

דער

(יט) כמים הפנים, רבו המפרשים בו, ובאמת כלם לא נתחווירו לדעתי, ולי נראה, כי הכוונה כמו שגביט במים אך דמותינו, כן ימלא האדם אך רגשות לבנו בלב זולתו, ודבר זה ידוע בנסיון, כי לישר הולך, כל איש זך בעיניו, ומעקש דרכיו, ימלא בלב כל איש תוך ומרמה, ואנכי תרגמתי לפי הכוונה. (כ) שאול ואבדון, על דרך שאמ' להלן (ל' ט"ו) לעלוקה שתי בנות הב. (כא) ואיש לפי מהללו, אין להוליא הכתוב מפשוטו, שהכוונה כפי מה שיהולל; ופירש רבינו הרמב"מ בהקדמתו על התורה שהכוני של מהללו ענינומה שהוא מהלל, אם גם הוא נכון עד מאוד הוא נוטה כמעט לדרך הדרש, גם הדרשן המפואר רבי מנחם מפנו בספרו בינה לעתים בארו על הדרך הזה. (כב) בהוד הריפות, היא החטה הנכתשת (גריטלע) ומברו ותשת עליו הריפות (שמואל ב' י"ז י"ט). בעלי, הוא יד המכתשת ונקרא בל' חז"ל בזבוא, ונקרא כן לפי שמעלין אותו בשנותשין בו (בן מלך), ועיין ספר המלי' להחכ' געועניום. (כג) ידוע הדע, מכאן עד סוף הפרש' הערה להחשק בגדול לאן, ובדרך שאמרו חז"ל למה נקרא שם עשירות, שמעשרין את בעליהן. פני, מראיתם ותכונתם (איהרען אײטערן לױטטאנד). (כד) ואם נור, הראב"ע אמר אולר המלוכה, ואולי חסן עומד במקום שנים ועל פי דרכו תרגמתי. (כה) גלה חציר, גלה הוא כמו גלוי לכל העמים (אסתר ג' י"ד) וכדומה, והוא כפל הענין עם נראה דשא, וכן דעת הרד"ק כמו שהניא בן מלך, שהוא פועל עומד, כאלו אמר נגלה חציר, והוא כשיעלו גבעול ויתבטלו כל זרעם, והכוונה כמו שכתב הראב"ע נראו הדשאים והעשבים יאספו עמך ויהיה מאכל ללחך, וענינו לדעתי לעת החורף אם כלה דשא מן השדה, אז יהיה (כו) כבשים ללבושך, להתנסות בעת הקור, ומחיר שדה אשר לעת כזאת בל יתן סריו, יהיה עתודים לאכול ודי חלב וגומר וכן תרגמתי. (כז) וחיים, מענין יסיה איש עגלת בקר (ישעי' ז' כ"א) וכן תרג' החכם געועניום. לנערוחיד, הנה הנערות, אשר בימי הקטיו יטוו ויארגו בגדים ללרכי הבית.

כח

כח (א) נסו ואין רודף רשע. נסו הרשעים

כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף ולדיק אמין

לבו בהקב"ה כנפיה אשר יבטח בגבורתו: (ב) בפשע

ארץ רבים שריה. שזה פורענוי' לארץ בהיות שריה

רבים ואין נשמעין לאדם: ובאדם מבין. יתארך

הפורענות מלכווא: (ג) גבר רש. דין ע"ה עושק דלים

בדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את

השדה ואין עושה פירות: סוחף. שוטף ובמזנה

נסתחפה שדהו וכן (ירמיה מ"ו) נסחף אבירך נשטפו

ומעדו וכשלו: (ה) אנשי רע לא יבינו משפט. אינם

משימים לב לפורענות העתידה שיתבוננו בה

וישנו מדרכם וינללו-משפט יושטלא בלע"ז כך פירש ר'

תנחומא על דור המבול: ומבקשי ה' יבינו כל טובה

ורעה: (ו) טוב רש. אף עני שבתורה: הולך בתומו.

במעשי טובים: (ז) ורועה זוללים. מחבר לו נבלים

והוא ל' רעים: (ח) מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן

דלים. הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר ונוטלין ממונו

ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים והוא חנינ' דלים כך

דרשו תנחומ': (י) בשפתו. מלשון

ב א ו ר

כח (א) נסו, כמאמ' הראשון

בא הפעל ברבי' והשם

ביחיד, ובמאמר השני נהפך

הוא, והטעם יראה לי, כי

(א) נסו ואין רודף רשע

וצדיקים ככפיר יבטח:

(ב) בפשע ארץ רבים שריה

ובאדם מבין ידע כן יארך:

(ג) גבר רש ועשק דלים

מטר סחף ואין להם:

(ד) עזבי תורה יהללו רשע

ושמרי תורה יתגרו בהם:

(ה) אנשי רע לא יבינו משפט

ומבקשי יהוה יבינו כל:

(ו) טוב רש הולך בתמו

מעקש דרכים והוא עשיר:

(ז) נוצר תורה כן מבין

ורעה זוללים יכלים אביו:

(ח) מרבה הונו בנשך ובתרבית

לחונן דלים יקבצנו:

(ט) מסיר אָזנו משמע תורה

גם תפלתו תועבה:

(י) משנה ישרים בדרך רע

ותמימים ינחלו טוב:

חכ

וחרבית קרי

נודע שהמליץ ישים תמיד תמונה לנגד עיניו, וכל אשר ידבר בשפתיו גם עיניו יחזו, והנה המליץ ראה אנשים נסים באין רודף, ובחפזם לא הכירם מיד, אך כאשר עברו לפניו אחד אחד, ידע את האיש כי הוא רשע, וקרא להעומדים ראו! הלא ידעתם את האיש הזה מי הוא זה, אבל הצדיקים אשר עמדו על מקימם בטח הכיר בהנטה הראשונה, ולכן אמר השם ברבים, והזכיר הפעל ביחיד בדרכו. (ב) בפשע ארץ, כבר מלתי אמורה שאין לי עסק בעניני חכמת

המדיני

- (ב) דער גאטטלאזע פליעהט ווען ניעמאנד פערפאלגט, אונערשראקקען וויא דער לעווע איזט דער פראממע.
- (ג) איזט דאז לאנד אין אויפרוהר, זא שטרעבען פיעלע נאך דער הערשאפט, נור דער שטאטסקלוגע מאן ווייס דיא ארדנונג וויע. דער הערצושטעללען.
- (ד) איין ארמער רעגענט, דער דיא דירפטיגען דריקקען מוס, גלייכט איינעם רעגענט, דער דיא ערנדטע פערדירכט.
- (ה) געזעטץ פערפאלגער פרייזען דען פערפאלער, געזעטץ בעאבאכטער עראייפערן זיך איבער איהן.
- (ו) בעזע מענשען וואללען דאז רעכט ניכט ערקעננען, גאטטעס פערעהרער בעגרייפן עס גאנץ.
- (ז) גליקליכער דער ארמע, דער אין אונשולד וואנדעלט, אלס דער פאלשע, דען זיין רייכטהום בעטהערט.
- (ח) איין ווייזער זאהן בעהערציגעט לעהרע, ווער זיך צו שלעממען געזעללט, בעשעמט זיינען פאטער.
- (ט) ווער זיך דורך צינו אונד וואכער בערייכערט, זאממעלט נור פיר דען מולדטהעטיגען.
- (י) ווער זיין אחר דער לעהרע ענטזיעהט, דעססען געבעטה זא גאר, איזט דעם עוויגען איין גרייל.
- (יא) ווער רעדליכ וואנדעלנדע אויף געפעהרליכען וועג לייטעט, פעללט זעלבסט אין איינע גרובע, דען אויפריכטיגען ווירד נור גוטעם צוטהייל.

אפט

המדיני, ולכן גם פה אשמור את דרכי, ויאבאר אך המלות. רבים שריה, שעורו רבים חפלים להיות שריה. בו יאריך, לדעתי יאריך פה הוא כמו יעריך בע"ן, כמו ארוך בדח"ל עיין מערכי לשון ערך ארך, והכוונה שאך איש המנין יודע להעריך תכונת העם על כנה כנתמלה, וזוה חבין תרגומי. (ג) גבר רש, לדעתי הפסוק נמשך למעלה על פס' ע ארץ וגו' כי לעת הזאת גם רשעים יגיעו לממשלה כנודע, וע"ז אמר, הגבר רש, אשר הוקס על, לריך לעשוק דלים, ואס יזכר לחס העם, יבטיח להם לתת די מחסורם, אמנם דבריו המה כמטר סחף אשר אך לשוא נקוה ממנו תבואה בקליר. (ד) יתגרו בם, תרגמתי כדעת השלם הרא"א, שהכוונה יתגרו ברשע, ואס גם צא נס ברבים, אין זה זר כל כך כנודע, והרא"ב פירש יתגרו בם בעוזבי התורה, אבל זה ישמית הוד סדר המאמרים כאשר יבין המשביל. ולדעת הרל"ב עוזבי התורה עומד במקום שנים ושעורו, עוזבי התורה יתגרו בשומרי התורה, וא"כ יהיה מלת בם אך לחזק, כמו אשר אני נותן להם לבני ישראל (יהושע א') ורבים כמוהו, והבזכר

יזכר. (ה) יבינו כל, לדעתי הכוונה כל המשפט. (ו) מבואר לעיל (י"ט א'). (ז) נוצר חורחה אולי מלת אביו במאמר השני נמשך גם אל הראשון, ושעור הכתוב, בן מבין נולד תורת אביו. (ח) לחונן דלים, כענין יבין ולדיק ילכש (איוב כ"ז י"ז). (ט) חסלתו הועבה, תרגמתי כדעת הרא"ב, תפלתו שיתפלל לה' בלרתו, תתעב. (י) משגה ישרים, המישרים ללכת משגה בדרך רע להכשילם בלנים ופחים. בשחוחו, הכשדי תרגם בנמלא הוא נפל, וא"כ הכנוי של בשחוחו הוא נוסף, או נאמר שהכוונה על השוטה אשר חשב להפיל בה רעהו, ואנכי תרגמתי כפי מלת לשון אשכנזי בלי כנוי כפי העתקת הכשדי. ינחלו טוב, המעתיקים הראשונים תרגמו, כאלו נכתב ינחלו טובו, ויהיה הוי"ו של בשחוחו מושך עלמו ואחרת עמו. וכן נראה דעת הרא"ב, שאמר ינחלו טוב אחר מות המשגה, ויהיה זה כענין הפסוק שלפני פניו יחקרנו

מלשון שחת: (יא) איש עשיר ודל מבין. כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכם: (יב) יחופש אדם. יתחפש בכל מיני עלילות: (יג) ומודה ועוזב. מודה פשעיו ועוזבם משום זה עוד: (יד) מפחד תמיד. דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה: (טו) ארי נוחם. הוא להם: ודוב שוקק. נהימה לארץ ושקקה לדוב שניהם ל' לעקה: (טז) חסר תבונות. מחודק שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקי' כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שהרי האונא בלע יאריך ימים: (יז) אדם עשוק בדם נפש. (יח) עליו עושק דם) הוא המחטיא את חבירו ואבדו נפש על ידו: עד בור ינוס. עד יום מותו ינוס לעזר' שיתכפר לו ואל יתמכו בו משמי' להספיק לשוב שלא יחא הוא בג"ע ותלמידו בגיהנום כך נדרש במסכת יומא: (יח) יפול באחת. ברעה אחת ואין תקימה למפלתו: (יט) ישבע ריש. עניות: (כ) איש אמונות. הנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה: ואן להעשיר. דוחק השעה להתעשר בשל עניים: יפצע

(יא) חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו: (יב) בעלון צדיקים רבה תפארת ובקום רשעים יחפש אדם: (יג) מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועוזב ירחם: (יד) אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה: (טו) ארינהם ודב שוקק מושל רשע על עם דל: (טז) נגיד חסר תבונות ורב מעשקות שנאי בצע יאריך ימים: (יז) אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו: (יח) הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת: (יט) עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש: (כ) איש אמונות רב ברכות ואין להעשיר לא ינקה:

חכר

שנא קרי ר' זעירח

ב א ו ר

(יא) יחקרנו, תרגמתי על פי העתקת החכם גזענינו (פעל חקר), והכוונה שהדל מבין יחקר, כי העשיר חכם בעיניו, ומוזה ידע לכלכל דבריו באופן שלא יפגע בכבוד חכמתו. (יב) בעלון צדיקים, כלומר אם ידם תקיפה וירננו מרוב טוב, רבה תפארת, תהיה תפארת העם והיא הלחמתם ובכבוד עשרם רבה, וגלויה לכל, וישמע אך קול שזון וקול שמחה בעיר, אולם בקום רשעים יסתר כל אדם, וכל יראה את עלמו אף כי כבוד ביתו. (יד) אשרי אדם, הנה האדם אשר יתבונן על דבר ערם עשותו, וידאג תמיד סן לא ילח, הוא מאושר, כי הוא יודע לבחור הדרך יוליכנו אל חפלו, וישכיל להסיר כל המכשולות אשר ימנעוהו מלהסיק רונו; אולם המקשה לבו ולא ישמע בקול השכל, אך יעשה מה שלבו חפן ככל העולה על רוחו מבלי

משלי כח

באור עג

(יא) אָבֵט דִּינְקֵט דַּעַר רִיבֵעַ זִיךְ וּוִיזַע,

דַּעַר פֶּערשטענדיגע אַרמע דורכשוועט אַהן.

(יב) וּוָאָ דִּיאַ גַּערעכטען פֶּראַהלאַקקען צִיגט זִיךְ דַּעַר וּוּאָהלשטאַנד אַללגעמיין,

וּוּאָ פֶּרעפֿלער עמפֿאַרקאַממען פֶּערברגט זִיךְ דַּעַר מענש.

(יג) וּוּעַר פֶּערברעכען פֶּערמענטעלט ווִירד נִיכְט גִּליקליך זִיין, וּוּעַר זִיאַ אִיינגעשטעהט אונד אונטערלעסט, ווִירד בעגנעדיגט.

(יד) הִייל דַּעַם מאַננע, דַּעַר שטעטס בעדעכטיג אִיזט,

דַּעַר וּוּאָגעהאַלו שטירצט אִינו אונגליק.

(טו) אִיין בריללענדער לעווע, אִיין גיעריגער בער,

אִיזט דַּעַר בעזע רעגענט דַּעַם אַרמען פֶּאַלקע.

(טז) וּוּאָ בעדריקונג העררשט, אִיזט דַּעַר פֶּירשט אִינֵי זִיכְטסלאַז,

דַּעַן נור, דַּעַר האַבזוכְט האַססט, רעגיערעט לאַנגע.

(יז) אִיין מענש מיט בלוטשולד בעלאַסטעט,

בִּז אִינו גראַב ווִירד ער אונשטעט הערום אִיררען,

ניעמאַנד ווִירד אִיהן פֶּעסט האַלטען קעננען.

(יח) דַּעַם רַעַרליך וּוּאַנדעלנדען ווִידערפֿ, הרט הִייל,

וּוּעַר קרוממע וועגע געהט, ווִירד אִינמאַהל שטירצען.

(יט) וּוּעַר זִיין פֶּעלד בעאַרבייטעט, ווִירד דַּעַם בראַדעסזאַטט;

וּוּעַר לעערע פּלאַנע פֶּערפֿאַלגט, נִיממט אִימער

כּעהר אַן אַרמוטה צו.

(כ) וּוּעַר נאַך פֶּעסטעם פֶּאַרוזאַטצע האַנדעלט, האַט פֶּיעל

זעעגען,

וּוּעַר צו פֶּאַראַייליג נאַך רִיכְטהום שטרעכט, ענטגעִי

העט דַּעַם פֶּערלוכטע נִיכְט.

פֶּאַר=

מנלי השתכלות, הוא יפול

ציעה. (טו) ארי נוהם,

מדרך האריה לנהום בקול

מר לורח לעת ירעב. ורב

שוקק, כמו ונפשו שוקקה

(ישעיה כ"ט ח') וכן נפש

שוקקה (תהלים ק"ז ע')

וכלם מענין תשוקה.

(טז) נגיד חסר תבונה,

ככל כמי יגעתי להטעים

מליצת הפסוק הזה, למען

יהיה דלתיו מתאימות, כי

כבר העיר החכם הרא"א

כי לכל הפירושים לא נמלך

הכתוב היטיב, והכונה

לדעתי, שאם תראה חכם

ורוב צעיר, ידוע תדע כי

המושל חסר תבונה הוא,

שלולי זאח, הלא ישכיל ויבין,

שאך הזונא בלע וימחה

ציד ענדיו החומסים, הוא

יארך ימים על כסאו, וכן

תרגמתי; אולם הע' זקנים

העתיקו (והיין פירטט דער

קיינע חיינקינפֿטע העט)

ועליו אמר השלם רא"א,

שהסגרו חסר תבונות,

ולי נראה שהם הבינו

תבונות כהיפך כמי

תבונות מענין מתנובות

שדי (איכה ד' ט"ו), וגם

לפ"ז יהיה שזור הכתוב

הפוך נגיד רב מעשקות

חסר תבונות וגו' ויתורגם

(ווח געוואַנטטעהטיגקייִ

טען זיך הייפֿען פֿעהלען

דען פֿירטטען דיא אִינֵי

קונפֿטע א. ג. ו.) . ולידי מהר"ם לנדא נ' פירוש אחר בפסוק הזה, ודעתו, נגיד חסר לב הוא

הגושא, ורב מעשקות הוא הגושא, כדעת יתר המפרשי' ובסדר הכתוב, ויארך ימים הוא לקריאה,

כי המליץ יאמר, מי יחן כי הזונא בלע יארך ימים על מלכותו, ויתורגם (ווח דער פֿירטט בע

טרענקטער אִיינזיכְט אִיזט, העררטט בעדריקונג; ווער זוכער העכזוכְט האַססט — זי ער

לעבע זאָנגע!) (יז) עד בור יבום, תרגמתי בור כדעת הרא"ש נע ונד תהי' בארץ. אל יתמכרו, התומכים, כי אין

איש אשר יוכל לתמוך בו, ולעבד אותו במקום אחד. (יח) ונעקש דרכים, כתב הרא"ש נע דרכי' אינם

שנים לבד, כלומר מספר האוגי, והעד באחת שהב"ית נקודה בשוא ע"כ, וכונתו, שאם תהי' השעור

שני דרכים, אז היה לריך לבוא הב"ית בשפת"ח, להורו' על אחת משניהם, ולכן אמר שענינו דרכים

רבים, ולזה לא נודע באיזה דרך יבאל. — ואם גם אין ספק שאחת מוסב על הדרכים, תרגמתי

לנחות המליצה בלשון סתמי, שלא נתפרש אס הכוונה על המקום או על הזמן, כי יוכל להיות

ענינו פעם אחת, כי סעס פעמים זכר ופעמי' נקבה. (יט) מזואר לעיל (י"ב י"א). (כ) איש אמונות,

לדעתי אמונות הוא מענין והי ידיו אמונה (שמות י"ז י"ב) שהוראתו התמדה והקיום

(כא) ישע גבר. המטה
 משפט: (כב) נכהל להון.
 מזהר להרבות הון וגזול
 תרומותיו ומעשרותיו: כי
 חסר יבואו. חסרון יבא
 לו שהמארה תשתלשם
 בצעשה ידיו: (כג) מנבית
 אדם וגו'. על עבירות
 שבידו ומפרישו מהם: אחרי
 חן. לאחר זמן חן ימלא
 בעיניו יותר ממחליק לשון.
 מנינו צב"ר כ"מ שנאמר
 אחרי אינו אלא מופלג אחר
 ממך. בתחומא על אלה
 הדברים מנבית אדם אחרי
 זה מזה שהוכיח את ישראל
 אחר הקב"ה שנקראו לאן
 אדם שנאמר (יזקאל ל"ד)
 אדם אתם ונאמר בו כי
 מלאת חן בעיני (שמות
 ל"ג): משחליק לשון. זה
 כל מה שאומר לישראל דברי'
 מתקנים מה טובו אליך
 יעקב (במדבר כ"ד) משה
 מכרו השמרו לכם סניפתה
 ובלבם מכרו ומחניף עשו
 תאותכם ואינו מקפיד. לא
 חש אלו יכזב (שם) באומות
 א"ל כנס אומר ולא יעשה
 וילמה כזה על שניהם
 נאמרו פלעי אוהב ונערתו'
 כזיקת שונא (לעיל כ"ז):
 (כח) גזול אביו. הקב"ה.
 ואינו כ"י המחטיף את
 הרבים כגזול הקב"ה מפריד

(כד) הִבְרִי-פָנִים לֹא-טוֹב
 וְעַל-פֶּת-לֶחֶם יִפְשַׁע-גֹּבֵר:
 (כז) נִבְהַל לַהוֹן אִישׁ רַע עֵין
 וְלֹא-יָדַע כִּי-חֶסֶד יִבְאֵנוּ:

(כג) מוֹכִיחַ אָדָם
 אַחֲרֵי חָן יִמְצָא מִמְּחֻלִּיק לְשׁוֹן:
 (כד) גּוֹזֵל וְאָבִיו וְאִמּוֹ וְאָמַר אֵין-פֶּשַׁע
 חֵבֵר הוּא לְאִישׁ מִשְׁחִית:

(כה) רַחֲב־נֶפֶשׁ יִגְרָה מְדוֹן
 וּבִטָּח עַל-יְהוָה יִדְשֵׁן:
 (כו) בּוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כֶסֶל
 וְהוֹלֵךְ בְּחִכְמָה הוּא יִמְלֵט:

(כז) נוֹתֵן לְרֵשׁ אֵין מַחֲסוֹר
 וּמַעֲלִים עֵינָיו רַב־מְאָרוֹת:
 (כח) בְּקוֹם רְשָׁעִים יִסְתַּר אָדָם
 וּבְאַבְדָּם יִרְבּוּ צַדִּיקִים:

הרבים כגזול הקב"ה מפריד ממוז בניו וגזול מהם טובה: משחית. ירבעם: (כח) רחב נפש.
 להשיג כל תאותו: יגרה מדון. מגרה עליו מדת הדין: (כז) נותן לרש. לדקה (אין מחסור
 להרבות לו לדקה סא"ל) וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד:

מקשה

ב א ו ר

(פֶּשַׁע טִיבִיט), וכן חליים רעים ונאמנו' (דברים כ"ח נ"ט) חוקים וקיימים, עיין ספר המלים
 לזכר געזעניוס, והכוונה כי האיש אשר יעשה כל דבריו באמונה כפי משפט השכל שראוי לעשות,
 ישיג רב זכות, אולם מי שהוא אך אץ להעשיר מבלי להתבונן היטיב על איזה אופן יוכשר
 לאגיע אליו, או שלא יתמיד באמונה בעלתי כפי אשר נזרה חכמתו. לא ינקה, מנוק, והוא
 מקרא קלר. (כא) ישע גבר, לכל המפרשים לא יתקשרו המאמרים היטיב עם לזות
 המליכה, לכן בחרתי בשירוש והעתקה אשר השכיל ידידי מהר"ם לנדא נ"י, והוא כי ישע
 כענין כהחם הפושעים (דניאל ח' כ"ג) שהוא לדעת ר' יונה (עיין בשרשים לרד"ק) העוונת ש' שעברו
 עליהם, ויורה שיש פשע כאחיו עון חטאת ואשם גם על המרי גם על הגמול,
 וכוונת הפסוק הכר פנים לא טוב, כי מן הראוי, שגם הגבר, והוא האיש הנכבד, אף אם חטא לעשוק
 את

- (כא) בארטה יליכקייט איזט ניעמאהלס רעכט, בעטראפע עם אויך נור איין שטיק בראך, דער אנגעזעהענסטע מיסטע בעשטראפט ווערדען.
- (כב) דער געוויננזיכטיגע, זאָ וויא דער גייטציגע, קיינער מערקט עם, דאָס דיעזעס איהנען נור מאַנגל על ברינגט.
- (כג) ווער איינען מענשען צורעכט ווייזט, ווירד ענדליך מעהר גונסט פֿינדען אַלס דער שמייכלער.
- (כד) ווער פֿאַטער אונד מוטטער בעשטיעהלט אונד גלויבט עם זייא קיין פֿערברעכען, איזט איין גענאָסטע דעס שענדליכען רייבערס.
- (כה) דער אונערזעטליכע איזט אימער פֿאַן צאַנק אויפֿ גערייטצט, ווער אויף גאָטט פֿערטרויעט, איזט רוהיג אונד גע־דיהעט אימער.
- (כו) ווער זיך אימער זיכער גלויבט, איזט איין טהאָר, ווער מיט ווייזער פֿאַרזיכט האַנדעלט, ענטגעהט דער געפֿאהר.
- (כז) ווער געגען דען אַרמען פֿרייגעכוג איזט, ווירד ניע מאַנגעל ליידען, ווער פֿאַן אהם דיא אויגען אַבווענדעט, דען טריפֿפֿט פֿיעל אונגליק.
- (כח) וואָ פֿרעפֿלער עמפֿאַרקאָממען, מום דער עדלע מאַן זיך פֿערברעגען, געהען זיא צו גרונדע, ערהעכען זיך דיא גערעכטען.

איין

אח חניו בדבר קטן כפת לחם, יסע, יענע, והוא דבר דבור על אופניו. (כב) נבהל להון, לדעתי הכוונה, כי נבהל להון והוא האן להעשיר, ורע עין הכלי, לא ידעו כי המדות האלה יביאו לידי מחסור, וכא הפעל ביחיד כדרכו, שעל כל אחד ואחד ידבר. (כג) אהרי חן ימצא תרגמתי כדעת רש"י, שאמר אחרי כן חן ימלא בעיניו יותר מזמליק לשון; ויראה לי, כי נאמט מלת כן שלא לחבר שתי מלות דומות כן וכן, כי אין זאת לכות הלשון, אס לא יכין המליץ לשון נופל על לשון (ווקרט. טפיעו), וכא אחרי כפתה הר"ש תמורת הלירי, כי גם לר"ש לפעמים דין הרחבה. (כד) ואומר איד פישע, אין עלי פשע, כי הכל שלי הוא באמת (ראז"ע). לאיש משחית, גזלן וחומס כי לנסוף יהי' גם מלקטס את הנריות. (כה) רחב בפש, שי שנפשו לא תמלא הוא יגרה את עלמו תמיד על ידי הריב שיהי' לו עם אחרים ולא יסקוט ולא ינוח ולא יראה נחת כל ימיו, אולם הבוטח בה' ושמת בחלקו, הוא ימלא מרגוע בעמלו וידשן; וליופיה המלי' הוספתי בתרגומי (איזט רוהיג), כי בזה תושלם התנגדות המאמרים, ובאמת כל עברי וכלל הוראה הזאת בפעל דשן. (כו) בוטח בלבו, מי שיחשיב בלבו שהוא בטוח ולא יאונה אליו רעה הוא כסיל, אולם ההולך בדרך החכמה הוא ימלט, שעורו ימלט מלרה, וכן כתב הר"ב. (כז) ומעלים עיניו, מן הרש המזכר, (ראז"ע). רב מארוח, מענין ושלחתי בנס את המלכה (מלאכי ב' ד') שהיא חקרן הטובה והכרחה, כמ"ס הרד"ק בשרשי', ולכן עומד כאן לעומת אין מחסור. (כח) יסתר אדם, ענינו אדם נכנע, וכן אמר הר"ב בע.

מקשה לז הזמעים, כי ידבר אך דברי נאזו וקללו, פתע ישנר ושומעיו ירדכוהו מרדף בלתי מחשך, ויתורגס (ווער דורך זיינע לורעכטוויוונג נור נאך פערטטאקטער ווערט, געהט פאעטלויך ז. א. ג. ו. ו.) (ב) ברבות צדיקים, ברב ת הוא מענין רבביתו, כלומר שיגיעו לגדולה. (ג) ורעה זנוח, האמת כי הדברים ככתנם, אך למען הלנע לכת אחזתי בתרגו' הרא"א. (ד) מלך במשפט יעמיד, מי שהוא מלך באמת על פי הדת שהוא יורש עליו ויש על כסא אביו, הוא יוכל להעמי' הארץ במשפט, כי הכל סרים למשמעתו בנפש חפנה, אולם איש תרומו, והוא הא' התנשא על כסא ולא לו משפט המלוכה, והרסנה, כי יתרכו ריב ומדון, ולא תמוש רעה מחוך ממלכתו עד כי תאבד ותהי' למשיסה, ואין להאריך בענינים האלה. (ה) גבר מחליק, אינו מן הלורך לאמר שכון על איש נכבד, הלא נאמר ודרך גבר בעלמה (לקמן

- (f) איין מענש, דער ביא ציכטיגונג דעננאך הארט, נעקקיג בלייבט, געהט פלעטצליך רעטטונגסלאס צו גרונדע.
- (ג) ווען דיא פראַממען זיך ערהעבען, פרייעט זיך דאז פאלק, וואָ דער גאָטטלאָזע העררשט זייפצעט עס.
- (ג) ווער ווייזהייט ליעבעט, ערפרייעט זיינען פאַטער, ווער שוועלגערייען נאַכהענגט, פֿערגיידעט פֿערמעגען.
- (ד) איין קעניג ערהעלט דורך גערעכטיגקייט דען שטאַט, דער עמפאָרקעמטלינג צערשטעהרט איהן.
- (ה) ווער זיינעם נעכסטען שמויבעלט, אומשטריקט דעססען פֿיסע מיט איינעם נעטצע.
- (ו) אין דעם פֿרעפֿלערם פֿערברעכען, ליעגט זיין פֿאַלל־שטריק, דער פֿראַממע ווירד אימטער פֿראָה אונד פֿרעהליך זיין.
- (ז) דער גערעכטע ווירדיגט דאז רעכט דער אַרמען, דער פֿרעפֿלער ווילל דיעס ניכט אַנערקענען.
- (ח) שוועטצער פֿאַכען צאָרן אַן אין דער שטאַדט, ווייזע וויססען איהן צו דעמפֿען.
- (ט) ווילל איין ווייזער מיט דעם טהאַרען רעכטען, זאָ ווירד דיעזער באַלד אויפֿפֿאַהרען, באַלד שפּאַט־טען, אונד נייע רוהיג אויסהערען.
- (י) בלוטגייעריגע האַססען דען רעדליכען, רעכטשאַפֿענע שטרעבען נאָך זיינער פֿריינדשאַפֿט.

דער

ל' י"ט. (ו) בפשע איש רע, כמו שתרגם הכנדי גברא בישא בחזיה מתלי, ולכן עד מהרה נהפך שמחתו לאבל, אך אחרית הדיקתבורך, ולזה ירון וישמח תמיד. (ו) וודע צדיק, הדיק יודע, כי הדל הוא אנוש כערכו ולא נופל ממנו דבר, וישכיל שלרש ועשיר משפט אחד להם; אולם הרשע לא יבין דעת, כלומר לדעת זאת, כי בעיניו הדל הוא חדל אישים, וכלל נחשב הוא. (ח) אנשי לצון, אשר ידברו ככל העולה על רוחם ואת אשר שמעו, מבלי להבחין בין אמת לשקר, המה יפחו את המחלוקות בהנליהם וכזבים בעיר, והחכמים ישיבו אף, אם גם בנר החל נגף המרינה, ומלת אף במאמר השני עומדת במקום שנים כמו שתרגם החכם הרא"א, ושעורו יפחו אף קריה. (ט) איש חכם, תרגמתי ע"פ דעת הרל"ג, שהכוונה שאם איש חכם נשפט עם איש כסיל הנה הכסיל פעם יבעוס ופעם ילעג, ולא יניח להחכם להשלים דבריו. (י) יבקשו נפשו, הלכתי בעקבות השלם רא"א, כי כן דעת רש"י, שאמר לשון חנה עיין עס, וכן כתב הרל"ג מבקשים רטוגו.

(יא) באחור ישבחה. כסיל
 הכסיל כל רוחו בא החכם
 וישפילנו במעני' לשונו ודומה
 לו משנית שאון ימים (תילי'
 ס"ה) בשוא גליו אתה
 חשבהם (שס ס"ט): ואיש
 חכמים. איש מזימות בעל
 תורה. ורבותיו. פירשו
 תלמיד שאמר לרב השניני
 פרק א' ומלמדו: (טו) ונער
 משולח. ששלחו אביו ללכת
 בדרכי לבוסופו מביש אמו
 ישמעאל על שהיה רשע גרם
 לשרה שאמרה לאברהם גרש
 את האמה וגומר (בראשית
 כ"א): (יח) באין חזון יפרע
 עם. כגורמין ישראל
 שהנבואה מסתלקת מהם
 ע"י שהם מלעיבי' בניאי'
 יפרלו גם פרלות ויולאים
 לתרבות רעה: (יט) כי
 יבין ואין מענה. כיון שרואהו
 שמוכיוו שותק והוא חוזר
 ומקלקל לכך כריך ליסרו
 במכות ועונשין ולא דבר על
 טבד ממש אלא על כל
 הממרים דברי השופטים:
 (כ) אין בדבריו. ממהר
 ונכהל להשיב: תקוה לכסיל
 ממנו. יש לכסיל תקוה יותר
 ממנו: (כא) מפנק מנוער
 עבדו. ילד הרע: מנון. שליט
 וכן לפני שמש ינון שמו
 (תילים ע"ב) וכן כל כין
 שנמקרא שהנין קס תחת
 אביו לשלט בכנסיו: (כב) איש
 חף יגרה מדון. כמשמעו
 מדון

ב א ו ר

(יא) כל רוחו, תרגמתי
 כפי העתקת הכשדי שאמר
 כולה חומתיה, כי כן
 הוראת שם רוח לפעמים,
 כמו אס רוח המושל תעלה
 עליך (קהלת י' ד').
 באדור ישבחה, כלומר

החכם יאחר את כעסו וישבח
 מקייב, אס המושל יענה און

(יא) כל רוחו יוציא כסיל
 וחכם באחור ישבחה:
 (יב) משל מקשיב על דבר שקר
 כל משרתיו רשעים:
 (יג) רש ואיש חכמים נפגשו
 מאיר עיני שניהם יהוה:
 (יד) מלך שופט באמת דלים
 כסאו לעד יכון:
 (טו) שבט ותוכחת יתן חכמה
 ונער משלח מביש אמו:
 (טז) ברבות רשעים ירבה פשע
 וצדיקים במפלתם יראו:
 (יז) יסר בנה ויניחה
 ויתן מעדנים לנפשה:
 (יח) באין חזון יפרע עם
 ושמר תורה אשרהו:
 (יט) בדברים לא יוסר עבד
 קייבין ואין מענה:
 (כ) הזית איש אין בדבריו
 תקוה לכסיל ממנו:
 (כא) מפנק מנוער עבדו
 ואחריתו יהיה מנון:
 (כב) איש אף יגרה מדון
 ובעל חמה רב פשע:

גאוח

אחור כמו משנית שאון ימים (תילים ס"ה ח'). (יב) מושל
 למלשינים יעשה כל משרתיו רשעים, כי ילכו רכיל למען מלוא סן
 22 יניו

(יא) דער טהאָר אייסערט זיינען צאָרן גלייך,
דער כַּערשטענדיגע ווייס ריקהאַלטענד איהן צו אונז
טערדריקקען.

(יב) וון דער רעגענט פֿאַלשען אַנקלאַגען געהער גיבט,
ווערדען אַללע זיינע דיענער בעזעווייכטער.

(יג) דער אַרמע אונד דער אונטערדריקטע ווערדען שווער
היימגעזוכט,

אַבער גאָטט ווירד איינסט ביידער אויגען ערלייכטען.
(יד) איין קעניג, דער דיא אַרמען מיט טרייע ריכטעט,
דעססען טהראָן שמעהט אימער אונערשיטטערליך.

(טו) שטראַפֿרוטהע אונד צייטיגונג מאַכען דען קנאַבען ווייזע,
דער זיך זעלבסט איבערלאַססענע, בריינגט דער מוט-
טער שאַנדע.

(טז) וואָ פֿרעפֿלער זיך ערהעבען, דאָ הייבט לאַסטער זיך,
אַבער דיא גערעכטען ווערדען דערען פֿאַלל זעהען.

(יז) צייטיגע דיינען זאָהן, ווירד ער איינסט דיר איין רוי-
היגעס לעבען פֿערשאַפֿען,
אונד דיא בעסטע פֿפֿלעגע דיר ריינען.

(יח) וואָ קיינע פֿאַלקסלעהרער זנד, פֿערווילדערט דיא
נאַציאָן,

דען נור ווער דאָ געזעטן בעאַכאַטעט אַיזט גליקליך.
(יט) דורך וואָרטע קאָן איין זאָלער קנעכט ניכט גע-
בעסערט ווערדען,

דער, ווען ער אויך בעגרייכט, דאָך אונגעדאַרזאַם אַיזט.
(כ) בעמערקסט דוא איינען בענשען, דער פֿאַרשנעלל
אים רעדען אַיזט,

וואָהרליך דער טהאָר בערעכטיגט צו בעסערען ער-
וואָרטונגען אַלס ער.

(כא) פֿערצערטעלט מאַן איינען שקלאַפֿען אין דער יוגענד,
צו לעטצט ווילל ער וויא אייגענער זאָהן געהאַלטען זיין.

(כב) דער אויפֿפֿאַהרענדע פֿעראַנלאַסט צאַנק,
דער צאָרנמיטהיגע פֿיעל אונגהייל.

שטאַלץ

בעניויו: (יג) חכמי, תרגמתי
כדעת הרא"ב והרד"ק
שהוראתו שזר, כמו והס
תכו לרגליך (דברי' ל"ג ג').
ואיש חכמים נפגשו, הוא
מענין ויפגשוהו ה' (שמות
ד' כ"ד) שהוא נרדף עם
פגע, וכוננת הכתוב, חסגם
הרש ואיש חכמים, המה
נגועים עד מאד, הנה ה'
יאר עיניהם ויוליאם
מתשנה לאורה; ואל תתמה
קורא הנעים, כי לעיל
(כ"ב ב') תרגמתי נפגשו
באופן אחר, כי כבר אמרתי,
כי המליץ ישתמש במאמר
אחד לענינים שונים, ולכן
עלינו להעתיק הוראת
המלות כפי מקומם. (טו)
שבת וחוכחה, ענינו שבת
תוכחה, ולכן יבוא הפעל
יתן ביחיד. יהוה חכמה, שגורו
יתן לנער חכמה. ונער
משלח, שילך על פי רלונו,
(ראב"ע ורלב"ג). (טז)
בדבוח רשעים, ענינו כמו
לעיל פסוק ב' ברנב' לדיקי'
ע"ש. (יז) יסר בנך, אס
תיסר את בנך בימי נעוריו,
או לעת זקנתך יניח לך,
שכל תלטיך עוד ללאת
ולבוא ויכלכל שיבתך
במעדנים. (יח) באין חזון,
שגורו באין איש חזון
(הראב"ע), והכוונה על
הנביאים ממש, כי המה
הורו את העם בימים ההם
בדרך אשר ילכו בו, וכבר
יסד שמואל בית ועד לבני
הנביאים' (פרקפֿעטענטולע),
וע"ז אמר המליץ, כי באין
חזוים יסרע העם, וילכו
שובב בדרך לבס, ולא ישיגו
האזר אשר הוא אך נחלת שומרי התורה. (יט) ואין מענה, שרש ענה יורה גם על הרבון
והתעסקות (געוועהרען, ווילפֿטהרען) כמו אנוכי אענה את השמים (הושע ב' כ"ג) ועיין שרשים
לרד"ק — ומה מענה כאן כלומר שלא ייזה רלונוך, אס גם יבין שאתה חסן בדבר והוא יודע
לעשותו, ומלת כי הוא במקום אשר או אס, ושגור הכתוב, העבד אשר יבין ואין מענה,
הוא לא יסר בדברי' וכן תרגמתי. (כא) משנק, מענגו ומעדנו, תרגום מעדני מלך תפנוקי
מלכא (בן"לך). מנון, חסן להיות כנן, והוא מן גין (ראב"ע). (כב) יגרה מדון, מלת
יגרה עומדת במקום שנים, כי שגורו ובעל חמה יגרה רב פשע, ופשע כולל כל מרי וכל הטאת.
יהפך

(כג) גַּאֲוֹת אֲדָם תִּשְׁפִּילֵנוּ
 וְשֹׁפֵר רוּחַ יִתְמָךְ כְּבוֹד:
 (כד) חוֹלֵק עִם-גָּנֵב שׁוֹנֵא גִפְשׁוֹ
 אֱלֹהִים יִשְׁמַע וְלֹא יִגִּיד:
 (כה) חֲרַדַּת אָדָם יִתֵּן מוֹקֵשׁ
 וּבֹטֵחַ בִּיהוֹזָה יִשָּׁב:
 (כו) רַבִּים מִבְּקָשִׁים פְּנֵי-מוֹשֵׁל
 וּמִיהוֹזָה מִשִּׁפְטֵי-אִישׁ:
 (כז) תּוֹעֵבֶת צְדִיקִים אִישׁ עוֹל
 וְתוֹעֵבֶת רָשָׁע יִשְׂרֵר-דָּרְךְ:

מדון מדת הדין: (כג) יתמוך כבוד. יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: (כד) אלה ישמע. המושבעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כד וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד: (כה) חרדת אדם יתן מוקש. מסורס הוא ומוקש עבירה יתן חרדה לאדם. ד"א כמשמעו מתוך שאדם לר עין וחרד אם יעשה לדקה ילטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש. והראשון נוח לי: (כו) פני מושל. לדין לפניו: ומה'. כל משפט איש אם יזכה או אם יתחייב ובמלכי עובדי כוכבי' ומזלות דבר הכתוב: (כז) ישר דרך. אדם שהוא ישר בדרכיו:

ל

(א) דְּבַרֵי אֶגְרוֹר בֶּן-יִקְהָה הַמִּשְׁנֵא

נָאֵם הַגֵּבֶר לְאִיתֵיאל
לְאִיתֵיאל וְאָכַל:

ל (א) אגור בן יקה. דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמים: המשא. נבואה זו אמר על בן: נאם הגבר לאיתאל. אמר הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסי' ונשי' שהזהיר מלהרבות וכן אמר איתאל ואוכל ארבה נשים ולא יסורו

כי

את לבני ארבה זהב ולא אסור ארבה סוסים ולא אשיב את העם מזרימה: לאיתאל ואוכל. בשביל שאמר איתאל ואוכל לעשות ולא אכשל. לאיתאל על איתאל כמו לבני ישראל על בני ישראל

מבוא לדברי אגור

אמר המבאר אני ערס אחל לפרש הפרשה הסתומה והחזומה הזאת, הנה איני נלכ על אם הדרך להראו' לכל קורא משביל את המסילה אשר סלתי לי, ועליו לבזור אם לשום לדרכי פעמיו או לשטות ממנה, ולעבור בחורח אחר הטוב בעיניו. ולדעתי אגור בן יקה, הוא אך האיש אשר כתב הדברים מפי לאיתאל ואוכל, וכאשר שמע אותם מפיהם חקקם על לוח ספר לזכרון למשמרת עולם, ולכן אין לבקש מהם חיבור וקישור, כי הדברים האלה לעתות שונות מפי שני המחברים יבוא ילאו. וגם אחשוב כי רוב הפרשה רוח לאיתאל הבינה, אך פסוק ה', ו', י"ז, כ', ל"ב, ול"ג, יאמרו לאוכל אני אתה, כאשר אבאר במקומם בעזרת האל. ואשר הביאני לזה, הוא, כי כל משביל למראה עיניו ישפט כי המאמרי' האלה שינו את טעמם הן בעיניו הן בסגנון הלשון, מיתר פסוקי הפרשה, כי בכל הפרשה תדרוך נפש המליץ בעז על במתי המליצה שפתיו כאש אוכלת, פעם ישית בשמים פיהו (מפסוק ז' — ה') להראות

משלי כט ל

באור עז

(כג) שטאלץ ערניעדריגט דען מענשען,
 דען בעשיידענען ריכטעט דיא עהרע אויף.
 (כד) ווער מיט דעם דיעבע טהיילט, האססעט זיך זעלכסט,
 ער הערט דען פֿלוד איבער זיך אויסשפרעכען, אונד
 דארף ניכטס פֿערראטהען.
 (כה) מענשענפֿורכט לעגט פֿאללשטריקקע,
 ווער גאָכט פֿערטרויעט, איזט איבער יעדע געפֿאהר
 ערהאָבען;
 (כו) דען, בעשטרעבען זיך אויך פֿיעלע אום דיא גונסט
 דעם העררשערס,
 זאָ הענגט דאָך דעם מענשען שיקואל פֿאָן גאָטט
 אַלליין אַב.
 (כז) דיא פֿראָמוען פֿעראַבשייען דען אונגערעכטען,
 דעם גאָטטלאָזען איזט דער רעדליך וואַנדעלנדע איין
 גרייל.

(כג) יחמך כבוד, הגאולה
 תפסיל האיש עדי ארץ, אולם
 לשפל רוח יתמוך הכבוד
 האמתי וירוס מעפר קרנו.
 (כד) אלה ישמע, ישמע
 כשמכריזין הנית דין באלת
 הזנועה, שכל מי שידע
 בדבר הגניבה, יבוא ויגיד,
 והוא לא יוכל להעיד, כן הוא
 דעת רש"י ורלב"ג. (כה)
 חרדה אדם, שצור הכחוב,
 חרדת מאדם (שירא לעשות
 הטוב והישר מפני יראת
 אדם) הוא יתן מוקש לנפשו,
 אולם הנזק כה' ישגב ולא
 יאונה לו כל רע, וזוה נשלים
 אחדות המאמרי' כאשר יבין
 כל קורא משכיל. (כו) רבים,
 אם גם רבים יחלו פני מושל,
 בשחנם, כי יש לאל ידו
 להטיב ולהרע עמה', באמת
 איננו כן, כי אך מה' נחזן
 משפט איש, והוא נמשך לפי
 דרכו על הפסוק שלמעלה,
 חרדת אדם וגו'.

ל

שפריצת געזאממעלט פֿאָן אגור זאָהן יקה'ס.

זאָ שפראַך דער מאַן לאוהיאל,
 לאוהיאל אונד אוכל:

בין

מבוא לדברי אגור

להראות כי מן הנמוע לקרון מחומר לבוא בסוד חלקים ולמבוא חקר טבע הנזכרים, ופעם יגיד
 לאדם במליכות נכבדות מה טוב לו בארץ, ואת אשר יעשה וחי בהם (ז' — י'), ופעם יכה
 בשבט כיו ונרוח נער את רשעי דורו על חטאתם כי רבה (י"א — ע"ו), אך יתאר האומה
 כאשר היא כבר מטה עד חכלית שכלות מלב המוסרי, כן יקלל אביו, ואמו לא ינרך,
 חטר גאולה יסרח וכל איש זך בעיניו — חמס מלאה ארץ ועניים ואביונים למרמס נתנו,
 ופעם יביע חדות נשגבות אין ערך אליה' בחין מליזה (ט"ו — י"ז, י"ח — כ', וכ"א —
 ל"ג); אולם שבע הפסוקים אשר יחסם לאובל, אם גם מליזת' נכבדה, כל יגיעו לערך חין
 מאמרי שאר הפרשה, כי ידברו אך מעיונים פרטים, והמה אך משלי העם (פֿאָקסטפריכע)
 ניתר מליזות הספר הזה, ולזה הם מאמרים אחדים, אשר יוכל כל איש ללומדם על פה כאשר יבין
 כל משכיל. ואחר הנעות הלא אבוא א הקדש פנימה לבאר הפסוקי' ע"פ דרכי כיד ה' הטובה עלי.

באור

ל (א) דברי אגור, כבר כתב הראב"ע, כי דברי עומד במקום שנים, דברי אגור, דברי
 המשא, אך שלדעתו משא הוא מענין נבואה כמו שחרגם הכשדי, אולם לדעתי בא
 סוף הכתוב ולימד על תחלתו, שמה שאמר דברי אגור, אין הכוונה שהוא דבר, אך הוא
 המשא אשר נשא ואסף יחד, וכאן יאמר דברי המשא משא אגור בן יקה. אגור בן
 יקה, אולי לדיקו דברי האומרים שהמה אך שמות התוארים והיה אגור מענין אגור בקיץ,
 ויקה כמו ליקהת אם (לקמן י"ז) ועיין שם בבאור שהוא לדעת י"מ ג"כ לשון אסיפה, כי הוא אך
 אסף

ישראל: (ב) כי בער אנכי.
 על שסמכתי על חכמתי
 בדבר שהקב"ה דאג שמא
 יבא לידי עבירה: (ג) ולא
 למדתי חכמה. ולא דעת
 קדושים ידעתי שגרעתי או
 הוספתי על דבר משה:
 (ד) מי עלה שמים. כמשה:
 מי אסף רוח. פיה הכבשן:
 מי לרר. מי קפאו תהומות
 (שמות ט"ז) נלכו כמו נד
 (שם) בתפלתו של משה: מי
 הקים את המזבן שנהקמתו
 נתנססו כל אפסי ארץ כד
 נדרש בפסיקתא: מה שמו
 ומה שם בנו. אם תאמר
 כבר היה דוגמתו אמור מה
 שם בנו חיוו משפחה ילאה
 ממנו ונודע מי הוא: כי
 תדע. אם תדע מי הוא
 ואיך לא יראת לעבור על
 דבריו: (ה) אמרת אלוה
 לרופא. מזוקקת ולא כתב
 דבר שלא לנורד והיה לי
 ליוהר: (ו) פן יוכיח נד
 ונכזבת. יוכיח על פניך
 ש"י תוספתך אתה באל לדי
 עבירה וכ"ש אם תגרע:
 (ז) שתיים שאלתי מאתך.
 עכשיו מדבר לפני הקב"ה:
 (ח) ראש. דלות: הטריפני.
 ל' מזון וכן טרף נחן ליראיו
 (תהלים קי"ח): (ט) פן
 אשבע. מתוך עושר וכחשתי
 בהקב"ה מרוב גאווה ומהו
 הכחשה ואמרת מי ה'
 כלומר אין אלהים ותפשתי
 שם

ב א ו ר

אסף וקנן הדברים האלה
 כאשר אמרנו. גם נוכל לומר

(3) כי בער אנכי מאיש
 ולא בינת אדם לי:
 (2) ולא למדתי חכמה
 ודעת קדשים אדע:
 (7) מי עלה שמים ויורד
 מי אסף רוח ו בחפניו
 מי צרר מים ובשמלה
 מי הקים כל אפסי ארץ
 מה שמו ומה שם בנו כי הדע:
 (ה) כל אמרת אלוה צרופה
 מגן הוא לחסים בו:
 (ו) אל תוסף על דבריו
 פן יוכיח נד ונכזבת:
 (ז) שתיים שארתני מאתך
 אל תמנע ממני בטרם אמות:
 (ח) שוא ודבר כזב הרחק ממני
 ראש ועשר אל תתן לי
 הטריפני לחם חקי:
 (ט) פן אשבע וכהשתי ואמרתני
 מי יהוה

ופן אורש וגנבתני
 ותפשתי שם אלהי:

אל

כי בן באן אינה הלטרפות הקנין, אך הלטרפות התאר, כמו בן חיל וכדומה; אולם מה
 לנו לחקור בדברים אשר טרם נדע, כי לא נבוא עד תכליתם, ואף כי שם המזכר באמת לא ייטיב
 ולא ירע לתוכן הספר. גאם הגבר, המה דברי אגור שאמר כה דבר לאיתאל, והלמ"ד לאיתיש
 אינה ליחס, אך היא אות מהשם, כמו למואל (לקמך בפרשה שלחריה) והנה הזכיר לאיתאל
 שתי פעמים להגיד כילו יתר שאת, וכי נכבד הוא מאוכל, וגם רוב הפרשה ממנו כאשר בארנו.
 (ב ג) כי בער, כל המפרשים פירשו בדרך המוחלט, אולם כלבד כי חטא עושה כזה אך מגזע גאווה ילא,
 כנודע זאת לכל חוקר לבות בני אדם, מלבד זה, לא יאות להמליץ אשר ידבר בשער, לחמר שאין לו
 חלק בנינת אנוש, כי איך יתנו וישמעו לו אם הוא בער ולא ידע, וכבר הרגיש החכם חייכהקורן במבואו על
 התורה

(ג) בין איך דען אונוויססענדער אלס איין אנדערער,
בעזיטצע איך דען ניכט אויך מענשענפערשטאנד?
(ג) אונד דאך קאָנטע איך יענע ווייהייט ניכט ערלערנען,
דיא צור ערקענטניס דער הייליגען פֿיהרט.
(ד) דען ווער שטיעג צום היכומעל, אונד קאָם וויעדער העראַב,
דאָס דוא ערפֿאַהרען קעננטעסט, ווער דען ווינד
פֿאַסטעט אין זיינע פֿויסט,
ווער דיא וואַסער היילטעט אין איין געוואַנד,
ווער פֿעסט געשטעלט דער ערדע גרענצען,
וויא ער היעס, וויא זיין זאָהן זיך נאַנטע?

* * *

(ה) דיא וואַרטע גאָטטעס זינד געלייטערט,
ער איזט איין שילד אַללען, דיא אויף איהן פֿערטרויען.
(ו) זעטצע זיינען וואַרטען ניכטס הינצו,
ער ווירדע דיך שטראַפֿען ווען דוא דאָדורך פֿעהלטעסט.

* * *

(ז) צווייא ביטטען האַבע איך אַ גאָטט אַן דיך,
פֿערזאָגע מיר זיא ניכט, זאָ לאַנג איך לעבע.
(ח) אַבערגלויבע אונד אונגלויבע האַלטע גלייך פֿערן פֿאַן מיר,
בעשטיממע וועדער אַרמוטה נאָך רייכטוהם מיר,
בעשיידע מיר נור מיין טעגליכעם בראָד.
(ט) איך קעננטע איבערמיטהיג ווערדען, גאָטט לייגען,
אונד פֿראַגען: „ווער איזט דער עוויגע?“
אַדער דורך נאָטה צום דיעבשטאַהל פֿערלייטעט
ווערדען,
אונד מיך אַן דען נאַמען גאָטטעס פֿערגרייפֿען.

* * *

פֿער=

התורה צוה — ולכן יראה
לישנאסר ה"א השאלה, כמו
כי עתה לא רנתה מנה
בפלגתים (שמואל א' י"ד ל')

שעורו הכי, ועוד רבים
כמוהו (עיין מבלול לרד"ק),
וכן הכוונה כאן הכי בער
אנכי וגו', כלומר לא נוסל
אנכי מיתר החכמים, אך
בכל זאת לא למדתי החכמה
הזאת אשר על ידה אמלח
דעת דברים קדשים, והמה
חקי הטבע, ומקור הנריא',
אשר המה נעלמים מעיני
כל חי. (ד) מי עלה שמים,
הרי מקרא מסורס, ושעורו,
מי זה עלה שמים וירד, כי
תדע ממנו מי אסף רוח וגו'.
מי צרר מים, הכוונה על
העבים אשר כפי הראות
יעטפו המים כשמלה. מה
שמו ומה שם בנו, הנוכח
כדעת הרלב"ג שהכוונה על
הסבות הקרובות אל הסבה
הראשונה, כיגם אה נפלאו
ממנו. והנה פה נשל' החלק
הראשון מדברי לאיתיא, ולח
נודע אס המעתיק הראשון
עמד פה מאיזה סבה מן
הסבות (כי אין אן לספק
שהמלין הרחיב עוד דבריו)
או אס בלוק העתים אבדו
וספו יתר דברי המעתיק,
והמאספס האחרונים לא
מלאו לפניהם יותר ממה

שבתו' כאן. (הו) כל אמרה, המשכיל בעיניו יראה, כי בשני פסוקים האה תרפינה כנפי רוח המליכה,
ואך מעט יתנשאו עוד מעל ההגדה הפשוטה, גם כל המאמרים כבר נמלאו במקו' אחר, אס ככתנס
ובלשונם או לפחות לפי תוכן ענינם (תהלי' י"ח כ"א, דברים ד' ז' י"ג ט'), ולכן גזרתי אומר, ששני
הפסוקי' האלה אוכל יסדס והוא לא הגיע למעלת לאיתיא אל בלחות הלשון ורוממת המליכה, והנה
המאמרי' האה לבדס המה לא יתקשרו לא לפנים ולא לאחור, ולזה נתתי רוח בנייהס. — ונזכרה,
כוונת הססוק לדעתי אל תוסיק על דבריו, כי ע"י שתוסיק, תכוא לידי טעות, (כי כן הורחת כוז
על ההטעמה (טייטען) עיין ספר המלים להחכם געזעניוס), שתעשה הטפל עיקר, והעיקר טפל,
ובמו שאמרו ז"ל אל תוסיק בשביל שלא תגרע, ואז יוכיחך ה'. (ו ח ט) שהיט שאהי, מכאן עד פסו'
י' הוס החלק השני ממליכות לאיתיא, ובו ישאל המלין מאת ה' שתי שאלות, והמה, להסיר משנו הדברים
המניעים זכות הדעות ובשרון המדות, וכל שאלה תכלול שני ענינים מתנגדים, כי שאל הוא
האמונה בדבר לא הוא (אכעדגלויבע) ודבר כוזב הוא אשר יכחש האמת (אונגלויבע), וא"כ הנה
מקבילות אשה אל אחותה אל הראש והעושר, כי השוא והכוזב המה היתרון והחסרון באמונת
הכנס כמו הראש והעשר בקניני הגוף, והנה באר הרע אשר יסובב מראש ועשר ולא הוכיר מתולדת
שאל וכוז, כי ראש ועשר אינם בעלמס רע מוחלט, אך מלד מה שיסתעף מהס המה רעים, אולם
שאל וכוז משתס כס, והכץ. — פן אשבע, כענין וישמן ישרון ויבעט ויטש קלוה עשהו
(דברים ל"ב ע"ו). והששו' יש אלהי, להשבע כו לשקר. אל

שם אלהי להרגיל להשבע
 בו לשקר: (י) אל תלשן
 עבד. אל תמסור דין על
 עבד ללעוק עליו להקב"ה
 ואפילו הוא רשע אשר אביו
 יקלל וכל התועבו האמורו'
 כאן בווראיה לדבר מהושע
 בן בארי כדאיתא בפסחים
 בפ' האשה שהלשין את ישראל
 ואמר החלים' באומ' אחרת
 אמר לו הקב"ה קח לך אשת
 זנונים (הושע א'): (יג) דור
 מה רמו עיניו. זה גסות
 הרוח: (יד) דור חרבות
 שינוי החינוכות: ומאכלו.
 סכינים: מתלעותיו. שני
 הפנימיות: (טו) לעלוקה.
 מנחם פתר לעלוק' כמשמעו
 למדנו שהיא ערבי והפותר'
 אומרים שהוא לשון שאול
 ומורד וכן במדרש תלים
 למדנו כן שפותר שתי בנות
 גן עדן וגהינם זו אומרת
 תנו לי לדיקים וזו אומרת
 תנו לי רשעים: ארבע לא
 אמרו הון. הרבה יש לנו:
 (טז) ועולר רזס. תשמיש:
 (יז) ליקהת אס. לקמטיס
 הנקבלים ונקחים בפני אמו
 לשון יקהת עמים (ראשית
 מ"ט) קבולת עמים והיו"ד
 כמו יפעת ויעלת חן ויקרוה.
 לשון תנקר נקרת הכור
 (שמות ל"ג) סורי"ר בלע"ז
 יבא העורב שהוא אכזרי יגל
 בניו ויקרוה ולא יאכלנה
 ולא יהנה בה ויבא נשר
 שהוא רמני על בניו
 ויאכלנה ויהנה בה. העורב
 אכזרי

(י) אֶל-תִּלְשֵׁן עֶבֶד אֱלֹהֵינוּ
 פִּן-יִקְלֶלֶהּ וְאִשְׁמָתָה:
 (יא) דֹּר אָבִיו יִקְלֶל
 וְאֶת-אָמוֹ לֹא יִבְרַךְ:
 (יב) דֹּר מְהֹר בְּעֵינָיו
 וּמִצְאָתוֹ לֹא רַחֵם:
 (יג) דֹּר מְהִרְמוֹ עֵינָיו
 וְעַפְעָפָיו יִנְשְׂאוּ:
 (יד) דֹּר וְחֲרָבוֹת שָׁנוּ
 וּמֵאֲכָלוֹת מִתְּלַעְתְּיוֹ לֹאכֹל
 עֵנִיִּים מֵאָרֶץ וְאֲבִיוֹנִים מֵאָדָם:
 (טו) לְעֹלֹקָהּ וּשְׁתֵּי בָנוֹת הַיְבוּדָה
 שְׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׁבַּעֶנָּה
 אַרְבַּע לֹא-אָמְרוּ הוֹן:
 (טז) שְׂאוֹל וְעֶצֶר רָחֵם
 אֶרֶץ לֹא-שִׁבְעָה מַיִם
 וְאִישׁ לֹא-אָמְרָה הוֹן:
 (יז) עֵינֹו וְתִלְעַג לְאֲבֹתָיו לִיקָהֶת אִם
 יִקְרוּהָ עֲרֵבֵי-נַחַל
 וַיֵּאכְלוּהָ בְּגִי-נֶשֶׁר:
 אדוניו קרי. ב' זעירא. שלשה

ב א ו ר

(י) אל תלשן, כבר העירותי במכוא הפרשה, כי הוא מאמר אוכל ולכן עומד לבדו, ואין לו
 תנור כלל. ואשמתי, כלומר שלא תהיה קללת חנם אשר לא תבוא, אבל תחל עליך, כי אתה
 אשמת. (יא) דור אביו יקלל, מכאן ועד סוּק י"ז הוא החלק השלישי מדברי לאותיאל, מן
 י"ח — ט"ו יועק חמס על דור עקש ופתלתול, ואח"כ יזכיר את אחרית' כי מרה היא, כאשר
 אבאר. לא יברך, כבר אמרתי כמה פעמים, כי במלילות העברית לשלילות המיוז יתר עוז
 מן המיוז ההתנגדו' (דחו נעגחטיפע פֶּחֶץ פֶּחֶזיטיפען גִּיבֵט מעהר נחֶכְרוֹק, חֹלֵם דַּחַז חֶפְרֵחֵחֵחֵ
 טִיפֵּעַ דַּעַם עֵנְטֵגֶעֶנְגֶעֶלְטֵעֵן) כמו יסי ראוּבֵן ואל ימות (דברים ל"ג') ורבים כמוהו, ולזה נשאר
 כאן

משלי ל

באור עט

(י) פֶּעֶרְלִימוֹדֵעַ נִיבֵט דַּעַן דִּיעֵנֶעַר בִּיּא זײַנעם הַעֲרָרִין, עַד מַעֲטֵעַ דִּיר פֶּלֹכֶען אֹנֵד דּוּא הַעֲטֵטֶעֱט עִם פֶּעֶרְשׁוֹלֵדֶעֱט.

* * *

(יא) וּוְעָה דַּעַם גַּעֲשַׁלְעֵטֶע, דַּאָּז זײַנען פֶּאַטֶער פֶּלֹכֵט, זײַנע מוֹטטֶער נִיעֲמַאֲלַם זַעגנֶעט.

(יב) אִיין גַּעֲשַׁלְעֵט, דַּאָּז זײַן רִיין דִּינֶקֶט, אָבוּאָהֶל עִם פֶּאַן זײַנעם אֹנֵפֶלֶאָטֶהֶע זײַךְ נִיבֵט גַּעֲוֹאֲשַׁען הַאָּט.

(יג) הֵאָּ! וּוּיָא פֶּרַעַךְ דִּיעוּעַם גַּעֲשַׁלְעֵט אֹמֵהֶער בִּלִּיקֶט, וּוּיָא שְׂמִאָלֶץ עִם זײַנע וּוּיִמְפַּעֲרֵן עֲרַהֶעֱבֵט.

(יד) אִיין גַּעֲשַׁלְעֵט, דַּעֲסֶען צַעֲהֵנֶע שׁוּעֶרֶדֶטֶער, דַּעֲסֶען סַען שְׁנִידֶעֲצַעֲהֵנֶע מַעֲסַעֶר זײַנֵד,

אֹם דּוּא אַרְמוּען פֶּאַן דַּעַר עֲרַדֶּע, דּוּא דִּירֶשְׁטִיגֶען אִיִּים דַּעַם מַעֲנַשְׁעֵנֶגֶעֲשַׁלְעֵטֶע הַיְנוּעֵג צו טוֹלֶגֶען.

(ט) (פֶּיר זָאָלְבֶּע) הַאָּט עֲלוֹקָה¹ צוּוּיָא טַעֲטֶעֱר, „גִּיב הַעַר! גִּיב הַעַר!“ הַיִּסֶּען זִיא —

דַּעַן דֶּרִיָּא דִּינֶגַע וּוְעֲרַדֶּען נִיע זַאָטֶט, אִיין פֶּיעֶרֶטֶעס זַאָט נִימְכֶער: „גַּעֲנוּג.“

(טז) דּוּא הַעֲלֵלֶע אֹנֵד אִיהֶר גֶּרוּזֶאָמֶער בַּעֲהַעֲרַרֶשֶׁער, דּוּא עֲרַדֶּע, דּוּא נִיע דַּעַם וּוּאֲסַעֲרַם זַאָטֶט וּוּיִרֵד,

אֹנֵד דַּאָּז פֶּייעֶר, דַּאָּז נִימְכֶער זַאָטֶט: „גַּעֲנוּג.“

* * *

(יז) אִיין אִיִּיגֶע, דַּאָּז דַּעַם פֶּאַטֶזֶרַם שְׂפֶאָטֶטֶעֱט, דּוּא אַלְטֶערֶנֶדֶע מוֹטטֶער נִיבֵט אַבְטֶעֱט,

מַעֲגֶען דּוּא רַאָבֶען דַּעַם טַהֲאָלַם אֹיִסְהַאָקֶען, אֹנֵד דּוּא יוֹנֶגֶען אַדְלַעֶר צַעֲרַפֶּרַעֲסֶען.

* * *

¹ עֲלוֹקָה אִיזט זײַגֶענְטִיךְ דַּעַר זַאָגֶענְאָנְטֶע בִּלְטוּזִיגֶער (וּוּוּסִפִּיר), הַיעֶר וּוּיִרֵד עִם חַלֵּט זִינְכֵילֵד דַּעַר הַעֲזֵע גַּעֲנָחֶוּטֶען.

כאן המדרגה (דיוטטייג) ונגד, ולהמתיק המליצה כל"ח הוספתי מלת (ניע. וזהוהו). (יג) ועפעפיו ינשאו, תרגמתי כדעת רוב המפרשים שהוא נרדף עם רוס עינים, ומה שאמר השל"ה רא"א, כי נשא עין בעברי מורה תמיד על סקיזח עין, או על תחלת בהכנעה ולא על גאווה (עין בדכריו), הנה אין מזה ראיה כלל, כי כאן הסעל נופעל שהוא במקום התפעל, ואזורה על הרוממות. (יד) מתלעותיו, תרגמתי כדעת החסם געועניוס בספר המלים שלו, עין בדכריו בערך מתלעות שהניח עוד דעות אחרו'. לאכול עינים, שער הכתיב לאכול מארץ עניים ואביונים מאדם. (טו) לעלוקה, תרגמתי כדעת חסם אחד שמוסב למעלה, כלומר להדור הזה ערך מאתמול תפתה, כי מלת עלוקה, אסגס היא תור' על השרץ המוכן (בוטש. עגעל) בכל זאת כבר הסכימו רוב המעתיקים והמפרשי', כי כאן הוא אס מושאל לארץ תחתית, וכוז ימשנו המאמרים היטיב, כי אחרי שהזכיר עלוקה אשר שתי בנותי' יאמרו תמיד הנה הנה, עלה ברעיונו גם יתר הדברים שלא ישעו, ואמר שלג הנה וגו', ופתח במה דסיים. (טז) שאול ועצר רחם, הנה עולר עומד במקום שנים, ובתשלמו, ועולר עולר רחם, ויהיה עולר הראשון מענין מעולר רעה ויגון (תהלים ק"ז ל"ט) שהוראתו מושל אבירי, והשני מענין המנוע, כדעת המפרשים, ורחם הוא מקור מן ארחמך (שם י"ז ב') שהוראתו אהבה ורחמים, וירמוז המליץ בזה על מלך בלכות ומושל שאול. אשר לא יחוס ולא יחמול, ואולי הזכיר בעבור זה מים ואש כי תארי השאול פעם כמקום נחלי בליעל שוטפים בגבולו, ופעם כאש אוכלת סביב. (יז) עין חלעג לאב, גם השאול הזה כאשר אמרתי הוא מפי אוכל ואין לו המך כלל אל הקודם ומאזר. ליקחת אם, הלכתי בעקבות דעת רש"י, וכן דעת המתרג' הנאמן הרמב"מ על פסוק ולו יקחת עמיס (בראשית מ"ט י') שזרש יקה יורה קבון ואסיפה ע"ש, ורד"ק אמר שיקה הוראתו משמעת וקבול המורה, והוסיף, כי כן דמה רבי יורה המלה הזאת כל' ערבי בענין הזה עכ"ל, וכדברים האלה כתב החסם געועניוס בספר המלים שלו, והכשדי תרגם קזיזותא (והוא הזקנה) וכן תרגמתי. ויאכלוה בני נשר, המונה כי האיש הזה ראוי לתלות על העץ ותהיה נבלתו מאכל לעוף השמים. הנה

אכזרי הוא כמו שנאמר
(תלים קמ"ז) ולבני עורב
אשר יקראו והנשר רחמני
שנאמר ישארו על אברתו
(דברי' ל"ב) : (יה) נפלאו
ממני . נכסו מחלפו מעיני
ואיני יודע להיכן הלכו
שממהרין להסתרמן העין :
(ב) אלה . לשין נקיה דבר
הכחוש : ומחטה . כוסה
פיה למטה כדכתיב כאשר
ימחה הגלגת מחה והסך
על פניה : (כה) שממית .
ארגז"א בלע"ז : ובידי'תתפס .
צידה היא אוחו' ומתדבק'
בנותלי'

באור

(יה יט) הנה היה מדרך
בני קדם לחוד חדה במשתה
רעים, ומעשה שמסון לעד,
והיה למשל איש אחד אומר
שלשה המה נפלאו ממני,
וארבעה לא ידעתים, ועל
הקרואים הי' למנוח אשר
הדבר — או שהממשל פי'
שלשה הראשונים, ועל
הנועדי' הי' למנוח הרביעי.
ומתוכן ענין המדה הזאת
נראה, כי נאמרה במשתה
היין ביום חתונת איש אחד,
ומעתה אשים לדרך הנאור
פעמי שלשה המה, נטיתי
לדעת הראש"ע (אם גם לא
בפי' חוכן הענין כאשר ירא'
המעין), שהכוונה, כי תכלית
ארבעה הדברים האלה
נעלמה, כי לא ידע איש
יוליכו. דרך הנשר, היא
עלמו כל ידע אן ימות, וכן
דרך נחש, כי מדרכו
להשליך ענמו משן סלע עד
למרחוק, ועלי כור, שעורו
מע לי כור, ונחמר"ם
השמוס כדרכו, וגם דרך
אניה נעלמה, כי כל נדע

(יח) שלשה המה נפלאו ממני

וארבע לא ידעתים :

(יט) דרך הנשר ובשמים

דרך נחש עלי צור

דרך אניה בלבים

ודרך גבר בעלמה :

(כ) כן ודרך אישה מנאפת

אכלה ומחתה פיה

ואמרה לא פעלתי און :

(כא) תחת שלוש רגזה ארץ

ותחת ארבע לא תוכל שאת :

(כב) תחת עבד כי ימלוך

ונבל כי ישבע לחם :

(כג) תחת שנואה כי תבעל

ושפחה כי תירש גברתה :

(כד) ארבעה הם קטני ארץ

והמה חכמים מחכמים :

(כה) הנמלים עם לא עז

ויכינו בקיץ לחמם :

(כו) שפנים עם לא עצום

וישימו בסלע ביתם :

(כז) מלך אין לארבה ויצא חציץ כלו :

(כח) שממית בידים תתפש

והיא בהיכלי מלך :

שלשה

וארבעה קרי

אנה יוליכנה הרוח, וכן דרך גבר, אם ירצה לארש לו עלמה מי יגיד לו אם תאנה האשה אם אין?
וגם אם יבליק ה' את דרכו ויראה עמה טובה או לא ואך רעה תביא אל ביתו . (כ) כן דרך, מאמר

משלי ל

באור ס

(יח) דרייער דינגע ציעל איזט מיר אונבעקאנט ,

דאז פֿיערטע קאן איך ניכט בעשטימומען

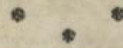
(יט) דעם אדלערס פֿלוג אין לֿפֿטען ,

דער שלאַנגע וואורף פֿאָם פֿעלוען ,

דעם שיפֿפֿעם צוג דורכ'ס מעער ,

אונד דעם כאַנגעס גאַנג , ווען ער אום דיא יונג .

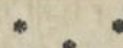
פֿרויא ווירכט .

(כ) דיא אַרט דער בוהלערין איזט ,

זיא געניעסט , ווישט זיך דען מונד —

אונד שפּריכט : „איך האַבע ניכטס איבלעס געטהאָן“ .

(כא) אינטער דרייא דינגען ערבעכט דיא ערדע ,

דאז פֿיערטע קאן זיא ניכט ערטראַגען .

(כב) אונטער איינעם שקלאַפֿען , דער צור רעגיע זונג קעממט ,

אונטער דעם ניעדערטרעכטיגען , דער זיך נור פֿאָם

שטרייטע זעטטיגעט .

(כג) אונטער איינער האַסכענסווערטעהן , דיא צור עהע

געלאַנגט ,

אונד איינער שקלאַפֿין , דיא איהרע געביעטערין

פֿערדרענגט .

(כד) פֿיער דער קלייטטען טהורכען אויף ערדען , זינד דורך

איהרע קלוגהייט אויסגעצייכעט .

(כה) דיא אַמייזען , איין שוואַכעס פֿעלקבען ,

שאַפֿען זיך אים זאָמכער איהרע קאָסט אָן .

(כו) דיא בערגמייזע , איין אַהנמעכטיגעס פֿעלקבען ,

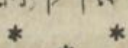
בויען אים פֿעלוען איהרע היוזער .

(כז) דיא היישרעקען האַבען קיינען אַנפֿיהרער ,

אונד ציעהען דאָך אין שאַארען אויס .

(כח) דיא שפּינגע וועכט מיט איהרע הענדען ,

אונד וואָהנט וויא אין קניגליכען פֿאללעסטען .

דרייא

צפוי עלמו, והוא משל
הזוני, ומלת בן אינה נמשך
למעלה, אך מוסב על אבלה
ומחזה, כלומר בן הוא
דרכה שאכלה וגו', ואין
להאריך. (כא) החת שלוש
הוא החלק הרביעי ממלכות
לאיתחיל, ונמשך עד פסוק
ל"ג. (כב) ונכלל כי ישבע
לחם, לדעת כל המפרשים
לא ישמור המליץ מה ערך
המדרגה (דיוט טפוייגערונג)
כאשר יבין כל משכיל. לכן
אמרתי, כי לחם הוא מענין
מלחמה, כמואז לחם שערי'
(זופטי' ה' ח') והכוונה על
המושל האוהב מלחמה ידו
בכל ויד כל בו, וישנע אך
מלחם. (כג) כי הירש
גברתה, המליץ כוון מה על
שתי הורא' של ירש יחדיו
מענין ירוש' וגם שלוש
וגירוש. (כד) הנמליה,
זו אחת מפליא'תמי' דעות
איך הנמל' החלוש' עד מאוד
תשא מאז כזדה ממנה,
וחכמי הטבע ישזוממו
איך תשכיל במלאתה,
כודע. (כו) ששנים,
תרגמתי כפי העתקת השל'
הרא"א, כי עמו הסכימו
רוב המעתיקי' וגם החכם
געזעכיוט, שהיא החיה
הנקרא' נל"א (בערגזוויז,
טפרינגזוויז) או (טפרינג-
הזע) והמה ישכנו יחדיו
בזכרה, וידעו לחפור
בגליהם מחילות בעפר,
ולבנות להם מלור מסביב
(איינע פֿעלֿטאָנלונג). (כז)
מלך אין לארבה, אף שאין
מלך לארבה אשר יוליאם
ואשר יוליאם, בכל זאת ילאו
בנדוד כמלומדי מלחמה,
וחזן הוא מענין חֶזֶן כלומ'

חלק לחלקים (טרופפויזיע). (כח) שממית, לדעת רוב המפרשים פירושו שהוא העכביש (טפוינע).
החפשי, הכשדי תרג' דמסכנה בדיה כלומר תארוג, כי שרש תפס נרדף עם אפז, וכאמר חפוש
זהב (איינגעפֿאָססט) (חבקי' ב' י"ט) כמו אפז זהב (מלבי' ח' ו' י') ולכן יורה על ארבי', שאחזין
החוט ביד, והכוונה כי השממית תארוג בדיה מעשה ידי אומן, והיא יושב' בביתה, ככהיכלי
מלך

בכיתלוי: (כט) מטיבני לעד.
 הולכים ומלכתי בגבורותם:
 (לא) זרזיר מתנים אותי.
 לא ידעתי מהו ולפי המשמע
 היא זיה תשיש' מתני': ומלך
 חלקים. לא ידעתי מה הוא
 לפי פשוטו. ומ"א פותרין
 ה' פרשיות אלו של ארבע
 ארבע דברי' כנגד ד' מלכיו'
 לפי שנתאמה ממלחן על
 ישראל בעון שעברו על חמשה
 חומשי תורה הזכיר חמשה
 פ:מים: [טו] שזול ועולר
 רחם. שזול מלכות בכל
 שנאמר בני' הרזיב כשזול
 נפשו (זכקוק ב') ועולר רחם
 זו היא מדי שנימיהם עלרו
 רחמים מישראל שנאמר
 להשמיד להרוג ולאבד
 (אסתרג'): [כא] רגזה ארץ.
 ח"י: [כב] תחת עבד. זה כ"ג
 שהיה עבד למרוך בלאדן
 וכחצ אגרותיו כדגרסי'
 בזולין: ונבל כי ישבע לחם.
 זה אשורוש שעשה משתה

(כט) שְׁלֹשָׁה הַמָּה מִיִּטְיָבִי צַעַד
 וְאַרְבַּעָה מִיִּטְיָבִי לָכֶת:
 (ל) לֵישׁ גִּבּוֹר בְּבִהְמָה
 וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי־כָל:
 (לא) זְרִזִיר מִתְנִים אוֹתִישׁ
 וּמֶלֶךְ אֱלֹקִים עִמּוֹ:
 (לב) אִם־נִבְלַת בְּהֵת־נִשְׂא
 וְאִם־זְמוֹת יָד לְפָה:
 (לג) כִּי מִיץ חֶלֶב יוֹצִיא חֶמְאָה
 וּמִיץ־אֶף יוֹצִיא דָם
 וּמִיץ אִפִּים יוֹצִיא רִיב:

דברי

ק"פ יום: [כג] שנואה כי תבעל. כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה. זה עשו שהי' לו לעבוד
 ליעקב ונהסך הדבר: [כה] הנמלים עם לא עז. זו נבל שנאמר (ישעי' כ"ג) הן ארץ כשדים
 זה העם לא היה: ויכינו בקין לחמם. כ"ג עשה כבוד אחד להקב"ה בימי מרוך בלאדן אשר
 שלח ספרים לחזקיהו וכתב בם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרחא דירושלם שלם לחלפא רבא
 ונ"ג בותב אגרותיו היה ולא היה עם אותו היום וכשנא וספרו לו מה שעשו א"ל אלהא רבא
 קריתו ליה וכתביבתו ליה בסוף רץ אחר השליחה חזרו בשביל אותה מרוכה זכה למלכות הרי שהבין
 בקיץ לחמו כדרך הנמלה: [כו] שנים עם לא עלום. זה מדי ופרס: וישמו בסלע ביתם. שבו
 ב"המק: [כח] שממית בידים תתפש. זה היה עשו שנאמר והידיים ידי עשו (ראשית כ"ז):
 בהיכלי מלך. שנכנס להיכל מלך והחרינו: [ל] ליש גבור בבהמה. זה כ"ג שנא' (ירמי' ד') עלה
 אריה מסוככו: [לא] זרזיר מתנים. זו מדי ופרס שזרו מתניה' והרגו לבלשג ונטלו מלכות
 בכל: או תיש. זה יון שנקרא תיש שנאמר (דניאל ח') והנפיר השעיר הוא מלך יון: ומלך חלקים
 עמו. זו פרס שאמר אני ואפסי עוד אין נלכ לעומתו. חלקים אין עומד עמו: (לב) אם נבלת
 בהתנשא. אם נתנבלת ע"י חנך שחורפך (וגרפת) את עלך סוכך להנשא בדבר: ואם זמות.
 בלכך להחקיטע שים יד על פה ושחוק: (לג) כי מיץ חלב. כי כאשר תלך חמאה על ידי מיץ
 חלב ודם על ידי מיץ החוט' יותר מדי כן ילך ריב ע"י מיץ אפים של כעס. מיץ חקיטה
 פרומדור"א בלע"ז כמו (שופטים ו') וימץ על וגו'. ורבותינו פירשו אם נבל' עומך על ד"ת לדרוש
 ולשאל ספיקותיך לרבך ואפילו נראית לו כשטם בלא לב סוכך' שתהא מנושא ואם זמות אם
 שמת זאם על פיך וחממת אותו ולא שאלת לו הכל סוכך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם
 שלא תדע לענות בלום בו כאשר מיץ חלב יוליף חמאה כן מיץ אפים שרנך כועס כך שלא הבינות
 מהר ואתה מתנבל עליה סוף יוליף מפיך אחר זמן הלכות רבות והוראות:

דברי

(נט) דרייא וועזען האבען איינען פֿעסטען שרייט, דאָ פֿיערטע שרייטעט קיהן איינהער.

(ל) דער לעווע, דער מעכטיגסטע אונטער דען טהורען, ער ווייבט פֿאַר ניעמאַנד צוריק.

(לא) דאָ שטרייטראָם אונד דער באַק —

דאָן איין קעניג פֿאַן זיינעם פֿאַלקע אומגעבען.

(לב) ווירסט דוא בייא דיינער שטאַנדעסערהעוונג געלע, סטערט,

זאָ האַנדלע קלוג — לעגע דיא האַנד אויף דען כוונד.

(לג) דען מילך שטאַסען, גיבט בוטטער,

נאַענדריקקען, בלוט; אונד צאָרן רייטצען, שטרייט.

מלך, כלומר נחה ביתה
במלכות מחשנ'היכל מלך,
וכן תרגמתי. השלם רבי
איצק אייכעל אמר שאף אס
השמית היא בריה קטנה,
אשר תתפש אותה בידים,
ובהיותה בחדר איש המוני,
בכל ישיגה ומיתנה,
החכימה לתקוע אהלה
בהיכלי מלך בנין גבוה,
חדריו רבים, לא ישיגה
הרודף כי אס בעמל, ותמלט
מזמתו, עד כאן לשונו,
ותרגם: (אונד דוא טפיננע,
דיא דוא וויט דען הענדען
גרייפֿען קהננסט, זיא העוט

יך חין קעניגליכען פֿאַלעסטען אַוויץ); וְאִנְכִי עֲזַבְתִּי אֶת הַדֶּרֶךְ הַזֶּה, יען כי מלבד שהוא
יתנגד למליכות, ונודע הוא, כי הרמזים האלה רבו כמו רבו באהלי דלים, ושם נטח
ישכנו ואין מחריד למו, ועל המעט ימלאו בהיכלי עונג, כי שם יטאטאו אותם
במטאטא, הנה מלבד זה לא יהיה המזל דומה ממש לשאר חכמים מחוכמים אשר זכר, שיש
להם חכמת מלאכתי (קונסטיון), כאשר יבין כל משביל. והראב"ע אמר שהוא החיה בדמות
אדם, קוף (חפפֿע), וידוע כי היא תוכל להשתמש בידיה כבני אדם והשרים יוכלו אותן בהיכליהם
לשחוק בהן, וכבר מזינו כי המלך שלמה הביא באני יהוה זיש קופים (מלכים א' י' כ"ב), ולפ"ז יתורגם:
(דער חפפֿע, דער וויט דען הענדען פֿאַססען קאָן, ער ווירד חין קעניגליכען פֿאַלעסטען אַוויפֿגע.
נחֿווען). (לא) ודויר מחנים, רבו המפרשים בתרגום המלה הזאת, אולם יען רובם הסכימו
כי זוזיר הוא מענין חגורה וחבוש, לכן הלכתי בדרך המעתיקים שהוא הסוס המוכן למלחמה חבוש
מתנים. או חיש, לדעת רבי יונה מלת או במקום וי"ו הזכור, כמו ותיש (בן מלך). ומלך
אלקום, תרגמתי כדעת החכם געוועניוס בשפר המלים שלו, שאלקום מלת ערבית, כי קום הוא
העם ואל הוא יחס הידיעה הערבי (דער ערשטיגע ערטיקען), כמו אבני אלגביש (יחזקאל י"ג
י"א) ועוד כמוהו, וגם הכשדי תרגם: ומלבא דקאים ומללל בית עממיה ע"כ, והכוונה מבוארת,
כי המלך האהוב לעמו הוא ילך לבטח, כי המה יסובכוהו. (לב לג) אם נבלח בהתנשא, החתימה
הז' היא כאשר אמרנו מפי אובל והיא ענין בפני עצמה — ולדעתי הוא מוסר השכל לכל איש אשר
יעלה מעלה על צמתי הכבוד שיאטים אונד משמוע את זלות בני אדם אשר יתרוהו בדרך ההמון לתת
דופי בכל איש אשר פתאום יתגשא; ושעור הכתוב, אס בהתנשא נבלח, אז אס זמות, כלומר אס
תהיה איש מזמות וחכם, תשים יד לשה ולא תרבי את ריבך, כי עוד תבוא העת ויכירו כל העם
כי לך יאחה הגדולה; ואולם אס עתה תחפין לנקום את נקמתך באנשים אשר דברו סרה
עליך, אך ירבה ריב ומכה, כי מיין אפים יוליף ריב.

לא (א) דברי למואל
 מלך. דברי
 שלמה המלך שאמר למו
 הקב"ה בלוי בשביל שהעוה
 כנגד הקב"ה. למואל לאל
 כמו (איוצ ב') למו פי דברים
 לשמו של הקב"ה שאמר
 המלך: משא אשר יסרתו
 אמו. כשהתחתן עם בת
 סרעה ביום חנוכת ב"ה
 וזכניסה לו כמה כלי זמר
 וזער כל הלילה וישן למחרת
 עד ד'שעו כדאית' בפסיקת'
 והיו מפתחות ב"ה המ תחת
 מראשותיו ועל אותה שע'
 שנינו על תמיד של שחר
 שקרב בד' שיע' ונכנסה אמו
 והוכיחתי על המעשה הזה.
 משא אשר יסרתו אמו משא
 של משל שיסרתו אמו:
 (ב) מה ברי. מה זאת עשית
 והגדת שאתה בני ולא בן
 אביך הכל יודעין שאביך
 לדיק גמור היה ואם אתה
 רשע יאמרו אמו גרמה לו:
 בר בטני. כל נשי אביך כיון
 שמתעברו אינן שבו לתשמיש
 ואני דחקתי ונכנסתי כדי
 שיהא לי בן מלובן ומזרח
 שהתשמיש יפה כל ששה
 חדשים אחרונים: ומה בר
 גדלי. כל נשי אביך היו
 נודרות שיהא להן בן הגון
 למלכות ואני גדלתי שיהא
 לי בן בתורה: (ג) אל
 תזן. (תתוש): לנשים חילך.
 צדק: (ד) אל למלכים למואל.
 חן זה דבר הגון למלכים
 שהם להקב"ה. למואל כמו
 למו פי (טס): אל למלכים
 שתו יין. חן נאה להם
 להשכר: אי שכר. כמו
 חן שכר: (ח) מחוקק.
 הכחוש בתורה וב"ש מה
 שהיא בנרסא: (ו) לאובד.
 למי שסופו לאבוד לרשעי':
 למרי נפש. המלטערין על
 עניים ועל אבלי': (ח) כל
 בני חלוף. אלו הן היתומים

שחלפה

לא

דברי למואל מלך (ח)
 משא אשר יסרתו אמו:

מה ברי ומה בר-בטני (ב)
 ומה בר-גדלי:

אל-תהן לנשים חילך (א)
 ודרכיק למחות מלכין:

אל למלכים ו למואל (ד)
 אל למלכים שתו-יין
 ולרוזנים או שכר:

פן-ישתה וישכח מחקק (ה)
 וישנה דין כל-בני-עני:

חנו-שכר לאובד (ו)
 ויין למרי נפש:

ישתה וישכח רישו (ז)
 ועמלו לא יזכר-עוד:

פתח-פיה לאלם (ח)
 אל-דין כל-בני חלוף:

פתח-פיה שפט-צדק (ט)
 ודין עני ואביון:

אשת חיל מי ימצא (י)
 ורחק מפנינים מכרה:

אי קרי

משלי לא
לא

באור פב

לא (א) דברי למואל,

שעורו דברי משל למואל וגו', וכמו באור לעיל (ל' א') וכן הכוונה כאן, הדברים אשר אסף למואל והמה בוללים תוכחת אמו, והנה מו"ל אמרו, ואחריהם כמה מפרשים, הן מבני עמינו הן מזולתם, כי הוא שלמה בעלמו, ובאמת נוכל לכוון דברי תוכחת האם מול פניו. (ב) מה ברי, הנשדו תרגום וי ברי! וכן העתקתי; ובני הוא כמו נשקי בר (תהלים ב' י"ג). בר נדרי, שנדרתי בעבור טובך ושלומך נדרים לה', ואנכי תרגמתי לפי הכוונה. (ג) ודרכיך, דרך יאמר על ההנהג' ותהלוכת היפס (בעטרונג'ען, גיטטען) ולכוונה הזאת תרגמתי. למחות, כמו להמחות כלום' לזה אשר יאבדו כח המלכ' מלכין, בא על משקל ארמית גו"ן תמורת מ"ס ועוד במוהו. אנכי תרגמתי כדעת רוב המעתיקים והמפרשים, אולם הרלב"ג פירש, ולא יהי' דרכיך למחות העולות והמתשבות הרבות אשר יאטרכו למי שירכה לחקור בחכמה ע"ס, ולפי דבריו יהי' מלכין מענין וימלך

(א) ישדיכע, געזאממעלט פאם קעניגע למואל, מיט וועלכען זיינע מוטטער איהן ערמאנהטע.

(ב) אַ מיין זאָהן! מיינעם הערצענס זאָהן!

דוא אַללער מיינע ווינשע זאָהן!

(ג) פֿערשווענדע דיינע קרעפֿטע ניכט ביא ווייבערן,

גיב ניכט דיינע זיטטליכקייט קעניגע פֿערדערבערונג-נען פרייז.

(ד) ניכט קעניגען אַ למואל, ניכט קעניגען ציעמט עם, זיך דעם וויינע צו ערגעבען,

ניכט פֿירשמען, נאך שטארקעם געטרענקע צו געליסטען.

(ה) זיא מעכטען טרינקען אונד דאז געזעמץ פֿערגעססען,

אונד דיא רעכטס זאכע דער ארמען פֿערדרעהען.

(ו) דעם פֿערצווייפֿעלנדען רייכט שטארקעם געטרענק,

דעם שווערמיטהיגען, וויין.

(ז) ער טרינקע, דאס ער זיין עלענד פֿערגעססען,

אונד אַן זיין לייד ניכט מעהר דענקע.

(ח) פֿיר דען שטוממען עפֿאָנע דיינען מונד,

פֿיר דאז רעכט דער ארמען וואַנדערער.

(ט) דיינען מונד עפֿאָנע, אונד ריכטע גערעכט,

נים דעם ארמען אונד דעם דירפֿטיגען דרך אַן.

* * *

(י) איין ביעדערעם ווייב — ווער האַט דיא זעלטענהייט גע-פֿונדען?

דער קאָסטבאַרקייטען עדעלסטע, זינד איהרעם ווער-טהע פֿערן.

לבי עלי (נחמ' ה' ז') ויתורגס (פֿערשווענדע ניכט דין חזק ביז דען ווייבערן, אונד פֿערגיידע ניכט דיינע גייסטעמקראַפֿטע דורך זאָלכען וואַנדען) והבומר יבחר. (ד) אי שבר, הכתיב או, ורבים פירשו בחסרון נו"ן כמו אין שבר; ויתכן לפרשו כמו אֵיך (כן מלך) כלומר לשאול איה שבר, וכן דעת הזכס געגעניז כספר המלים שלו וכן תרגמתי. (ה) וישכח מחקק, דת המקוקה. (ח) פתח פיך, להיות לו למליץ. בני הלוח, לדעתי הכוונה על הולכי דרך מארץ רחוקה שאין להם מכיר ומושיע, והוא מענין חלף עבר (איר השירים ב' ג') כי בזה יודווגו הדלתות כאשר יבין הקורא, והחכם געגעניז פתח, כמו יתומים, כי כן קוראת המלה הזאת בערבי. (ט) שפט צדק, ושפט דין עני ואביון. * (י) אשת חיל, לדעתי גם השיר הזה הוא ממשא אס המלך, אשר געלע נפשה בבנות מלכים ונשים נכריות שלקח לו המלך, וכמו שאמרה אל תתן לנשים חילך וגו', יען ידעה והזינה שלא ימלא תענוג נפשי באהבתם כי לא ישמח איש באשת נעורים, ולא יראה טובה עמה, אס לא אחת היא יונחו תמתו. גם השכילה כי ישו הנשים את לבנו מאחרי אלקי אמת, ולזה הגיגה מול פניו תמונת איה המוני אשר לו אך אשה אחת, והיא אשת חיל, איך ישכיל וינללח בכל אשר יפנה; וע"ז יורו כמה פסוקי' בשיר הזה כאשר נבאר בע"ה. מברח, ענינו ערך הדבר ושויין, כמו ונתתי מכרם במדבר.

* העתקה הלמה מהשיר הנבדד הזה כוונתי ידי ידיו מהר"ס לנדא גי', והיא ענוכה ושמורה ע"פ משקל וערך התנועות (ועטריש).

שחלפה עזרתם והלכה לה: (יא) ושלל לא יחסר. כלומר לא יחסר טוב: (טו) טרף. מזון: וחוק. הוא מזון הקלוב להם: (יט) בכיסורי שקורין וירט"ל בלע"ז המכשיר את הפלך לטוח. סך פוש"ל בלע"ז: (כא) לא תירא לביתה. לבני ביתה. משלג. מלינה: לבוש שנים. צגדי לבטונין: (כב) מרכבדי. מלעות נאה למטה כמו מרכדים רבדתי (לעיל ז'): נודע

ב א ו ר

(במדבר כ' י"ט). (יא) בטח בה, יען לו אך אשה אחת, יכול לבטוח באמונתה שלא תשטה מאחריו. ושלל לא יחסר, יפה תרגם הרב המתרגם, שהכוונה שהשלל (העושר) * אשר חסף לא יחסר, כי הוא חסם על ממונו כי ידעה שאך לה ולכניה אשר ילדה לו תהיה רכושו ולא לזרים אחרים. (יב) גמלתהו טוב ולא רע, מדרך לשון עברית להציג השוללת המתנגד אחרי החיוב לחזק, כמו ימי ראובן ואל ימות (דברים ל"ג ו') ורבים כמוהו. (יג) דרשה צמר, היום מכל מעשה שלמה נראה כי חשב כי בזה תושלם הללחת החומה, אם יעשו מטצר רב ונכעניה נכבדי ארץ אשר יעברו באניות סוד מקלה חבל ועד קצהו, כי מצרים לור ולידון היו לו לעינים, ולכן התחזן עם מלכי ארץ אשר סביביו למען יהיה לבמו רשיון לסחור בארצות הגוים האלה; ונגד זאת אמרה האשה המשכלת, כי אושר הבית הוא אך אם האיש יתכסה מגזיו כנשיו אשר

מ ש ל י לא

- (יא) בַּטַח בָּהּ לֵב בְּעֵלָהּ וְשָׁלַל לֹא יִחְסַר:
- (יב) גַּמְלַתְהוּ טוֹב וְלֹא רָע כָּל יְמֵי הַיְיָהּ:
- (יג) דַּרְשָׁה צִמְרָה וּפְשָׁתִים וַתַּעַשׂ בְּחַפְזָה כַּפִּיָה:
- (יד) הֵיטָה כְּאַנְיֹת סוֹחֵר מְמַרְחֵק תִּבְיָא לַחֲמָה:
- (טו) וַתִּקַּם בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טַרְף לְבֵיתָהּ וַחֵק לְנַעֲרֹתֶיהָ:
- (טז) זַמְמָה שָׂדֵה וַתִּקְחָהּ מִפְּרֵי כַּפִּיָה נִטְעָה כָּרִם:
- (יז) חֲגָרָה בְּעוֹז מִתְּנִיָּה וַתֵּאֱמָץ זְרוּעֹתֶיהָ:
- (יח) טַעַמָּה כִּי טוֹב כִּחְרָה לֹא יִכְבֶּה בַּלַּיִל גְּרָה:
- (יט) יָדֶיהָ שְׁלָחָה בְּכִישׁוֹר וּכְפִיָּה תִמְכּוּ פֶלֶךְ:
- (כ) כַּפָּה פִּרְשָׁה לַעֲנִי וַיְדִיָּה שְׁלָחָה לְאַבְיֹן:
- (כא) לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ כּוֹשֶׁלֶךְ כִּי כָל-בֵּיתָהּ לְבָשׁ שָׁנִים:
- (כב) מִרְבָּדִים עָשְׂתָהּ-לָהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁה:

נטעה קרי

בלילה קרי

* הרב המתרגם כבר פירש בהגהותיו לביאורי לספר ישוע (ז' כ"ח) שמקור שם שלל חינו

- (יא) אויף זיא קאן איהרעס גאטטען הערץ פֿערטרויען, אונד נייע פֿעררדיגערט דאָ פֿערמעגען זיך.
- (יב) נור גוטעס ווירד זיא איהם ערצייגען, נייע בעועס, דורך איהר גאנצעס לעבען.
- (יג) זיא שאַפֿעט וואָללע אָן אונד לייזן, בעשעפֿטיגט איהרע הענדע שטעטס מיט לוסט.
- (יד) זיא גלייכט דען קויפֿפֿארטהסיפֿען, אויס פֿערנען איהרע נאָהרונג ברינגענד.
- (טו) זיא שטעהעט אויף, נאָך איזט עס גאָט, טהיילט איהרעס הויזגעזינדע אויס, דען אונטערהאַלט, בעשעפֿטיגונג אָן איהרע מענדע.
- (טז) זיא זינגט אויף פֿעלרכוויא — ניממט זיך דעססען אָן, פֿאָן איהרער הענדע פֿרוכט, פֿפֿלאַנצט זיא זיך אייגען וויינבערג.
- (יז) זיא גירטעט איהרע לענדען אום, מיט נייער קראַפֿט, אונד שטערקעט וויעדער איהרע אַרמע.
- (יח) זיא פֿיהלט וויא גליקליך איהר געווערב געדיידט, ועלכסט אין דער גאָט פֿערלישט נון איהרע לאַמפע ניכט.
- (יט) געוואַנדט גרייפֿען איהרע פֿינגער נאָך דעם ראַקקען, געשיקט פֿאַסט איהרע האַנד דיא שפינדעל.
- (כ) דיא האַנד, דיא זיא וואָהלטהעטיג בייט דעם אַרמען, דיא פֿינגער, דיא דעם דירפֿטיגען דיא שפענדען רייכען.
- (כא) זיא פֿירכטעט פֿיר איהר הויז דען קאַלטען ווינטער ניכט, בעקליידעט איזט פֿיר יעדע יאַהרסצייט איהר געזינד.
- (כב) מיט קעכטליכען אומווירפֿען האַט זיא זיך פֿערזעהען, ביסום אונד פורפור איזט איהר לייבגעוואַנד.

שאָן

אשר טוב האזה חכמת לב
 בידיה, ולא ללבוש חרות
 שנער ונגדי רקמה כנאים
 מארץ מרחק. ותעש בהם,
 באלו הידים חכמות לעשות,
 היפך מאנו ידיו לעשות
 (הראב"ע). (יד) היתה
 כאניוה סוחר, לדעתו
 הכוונה שהיא טוב באניות
 סוחר אשר ממרחק הביא
 לחמה, כלומר לחם חגיגי,
 כדרך המליכה להזכיר
 המקום תמורת הדבר שנו
 כנודע, ובא הפעל והכינוי
 ביחוד כי על כל אחת ואחת
 ידבר, כאשר הערגו על זה
 כמה פעמים. (טו) וזממה
 שדה, כוונת הססוק הזה,
 כי עיקר הכלל' האומה היא
 נחלת שדה וכרכ, ולא לערוב
 מערבה, והנה השוכר אם
 ישחכר אך ישתדל להרבות
 עזובויו, אבל היא, חקנה
 שדה ותטע כרם, ולדע' הרב
 המתרגם הכוונה ותקצהו,
 שתעסוק בעבודת השדה.
 (יז) חגרה בעוז מהניה,
 היפך הנשים השלונות
 הסרוחות על מוטות שן צבית
 הנשים ולא יתעסקו בזה
 דבר. (יח) טעמה, כיו
 טעמו וראוי טובה' (תהלי'
 ל"ד י') שענינו הרגשה.
 (יט) בכישור, הוא שמזימין
 אותו בראש המטה ליישר

המטה (בן מלך). (כ) כפה פרשה לעני, גם זאת יתר זאת לאשה נות בית מהנשים הושבות
 בארמון (החרגען) כי היא תוגל להטיב עם עניים ואביונים, אולם הנשים האלה דבר אין להן
 עם אדם כנודע, והרב המתרגם השכיל בלחות לשונו לחבר פסוק הזה למעלה, כאשר יבין
 הקורא. (כא) לא תירא לביחה, כלומר אף שאין לאנשי ביחה עורות שער (רויכווערק)
 הבאי' מארץ מרחק, בכל זאת לא תירא מקור, כי כל ביחה לבוש שנים, ושנים לדעת הריק"ם
 הוא מענין שָׁבִים, כלומר בגדים כפול', ולדעת הרב המתרגם הכוונה כי יש להם מלבושים שונים
 לכל עתות השנים. (כב) שיש וארגמן, כפי דרכי תחסק פה ב"ף הדמיון, וענינו אף

כי

איו כופל על ענין גול ונזה, כ"א הנחתו ראשונה על הדברים הנקבטים יחד, וכן ענינו בלשון
 התלמוד (ב"ק ס"א א') מאי שלולית? אמר רב יהודה אמר שמואל מקום שמי גשמים שוללין שכי,
 ופירש רש"י שוללין מתקבלין כמו שלל של צינים (בינה ז' א'), דבר אחר לשון (עברי) שלל ומלקות,
 דבר המקובץ ע"כ, ובספר במדבר (ל"א י"ב) פירש רש"י שלל הן מטלטלין של מלבושים ותבשילים
 ע"ש, וח"כ שם שלל נרדף עם אומר שענינו ג"כ חסיפה וקנוץ, ואח"כ הונח על בינת מטלטלין,
 ו'כן לא נכלול בו המקנה, וכן באן, טעם שלל חיל והון אשר על ידה לא יחסר, כלומר לא
 ימנע, כדרך אשת חיל אשר לה סדר ישר בלרבי הבית.

(כג) נודע בשערים בעלה
 בשבתו עם זקני ארץ:
 (כד) סדין עשתה ותמכר
 וחגור נתנה לכנעני:
 (כה) עזו והדר לבושה
 ותשחק ליום אחרון:
 (כו) פיה פתחה בחכמה
 ותורת חסד על לשונה:
 (כז) צופיה הילכות ביתה
 ולהם עצלות לא תאכל:
 (כח) קמו בניה ויאשרוה
 בעלה ויהללה:
 (כט) רבות בנות עשו חיל
 ואת עלית על כלנה:
 (ל) שקר החן והבל היפי
 אשה יראת יהוה היא תהלל:
 (לא) תנולה מפרי ידיה
 ויהללה בשערים מעשיה:

(כג) נודע בשערים בעלה. ניבר הוא בין חביריו מפני מלבושו זהם נאים: (כד) לכנעני. תגר: (כה) ותשחק. כל ימיה על יום מיתתה שיהא נכבד בשם טוב: ליום אחרון. ציום מיתה נפטרה בשם טוב: (כו) צופיה. היא בבית' ונתנת לב על לורכי בני ביתה איך ינהגו באמת ובנדיעות: (כז) רבות בנות. כך מאשרין אותה בעלה ובניה: (ל) שקר החן. אשת חן ויפי אין מתהללין אותה אלא הכל הכל ושקר אבל אשה יראת ה' היא לנד תהלל: (לא) מעשיה. כשרון מעשים מעיד עליה להללה בשער העי' כל יולא ובא. המלי' אפירשתי אבל לפי המשל על התור' ולומדי' הפרשה מבא': [י] אשת חיל. היא התורה: מי ימלא. אשר הזוכה למאזן אות': מפנינים. מהגלוי': [יא] ושלל לא יחזר. אוכל כירות בע"הו ובע"הב: (יג) דרשה למר ובשמים. לפי שהמשילה לאשה דבר לפי המליכה בכרכי מלאכת הנשי' המשל כך היא דורשת התורה מקרא משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם לרכי התלמידים: [יד] היתה באניות סוחר. מביא היא ללומדיה ברכה ומזון: [טו] ותקם בעוד לילה. משכימים באשמורות: ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקלוב להם: [טז] זממה שדה. זממו בזמם וברסן את איש שדה: ותקצהו. מן העולם להאבידו: מפני מעשי' נטעה כרם. ישראל לקיימו לחיי הע"הב: [יח] טעמה. דבורה: לא יבנה בלילה נרה. בליל נתיב חסר ה' בליל שמורי' שנגסו המכרים האירה לישראל והגינה עליהם: [יט] בנישור. בכשרון מעשים: תמנו סלך. משען ומשענה כמו (שמואל ב' ג') החזיק בסלך: [כ] כפה פרשה. למי שמיים עלמו עליה בעני' זו היא מתקיימת: [כא] לא תירא לביתה משלג. שדנין זו הרשעים מאז לשלג: לבוש שנים. ברית דם מילה. ד"א מלובשים בכפל. נתון תתן (דברים ט"ו). פסוח תפסח (שם). העניק תעניק (שם) כל אלו מזילין אותן משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא: [כד] סדין עשתה. לבוש תפארת ונתנת לחכמים: וחגור נתנה לכנעני. לפי שהוא חגור בסחורה ונתנת אזור במתניהם: [כה] ליום אחרון. אין להם להתעכב ממד"הד כי ינללו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין מי שאינו לריך לדאג נופל בדבר ל' לחוק כמו (איוב י"א) וישחק לרעש כידון: [כו] צופיה הילכות ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה: [כח] קמו בניה. התלמידים: בעלה. הקדוש ב"ה: [לא] תנו לה. לעתיד לבא מפני ידיה תפארת וגדולה עו פאר וממשלה:

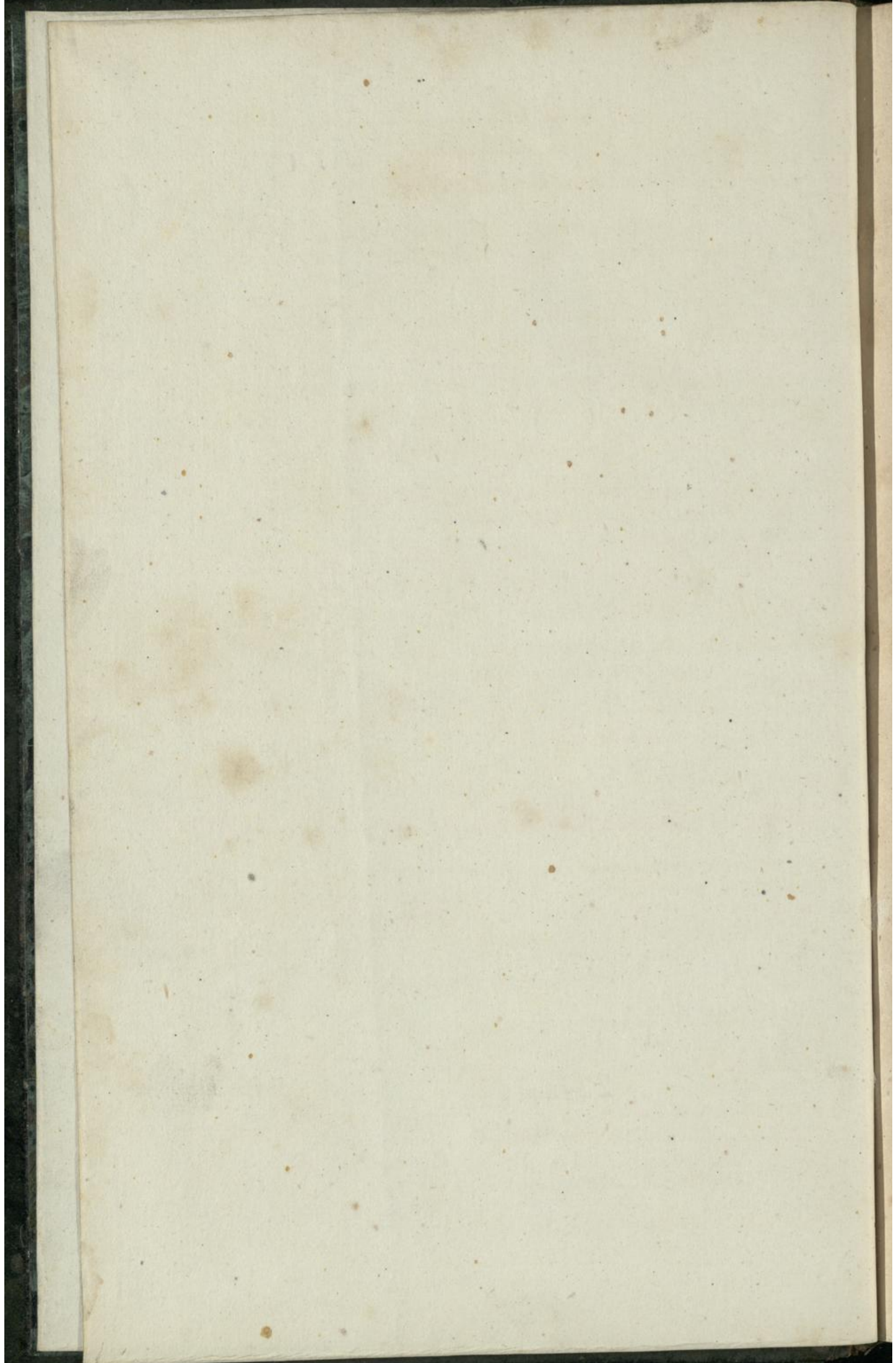
צ"ר רבתי. הליכות קרי. משכימים באשמורות: ותתן טרף לביתה. שונה הרב לתלמידים החוק הקלוב להם: [טו] זממה שדה. זממו בזמם וברסן את איש שדה: ותקצהו. מן העולם להאבידו: מפני מעשי' נטעה כרם. ישראל לקיימו לחיי הע"הב: [יח] טעמה. דבורה: לא יבנה בלילה נרה. בליל נתיב חסר ה' בליל שמורי' שנגסו המכרים האירה לישראל והגינה עליהם: [יט] בנישור. בכשרון מעשים: תמנו סלך. משען ומשענה כמו (שמואל ב' ג') החזיק בסלך: [כ] כפה פרשה. למי שמיים עלמו עליה בעני' זו היא מתקיימת: [כא] לא תירא לביתה משלג. שדנין זו הרשעים מאז לשלג: לבוש שנים. ברית דם מילה. ד"א מלובשים בכפל. נתון תתן (דברים ט"ו). פסוח תפסח (שם). העניק תעניק (שם) כל אלו מזילין אותן משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא: [כד] סדין עשתה. לבוש תפארת ונתנת לחכמים: וחגור נתנה לכנעני. לפי שהוא חגור בסחורה ונתנת אזור במתניהם: [כה] ליום אחרון. אין להם להתעכב ממד"הד כי ינללו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין מי שאינו לריך לדאג נופל בדבר ל' לחוק כמו (איוב י"א) וישחק לרעש כידון: [כו] צופיה הילכות ביתה. התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה: [כח] קמו בניה. התלמידים: בעלה. הקדוש ב"ה: [לא] תנו לה. לעתיד לבא מפני ידיה תפארת וגדולה עו פאר וממשלה:

- (כג) שֶׁאֵין טַעַנְטַט עַפְּעֵנְטִלִיךְ דַעַם מֵאַנְנַעַם רוּחַם , דַעַר מִיטְּ דַעַם לֵאַנְדַעַם וויזַעַן צו גַעַרִיכְטַע זיטַצַט .
- (כד) דַעַנְנֶאָךְ וועכַט זיַא שְלִיעַר צוּם פֿעַרְקוּיַף , אינְד בֵיעַטַהעַט גִירטַעל אַן דַעַן קוּיפֿמַאַן אוּיַם .
- (כה) זַאָ איזַט דַעַן רוּחַם אינְד ווירַדַע איהַר אַיַגעַנַעַם גַעוואַנְד , דַער צוּקוּנפֿטְּ לַעבֿעלַט הַייטַער זיַא עַנטַגעַעַן .
- (כו) מִיטְּ וויזַעַר רַעַדַע עַפְּפֿעַנַעַט זיַא דַעַן מוּנְד , אוּיַף איהַרַער צוּנַגעַע איזַט נוּר פֿרִינְדִלִיכַע בַעלַעַהרוּנַג .
- (כז) זַאָ בִלִיבַט איהַר אוּיַגעַנמַעַרַק דיַא אָרַדנונַג איהַרַעַם הוּזַעַם , דַאָו טַרַעגַהִייַט נִיכַט דַאָן בַרַאָד פֿעַרצַעַהרַעַ — .
- (כח) עַם טַרַעטַעַן איהַרַע זַעַהנַע אוּיַף , אונְד פֿרִיוּזַעַן זיַא , איהַר נַאטַטַע בִרִינַגעַט הוּלְדִיגונַג איהַר דַאָר :
- (כט) , עֵיעַלַע לֵאַנְדַעכְטַעכְטַער פֿיהַרטַעַן עַדלַעַם אוּיַם , דוַא אַבַער איבַעַררַאגַסט זיַא אַלַלַע !”
- (ל) יַא אַנְמוּטַה איזַט נוּר שִׁינַ — שַעַנהִייַט — הוּךְ ; דַאָךְ בִלִיבַעַנְד איזַט דַער רוּחַם דַעַם גַאטַטַעס־פֿירַכְטִיַג גַעַן ווייבַעַם .
- (לא) אָ ! בִייַט איהַר דַאָר , וויאַם איהַרַער הַעַנְדַע פֿלִייַם גַעבִיהַרַט , אונְד פֿרִיוּזַעַט עַפְּפֿעַנְטִלִיךְ איהַר זַעַגעַנרִייבַעַם וואַלַטַעַן .

כי בידיה טוה כל מלבושיה,
 בכל זאת המה כש וארגמן.
 (כג) נודע בשערים, גם
 בזה תוכחה מסתרת למלך,
 כי אין ספק שהמלך שלמה
 אשר חפץ מאוד ביקר תפארת
 מלכי קדם (קריענטזויטע
 פרזכט) לבש אדר הוד
 ומעיל יקר משוכלות באבני
 רב הערך לעת שנתו עם
 זקני עמו, ולזה יסרתיהו
 אמו בשבט סיה, ואמרה כי
 גם האיש אשר לבש בגדים
 לבנים ונקיים אס המה אך
 מעשי ידי אשתו מעטי
 הערך, בכל זאת נודע הוא
 בשערים, וזקני עם יתנו לו
 יקר וכבוד. ולדעת הרב
 המתרגם גם הפסוק הזה
 והבא יתאחדו, והכוונה שאף
 אס בעלה הוא יושב בשער
 עם זקני העם, בכל זאת
 היא כל תחול מלטוות
 בידיה סדין, וגם בזה תתנגד
 לנשי המלך אשר נלאו
 מלהול'ידן מחיק. (כח) עוי
 והדר לבושה, כאשר השביל
 הרב המתרגם להעתיק כי
 היא היסך הנשים בארמון
 המלך, שהנה נכנעות וילחבו
 עפר רגלי אדוניהם, ומיקר
 יפחדו תמיד מיום הבא פן
 לא יחפון בה עוד המלך, אבל האשה הזאת תשק ליום אחרון. (כו) פיה פתחה בחכמה,
 ידוע שבנות הנשים שאין להם שום התעסקות ומשלה יד, ידברו אך דברי תהוהבל ומלשינו,
 לאכן עקרת הבית כי פיה פתחה וגו'. (כז) ולחם עצלות לא האבל, כתרגום הרב נ' ע"פ
 דעת החכם ר' דוד פריעדלענדר, שהכוונה העלולות לא תאכל לחם אגלה. (ל) שקר החון,
 במ' הזה גלתה האם את מגמת תוכחה, כי התחמן לבנה על אשר חשק נפש המלך בבנות
 אל נכר, וממד יפס בלבו, ולזאת אמרה שקר החן וגו'.

הרגום ובאור למלות לוועזיות הנמצאות בפי רש"י.

כסופה, טורניל"יון בלע"ז <i>tourbillon</i> וזירבעלווינד, עיין מרפא לשון זכרות נ"ט ח' ד"ה זעפא.	כו	א
חגוף, לשון כאלון אלופי"רה בלע"ז <i>achopper</i> חכטטחטען. חבוק ידים, היסן חובק ידיו אבראל"ד בלע"ז <i>embrasser</i> אווארמען, דיה ארמע איבער איינפאדער טאגטען.	כג	ג
חוג, לשון הקף כמו ונמחוגה יתארהו (ישעי' מ"ד י"ג) קונפא"ט בלע"ז <i>compas</i> לידקען, עיין רש"י בראשית כ"ט י"ז ד"ה תואר וישעי' מ' כ"ב ד"ה חוג.	כו	ח
שכר קרוניאל <i>corniere - corniele</i> רינגע, טוימע; ועיין מה שהעירותי ביש"י י"ט י'.	יא	יא
נפש ברכה, שהיא ותן בממונו, וכל לשון זכרה פישן בלע"ז <i>foison</i> איבערפלוס. יבקש רצון, הוא חפץ וכו' רלון אפימנ"ט <i>appaisement</i> לופרעדענטטעל. לונג, בעזענפטריגונג.	כה	—
יחר וגו' הלדיק מותר וכו' יתר לרש"י <i>largesse</i> דיה אויסאיבונג דער פריי גיבעריקייט.	כו	יב
איש, חמנד"א <i>amende</i> געלדבוסע. רצון, אפימי"נט מתורגם למעלה י"א כ"ז. ורוח נכאה, טלג"ש רוח של זעף <i>talent</i> נייגונג, געמיטה, עיין זכאורי לזופטי' ט' כ"ג. משפט, יושעי"נה פרעון עונות האדם וכו' <i>justice</i> טטרופגעריכט, ועיין מה שהעירותי בתרגום ובאור מלות בלע"ז לחמש מגלות קהלת ח' ח' ושם מבואר שיש ג' הוראות לשם משפט לדעת רש"י ז"ל.	ט	יד
צוה רבש, מתוק דגש כרי"ק בלע"ז; ונתהלים י"ט י"א פי' ונפת לופים ומחק לופים ולעזו זרויקא"ש ושם פירשתי.	כד	—
בצלחה, קרע הזלוק שקורין פאנדא"דורי, מלה נזשנת וממנה נבנה <i>fente</i> טויטלע. ובאר צרה, אשערי"גא בלע"ז <i>etreint</i> לזאממענעדריקט, ענג.	כז	יז
יפריש, לשון עקילה פויי"ט בלע"ז <i>point</i> טיך, <i>pointer</i> טטעלען; והוסיף לפרש במלמד הבקר (זופטיס ג' ל"ח) תרגום בפרש תורי, ובגמרא (נב"מ פ"ח) דנקיט פראש אנוליו"ן בלע"ז, מתורגם בזופטיס שם.	לב	—
גהר, מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו הנקרא קריד"ה; קרוידע, עיין מרפא לשון פ"ב דכלי"מ א"ד"ה כלי נתר, ובמרפא לשון מזוחס"ט ב' ד"ה כלי אדמה. דרור, הוא עוף הנקרא רונדל"ע <i>hirondelle</i> טוויבע.	כז	כ
במרגמה, פרונדול"א בלע"ז <i>fronde</i> טויידער, דעז ווערקליך טטימע פארט לו טויידערן.	ח	—
זקים, פרוניל"א מלשון אבני קלע <i>frondes</i> בל' רבים והמלה מפורשת בערך הקדום. ינכר שנוא, בדבורו מתנכר האנזו וכו' ינכר דיאנקבוי"ט <i>se deconoit</i> ער פערטטעלעט זיך, זעסט זיך ניכט ערקענען.	יח	—
מכתש, אסיתא מורטיו"ר בלע"ז <i>mortier</i> וערזער; עיין מרפא לשון שנת ע"ז ב' ד"ה אסיתא.	כז	כו
בעלי, הוא זוכנא פיל"ון בלע"ז <i>pilon</i> טטעטעל. משפט, יושטיני"א, מפורש למעלה ט"ז י"א.	—	—
יקרוה, לשון תוקר (במדבר ט"ז י"ד) לקרת הבור (שמות ל"ג כ"ב) פורי"ר בלע"ז <i>forex</i> בפהרען, אויסבאהרען; עיין מרפא לשון קידושין פ' ב' ד"ה נקורים. שממית, ארגיזא בלע"ז <i>arraignée</i> טפינגע; עיין מרפא לשון שנת ע"ז ב' ד"ה שממית, וברוב ספרים כתוב שממית בלע"ז שאלית.	יז	ל
כי מין וכו', מין סזיטה פרימדורנ"א בלע"ז; בלא"ט <i>premitura</i> דיה אויספרעט; סונג, דער אויסגעפרעטע זעפט, עיין מרפא לשון שנת פ"א ח' ד"ה ולא ליטרה. בפישור, שקורין ווירטיל"ל בלע"ז; וכן הוא בלשון רומי <i>verticillus</i> ובלשון איט' <i>verticilio</i> ובל"א חין טפינגעוועזען, עיין מרפא לשון פרק כ"א דכלים משנה ס' ד"ה בסיקה.	כח	—
פלך, כושי"ל בלע"ז <i>fuseau</i> טפינדעל; עיין מרפא לשון שם ובשנת ע"ה ב' ד"ה שונע.	—	—

23. Mijna 1925

K. 4591.

